

శంకర గ్రంథ రత్నావళి

(సర్వవేదాంత సిద్ధాంతసార సంగ్రహము)

చతుర్థ సంపుటము

Acc. No. - 3776

1397
246/1
R. 2

అనువాదకులు :

శ్రీ సర్వా శివరామకృష్ణశాస్త్రి

ప్రకాశకులు :

సాధన గ్రంథమండలి, తెనాలి.

హాస్పిరెటు]

[వెల రు. 4-00

ప్రథమ ముద్రణ

191.4

51.1

నం 3776
7

ప్లవంగ-శ్రావణము

భారతీప్రెస్, తెనాలి.

ప్రీతి క

శ్రుతిస్మృతి పురాణానా మాలయం కరుణాలయమ్,
నమామిభగవత్పాద శంకరం లోకశంకరమ్.

యదవిద్యావిలాసేన భూతభౌతికస్పష్టయః,
తం నౌమి పరమాత్మానం సచ్చిదానంద విగ్రహమ్.

ఈపరిదృశ్యమాన ప్రపంచమున ననంత జీవరాసులు కలవు. ఈజీవరాశి యంతయు నిరంతరము సుఖకాంక్షియై సుఖ సాధనమునకు యత్నించుట సర్వానుభవసిద్ధము. “సుఖార్థా స్సర్వవృత్తయః” పశుపక్ష్యాదులు మొదలు మానవులవరకు ఎవ్వరేపని చేసినను, ఎవ్వరే ఆలోచనముల జేసినను సుఖము కొఱకే అనుట నిర్వివాదము-నాకు సుఖమక్కరలేదని యే ప్రాణియు భావింపదు గదా! ఈ సందర్భమున సుఖమన నెద్దియో-తత్సాధనము తెవ్వియో, విమర్శించు కొనవలసి యున్నది. నిద్రాహారాదులు సుఖసాధనములనియు తజ్జనితము సుఖమనియు సామాన్యముగా ప్రతిప్రాణికిని గోచరించును. ఇవిపశుపక్ష్యాదులకును సామాన్యములే. మఱియు నిద్రాహారాదులు అతిమాత్రసేవనాదికమువలన దుఃఖమునే కలిగించు చుండుటయు సర్వానుభవసిద్ధము. సుఖము లభించిన దనుకొని యెను ఆసుఖముతీణకము. అది యీవిశిష్టమానవజన్మమునకు ఫలము కానేరదు. విశిష్ట మానవ జన్మమునకు సంపూర్ణ ఫల మైన సుఖమెట్టిది? దానికి తగు సాధనము తెవ్వి యని పరి

శీలింపవలసియున్నది. ఇయ్యది వివేకప్రధానమైన మానవజన్మమునందుకొన్న ప్రాణికి ప్రథమకర్తవ్యము. ఈవిమర్శనమునకు ఇట్టి విచారణమునకు అభిముఖముగ కాని మానవునిజన్మము పశుపక్ష్యాది జన్మములకంటె విశిష్టమైనది యని యనుకొనుట కవకాశముండదు. ఆ పరిశీలనమునకు ప్రథమ సోపానము ఈ దృశ్యమానమగు ప్రపంచ సృష్టియెట్లు జరిగినది? యనునది. దానిని మానవుడు కేవలము తనకుగల ప్రాకృతమగు మానవ బుద్ధితో పరిశీలింప యత్నించుట యవివేకము. ఈ గిరినదీ సముద్రాదికమగు సృష్టి మానవ నిర్మితము కాకపోవుటయే దీనికి ప్రబల కారణము. ఐన నీ సృష్టికి మూలకారణమెవరు? “యదవిద్యా విలాసేన భూతభౌతిక సృష్టయః” అని వెనుకటి ప్రశ్నకు శాస్త్రములయందలి సమాధానము. అనగా పరమాత్మ మాయావిలాసమే ఈ సృష్టికి మూలకారణము అని.

ఇట్లుగుటచే మన బుద్ధికి ఆ పరమాత్మ యూహను సాహాయ్యముగా గైకొనక తీరదుగదా! ఆపరమాత్మయూహ భివ్యంజకములే వేదములు, వేదాంతములును (ఉపనిషత్తులు). వాని నిష్కృష్టసారమే శ్రీ భగవద్గీత, వ్యాససూత్రములు మున్నగునవి. అవి సామాన్యమానవబుద్ధుల కందనివగుటచే లోకశంకరులగు శ్రీశంకరులు భగవత్పూజ్యపాదులు భాష్యముల రచించి లోకమున కనుగ్రహించినారు. అవియును విశిష్టబుద్ధులకే గాని గ్రాహ్యములు కావని కరుణాలయులైన శ్రీ భగవత్పూజ్యపాదులు భాష్యాదిగ్రంథ ప్రతిపాద్య మహర్థములను మానవుల కందరకు నందించు మహాశయముతో

సనేక ప్రకరణ గ్రంథములను, స్తోత్రములను సనేకవిధములుగ సంగ్రహముగను, విపులముగను, అత్యంతసులభశైలిలో బహు సుబోధకముగా రచించి జనులననుగ్రహించియున్నారు. అందీ 'సర్వవేదాంతసిద్ధాంతసార సంగ్రహ'మొకటి. ఇదియొక పెద్ద ప్రకరణగ్రంథము. ఈగ్రంథనామమువలననే విశిష్టబుద్ధిగ్రాహ్యములైన ఉపనిషత్తులు, తద్భాష్యాదులు మొదలగు సర్వవేదాంత గ్రంథసీద్ధాంతసారములిందు మనకు కరతలామలకమువలె కాగల వనిస్పష్టముగా తెలియవచ్చుచున్నది. ఈగ్రంథమునందలి "సర్గం వక్త్యస్య తస్మాద్వా ఏతస్మాదితిహి శ్రుతిః సకాశాద్భ్రహ్మణః" (౨౦ శ్లో) "... మాయాం స్వామవలంబ్య నిశ్చలతయా స్వచ్ఛంద వృత్తిః ప్రభుః సృష్టిస్థిత్యదనప్రవేశ యమనవ్యాపార మత్రేచ్ఛయా, కుర్వన్ క్రీడతి..." (౪౯౪ శ్లో) అనుశ్లోకములచే భూతభౌతిక సృష్టియంతయు మాయావశమున పరమాత్మ వలననే జరుగుచున్నదనియు, అందువలన నా పరమాత్మ యాజ్ఞలనే మనము తెలియవలయుననియు బోధించుచున్నారు. మరియు 'సుఖంకే మస్త్యత్ర విచార్యమాణే, గృహేపి వాయోపి తి వాపదార్థే' (౪౨ శ్లో) ఇత్యాది శ్లోకములచే వైషయిక సుఖము తుచ్ఛమనియు, దానికై ప్రవర్తించుచుండుట యవివేకమనియు, 'కామఏవ యమ స్సాక్షాత్...' ఇత్యాది శ్లోకములలో కామము సర్వానర్థ మూలమనియు, కాన కామవిజయమావ శ్యకమనియు సూచించుచు 'కామస్య విజయోపాయం మూఢ్మం వత్సౌమ్యహం సతాం...' (౯౩ శ్లో) ఇత్యాది

శ్లోకములలో కామవిజయోపాయమును బోధించిరి. ఇట్లే ఈ గ్రంథమున మోక్షమే నిత్యసత్య సుఖమనియును తదర్థమై విషయవైరాగ్యాదులవశ్యకములని (౮౨ శ్లోకము) మొదలుగ కొంత గ్రంథములోను (౨౦౧-౨౦౨ శ్లోకములలో) జీవాత్మ పరమాత్మలయొక్క స్వరూపమును బోధించిరి. ఇంతియే గాక గ్రంథాంతిమభాగమున గ్రంథాంతరాలభ్యములగు జ్ఞాన యోగానుబంధినమాధి విశేషములను తల్లక్షణములను తత్సాధనములను సతిసులభముగ వివరముగ బోధించిముక్తిని తత్సాధనములను జిజ్ఞాసువులగు భక్తశిష్యుకోటికి కరతలామలక మొనర్చిరి. అట్టి శ్రీ శంకరభగవత్పూజ్యపాదులకు కృతజ్ఞతా పూర్వక సాష్టాంగవందన సహస్రముల నర్పింతము.

ఇట్టి యీ విశిష్టగ్రంథమును సర్వజనగ్రాహ్యమగు రీతిని చక్కని ఆంధ్రానువాదముతో జతపరచి ఆంధ్రావనికి అందించిన సాధన గ్రంథ మండలి యెంతయు ప్రశంసార్హము. ఈ మండలి చేయుచున్న కృషి ఆంధ్రప్రజకు సర్వతోముఖ మగు ఆధ్యాత్మిక వికాసమును కలిగించగలదు. 'శ్రీ శంకర గ్రంథ రత్నావళి' యనుపేరిట శ్రీశంకర గ్రంథముల సులభాంధ్రతాత్పర్యములతో జతపరచి ప్రకటించుచున్న సాధన గ్రంథ మండలికి ఆంధ్రలోకము చాల ఋణపడియున్న దనుట నిస్సంశయము. వీరి సంకల్పము శ్రీశంకర భగవత్పూజ్య పాదుల రచనల నన్నిటిని యీ రీతిని ఆంధ్రావనికి కానుక

పెట్టవలయునని. పవిత్రతరము, భవబంధమోచకము నగు
వీరి యాశయము రసజ్ఞులగు ఆంధ్రజనుల ఆదరాభిమానోదార
భావములవలనను, దయామయుడగు పరమేశ్వరుని యనుగ్రహ
బలమునను, జగదుద్ధరణ దీక్షాపరతంత్రులగు శ్రీజగద్గురువుల
అమోఘాశీః ప్రభావమునను అచిరకాలములో సాఫల్యము
నొందగలదని విశ్వసించుచున్నాను.

బందరు
భోజ్జిల్లిపేట }
22-8-67

ఇట్లు
'వ్యాకరణస్థాపక' 'విద్యస్మృతి'
'సర్వతత్త్వ వికారద'

కుప్పా శ్రీ ఆంజనేయశాస్త్రి

విజ్ఞప్తి

(శ్రీ) శంకర భగవత్పూజ్యపాదుల రచనలన్నియు విద్యజ్ఞన విదితములైయున్నవి. అందు శ్రుతిస్మృతుల యందలి నిగూఢముగ నిర్ణీతములైయున్న జగజ్జీవ పరాత్మలయొక్క నిజస్వరూపము నంతయు నతిసులభముగ పండితపామర సకల జనసాధారణమగునట్లు సంపూర్ణముగ వర్ణింపబడిన ప్రకరణ గ్రంథరాజ మీ “సర్వవేదాంత సిద్ధాంత సార సంగ్రహము”. ఇందు వేదాంత శాస్త్రసంబంధి విషయవిశేషము లన్నియు ననుభవారూఢములగునట్లును, ఆచరణ సాధ్యమగునటులను సులభశైలిలో మృదుమధురముగా నిరూపింప బడియున్నవి. ఇయ్యది చాల విశాలమైన సర్వవేదాంత ప్రమేయ ప్రబోధక మైన గంభీరమైన గ్రంథము. ఇందు భాష్యాది గ్రంథముల యందు గూడ వివరింపబడని విషయ విశేషము లెన్నియో - వడ్విధ సమాధులు - సమాహితులగు యోగివర్ణుల జాగ్రదాద్యాఖ్యములగు నవస్థావిశేషములు మొదలగునవి విపులముగా స్ఫుటముగా వివరింపబడి యున్నవి.

ఇట్టి యీ విశిష్టగ్రంథమును అత్యల్పజ్ఞుడనే ఐనను నేను (శ్రీ) సద్గురువుల చోదనావశంవదుడనై తదనుగ్రహ బలమున యథాశక్తి ననువదించితిని. ఇందలి నా దోషముల నన్నిటిని మన్నించి విషయవిశేషముల స్వీకరించి నా యీ రచనను బాలభాషితముగ గ్రహించి పాఠక మహాశయులు

శ్రీ శాంకర సిద్ధాంతములను చక్కగ తెలిసికొని తదా దేశముల నాచరించిన దుస్తరమగు భవాంభోనిధిని తరింప గల్గుదురని విశ్వసించుచున్నాను.

ఈ గ్రంథములగు శ్లోకములలో నచ్చటచ్చట కొన్ని పాఠభేదము లున్నవని విజ్ఞులవలన వినవచ్చుచున్నది. ఐనను నాకు లభ్యమైన పాఠమును మాత్రమనుసరించి యథాశక్తిగ ననువదించితిని. విశేషములను విశేషాభిజ్ఞులద్వారా తెలిసి కొనవలసినదిగ పాఠకమహాశయుల నభ్యర్థించుచున్నాను.

బంజరు
22—8—67 }
}

ఇట్లు
బుధజనవిధేయుడు

సర్వా శివరామకృష్ణశాస్త్రి

స్వ వి ష య ము

కాలము త్వరితగతిని పరిణామము చెందుచు నెంతటి దుర్భరస్థితులను గల్పించుచున్నను శ్రీ శంకరుల కృపవలన “శంకర గ్రంథ రత్నావళి” మూడవ సంపుటమును వెలువరించిన యనతికాలములోనే యీ నాలుగవ సంపుటమును పాఠకలోకమున కందీయగలిగినందుల కెంతయు సంతసము.

ఇది శంకర గ్రంథరత్నావళి నాల్గవసంపుటము. ఇందు “సర్వవేదాంత సిద్ధాంత సారసంగ్రహము”ను శంకరుని ప్రకరణ గ్రంథమొక్కటియే గలదు. ఇది సర్వవేదాంత సిద్ధాంతముల సారమును తన యందిముడ్చుకొని సహస్రాధిక శ్లోకాత్మకమై యన్వర్థ నామధేయముతో బరగెడి ప్రకరణ గ్రంథరాజము. ముముక్షుజనులకిది కొంగు బంగారము. వివిధ నిగూఢార్థ విషయముల దర్శింపజేసెడి కరదీపిక. ముముక్షుజనుల కత్యంతోపయుక్తము.

ఈ సంపుటమును మేము కోరిన యంతనే యనువదించి యిచ్చిన బ్ర. శ్రీ సర్వా శివరామకృష్ణశాస్త్రిగారికి, వీరికి వ్రాసి యిచ్చిన బ్ర. శ్రీ. కుప్పా శ్రీ ఆంజనేయశాస్త్రిగారికి కృతజ్ఞతాపూర్వక ధన్యవాదములు.

రాబోవు సంపుటములను ఉపదేశసాహస్రి, వివేక చూడామణి మున్నగు ప్రకరణ గ్రంథములతో అనతి కాలములోనే వెలుగులోనికి దీసికొని రాదలచుచున్నాము. మండలికి ఆర్థికస్తోమతు లేకపోయినను శ్రీ శంకరుని రచనల నన్నిటిని యాంధ్రానువాదములతో నాంధ్రజనుల కందీయ వలెనను నుత్కంఠయే యీ మహత్తర కార్యభారమునకు మమ్ముపురిగొల్పుచున్నది. ఉదారులగు మహాశయుల తోడ్పాటుతో శ్రీశంకరుని కృపవలన వెనువెంటనే వీనినన్నింటిని ప్రకటింపగలము. ఈ గ్రంథమును సకాలములో చక్కగ ముద్రించి యిచ్చిన 'భారతీప్రెస్' వారికి మా కృతజ్ఞతలు.

ప్లవంగ }
శ్రావణము }

బులుసు సూర్యప్రకాశశాస్త్రి
వ్యవస్థాపకుడు : సాధనగ్రంథమండలి.

శంకరవాఙ్మయోద్ధారకులు

ప. ప. శ్రీ అవధూతేంద్ర సరస్వతీ స్వామివారు

,, ఆర్. సి. ఎల్లారెడ్డిగారు

రామనప్పలె

,, కీ. శే. బొలిశెట్టి సోమసుందరంగారి

జ్ఞాపకార్థము వారి కుమారులు

గుంటూరు

మహారాజప్రోషకులు

శ్రీ ప. ప. శ్రీరామకృష్ణానంద స్వామివారు

అశ్వగడ్డ

సంపాదకులు : గీతావాణి

శ్రీ డా. బి. పేర్రాజుగారు

వాల్తేరు

,, పి. శ్యామసుందరశాస్త్రిగారు

బందరు

,, వెల్లంకి దొరయ్యగారు

నల్లజర్ల

,, ఏలూరుపాటి రామభద్రచయనులుగారు

వేగేశ్వరపురం

,, వేమరాజు భానుమూర్తిగారు

డిలిహి

,, పిశుపాటి వెంకట్రామశర్మగారు P. H. D.

కరవది

,, గోతుటి సత్యనారాయణమూర్తిగారు

ఏలూరు

,, జంధ్యాల లక్ష్మీనరసింహస్వామిగారు

తెనాలి

,, డా. కళా వెంకటసుబ్బారావుగారు

ద్రాక్షారామం

,, పాటిబండ్ల వెంకటేశ్వర్లుగారు

దొడ్డవరప్పాడు

,, కరిచినాథం శ్రీరామచంద్రమూర్తిగారు

వరంగల్

రాజప్రోషకులు

శ్రీ కంభంమెట్టు మధుసూదనరావుగారు

బాపట్ల

,, బొలిశెట్టి సీతారామయ్యగారు

,,

శ్రీ ములుగు విశ్వేశ్వరశాస్త్రిగారు	తెనాలి
,, బచ్చు సీతారామాంజనేయులుగారు	,,
,, ముదిగొండ సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు	,,
,, కుప్పా వీరరాఘవశాస్త్రి భాగవతార్ గారు	,,
,, మట్టిపాటి వెంకటనరసింహారావుగారు	సీలేరు
,, కీ. శే. ధారా వెంకట సీతారామకృష్ణయ్యగారు	వాల్తేరు
,, కర్పూరపు వెంకటనారాయణగారు	గుంటూరు
,, మంతెన సత్యనారాయణరాజుగారు	చెరుకుమిల్లి
,, గుంటూరు సీతారామశాస్త్రిగారు	రామగుండం
,, హరేరామ జపయజ్ఞ సమాజము	,,
,, ఘంటా చిట్టెయ్యగారు	నల్లజర్ల
,, నీరుకొండ వీరరాఘవరావుగారు	,,
,, నర్సదేవభట్ల రామకృష్ణయ్యగారు	ఖమ్మంమెట్టు
,, శ్రీపాద శరత్చంద్రచౌళిగారు	అమలాపురం
,, ప్రఖ్య రాధాకృష్ణమూర్తిగారు	అనంతవరం
,, ముప్పి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు	బెడవాడ
,, యస్. పి. కోటిలింగంగారు	హైదరాబాదు
,, పిశుపాటి బంగారుభొట్లుగారు	కరవది
,, ఈశ్వర సీతారామ ధన్వంతరిగారు	శ్రీకాకుళం
,, తురగ రామబ్రహ్మంగారు	తరకటూరు
,, వులిచి ఆదిశేషయ్యగారు	గుంటూరు
,, బులసు సత్యనారాయణమూర్తిగారు	రాజమండ్రి

విషయానుక్రమణికా

1. మంగళాచరణమ్	1
2. అనుబంధచతుష్టయమ్	3
3. సాధనచతుష్టయస్వరూపనిరూపణమ్	5
4. గురులక్షణ మహిమాదినిరూపణమ్	82
5. ఆత్మానాత్మవివేకః	97
6. అజ్ఞానస్వరూపనిరూపణమ్	99
7. ఆనందమయకోశః	103
8. విజ్ఞానమయకోశః	114
9. మనోమయకోశః	116
10. ప్రాణమయకోశః	123
11. అన్నమయకోశః	139
12. అధ్యాసనిరూపణమ్	150
13. పుత్రాత్మవాదఖండనమ్	167
14. దేహాత్మవాదఖండనమ్	169
15. ఇంద్రియాత్మవాదఖండనమ్	171
16. ప్రాణాత్మవాదఖండనమ్	173
17. మన ఆత్మవాదఖండనమ్	174
18. బుద్ధ్యాత్మవాదఖండనమ్	176
19. అజ్ఞానాత్మవాదఖండనమ్	177
20. చిజ్జడాత్మవాదఖండనమ్	179
21. శూన్యాత్మవాదఖండనమ్	180
22. ఆత్మస్వరూపనిరూపణమ్	182
23. తత్త్వమసివాక్యార్థనిరూపణమ్	219
24. సమాధితద్విశేషస్వరూపనిరూపణమ్	247
25. జీవన్ముక్తాదిలక్షణమ్	292

శంకర గ్రంథ రత్నావళి

శ్రీ శివాయ గురవేనమః

శంకర గ్రంథ రత్నావళి

సర్వవేదాంత సిద్ధాంతసార సంగ్రహము

శ్లో॥ అఖండానంద సంబోధోవందనాద్యస్య జాయతే,
గోవిందం తమహంవందే చిదానందతనుం గురుమ్.

౧

తాత్పర్యము : నేను సచ్చిదానందస్వరూపులను మా గురువులను నగు శ్రీ మద్గోవింద భగవత్పూజ్యాపారులను నమస్కరించుచున్నాను. వారు (సాక్షాత్కరించుకొనబడిన) స్వస్వరూపానందాను భవముగలవారు. అందుచేత వారికి వందనమాచరించు శిష్యులకు నైతము స్వాత్మానందానుభవ మభివ్యక్తమగును.

శ్లో॥ అఖండం సచ్చిదానంద మవాఙ్మానస గోచరమ్,
అత్మాన మఖిలాధార మాశ్రయేఽభీష్ట సిద్ధయే.

౨

తా॥ నేను నిత్యానందరూపమగు మోక్షము లభించుటకై నా నిజ రూపమైన బ్రహ్మస్వరూపము నాశ్రయించుచున్నాను. అది సచ్చిదానందాత్మకము. నిరవయవము. ప్రపంచముయొక్క సృష్టి స్థితి లయములకు కారణము. దానియందు జాతి, గుణము, క్రియ, నామము మున్నగు నవేమియునులేవు. అందుచే నా బ్రహ్మమును, శబ్దములు బోధింపలేవు. మరియు బ్రహ్మమునకు చక్షురాదీన్ద్రియ గోచరమగు రూపమేమియులేదు. కావున మనస్సునకు గూడనది విషయము గాకున్నది. అట్టి బ్రహ్మ స్వరూపమును సద్గురూపదిష్టమార్గములచే నిరంతరమునుసంధానము చేసి కొనుచున్నాను. అనగా మాయా కల్పితములగు దేహేన్ద్రియాదులందు గల “నేను” “నాది” యను నభిమానమును విడనాడి, సర్వసాక్షియగు నాత్మస్వరూపమునే నేనైతిని భావించుచున్నానని భావము.

శ్లో॥ యదాలంబో దరం హన్తి సతాం ప్రత్యూహ సంభవమ్,
తదా లంబే దయాలంబం లంబోదరపదద్వయమ్. 3

తా॥ వినాయకుని పాదపద్మద్వద్వద్వమును నమస్కరించు వారలకు విఘ్నము లన్నియు నశించుచున్నవి. భయములు తొలగి పోవుచున్నవి. కావున నట్టి దయామయుడగు గణనాథునకు నేవద్దన మాచరించెదను.

శ్లో॥ అర్థతోఽప్యద్వయానన్త మతీతద్వైతలక్షణమ్,
ఆత్మారామ మహాంవన్దే శ్రీగురుం శివవిగ్రహమ్. ౪

తా॥ నేను మా పరమ గురువులగు శ్రీ గౌడపాదాచార్యుల వారిని పూజించుచున్నాను. వారికి అద్వయానన్తలను నామాన్తరము గలదు. వారు జీవన్ముక్తులగుటచే శోకమోహాది సంసారధర్మముల నతి క్రమించి, నిరన్తర మాత్మారామై తమ నామధేయము నన్వర్థమొనరించు కొనినారు. మరియు వారు యోగాభ్యాసపాటవముచే సిద్ధ శరీరులై మాండూక్యోపనిషద్ధర్మ వివరణరూపంబులగు కారికలను రచించి వేదాన్త సిద్ధాన్తమునంతయు ప్రపంచమునకు వెల్లడించి యున్నారు. అందుచేవారు శిష్యులను తరింపజేయుటకై యతరించిన శివస్వరూపులనుటలో సందియము లేదు.

శ్లో॥ వేదాన్తశాస్త్రసిద్ధాన్త సారసంగ్రహ ఉచ్యతే,
ప్రేక్షావతాం ముముక్షూనాం సుఖబోధోపపత్తయే. ౫

తా॥ దుఃఖరూపమగు జనన మరణాది సంసారబన్ధమునుండి విడుదలను గోరు బుద్ధిమంతులకు, స్వాత్మస్వరూపము సులభముగా జరియుట కొరకై వేదాన్తశాస్త్రము నందలి సిద్ధాన్తములయొక్క సారమునంతను సంగ్రహముగా బోధించెడి యొకగ్రన్థమును రచించుచున్నాను.

శ్లో॥ అస్య శాస్త్రానుసారిత్యా దనుబంధ చతుష్టయమ్,
యదేవమూలం శాస్త్రస్య నిర్దిష్టం తదిహూచ్యతే. ౬

తా॥ ఏగ్రంథము సంపాదనను చెదువువారలకు ప్రవృత్తిగలుగ వలయు ననిన, “విషయము ప్రయోజనము సంబంధము అధికారి” యను ననుబంధ చతుష్టయము ముఖ్యముగా దెలియ బడవలయును. కావున నీ గ్రంథము వేదాంత శాస్త్రము ననుసరించునదగుటచే వేదాంతశాస్త్రమునకుఁ జెప్ప బడిన యనుబంధ చతుష్టయమే యిచటఁ జెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ అధికారీచ విషయః సంబంధశ్చ ప్రయోజనమ్,
శాస్త్రారంభఫలం ప్రాహు రనుబంధ చతుష్టయమ్. ౭

తా॥ అధికారి, విషయము, సంబంధము, ప్రయోజనము అను నీ యనుబంధములు నాల్గును శాస్త్రారంభ మను ఫలమునకు నిమిత్తమని పండితులు వచించుచున్నారు. (యెచ్చట నుండునో యచ్చటనే శాస్త్రము నారంభింపవలయునని పండితులు వచించుచున్నారు.) ప్రాయికముగానీ యనుబంధ చతుష్టయమునుబట్టియే పాఠకులు దీనియందు ప్రవృత్తులగు చుందురు.

శ్లో॥ చతుర్థి సాధనై సస్య కస్యోపన్న్యో యుక్తిదక్షిణః,
మేధావీ పురుషో విద్వా నధికార్యత్ర సమ్మతః. ౮

తా॥ నిత్యానిత్యవస్తు విశేషము, ఇహముత్రార్థఫలభోగ విరాగము, శమాదిషట్క సంపత్తి, ముముక్షుత్వము అను నీ నాల్గుసాధనములతో గూడుకొనినవాడును, సందిగ్ధ విషయములను సక్రమముగా నిర్ణయించు కొనెడి బుద్ధి సామర్థ్యముగలవాడును, గురువులు చెప్పిన రహస్యములను జ్ఞాపకముంచుకొనెడి వాడును, శాస్త్రజ్ఞానముగలవాడును, బ్రహ్మముగల దనెడి నిశ్చయాభిప్రాయముతో గూడుకొనినవాడునునగు పురుషుడు

వేదాంతశాస్త్రార్థయనము జేయుటకు ముఖ్యమైన యధికారియగుచున్నాడు.

శ్లో॥ విషయ శుద్ధచైతన్యం జీవబ్రహ్మైక్య లక్షణమ్,
యత్రైవ దృశ్యతే సర్వవేదాంతానాం సమన్వయః. ౯

తా॥ మాయాసంబంధములేని శుద్ధబ్రహ్మస్వరూపము వేదాంతశాస్త్రమునఁ జెప్పబడు ముఖ్యవిషయమగు చున్నది. ఎట్లనగా సచ్చిదానందరూపంబగు పరబ్రహ్మము, సంసారకాలమునందు, మాయాసంబంధమువలన నీశ్వరుడనియు, అంతఃకరణసంబంధమువలన జీవుడనియు వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇట్టియెడ వేదాంత వాక్యము లన్నియు నుపక్రమోపసంహారాదులచే, జీవేశ్వరులకిరువురకు గల యుపాధిద్వయమును నివారించి, పరిశిష్టమగు చైతన్యమాత్రమున కభేదమును బోధించుచున్నవి.

శ్లో॥ ఏత దైక్యప్రమేయస్య ప్రమాణస్యాపి చ శ్రుతేః,
సంబంధః కథ్యతే సద్భి ర్బోధ్యబోధకలక్షణః. ౧౦

తా॥ జీవబ్రహ్మైక్య మనెడి విషయమునకును, వేదాంతశాస్త్రమునెడి ప్రమాణమునకును గల, సంబంధము, బోధ్యబోధకభావరూపమగు నని పండితులు వచించుచున్నారు. బోధ్యమనగా, తెలియ దగినదగు జీవబ్రహ్మైక్యము. బోధకమనగా, తెలియజేయునదగు వేదాంతశాస్త్రము. ఆ రెంటికిగల సంబంధము బోధ్యబోధకలక్షణ మనబడుచున్నది.

శ్లో॥ బ్రహ్మతైకత్వవిజ్ఞానం సంతః ప్రాహుః ప్రయోజనమ్,
యేన నిశ్చేషసంసార బంధా త్సద్యః ప్రమ్యుచతే. ౧౧

తా॥ జీవబ్రహ్మ లిరువురు నొకటే యను అపరోక్ష జ్ఞానము గలుగుటయే వేదాంతశాస్త్రమునకు పరమ ప్రయోజనము. అట్టి జ్ఞానము గలుగుగానే సంసారబంధము లన్నియు నశించి పోవుచున్నవి. అనగా జీవుడు

సంసారకాలమునందున జ్ఞానముచే తానుకాని, దేహేంద్రియాదులను తానని భ్రమించుచున్నవాడై వాని ధర్మము లన్నింటిని తనయం దాలోపించుకొని సంసారదుఃఖముల ననుభవించుచున్నాడు. జ్ఞానము గలిగిన పిమ్మట మాత్రము, సచ్చిదానందరూపంబగు బరబ్రహ్మమే తాననియు, దేహేంద్రియ సంఘాతాదికము మిథ్యాకల్పితమైన దనియు నిశ్చితమగుటచే దేహధర్మంబులగు జరామరణాదులనుండియు, చక్షురాదీంద్రియ ధర్మములగునంధత్వమౌకత్వాదులనుండియు, ప్రాణధర్మములగు నాకలి దప్పికలనుండియు, మనోధర్మములగు శోక మోహాదులనుండియు విముక్తుడగు చున్నాడు.

శ్లో॥ ప్రయోజనం సంప్రవృత్తేః కారణం ఫలలక్షణమ్,

ప్రయోజన మనుద్దిశ్య నమన్దోఽపి ప్రవర్తతే. ౧౨

తా॥ లోకమునందు మాధజనులు సైతము ప్రయోజనము నభిలషించియు ఏదైన నొక కార్యమును జేయుచుందురు. కావున వేదాంత శాస్త్రార్థయనమునందు మానవులకు బ్రవృత్తిగలుగ వలయుననిన దాని వలనఁ గలిగెడి ఫలమును గ్రన్థారంభముననే నిరూపింపవలయును.

శ్లో॥ సాధనచతుష్టయ, (సు)సంపత్తి ర్యస్యాస్తి ధీమతః పుంసః, తస్యైవై తత్ఫలసంసిద్ధి ర్నాన్యస్య కించి దూనస్య. ౧౩

తా॥ మరియు నెవనికి సాధన చతుష్టయ సంపత్తి సంపూర్ణముగా ముందునో, వానికే సంసారబంధమునుండి విడుదల యనెడి ఫలము లభించునుగాని, కొన్ని సాధనములు తక్కువగానున్న వానికి మాత్రము పూర్వోక్తఫలము సిద్ధింపదు.

శ్లో॥ చత్వారి సాధనాన్యత్ర వదన్తి పరమర్షయః,

ముక్తి ర్యేషాం తు సద్భావేనాభావే సిద్ధ్యతిద్రువమ్. ౧౪

తా॥ మోక్షము సిద్ధించుటకు, నాల్గుసాధనములుగలవని మహర్షులు వచించుచున్నారు. ఆ నాల్గుసాధనములు, సంభవించినప్పుడే ముక్తి లభించునుగాని యవి లేకున్నచో ముక్తి లభింపనేరదు.

శ్లో॥ ఆద్యం నిత్యానిత్యవస్తు వివేకసాధనం మతమ్,
ఇహాముత్రార్థఫలభోగవిరాగో ద్వితీయకమ్. ౧౫

శ్లో॥ శమాదిషట్కసంపత్తి స్తృతీయం సాధనం మతమ్
తురీయంతు ముముక్షుత్వం సాధనంశాస్త్రసమ్మతమ్. ౧౬

తా॥ నిత్యానిత్యవస్తువులను వివేచనము చేయుట యనునది ప్రథమసాధనము. ఇహలోక పరలోక విషయభోగము లందాసక్తి లేకుండుట యనునది ద్వితీయ సాధనము. “శమము, దమము, ఉపరతి, తితిక్ష, శ్రద్ధ సమాధానము” అనునవి గలిగియుండుట యనునది తృతీయ సాధనము. (శమాదులయొక్క లక్షణములు రాజోవు శ్లోకములలో వివరింపబడనున్నవి) మోక్షమునందు వాంఛగలిగి యుండుట యనునది చతుర్థసాధనము.

శ్లో॥ బ్రహ్మైవ నిత్యమన్యత్తు హ్యనిత్య మితి వేదసమ్,
సోఽయం నిత్యానిత్యవస్తువివేక ఇతి కథ్యతే. ౧౭

తా॥ “సచ్చిదానందరూపంబగు పరబ్రహ్మ మొక్కటియే సర్వ కాలములందును సత్యమైయున్నది.” “తద్భిన్నమగు ప్రపంచం బంతయు నకాశ్వతమగుచున్నది.” అని వివేచనచేసి తెలిసికొనుటయే నిత్యానిత్య వస్తు వివేకమనబడుచున్నది.

శ్లో॥ మృదాది కారణం నిత్యం త్రిషుకాలేషు దర్శనాత్,
ఘటాద్యనిత్యం తత్కార్యంయతస్తన్నాశమీక్షతే. ౧౮

తా॥ మన్ను మున్నగు కారణ పదార్థము, మూడుకాలములందు నుండునదగుటచే నిత్యమగుచున్నది. ఇక కుండ మున్నగు కార్యపదార్థము మాత్రము పుట్టువునకు పూర్వమును నశించిన పిమ్మట లేకపోవుటచే ననిత్యమగుచున్నది.

శ్లో॥ తదైవైత జగత్సర్వ మనిత్యం బ్రహ్మకార్యతః,
తత్కారణం పరంబ్రహ్మభవేన్నిత్యం మృదాదివత్ .౧౯

తా॥ నామరూపాత్మకంబగు ప్రపంచమంతయు, పరబ్రహ్మము వలన పుట్టిన కార్యమగుటచే ఘటాదులవలె సనిత్యమే యగుచున్నది. జగత్కారణంబగు సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మము మాత్రము స్వతస్సిద్ధమైన దగుటచే మృదాదులవలె నిత్యమైన దగుచున్నది.

శ్లో॥ సర్గం వక్ష్యస్య “తస్మాద్వాపతస్మా”దితి హి శ్రుతిః,
సకాశా ద్రబ్హ్మాణస్తస్మా దన్నిత్యత్వే న సంశయః. ౨౦

తా॥ తైత్తిరీయోపనిషత్తు, ఆకాశము మొదలుగాగల ప్రపంచ మంతయు నద్వితీయ పరబ్రహ్మమువలననే యుత్పన్నమగుచున్నదని బోధించుచున్నది. కావున నీ జగంబంతయు బ్రహ్మకార్యమగుటచే సనిత్య మైన దనుటలో సంశయములేదు.

శ్లో॥ సర్వస్యాఽ నిత్యత్వేసావయవత్వేన సర్వత స్సిద్ధే,
వైకుణ్ఠాదిషునిత్యత్వమతిర్భమవవమూఢబుద్ధీనామ్. ౨౧

తా॥ పుట్టుచున్న ఘటాది పదార్థము లన్నియు నవయవములుగల వగుచున్నవి. అవయవములుగల పదార్థము లన్నియు నశించుచున్నవి ప్రపంచముపుట్టుచున్నది గాన నదియవయవ సహితమనియుననిత్యయనియు నిశ్చితమగుచున్నది. ఇట్టియెడ సావయవములగు వైకుణ్ఠాదిలోకములను నిత్యములనుగా నెంచి వానినే పరమ ప్రాప్యస్థానములనుగా భావించెడి వారియొక్క యభిప్రాయము భ్రాన్తి మాత్రమేయని యెరుంగవలయును.

శ్లో॥ అనిత్యత్వం చ నిత్యత్వ మేవం యచ్ఛ్రుతియుక్తిభిః,
వివేచనం నిత్యానిత్యవివేక ఇతి కథ్యతే. ౨౨

తా॥ ఈరీతిగా శ్రుతులచేతను యుక్తులచేతను, నిఖిల జగత్కారణం బగు పరబ్రహ్మ మొక్కటియే నిత్యమైనదనియు, తద్భిన్నంబగు కార్య ప్రపంచమంతయు ననిత్యమైనదనియు, విచారణచేసి తెలిసికొనుటయే నిత్యానిత్యవస్తు వివేకమగునని పండితులచే చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఐహికా ముష్మికార్థేషు హ్యనిత్యత్వేన నిశ్చయాత్,
నైస్పృహ్యంతుచ్ఛబుద్ధ్యా తద్వైరాగ్యమితీర్యతే. ౨౩

తా॥ నిత్యానిత్యవస్తు వివేకమువలన, నిహపర లోకములందలి భార్యాపుత్రాది పదార్థములన్నియు ననిత్యములని గ్రహించి వానియందు వాంఛలేకుండుటయే వైరాగ్యమనబడునని విద్వాంసులు వచించుచున్నారు.

శ్లో॥ నిత్యానిత్యపదార్థవివేకా త్సరుషస్య జాయతే సద్యః,
స్రక్చందనవనితాదౌ సర్వత్రాఽనిత్యవస్తుని విరక్తిః. ౨౪

తా॥ బ్రహ్మపదార్థ మొక్కటియే నిత్యమైనదనియు, ప్రపంచము నందలి పదార్థములన్నియు ననిత్యములనియు బాగుగా పర్యాలోచన జేసెడి పురుషులకు తత్కాలమందుననే, పుష్పమాలికలు, పరిమళ ద్రవ్యములు, నారీమణులు మున్నగు ననిత్య వస్తువులయందంతటను వైరాగ్యము దయించుచున్నది.

శ్లో॥ కాకస్య విష్ణావ దసహ్యబుద్ధి
రోభగ్యేషు సా తీవ్రవిరక్తి రిష్యతే,
విరక్తి తీవ్రత్వనిదానమాహు
రోభగ్యేషు దోషేక్షణ మేవ సన్తః. ౨౫

తా॥ కాకిరెట్టనుజూచి యసహ్యపడునట్లు, భార్యా పుత్రాది విషయములనుజూచియు, నసహ్యపడుటయే తీవ్రవిరక్తి యనబడుచున్నది.

అది యెట్లు గలుగుననగా, విషయములందలి దోషములను విచారించిన
కొలదియు వానియందు జైరాగ్యము దృఢమగుచుండును. విషయ గత
దోషములన్నియు రాబోవు శ్లోకములందు వివరింపబడుచున్నవి.
సంగ్రహముగా గ్రహింపవలయుననిన; స్త్రీలు మున్నగువిషయములు, నల్ల
త్రాచు విషముకంఠెగూడ నత్యంతదుష్టము లగుచున్నవి — ఏలయన —
విషమనునది, త్రాగువారలను మాత్రమే నశింపజేయునుగాని, తన్ను
జూచువారలను, వినువారలనుమాత్రమేమియుజేయకున్నది. ఇక వనితాది
విషయములన్ననో, యనుభవించువారిసేగాక, ద్రవ్యలను, శ్రోతలనుగూడ
వివశుల నొనరించుచున్నవి. కావున వనితాది విషయగత దోషోత్కర్షణము.
వర్ణనాతీతము,

శ్లో॥ ప్రదృశ్యతే వస్తుని యత్ర దోషో
న తత్రపుంసోఽస్తి పునః ప్రవృత్తిః,
అస్త ర్మహరోగవతీం విజానన్
కోనామవేశ్యా మపి రూపిణీం వ్రజేత్ .

౨౬

తా॥ ఏ విషయములందుగల దోషములన్నియు సంపూర్ణముగా
దెలియబడునో యా విషయములందు, మానవులు మరల బ్రవర్తింప
నిచ్చగింపరు. అదియెట్లన - వేశ్యాంగనల నభిలషించెడి, కాముకశిఖా
మణులు సైతము వారియందు దమ ప్రాణముల నపహరించెడి మహాబాధ్య
ములుగలవని దెలిసిన పిమ్మట వారిని పొందఁగోరరు గదా !

శ్లో॥ అత్రాఽపిచాఽన్యత్ర తు విద్యమాన
పదార్థ సమ్మర్శన మేవకార్యమ్,
యథాప్రకారార్థ గుణాభిమర్శనం
సందర్శయత్యేవ తదీయదోషమ్.

౨౭

తా॥ ముక్తినిగోరువారు ముందుగా నిహపగలోకపదార్థముల నిజస్వరూపమును బాగుగాఁ పరిశీలింపవలయును. అట్లు పరిశీలించినచో ఆ పదార్థములందలి దోషములన్నియు స్పష్టముగా భాసింపఁగలవు. దోషములు తెలిసిన పిమ్మట నా పదార్థములందు వాంఛకలుగ నేరము గదా !

శ్లో॥ కుక్షౌ స్వమాతు ర్మలమూత్రమధ్యే,
స్థితిం తదా విట్క్రిమిదంశనం చ,
తదీయకౌక్షీయక వహ్నిదాహం
విచార్యకోవా విరతిం నయాతి. ౨౮

తా॥ ప్రతి మానవుడును, తన తల్లి గర్భమునందుండునప్పుడు మలమూత్రముల నడుమ నున్నవాడై వానియందలి పురుగులచే పీడింపఁ బడుచున్నాడు. మరియు తల్లియొక్క జఠరాగ్నిచే దహింప బడుచున్నాడు. ఇదియంతయు, బాగుగా నాలోచించినచో, ప్రతి మనుజునకును, మరల గర్భవాస మెన్నడును వలదనెడి భావము గలుగ గలదు.

శ్లో॥ స్వకీయ విణ్మూత్ర నిమజ్జనంత
చోత్తానగత్యాశయనం తదాయత్,
బాలగ్రహద్యాహతిభా క్ష శైశవం
విచార్యకోవా విరతిం నయాతి. ౨౯

తా॥ పిల్లలు, పుట్టిన పిమ్మట కొన్నిదినములవరకు తమ మల మూత్రములందే పొరలాడుచుందురు. అటునిటు కదలలేక వెలకిలగానే పడుకొనియుందురు. అప్పుడు వారిని నల్లులు, చీమలు, దోమలుమున్నగునవి కుట్టుచుండును. మఱియు బాలగ్రహము లనేకములు పాలు మున్నగునవి త్రాగనీయక వివిధరీతుల బాధించుచుండును. ఇట్టి బాల్యావస్థను

విచారించినచో నెవరికి విరక్తికలుగకుండును. అందరు విరక్తి నొందగలరని భావము.

శ్లో॥ స్వీయైః పరై స్తాడనమజ్ఞభావ
మత్య స్తచాపల్య మసత్కియాం చ,
కుమారభావే ప్రతిషిద్ధవృత్తిం
విచార్యకోవా విరతిం నయాతి.

30

తా॥ కామారావస్థయందు యుక్తాయుక్త వివేచనముండనేరదు. అప్పుడు చేయుపనులకు ప్రయోజనముండదు. పెద్దలయందు భక్తియుండదు. నోటికివచ్చిన మాటలనెల్ల నిశ్శంకముగ మాటలాడుటయు, చేతికిదొరకిన వస్తువులనెల్ల దినుచుండుటయు, తిరుగరాని ప్రదేశముల దిరుగుచుండుటయు సంభవించుచుండును. కనుకనే ఇట్టియెడ తల్లి, తండ్రి, సోదరులును, ఇరుగుపొరుగువారును దిట్టి కొట్టుచుందురు. ఇట్టి యవస్థనంతయు పరికించినచో నెవరు విరక్తినొందకుండురు ?

శ్లో॥ మదోద్ధతిం మాన్యతిరస్కృతిం చ
కామాతురత్వం సమయాతి లంఘనమ్,
తాం తాం యువత్యోదితదుష్టచేష్టాం
విచార్యకోవా విరతిం నయాతి.

31

తా॥ యౌవనమందు మదము ప్రాదుర్భవించును. ఆ మదముచే పూజ్యులగు పెద్దలమాటల నాకర్ణింపక, వారిని తిరస్కరించుచుండురు. స్త్రీలొలురై శాస్త్రమర్యాదల నతిక్రమించి సంచరించుచుండురు. స్త్రీల వచనములనే విశ్వసించి వారుచెప్పిన యకార్యమునెల్ల నాచరించుచుండురు. ఈ విధములగు ననన్తదోషములతోఁగూడుకొనిన యౌవన దశను బాగుగా విచారించినయెడల నెల్లవారలకును దప్పక విరక్తి కలుగగలదు.

శ్లో॥ విరూపతాం సర్వజనా దవజ్ఞాం
సర్వత్రదైన్యం నిజబుద్ధి హౌన్యమ్,
వృద్ధత్వ సంభావిత దుర్దశాంతాం
విచార్యకోవా విరతిం నయాతి.

32

తా॥ ముసలితనమునందు, శరీరమంత వికృతదూపమును జెందును. జనులందఱు నవమానించుచుందురు విషయాభిలాషవృద్ధియగును. కోరిన వస్తువులు లభింపవు. బుద్ధిసామర్థ్యము క్షీణించిపోవును. ఇట్లనేక దుఃఖము లతో గూడుకొనిన వార్ధక్యమును విచారించినచో సకల మానవులును విరక్తిని జెందగలరు.

శ్లో॥ పితృజ్వరార్కః క్షయగుల్మశూల
శ్లేష్మాదిరోగోదిత తీవ్రదుఃఖమ్,
దుర్గన్ధ మస్వాస్థ్య మనూనచింతాం
విచార్యకోవా విరతిం నయాతి.

33

తా॥ మరియు, ముసలితనమునందు పైత్యము, జ్వరము, మూల వ్యాధి, క్షయ, గుండెదడ, శూలవ్యాధి, కఫము మున్నగు ననేకవ్యాధుల వలన సహింపనలవిగాని దుఃఖము సంభవించును. జీహమంతయు దుర్గన్ధ మేర్పడును. శరీరమున కేంతమాత్రమును స్వస్థతయుండదు. బద్ధ వియోగాదులవలనను, భార్యాపుత్రాదులు తనయనస్తర మేమగుదురో యను విచారమువలనను, తాను యెట్టి నరకలోకములను జెందుదునో యను భయమువలనను, చిత్తము పలురకములుగా పరితపించుచుండును? ఈ దుఃఖముల నన్నింటిని విచారించినచో నెవరు విరక్తివొందకుండురు.

శ్లో॥ యమావలోకోదిత భీతికంప
మర్మవ్యథోచ్ఛ్వాస్వసగతీ శ్చ వేదనామ్,

ప్రాణప్రయాణే పరిదృశ్యమానాం

విచార్యకోవా విరతిం నయాతి.

3౪

తా॥ మరణకాలమునందు యమదర్శనమగును. యముని చూచినంతనే విపరీతమగు భయముగలుగును. శరీరమంతయు వణకిపోవును. యముడు తనపాశములతో స్థూలశరీరమునుండి సూక్ష్మశరీరమును లాగుచుండగా నవయవసన్ని భాగములం దత్యంత బాధగలుగును. ప్రాణవాయువు శరీరమునందలి సకలస్థానములనుండియు సంకోచమునొందినట్లే కంఠము నందు మాత్రము ఊర్ధ్వక్వాసతో సంచరించుచుండును. అప్పుడు గలుగు దుఃఖము వర్ణనాతీతము. కావున నిదియంతయు విచారింపినచో నందరు విరక్తి వొందగలరు.

శ్లో॥ అంగారనద్యాం తపనేచకుంభీ

పాకేఽపి వీచ్యా మసిపత్రకాననే,

దూతైర్యమస్యక్రియమాణబాధాం

విచార్యకోవా విరతిం నయాతి.

3౫

తా॥ జీహపాతానస్తరము జీవులుతమ పాపకర్మములనుసరించి నరక లోకమునకు బోవుదురు. అప్పుడు వారిని యమభటులు, నిప్పుబొగ్గులనడియందును, కాగుచున్న నూనెగంగాళములందును బడద్రోయుదురు. కత్తులవలె నున్న యాకులుగల గంభీరారణ్యములందు నడిపించుదురు. మరియు, వీచి - తపనము మున్నగు నరకవిశేషస్థానములందు వివిధముగా హింసించుచుండురు. ఇది యంతయు విచారింపినచో నెవరికి విరక్తి కలుగకుండును.

శ్లో॥ పుణ్యక్షయే పుణ్యకృతో నభస్థై

ర్నిపాత్యమానాన్ శిథిలీకృతాంగాన్,

నక్షత్రరూపేణ దివశ్చ్యుతాం స్తాన్

విచార్యకోవా విరతిం నయాతి.

31

తా॥ మనుష్యలోకమునందు, శ్రుతిస్మృతి బోధితములైన పుణ్య కర్మముల నాచరించిన మానవులు, తమ పుణ్యఫలానుభవమునకై స్వర్గ లోకమునకుబోయి యచ్చటి సుఖము ననుభవించి తిరుగ పుణ్యము క్షీణించినతోడనే దేవతలచే క్రిందకి బడద్రోయబడినవారై నక్షత్ర రూపములద్వారా భూలోకమున ప్రవేశించుచున్నారు, ఇట్టివారల స్థితి నాలోచించినచో స్వర్గలోకసుఖములందు సైత మెవ్వరికి నీవాంఛ గలుగ నేరదు.

శ్లో॥ వాయ్వర్కవహ్నిస్త్రీ ముఖాన్ సురేంద్రా

నిశోగ్రభీశ్చా గ్రథితాస్తరంగాన్,

విపక్షలోకైః పరిదూయమానాన్

విచార్యకోవా విరతిం నయాతి.

32

తా॥ ఇంద్రియము, నూర్యము, యముడు, అగ్ని, నాయువు మున్నగు దిక్పాలకులుగూడ భగవంతునివలన ధియముచేతనే, తమ తమ పసులను, యథాక్రమముగా నాచరించుచున్నారనియు, అప్పుడప్పుడు రాక్షసు లచే బాధింపబడుచుందురనియు, శ్రుతులు బోధించుచున్నవి. ఈ రహస్య మును గుర్తించినవారు లోకాధిపతుల యాధిపత్యమునుగూడ నభిలషింపరు గదా !

శ్లో॥ శ్రుత్యావిరుక్తం సుఖతారతమ్యం

బ్రహ్మైస్త మారభ్య మహామహీశమ్,

బౌషాధికం తత్తు న వాస్తవంచే

త్యాలోచ్యకోవా విరతిం నయాతి.

33

తా॥ తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు సకలభూమి భోగసంపన్నుడగు మహారాజు మొదలు సగుణబ్రహ్మపర్యంతముననుభవించుచున్న యానంద ముత్తరోత్తర ముత్కృష్టతమమైనదని చెప్పబడుచున్నది. అట్టి యానంద మంతయు వారివారి యంతఃకరణములందలి సత్త్వగుణమయొక్క యాధి క్యము ననుసరించి యభివ్యక్తమగు ప్రతి బింబానందమేగాని, వాస్తవికమైన బింబభూతబ్రహ్మానందము మాత్రముగాకున్నది. ఈ తత్త్వమును గుర్తించిన వారు, శాశ్వతమైన నిర్గుణ బ్రహ్మానంద ప్రాప్తికే యత్నింతురుగాని, సార్వభౌమాద్యున్నత పదవులను తజ్జన్యమగు నానందమును కాంక్షింప నేరరు.

శ్లో॥ సాలోక్య సామీప్య సరూపతాది
భేదస్తు సత్కర్మవిశేషసిద్ధః,
నకర్మసిద్ధస్యతు నిత్యతేతి
విచార్యకోవా విరతిం నయాతి.

3౯

తా॥ సాలోక్యము విష్ణులోకమును బొందుట; సామీప్యము విష్ణుసమీపమునందుండుట, సారూప్యము విష్ణురూపముతో సమానమగు మరియొక రూపమునుజెందుట) మున్నగునవన్నియు ముక్తివిశేషములన బడుచున్నవి. ఇట్టి ముక్తులయందు జీవేశ్వరభేదము తొలగకుండుటచే ముక్తులైన జీవులందరును భగవత్పరతన్మృలై భయముతోనే కూడుకొని యుందురు. మరియు నీ ముక్తవిశేషములన్నియు శ్రౌతస్మార్త సత్కర్మా నుష్ఠానములవలన సిద్ధించుచున్నవి. కర్మజన్యములన్నియుననిత్యములేదుగునని శ్రుతులును యుక్తులును నిర్ధారణ జేయుచున్నవి. కావున బుద్ధిమంతులగు విద్వాంసులు, భయరహితంబును శాశ్వతంబునునగు సాయుజ్యమును బ్రహ్మకైవల్యమునే కోరుచుందురుగాని భయగ్రస్తములును ననిత్యములును నగు సాలోక్యాదిముక్తులకొరకై యత్నము జేయరు.

శ్లో॥ యత్రాస్తిలోకే గతితారతమ్య

ముచ్చావచత్వా నివృత మత్ర తత్కృతమ్,

యథేహ తద్వత్తులుదుఃఖ మస్తి

త్యాలోచ్యకోవా విరతిం నయాతి.

౪౦

తా॥ ఈ లోకమున చిన్నపదవులందుండు వారలు ఉన్నత పదవులందుండు వారలనుజూచి యనూయవొందుటయు, దుఃఖపడుచుండుటయు సర్వజనానుభవ సిద్ధమైయున్నది. ఇటులనే స్వర్గాదిలోకములందుఁగూడ నింద్రాదిదేవతాస్థానములన్నియు తపతమభావసమన్వితములైనవగుటచే దుఃఖమిత్రములే యగుచున్నవని శ్రుతులచేతను, యుక్తులచేతను, నిశ్చిత మగుచున్నది. కావున నీ రహస్యము వెరింగిన బుద్ధిమంతులందరు, నిఖిలలోకసుఖములందును విరక్తివొంది తీరుదురు.

శ్లో॥ కో నామలోకే పురుషోవివేకి

వినశ్వరే తుచ్ఛసుఖే గృహదా,

కుర్యా ద్రతిం నిత్య మవేక్షమాణో

వృధైవ మోహాన్నియమాణజన్మాన్.

౪౧

తా॥ లోకమున చూసవులు శరీరాదులందు “నేను, నాది” యను నభిమానముగలవారై తత్సుఖముకొరకు, గృహభార్యాపుత్రాది నశ్వర పదార్థములందు నాసక్తిగలిగి పరమపురుషార్థమగు మోక్షమునుపొందకయే వ్యర్థముగా మృతినొందుచున్నారు. ఇట్టి మానవులను నిరంతరము జూచుచున్న బుద్ధిమంతుఁడెవఁడును గృహద్య నిత్య విషయము లందాసక్తి వొంద నేరదు గదా!

శ్లో॥ సుఖం కి మస్త్యత్ర విచార్యమాణే
గృహేఽపివా యోషితి వా పదార్థే,
మాయాతమోఽస్థికృతచక్షుషో యే
తవ వ ముహ్యంతి వివేకశూన్యాః.

౪౨

తా॥ నిజముగా నాలోచించినచో, గృహమునందుగాని, భార్య
పుత్ర ధనాదులందుగాని, యెంతమాత్రమును సుఖము లేదు. కావుననే
అజ్ఞానముచే నావరింపబడిన వివేకదృష్టిగల మాధజనులు, గృహవనితాదు
లంగు సుఖముగలదని భ్రమించుచున్నారగాని, విజ్ఞానవంతులగు విద్వాం
సులు మాత్రము మోహము కొందరు.

శ్లో॥ అవిచారితరమణీయం సర్వ
ముదుంబరఫలోపమం భోగ్యమ్,
అజ్ఞానా ముపభోగ్యం న తు
తద్దానాం పరంహేయం (యోషితివాపదార్థే.)

౪౩

తా॥ మేడిపండు పైనజూచినచో మిక్కిలి రమ్యముగా నుండును.
దాని పొట్ట విచ్చిజూచిన ననేక క్రిములుండును. అటులనే, భార్య
మున్నగు పదార్థములన్నియును, బహిర్భాగమునందు మాత్రము బహు
సుందరముగా నుండునుగాని, లోపలమాత్రము, మలమాంసాది దోషము
లతోగూడుకొని యున్నవి. కనుకనే తెలివిలేని యవివేకులు భార్యాది
భోగముల నభిలషింతురుగాని, వివేకులగు విద్వాంసులకుమాత్రము వాని
యందు వాంఛయే గలుగదు.

శ్లో॥ గతేఽపి తోయే సుషిరం కుళీరో
హతుం హ్యశక్తో మ్రియతే విమోహతో,

యథా తథా గేహసుఖానుషక్తో
వినాశ మాయాతి సరో భ్రమేణ.

౪౪

తా॥ ఎండ్రకాయ చెరువులోనినీరు ఎండిపోయినను, తనకు నివాస స్థానమైన భూరస్థిమనందలి యభిమానముచే దానిని విడువలేక తుదకు నచ్చటనే మరణించుచున్నది. అట్లే గృహస్థులును, భార్యాపుత్రాదులందలి యభిమానముచే గృహములు విడువలేక యచ్చటనే సమస్తదుఃఖముల ననుభవించు చున్నవారై యవసానకాలమునందు గృహద్యభిమానముతోడనే మృతినొందుచున్నారు.

శ్లో॥ కోశక్రిమి స్తన్తు భి రాత్మదేహ
మావేష్ట్య చావేష్ట్యచ గుప్తి మిచ్ఛన్,
స్వయం విసిర్గన్తు మశక్తవవసన్
తతస్తదన్తే మ్రియతే చ లగ్నః.

౪౫

శ్లో॥ యథాతథాపుత్రకళత్రమిత్ర
న్నేహనుబద్ధైర్గృధితో గృహస్థః,
కదాఽపి వాతాన్పరి ముచ్యగేహ
ద్గన్తుం న శక్తో మ్రియతే ముధైవ.

౪౬

తా॥ పట్టుపురుగు తన శరీరమును రక్షించుకొనదలచి, తన నోటి నుండి వెలువడు దారములచే తన శరీరమును పలుమార్లు దట్టముగా జుట్టుకొని తుదకు దానినుండి బయటకి రాద్రోవలేక యచ్చటనే మరణించుచున్నది. ఆ విధముననే మానవుడును తాను ఒంటరిగా నున్నచో బ్రతుకేనని తలచి, తన రక్షణమునకై క్రమముగా భార్య, గృహము, ధనము, పుత్రులు, మిత్రులు మున్నగువారలను సంపాదించుకొని, వారియందు

పలువిధములైన ప్రేమాతిశయములను బ్రసరింపజేసికొని, వృద్ధదశయందు పైతము, వారలకును తనకునుగల ప్రేమపాశములను ద్రెంచుకొనలేని వాడై, స్వస్వరూపసాక్షాత్కారమునకు సాధనముగా భగవంతునిచే బ్రసాదింపబడిన మనవ్య జన్మమును నిరర్థకముజేసి కాలధర్మముందు చున్నాడు.

శ్లో॥ కారాగృహశ్యాఽన్య చ కో విశేషః
ప్రదృశ్యతే నాథు విచార్యమాణే,
ముక్తేః ప్రతీపత్వ మిహోఽపి పుంసః
కాంతా సుఖాభ్యుత్థిత కర్మవాళైః.

౪౭

తా॥ బాగుగ పరిశీలించినచో, గృహమునకును, చెరసాలకును, భేదమేమియు గన్పట్టదు. చెరసాలయందుండు మానవుడు ఇనుపసంకెళ్లచే బంధింపబడినవాడై దానినుండి విడుదల నొందలేకున్నాడు. అటులనే గృహస్థుడు భార్యాపుత్రాదుల యందలి ప్రేమపాశములచే బద్ధుడై వారి వలననే సుఖమునొందుటకై యనేక కర్మల నాచరించుచు సంసారమునుండి ముక్తిని పొందనేరకున్నాడు.

శ్లో॥ గృహస్పృహ పాదనిబద్ధశృంఖలా
కాంతా సుతాశా పటుకణ్ఠవాళః,
శీరే పత ద్భూర్యశనిర్హి సాక్షాత్
వ్రాణాంతహేతుః ప్రబలా ధనాశా.

౪౮

తా॥ గృహస్థునకు గృహమునందలి యభిమానము కాళ్ళకు గట్టబడిన ఇనుపగొలుసు వంటిది. కాలిగొలుసు కదలనీయదు. అటులనే గృహభిమానము గలవారు, గృహములను వదలి గంగాదితీర్థములను, కాశీ మున్నగు పవిత్రక్షేత్రములను, దర్శింపనేరకున్నారు. ఇక భార్యాపుత్రా

తా॥ లోకమున మిడుత అగ్నిజ్వాలనుజూచి, రమ్యమగు ఫలమను
శాశతో దానియందుపడి నశించుచున్నది. అటులనే వివేకహీనుడగు
పురుషుడు భార్యపుత్రాదులవలన సుఖము గలుగునని భ్రమించి సంసార
మున నిమగ్నుడై అనేకానర్థ పరంపరల వొందుచున్నాడు. ఇట్టి మోహా-
న్ముడు మోక్షమువొందుట అసాధ్యమర్థము.

శ్లో॥ మాంసాస్థిమజ్జా మలమూత్రపాత్రమ్
స్త్రీయం స్వయం రమ్యతయైవ పశ్యతి,
కామేన కాంతాం పరిగృహ్య తద్వత్
జనోఽప్యయం నశ్యతి నష్టదృష్టిః.

౫౩

తా॥ వివేక జ్ఞానములేని మానవుడు మలమూత్ర భూయిష్ఠమగు
స్త్రీ స్వరూపమును రమ్యముగా నెంచి దాని పరిగ్రహముచే మిడుతవలెనే
సుఖములంద నేరకున్నాడు.

శ్లో॥ కామఏవ యమః సాక్షాత్ కాంతా వైతరణీ నదీ,
వివేకినాం ముముక్షూనాం నిలయస్తు యమాలయః. ౫౪

తా॥ మంచిచెడ్డల నెరిగిన ముముక్షుజనులకు విషయ వాంఛయే
యమమగాను, భార్యయే వైతరణీనదీగాను, గృహమే యమనిలయము
గాను భావించుచుండును.

శ్లో॥ యమాలయే వాపి గృహేఽపి నో నృణామ్
తాపత్రయస్లేశ నివృత్తి రస్తి,
కిం చిత్సమాలోక్యతు తద్విశామమ్
సుఖాత్మనా పశ్యతి మూఢలోకః.

౫౫

తా॥ గృహమునందును, యమలోకమునందును, దుఃఖానుభవము
పమానము. గృహమునందు, విషయానుభవకాలమునను, సుఖప్రకారము

నను కొలదికాలముమాత్రము దుఃఖములేనటులుండును. అంతమాత్రముననే
మూఢులగువారు, గృహమునందు సుఖముగలదని పొరబడుచున్నారు.

శ్లో॥ యమస్య కామస్య చ తారతమ్యమ్
విచార్యమాణే మహా దస్తీ లోకే,
హితం కరోత్యస్య యమోఽప్రియస్సన్
కామ స్త్వనర్థం కురుతే ప్రియస్సన్.

౫౬

తా॥ మన్మథుడు మంచివాడనియు యముడు చెడ్డవాడనియు
లోకులయభిప్రాయము. కాని బాగుగా పరిశీలించినచో మన్మథుని కంటె
యముడే మిక్కిలి క్షేమం కరుడని చెప్పక తప్పదు. ఏలయన యముడు
లోకులకు నరకలోకభాధల నొనగూర్చుట ద్వారా వారి పాపములను
నశింపజేయుచున్నాడు. మన్మథుడు మాత్రము విషయభోగముల నొడ
గూర్చుటచే మిత్రునివలె గన్పట్టుచు, పలురకములైన పాపముల నాచ
రించుటకు కారణభూతుడై బహుదుఃఖములనే కలిగించుచున్నాడు.

శ్లో॥ యమోఽసతామేవ కరో త్యనర్థమ్
సతాంతు సౌఖ్యం కురుతే హితస్సన్,
కామ స్సతా మేవ గతిం నిరున్ధన్
కరోత్యనర్థం హ్యసతాంతు కా కథా?

౫౭

తా॥ యమధర్మరాజు పాపములుచేయు వారలను మాత్రమే
బాధించుచున్నాడు. పుణ్యాత్ములను సుఖపెట్టుటయే యతని కృత్యము.
ఇక కాముడన్నచో పండితప్రకాండులనే భార్యపుత్రాది విషయభోగము
లందు భ్రమింపజేయుచున్నాడు. ఇట్టియెడ పామరులపరిస్థితి వర్ణనా
తీతము గదా !

శ్లో॥ విశ్వస్య వృద్ధిం స్వయమేవ కాంక్షన్
ప్రవర్తకం కామిజనం ససర్జ,
తేనైవ లోకః పరిముహ్యమానః
ప్రవర్థతే చంద్రమసేవ చాభిః.

౫౮

తా॥ పరమేశ్వరుడు ప్రపంచమును విశేషముగా వ్యాపింపజేయ
దలచి కాముకజనులను సృష్టించెను. వారివలన నే లోకము విస్తరించుచున్నది
కామమనగా శబ్దస్పర్శరూపరసగంధదుల యందలి కోరిక. ఇట్టి కోరిక
గలవారు కాముకులు. వీరు తమ కోరిక ననుసరించి భార్యా పుత్ర గృహ
క్షేత్రాదులను సంపాదించుకొని వారి యభివృద్ధికొరకై పలురకములైన
కర్మల నాచరించుచున్నారు. ఈ రీతిగా ప్రపంచము ప్రవర్థిల్లుచున్నది.

శ్లో॥ కామో నామ మహాన్ జగద్రభమయితా
స్థిత్యాఽన్తరంగే స్వయమ్
స్త్రీపుంసావితరేతరాంగక గుణైర్వావైశ్చభావైసుస్ఫుటమ్,
అన్యోన్యం పరిమోహ్యానైజతమసా ప్రేమానుబంధేన తౌ
బద్ధ్యా భ్రామయతి ప్రపంచరచనాం సంవర్ధయన్
బ్రహ్మహా. ౫౯

తా॥ కాముడను మహాబలవంతుడు సర్వమానవుల హృదయము
లలో బ్రవేశించి మోహపెట్టుచున్నాడు. బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగకుండ
జేయుచున్నాడు. ఇతడు స్త్రీ పురుషులకు పరస్పరానురాగము గలిగించి,
విషయవాంఛలనే వృద్ధిజేయుచు వారివలన ప్రపంచమును విస్తరింపజేయు
చున్నాడు. అనగా ప్రపంచమున మానవులు బహిర్ముఖులై భార్యా
పుత్రాది సుఖములనే కోరుచుందురగాని, అంతర్ముఖులై ఆత్మజ్ఞానము
కొరకు ప్రయత్నింపకున్నారని భావము.

శ్లో॥ అతోఽస్తరజ్జస్థితకామవేగాత్
భోగ్యే ప్రవృత్తి స్స్వతవవ సిద్ధా,
సర్వస్యజన్తో ర్ధ్రువమన్యథాచే
దబోధితార్థేషు కథం ప్రవృత్తిః.

౬౦

తా॥ ప్రతిమానవుడును, మనస్సునందలి కామప్రేరణచేత విషయములందు ప్రవర్తించుచున్నాడు. నిశ్చయము. అట్లుకానిచో పదులు భోధింపకుండ బ్రాణులకు నెట్లు విషయ ప్రవృత్తి కలుగును?

శ్లో॥ తేనైవ సర్వజన్తూనాం కామనాబలవత్తరా,
జీర్య త్యపిచ దేహేఽస్మిన్ కామనానైవ జీర్యతే. ౬౧

తా॥ మనస్సునందలి కామనియొక్క ప్రేరణచేతనే సర్వజనులకును విషయభోగములందు తీవ్రవాంఛ గలుగుచున్నది. కనుకనే శరీరము క్షీణించుచున్నను, విషయవాంఛ మాత్రము క్షీణింపకున్నది.

శ్లో॥ అవేక్ష్య విషయేదోషం బుద్ధియుక్తో విచక్షణః,
కామపాశేన యో ముక్తః స ముక్తేః పథగోచరః. ౬౨

తా॥ ఏ మానవుడు శాస్త్రమును చదువుకొని, యుక్తాయుక్త వివేకముగలవాడై విషయములందలి దోషములను పరిశీలించి వానిని పొంద గోరకున్నాడో అట్టివాడు సులభముగా మోక్షమును బొందును.

శ్లో॥ కామస్య విజయోపాయం
సూక్ష్మం వక్ష్యామ్యహం సతామ్,
సంకల్పస్య పరిత్యాగః
ఉపాయ స్సులభో మతః.

౬౩

తా॥ ముముక్షువులగు సత్కర్మములకు సులభముగా కామవిజయోపాయమును చెప్పుచున్నాను. మనస్సున నేవిషయమును సంకల్పింపకుండుటను అలవరుచుకొనినచో సులభముగా కాముడు జితుడగును.

శ్లో॥ శ్రుతే దృష్టేఽపి వా భోగ్యే యస్మిన్ కస్మింశ్చ వస్తుని,
సమీచీనత్వ ధీ త్యాగాత్ కామానోదేతి కర్హిచిత్ .౬౪

తా॥ శాస్త్రములందు వినబడుచున్న స్వర్గలోక భోగములందుగాని ప్రత్యక్షముగా గనబడుచున్న ఇహలోక భోగములందుగాని, 'మంచివి' బాగున్నవి 'అనుభవింపదగినవి' అను భావమును సంపూర్ణముగా విడనాడినచో వానియందు ఎవరికిని ఎప్పుడును కోరిక గలుగదు.

శ్లో॥ కామస్య బీజం సంకల్పః సంకల్పాదేవ జాయతే,
బీజే నష్టే ఽంకుర ఇవ తస్మి న్నష్టే వినశ్యతి. ౬౫

తా॥ సంకల్పించుటవలననే విషయాభిలాష పుట్టుచుండును. సంకల్పము నశించిన విషయవాంఛయు నశించును. క్షేత్రము నశించిన అంకురము జీవింపదుగదా !

శ్లో॥ న కోఽపి సమ్యక్ స్వధియా వినైవ
భోగ్యం నరః కామయితం సమర్థః,
యత స్తతః కామజయే చ్ఛరేతామ్
సమ్యక్ స్వబుద్ధిం విషయే నిహన్యాత్ . ౬౬

తా॥ ప్రతిమానవుడును మిక్కిలి 'మంచిద'ను భావముతోడనే భోగ్యపదార్థమును గోరుచున్నాడు. మంచిది కాదని గ్రహించినచో నా భస్తువును గోరనేరడు. గనుక కామజగీషువులు విషయములందు 'మంచివ'ను భావమును పరిత్యజింపవలయును.

శ్లో॥ భోగ్యే సరః కామజయే చ్చురే తామ్
సుఖత్వబుద్ధిం విషయే నిహన్యాత్,
యావ త్సుఖత్వభ్రమధీః పదార్థే
తావ న్నజేతుం ప్రభవేద్ధి కామమ్.

౬౭

తా॥ కామమును జయింప గోరువారు భోగ్యవస్తువులందు, సుఖబుద్ధిని విడువవలయును. విషయములందు సుఖబుద్ధి ఎంతకాలము వరకు నుండునో, అంతవరకు కామమును జయింపనేరరు— విషయములందు ‘మంచిదను’ బుద్ధియు, ‘సుఖకరము’ అను బుద్ధియు, నీ రెండే ప్రవృత్తి కారణములు గనుక నీ రెంటిని తప్పక పరిత్యజింపవలయునని భావము.

శ్లో॥ సంకల్పా నుదయే హేతుః యథాభూతార్థ దర్శనమ్,
అనర్థచిన్తనం చాభ్యాం నావకాశోఽస్యవిద్యతే.

తా॥ విషయములయొక్క నిజస్వరూపమును, వానివలన సంభవించెడి యనర్థపరం పరలను, బాగుగా నాలోచించినచో వస్తు విషయక సంకల్పము కలుగుటకు నించుకంతయు నవకాశములేదు.

శ్లో॥ రత్నే యది శిలాబుద్ధి జ్ఞాయతే వా భయం తతః,
సమీచీనత్వ ధీ ర్నైతి నోపాదేయత్వ ధీ రపి.

తా॥ ఒకడు మార్గమున పోవుచుండగా నొక రత్నము గనబడెను. అతడు దానినిజూచి యొకరాతినిగా భావించెనుగాని, రత్నమను కొనలేదు. అప్పుడు అతనికి రాజభటులవలన భయముగాని, ‘మంచిది ఈ వస్తువు’ అనెడి భావముగాని, స్వీకరింప బుద్ధిగాని కలుగనేరదు.

శ్లో॥ యథార్థదర్శనం వస్తు న్యనర్థస్యాపి చిన్తనమ్,
సంకల్పస్యాపి కామస్య తద్వధోపాయ ఇష్యతే.

౭౦

తా॥ భోగ్యవస్తువుయొక్క యథార్థ స్వరూపమును, దానివలన గలుగు ననర్థములను బాగుగా విచారించినచో నా వస్తువు విషయమై సంకల్పముగాని కోరికగాని పుట్టనేరవు.

శ్లో॥ ధనం భయనిబద్ధనం సతతదుఃఖసంవర్ధనమ్
ప్రచణ్డతరకర్దనం స్ఫుటిత బద్ధసంవర్ధనమ్
విశిష్టగుణబాధనం కృపణధీసమారాధనమ్
న ముక్తిగతిసాధనం భవతి నాఽపి హృచ్చోధనమ్. 20

తా॥ ధనము భయమును గలిగించును. దుఃఖముల నభివృద్ధి నొందించును. పరులకు పీడగలిగించు కఠినపు మాటలాడించును. బంధువుల నెక్కువగా సమకూర్చి వారివలన రాగ ద్వేషముల నభివృద్ధిజేయును. మంచిగుణములను పాడుచేయును. లోభబుద్ధిని పెంపొందించును. మరియు మోక్షమునకుగాని చిత్తశుద్ధికిగాని సాధనముగానేరదు.

శ్లో॥ రాజ్ఞో భయం చోరభయం ప్రమాదాత్
భయం తథాజ్ఞాతిభయం చ వస్తుతః,
ధనం భయగ్రస్త మనర్థమూలమ్
యతస్తత స్తన్నసుఖాయ కల్పతే. 21

తా॥ ధనమున్నచో రాజులవలనను, దొంగలవలనను, పొరపాటు వలనను, బంధువులవలనను, భయము తప్పదు. ధనమిన్ని విధముల భయమునకు అనర్థములకును మూలకారణము. గనుక ధనమువలన సుఖ మెంత మాత్రమును కలుగదు.

శ్లో॥ ఆర్జనే రక్షణే దానే వ్యయేవా పిచ వస్తుతః,
దుఃఖమేవ సదాన్యాయాం న ధనం సుఖసాధనమ్. 22

తా॥ మానవులకు ధనమును సంపాదించు నపుడును, దానిని కాపాడునపుడును, ఇతరులకు దానము చేయునపుడును, తమ భోగమునకై ఖర్చుపెట్టునపుడును, దుఃఖమే గలుగుచుండును గాన ధనమువలన సుఖము లేదు.

శ్లో॥ సతా మపి పదార్థస్య లాభా ల్లోభః ప్రవర్ధతే,
వివేకో లుప్యతే లోభాత్ తస్మిన్ లుప్తే వినశ్యతి. ౭౪

తా॥ పండితులకుగూడ ధనము, గృహము, పాలము మున్నగు పదార్థములు లభించినంతనే వానియందు నాశ మిక్కుటమగుచుండును. ఎంత లభించినను తృప్తియుండదు. ఇట్టి ధనాశవలన నిరస్తరము దాని కొరికే ప్రయత్నింతురు గాని యుక్తాయుక్త కార్యములను గుర్తెరుంగరు. అందువలన ఇహ పరలోక సుఖ సాధనములగు వైదికకర్మల నాచరింపక వ్యర్థముగా జెడిపోవుచుందురు.

శ్లో॥ దహత్యలాభే నిస్స్వత్వం లాభే లోభో దహత్యముమ్,
తస్మా త్సంతాపకం విత్తం కస్య సౌఖ్యం ప్రయచ్ఛతి. ౭౫

తా॥ ధనములేనిచో దాడిద్ర్యము బాధించును. ధనమున్నచో ధనాశ పీడించును. కనుక ధనమున్నను దుఃఖమే లేకున్నను దుఃఖమే. ఇట్టి ధన మెట్లు సుఖదాయకమగును.

శ్లో॥ భోగేన మత్తతా జన్తోః దానేన పున రుద్భవః,
వృధైవోభయ యథా విత్తం నాస్త్యేవ గతి రన్యథా. ౭౬

తా॥ ధనమువలన భోగముల ననుభవించుచున్నచో మదము వృద్ధి యగు చుండును; పరులకు దానము జేయుచున్నచో, తత్ఫలానుభవము నకై తిరుగ పుట్టుక గలుగును. కనుక నేవిధమున జూచినను ధనము దుఃఖాంతమే యగుచున్నది. మరియొక మార్గ మేమియు లేదు గదా ?

శ్లో॥ ధనేన మదవృద్ధిసాస్యత్ మదేన స్మృతినాశనమ్,
స్మృతినాశాత్ బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ ప్రణశ్యతి. 22

తా॥ ధనమువలన మదము గలుగును. మదము అనగా ఎద్ది
కార్యమో; ఎద్ది యకార్యమో దాని నెఱుంగకుండుట. దీనినే మోహ
మందురు. ఇట్టి మోహమువలన శాస్త్రముల యొక్కయు గురువుల
యొక్కయు; శుపదేశమువలన తెలియబడిన మంచి విషయములెవ్వియు
స్మృతికి రానేరవు. ఈ రీతిగా మంచి విషయములు స్ఫురింపకున్నచో
కొంతకాలమునకు బుద్ధికిగల మంచిచెడ్డలను వివేచన చేయు యోగ్యత
గూడ నశించును. బుద్ధిగూడ నశించిన పిమ్మట పురుషుడు జీవన్మృతు
డనబడు చున్నాడు.

శ్లో॥ సుఖయతి ధనమేవేత్యన్తరాశా పిశాచ్యా
దృఢతరముపగూఢో మూఢలోకో జడాత్మా,
నివసతి తదుపాన్తే సన్తతం ప్రేక్షమాణః
వ్రజతి తదపి పశ్యాత్ ప్రాణ మేతస్య హృత్వా. 23

తా॥ లోకమున మూఢజనులు, ధనమే, తన్ను సుఖపెట్టునని
తలంచి దానియందే ప్రాణముపెట్టుకొని దానినే నిరంతరము జూచుచూ
దాని సమీపముననే నివసించు చుందురు. ధనము వ్యయమగు ననుభీతితో
ధర్మకార్యములనుగూడ చేయుకుందురు. కాని కొంతకాలమునకు ఆ ధన
తృప్తితోడనే తమ ప్రాణములనుగూడ విడుతురు. కనుక ధనమనునది
ప్రాణములనుగూడ నపహరించునుగాని సుఖము నెంత మాత్రము గలుగ
జేయదు.

శ్లో॥ సంపన్నోఽన్తవదేవ కించి దపరం నోవీక్షతే చక్షుషా
సద్భి ర్వర్జితమార్గవచరతిప్రోత్సారితో బాలిశైః,

తస్మిన్నేవముహూ స్థిలన్ ప్రతిపదం గత్వాఽన్తకూపేపత
త్యస్యాఽన్తత్వనివర్తకౌషధమిదం దారిద్ర్యమేవాంజనమ్.

తా॥ లోకమున గుడ్డివాడు నేత్రములు లేకుండుటచే పదార్థములను చూడలేడు. అటులనే విశ్వర్యవంతుడు ధనాభిమానమును మహాదోషముచే నశించిన వివేకదృష్టిగలవాడై 'ధనము', 'దాని ననుభవించుట', 'దానిని దాచుకొనుట' అనునవి తప్ప మరియొక విషయము నేమియు (ఇహలోకమున పరులకు సంబంధించినదిగాని, పరలోకమున తనకు సంబంధించినదిగాని) విచారించలేకున్నాడు. ఇట్టివాడు దుష్టుల దుర్బోధల నాదరించుచు శాస్త్రీయములైన శిష్టాచారములను పరిత్యజించుచున్నాడు. అందుచే ననర్థపరంపరలకు లోనగు చున్నాడు. ఇట్టి దోషమున కంతకును వివేకజ్ఞానము లేకుండుటయను గ్రుడ్డితనము గారణము. దీనికిదారిద్ర్యమను కాటుకయే గొప్ప యావధము. అనగా కాటుక గ్రుడ్డివానియొక్క నేత్రదోషమును బోగొట్టును. దారిద్ర్యము ధనముని ధనాభిమానమును నశింపజేసి ధర్మము నాచరింపజేయుచు క్రమముగా కృతార్థుని జేయును.

శ్లో॥ లోభః క్రోధశ్చ దంభశ్చ మదో మత్సర ఏవచ,

వర్ధతే విత్తసంప్రాప్త్యా కథం తచ్చిత్తశోధనమ్. ౮౦

తా॥ ధనప్రాప్తివలన లోభము, క్రోధము, దంభము, మదము, మత్సరము మున్నగునవి వృద్ధిచొందును. లోభమనగా ఎంత ధనము లభించినను, తృప్తి లేక యంతకంటెను మిగుల ధనసంగ్రహముచేయు గోరుట. క్రోధము = భృత్యులు కొలది స్వరము చేసినను, అధికముగా నుద్వేగమునొందుట, దంభము = ప్రతివ్యకారకై ధర్మకార్యములజేయుట, మదము = మంచిచెడ్డల నాలోచింపకుండుట. మత్సరము = పరులనుజూచి యోర్వలేకుండుట. ఇట్టి దోషములుగల ధనమువలన చిత్తమెన్నటికిని పరిశుద్ధముగా నేరదు. చిత్తశుద్ధియనగా, చిత్తమునందలి ప్రాపంచిక విషయవృత్తులన్నియు నశించుట. ధనమువలన దుష్టవృత్తులు వర్ధిల్లునుగాని వృత్తిలయముగా నేరదు.

శ్లో॥ అలాభాత్ ద్విగుణం దుఃఖం విత్తస్య వ్యయసంభవే,
తతోఽపి త్రిగుణం దుఃఖం దుర్వ్యయే విదుషామపి.౧౦

తా॥ లోకమున పండితులకు గూడ ధనము లేనప్పుడు కలుగు దుఃఖముకంటె ప్రాప్తమగు ధనము వ్యయమగునప్పుడు విచారమతిశయించును. ధర్మకార్యములకొరకు ధనవ్యయమగునప్పుడు తాత్కాలికముగా విచారముగలిగినను, పండితులగుటచే పరలోక సుఖాశతో దానిని సహించును. గాని దుర్వ్యయమగునప్పుడు మాత్రము వారి పరితాపము వర్ణనాతీతము.

శ్లో॥ నిత్యాహితేన విత్తేన భయచింతానపాయినా,
చిత్తస్వాస్థ్యం కుతో జన్తోః గృహస్థేనాఽహినా యథా.

తా॥ ఇంటిలో పాముగల యజమానునకు మనశ్శాంతియుండదు. నిద్రపట్టదు. ఎప్పుడెవరిని కఱచునో యని భయమే గలుగుచుండును. అటులనే ధనముగల వానికిగూడ చిత్తశాంతి యుండదు మరియు, రాజులవలనను, దొంగలవలనను, ధనమునకు ఎప్పుడు ఏమి అపాయము గలుగునో యని భయ విచారములే తప్ప ధనమువలన సుఖ మిసుమంతయు లేదు.

శ్లో॥ కాంతారే విజనే వనే జనపదే సేతౌ నిరీతౌ చ వా
చోరై ర్వాపి తథేతరైః నరవరై ర్యుక్తోవియుక్తోఽపి వా,
నిస్స్వస్వస్థతయా సుఖేన వసతి హ్యద్రీయమాణో జనైః
క్లిశ్నాత్యేవ ధనీ సదాఽకులమతిః భీతశ్చ పుత్రా దపి.

తా॥ ధనములేనివాడు మహారణ్యమునందైనను, మరియు ఇతర ప్రదేశమునందైనను, చింతలేక సుఖముగా నివసించుచున్నాడు. అతనికి దొంగలవలనను, మరియు ఇతరులవలనను భయములేదు. జనులందరు

రాగజ్యేషరహితులై అతని నాదరించు చుందురు. ఇక ధనికుడన్ననో, అడవియందున్నచో దొంగలవలనను, గ్రామమందున్న యాచకులవలనను, గృహమందున్న పుత్రులవలనను; నిరస్తరము భయమునే చెందుచుండును. అతనియొక్క చిత్తము శాస్త్రముగా నుండదు. విత్తేషములనే నిరస్తరము పొందుచుండును.

శ్లో॥ తస్మా దనర్థస్య నిదాన మర్థః
పుమర్థసిద్ధి ర్న భవత్యనేన,
తతో వనాస్తే నివసన్తి సన్తః

సన్యస్య సర్వం ప్రతికూల మర్థమ్.

౮౪

తా॥ పూర్వమందు చెప్పబడిన పలుకారణములచే ధనము అనర్థ కారణమని తేలుచున్నది. ధనమువలన మోక్షమును ముఖ్యప్రయోజనము సిద్ధింపదు. కనుకనే మహానుభావులగువారు ధనాభిమానమును వదిలి సన ప్రాంతములందు హాయిగా నివసించుచున్నారు.

శ్లో॥ శ్రద్ధాభక్తి మతీం సతీం గుణవతీం పుత్రాన్

శ్రుతాన్ సమ్మతాన్

అక్షయ్యం వసుధాన్యభోగవిభవైః శ్రీసుందరం మన్దిరమ్
సర్వం సశ్వర మిత్యవేత్యకవయః శ్రుత్యుక్తిభి ర్యుక్తిభిః
సన్యస్యన్యపరేతు తత్సుఖమితిభ్రామ్యన్తి దుఃఖార్ణవే.

తా॥ దూరదృష్టిగల విజ్ఞానవంతులు, వేదవాక్యముల సమన్వయము చేతను, యుక్తుల సహాయమునను, ప్రపంచమంతయు ననిత్యమని గ్రహించి యోగ్యురాలగు భార్యను, పండితులైన మంచి నడవడిగల పుత్రులను, అధికమగు నైశ్వర్యమును, రమ్యమగుగృహమును పరిత్యజించి ఆత్మానందము ననుభవించుచున్నారు. ఇక మూఢులు మాత్రము సుఖముగలుగునను

భ్రాన్తిచే భార్యపుత్రాదులనే నమ్ముకొని, సంసారమున దుఃఖపడుచున్నారు.

శ్లో॥ సుఖ మితి మలరాశౌ యే రమన్తేఽత్ర గేహే

క్రిమయన్త్రన కళత్రక్షేత్రపుత్రానువక్త్యా,

సురపదన్త్రన తేషాం నైవ మోక్షప్రసంగః

త్వపితు నిరయగర్భా వాసదుఃఖప్రవాహాః.

౮౬

తా॥ మలమునందు పురుగులు తిరుగుచుండును. వానికి మల వాసము మలభ్రమణము సుఖముగానే యుండును. అటులనే మాధులగు జనులు, భార్యపుత్రాదులయందలి వ్యామోహముచే పలుదోషములు గల సంసారముననే భ్రమించుచుండురు. ఇట్టి వారలకు మోక్షమెన్నటికిని లభింపదు. జన్మమరణ దుఃఖము తప్పదు. స్వర్గలోకమున భోగములను మాత్ర మనుభవించెడి దేవతలకు ముక్తిదుర్లభమగునటులే, భూలోకమున తమ వర్ణాశ్రమ ధర్మముల నాచరింపక భార్యపుత్రాదుల తోడనే క్రీడించు మనుజులకును, ముక్తి లభింపకుండుటయేగాక తల్లిగర్భమునను, నరకలోకమునను నిరంతర దుఃఖమే గలుగు చుండునని భావము

శ్లో॥ యేషా మాశా నిరాశాన్యాత్ దారాపత్యధనాదిషు,

తేషాం సిద్ధ్యతి నాన్యేషాం మోక్షాశాభిముఖి గతిః.

౮౭

తా॥ ఎవరికి భార్యపుత్రాదులయందు అభిమానము నశించునో వారికి మోక్షము సులభము. తదితరులకు మిక్కిలి దుర్లభము.

శ్లో॥ సత్కర్మక్షతపాప్మనాం శ్రుతిమతాం

శుద్ధాత్మనాం ధీమతామ్

నిత్యానిత్యపదార్థశో ధనమిదం

యక్త్యా ముహూః కుర్వతామ్,

తస్మా దుత్తమహావిరక్త్యసిమతాం

మోక్షైకకాంతావతామ్

ధన్యానాం సులభం ప్రియాది విషయే

ష్వాశా లతాచ్ఛేదనమ్. ౮౮

తా॥ మహానుభావులగువారు శ్రౌతస్మార్తకర్మల నాచరించుచుందురు. అందుచే వారలకు జ్ఞానము కలుగుటకు నాటంకకరములైన పాపములన్నియు నశించును. రాగద్వేషాదిదోషములు క్షీణించుటచే చిత్తము నిర్మలమగును. కనుక వారు నిత్యము వేదాంతశ్రవణమునే చేయుచుందురు. వేదసమ్మతములగు యుక్తుల సహాయముచే ప్రపంచ మనిత్యమనియు అత్యయొక్కటియే నిత్యమని సత్యమనియు భావించుచుందురు. మోక్షము తప్ప మరియొకటి గోరరు. కాన వారుకృతార్థులు. ఇట్టిజ్ఞులు తీవ్ర విరక్తి యనెడి మహాభిద్ధముతో, నాశ్మక్తత్వములగు దేహేంద్రియ; భార్యాపుత్రాదులందుగల “నేను” “నాది” యను నభిమాన మనెడి మహాలతను సులభముగా త్రెంచివైతురు. అనగా సర్వసంగపరిత్యాగము చేసి అత్మానందము ననుభవించుచు జీవన్ముక్తులగుదురని భావము.

శ్లో॥ సంసారమృత్యో ర్భలినః ప్రవేష్టుమ్

ద్వారాణితు త్రీణి మహాన్తిలోకే,

కాంతా చ జిహ్వ కనకం చ తాని

రుణద్ధి యస్తస్య భయం నమృత్యోః.

౮౯

తా॥ జనన మరణ దూష సంసారమనెడి మృత్యువు: “భార్య - భనము - నాలుక” అను మూడు ద్వారములద్వారా ప్రవేశించుచున్నది. అనగా నీ మూడిటియందలి వాంఛతోడనే మానవులు సంసారమున చలర్చించుచున్నారు. ఏ ధీరపురుషుడు ఈ మూడు ద్వారములను మూసి

తైచునో అనగా పై మాటిపైగల కోరికలకులొనుగాడో అట్టివానికి సంసారమృత్యువువలన భయము లేదు.

శ్లో॥ ముక్తిశ్రీనగరస్య దుర్జయతరం ద్వారం యదస్త్యాదిమమ్
తస్య ద్వే అరరే ధనంచయువతీ తాభ్యాం పినద్ధం దృఢమ్,
కామాఖ్యార్గళదారుణాబలవతా ద్వారం తదేవ త్రయమ్
ధీరో యస్తు భిన త్తి సోఽర్హ తిసుఖం భోక్తుం విముక్తిశ్రియః.

తా॥ మోక్షలక్ష్మియొక్క పట్టణమునకు ప్రథమ సింహద్వార మొకటి గలదు అది యెవరికిని తెఱవ నలవిగాదు. దానికి ధనము, భార్యయును రెండు తలుపులును, కామము అను నొక అడ్డగడియయు గలవు. ఈ మాటిచే నా ద్వారము మూయబడియుండును. ఈ మాటిని ఎవడు భేదింపగలడో వాడు ముక్తికాంతను చేపట్టగలడు. అనగా గడియ నూడతీసినచో తలుపులు తెరచుట సులభము. అటులనే విషయ భోగవాంఛయును కామము నొక దానిని జయించినచో సర్వవిషయములు జితములగును. అంతట రాగరహితమగు చిత్తమున ఆత్మస్వరూపానందమభివ్యక్తమగును. ఇదియేగద ముక్తి యనబడునది.

శ్లో॥ ఆరూఢస్య వివేకాశ్వం తీవ్రవైరాగ్యఖడ్గినః,
తితితౌ వర్మయుక్తస్య ప్రతియోగీ నదృశ్యతే. ౯౦

తా॥ సర్వదుఃఖములను సహించుటయును కవచమును ధరించి, ఇహపరలొక భోగములందు విరిక్తియను ఖడ్గమును చేబూని, నిత్యానిత్య వస్తువివేకమును గుఱ్ఱమునెక్కి శాస్త్రవిహితమార్గములందు సంచరించు మానవునకు శత్రువనువాడు లేడు.

శ్లో॥ వివేకజాం తీవ్రవిరక్తిమేవ
ముక్తే ర్నిదానం నిగదన్తి సన్తః,

తస్మా ద్వివేకీ విరతిం ముముక్షుః

సంపాదయే త్తాం ప్రథమం ప్రయత్నాత్. ౯౨

తా॥ తత్త్వవిదులగు సత్పురుషులు, తాము కృతార్థులై; నిత్య నిత్యవస్తు విచారమువలన కలుగు దృఢవైరాగ్యమే మోక్షమునకు మూల కారణమని చెప్పుచున్నారు. కాన మోక్షమును గోరువారు ప్రథమముగా విషయ విరక్తి నలవరచుకొనవలయును.

శ్లో॥ పుమా నజాతనిర్వేదో దేహబంధం జహాసితుమ్,

నహి శక్నోతి నిర్వేదో బంధభేదో మహానసా (సిః). ౯౩

తా॥ అనిత్యవస్తువులందు విరక్తి నొందని పురుషుడు దేహభి మానమును బంధమును త్రేంచుకొనలేడు. విషయ విరక్తియే బంధనాశము నకు ముఖ్యసాధనము. కాన ఎప్పటికైనను విరక్తిచేగాక మరీదేనిచేతను బంధము తొలగదు.

శ్లో॥ వైరాగ్యరహితాపవ యమాలయ ఇవాలయే,

క్లిశ్నన్తి త్రివిధై స్తాపైః మోహితా అపి పండితాః. ౯౪

తా॥ ఎన్నికాస్త్రములను చదువుకొనినను, వైరాగ్యము గనుక లేనిచో ప్రయోజనమేమియులేదు, దేహదులయందభిమానము నివర్తింపదు. కనుకనే పండితులుగూడ తాపత్రయగ్రస్తులగుచున్నారు.

శ్లో॥ ప్రజ్ఞావా నపి పండితోఽపి

చతురోఽప్యత్యస్తసూక్ష్మార్థదృక్

వ్యాలీఢ స్తమసా నవేత్తి

బహుధా సంబోధితోఽపిస్ఫుటమ్,

భ్రాన్త్యారోపిత మేవ

సాధుకలయత్యాలంబతే తద్గుణాన్

హస్తాఽసౌ ప్రబలా దురంతతమస

శ్శక్తే ర్మహాత్యావృతిః.

శ్లో॥ శమో దమ స్థితిః పరతిః శ్రద్ధా తతఃపరమ్,
సమాధాన మితిప్రోక్తం వజ్రేవైతే శమాదయః. ౯౫

తా॥ శమము; దమము; తితిః; ఉపరతి; శ్రద్ధ సమాధానము. అను నాడు శమాదివక్తు మగుచున్నవి. వీని లక్షణములు రాబోవు శ్లోకములందు చెప్పబడుచున్నవి.

శ్లో॥ ఏక వృత్త్యైవ మనసః స్వలక్ష్యే నియతస్థితిః,
శమ ఇత్యుచ్యతే సద్భిః శమలక్షణవేదిభిః. ౯౬

తా॥ చిత్తము ఇతర వృత్తులను వదలి ఒకే దూపమగు వృత్తితో తన యెదుటనున్న దేవవిగ్రహములందు స్థిరముగా నుండుటయే శమ మనబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఉత్తమో మధ్యమశ్చేతి జఘన్యశ్చేతిచ త్రిధా,
నిరూపితో విపశ్చిద్భిః తత్తలక్షణవేదిభిః. ౯౭

తా॥ ఇ శమము, ఉత్తమము, మధ్యమము, అధమము అని పండితు లచే మూడు విధములుగా చెప్పబడెను.

శ్లో॥ స్వవికారం పరిత్యజ్య వస్తుమాత్ర తయా స్థితిః,
మనస సోస్థితమా శాంతిః బ్రహ్మనిర్వాణలక్షణా. ౯౮

తా॥ మనస్సు, ప్రాపచింక విషయములకు సంబంధించిన సంకల్ప వికల్పాదివృత్తులను విడనాడి బ్రహ్మకారమగు వృత్తితో గూడుకొని యుండుటయే ఉత్తమశాంతి యనబడును. ఇట్టి స్థితియందు జీవబ్రహ్మ భేదము భాసింపదు.

శ్లో॥ ప్రత్య క్షప్త్యయసంతాన ప్రవాహకరణం ధియః,
య దేషా మధ్యమాశాన్తిః శుద్ధసత్వైకలక్షణా. ౯౯

తా॥ మనస్సునందలి రజోగుణ తమోగుణములు నశించిన పిమ్మట
బ్రహ్మకార మనోవృత్తిని నిరంతర మనుసంధానము చేయుచుండుటయే
మధ్యమ శాన్తి యనబడుచున్నది.

శ్లో॥ విషయవ్యాప్తిం త్యక్త్వా శ్రవణైక మనస్థితిః,
మనసశ్చేతరాశాన్తిః మిశ్రసత్వైకలక్షణా. ౧౦౦

తా॥ మనస్సును విషయములందు ప్రసరింపజేయక, గురువుల
సమీపమున వేదాంతార్థముల విచారించుచుండుట. అథమ శాన్తి యగును.
ఇట్టిస్థితియందు చిత్తము రజస్తమోగుణ సంబంధము గలిగియే యుండును.

శ్లో॥ ప్రాచ్యో దీచ్యాంగ సద్భావే శమా సిద్ధ్యతి నాన్యథా,
తీవ్రా విరక్తిః ప్రాచ్యాంగం ఉదీచ్యాంగం దమాదయః.

తా॥ శమము సిద్ధింపవలయుననిన పూర్వోత్తరాంగములు సంపూర్ణ
ముగా నుండవలయును. శమమునకు, దృఢజైరాగ్యము పూర్వాంగము.
దమము, తితిక్ష, ఉపరతి, శ్రద్ధ, సమాధానము అనునవి యుత్తరాంగములు.

శ్లో॥ కామః క్రోధశ్చ లోభశ్చ మదో మోహశ్చ మత్సరః,
న జితాః షడిమే యేన తస్య శాన్తి ర్నసిద్ధ్యతి. ౧౦౧

తా॥ ఏ మానవుడు కామ క్రోధ లోభ మోహ మద మత్సర్యము
లను నీ యరిషడ్వర్గమును జయింపజో, వానికి శాన్తి లభింపదు.

శ్లో॥ శబ్దాదివిషయేభ్యో యః విషవ న్ననివర్తతే,
తీవ్రమోక్షేచ్ఛయా భిక్షుః తస్య శాన్తి ర్నసిద్ధ్యతి. ౧౦౨

తా॥ మోక్షమును గోరు యే సన్యాసి, విషమునుండి తన బుద్ధిని
మరల్చు కొనునట్లుగా, శబ్దాది లౌకిక విషయములనుండి తన మనస్సును
మరలించుకొనడో అట్టివానికి శాన్తి దుర్లభము.

శ్లో॥ యేన నారాధితో దేవః యస్య నో గుర్వనుగ్రహః,
న వశ్యం హృదయం యస్య తస్య శాన్తి ర్నసిద్ధ్యతి.

తా॥ ఎవడు పరమేశ్వరుని త్రికరణశుద్ధితో పూజింపడో, ఎవడు
గురుశుశ్రూషచే వారి యనుగ్రహమును సంపాదించుకొనడో, ఎవడు తన
మనస్సును స్వాధీనపరచుకొనలేడో, అట్టి వానికి శాన్తి సిద్ధింపనేరదు.

శ్లో॥ మనః ప్రసాదసిద్ధ్యర్థం సాధనం శ్రూయతాం బుధైః,
మనః ప్రసాదో యత్సత్త్వే యదభావే నసిద్ధ్యతి. ౧౦౫

తా॥ ఏ సాధనముల నిధ్యసించినచేకాని మనస్సు నిర్మలముగాదో
అట్టి సాధనముల చెప్పుచున్నాము. కావున పండితులు వినవలయును.

శ్లో॥ బ్రహ్మచర్య మహింసా చ దయాభూతే ష్వవక్రతా,
విషయే ష్వతివైతృష్యం శౌచం దంభవివర్జనమ్. ౧౦౬

శ్లో॥ సత్యం నిర్మమతాస్థైర్యం అభిమాన విసర్జనమ్,
ఈశ్వరధ్యానపరతా బ్రహ్మవిద్భి ససహస్థితిః. ౧౦^౭

శ్లో॥ జ్ఞానశాస్త్రైః కపరతా సమతా సుఖదుఃఖయోః,
మానానాసక్తి రేకాంత శీలతా చ ముముక్షుతా. ౧౦౮

శ్లో॥ యస్యైత ద్విద్యతే సర్వం తస్యచిత్తం ప్రశీదతి,
న త్వేత ధర్మశూన్యస్య ప్రకారాంతరకోటిభిః. ౧౦౯

తా॥ బ్రహ్మచర్యము, ప్రాణులను హింసింపకుండుట, భూతము
లను దయతో జూచుట, కపటములేకుండుట, విషయములందు వైరాగ్యము

గలిగియుండుట, మనోదేహముల పరిశుద్ధి, దంబము(బడాయి) లేకుండుట, సత్యము పలుకుట, మమకారములేకుండుట, నిరభిమానము, ఈశ్వరుని ధ్యానించుట, బ్రహ్మవేత్తలతో సహవాసము, మోక్షశాస్త్రమునందే ఆసక్తిగలిగియుండుట, సుఖదుఃఖములందు వికారము నొందకుండుట, ఇతరులగౌరవమును గోరకుండుట, ఏకాంతప్రదేశమున నివసించుచుండుట, మోక్షమునే నిత్యము గోరుచుండుట అను నీ పదునెనిమిది ధర్మములను ఎవడు గలిగియుండునో అట్టివాని చిత్తము అత్యంత నిర్మలముగానుండును.

శ్లో॥ స్మరణం దర్శనం స్త్రీణాం గుణకర్మానుకీర్తనమ్,
సమీచీనత్వ ధీ స్తాసు ప్రీతి స్సంభాషణం మిథః. ౧౧౦

శ్లో॥ సహవాసశ్చ సంసర్గః అష్టధామైధునం విదుః,
ఏత ద్విలక్షణం బ్రహ్మచర్యం చిత్తప్రసాదకమ్. ౧౧౧

తా॥ మైధునమనగా స్త్రీ పురుషసంబంధము. ఇది యెనిమిది విధములు. స్త్రీలను మనస్సున తలచుట; చూచుట; వారి గుణ కర్మ లను కీర్తించుట, బాగుగానున్నారని యనుకొనుట, వారియందు ప్రేమ గలిగియుండుట; ఒంటిగా వారితో మాటలాడుట; కలసితిరుగుట; సంగమము అనునవి. ఇట్టి మైధునము లేకుండుటయే బ్రహ్మచర్యము. దీనిచే చిత్తము పరిశుద్ధమగును.

శ్లో॥ అహింసా వాఙ్మనః కాయైః ప్రాణిమాత్రాప్రవీడనమ్,
స్వాత్మ వత్సర్వభూతేషు కాయేన మనసా గిరా. ౧౧౨

శ్లో॥ అనుకంపా దయాసైవ ప్రోక్తావేదాంతవేదిభిః,
కరణత్రితయే ష్వేకరూపతావక్రతామతా. ౧౧౩

తా॥ మనోవాక్కాయముల మాటిచేతను, ఏ జంతువును బాధింప కుండుటయే అహింస యనబడుచున్నది. తన శరీరమునువలె, సర్వ

ప్రాణులను త్రికరణములచే కృపతో జూచుటయే దయయగును. మనస్సు నందు, వాక్కునందు, శరీరమునందును ఒకే విధముగానుండుట అవక్రతయనబడును. అనగా మనస్సుచే నాలోచింపబడిన విషయమునే వాక్కుచే నుచ్చరించుచు శరీరముచే నాచరింపవలయుననిభావము.

శ్లో॥ బ్రహ్మదిస్థావరాంతేషు వైరాగ్యం విషయేష్వను,
యథైవ కాకవిష్టాయాం వైరాగ్యం తద్ధి నిర్మలమ్. ౧౧౮

తా॥ కాకిరెట్టను జూచి యసహ్యపడునట్లుగా, బ్రహ్మలోకము మున్నగు సర్వలోకవిషయములందును విగక్తి నొందుటయే తీవ్రవైరాగ్యమనబడును.

శ్లో॥ బాహ్య మాభ్యంతరం చేతి ద్వివిధం శౌచ ముచ్యతే,
మృజ్జలాభ్యాం కృతంశౌచం బాహ్యం శారీరకం స్మృతమ్

శ్లో॥ అజ్ఞానదూరీకరణం మానసం శౌచ మాంతరమ్,
అంతశ్శౌచే కృతే సమ్యక్ బాహ్యం నావశ్యకం నృణామ్.

తా॥ : 'బాహ్యము', 'అభ్యంతరము' అని శౌచము రెండువిధములు. అందు మృత్తికచేతను, జలముచేతను, స్థూలశరీరమును పరిశుభ్రముగా నుండుట బాహ్యశౌచము. ఇక నాభ్యంతరమనగా, మనస్సునందలి దుష్ట సంకల్పములను విడనాడి, అజ్ఞానకార్యములగు దేహేంద్రియాదులయందు గల యభిమానమును పరిత్యజించి మనస్సును నిర్మలముగా నుంచుకొనుట (యంతశ్శౌచము) ఈ రెంటిలోను అభ్యంతరశౌచము ముఖ్యము.

శ్లో॥ ధ్యానపూజాదికం లోకే ద్రష్టర్యేవ కరోతి యః,

పారమార్థిక ధీహీనః స దంభాచార ఉచ్యతే

పుంస స్తథానాచరణ మదం భిత్వం విదుర్బుధాః. ౧౧౯

తా॥ లోకమున కొందరుజనులు ప్రతిష్ఠాప్రాప్తికై పరమార్థచింత లేకయే ఇతరులు చూచునప్పుడు మాత్రము సంధ్యావందనము, దేవతార్చనము మున్నగు సత్కార్యముల నాచరించుచుందురు. కనుకనే ఇట్టి వారలు దంభాచారు లనబడుచున్నారు. వీరికి భిన్నులు ఆదాంభికులు అనగా దైవభక్తితో యథాశక్తిగా తమ వర్ణాశ్రమ విహితధర్మముల నిరాడంబరముగా నాచరించుచుండుట దంభవిసర్జనము.

శ్లో॥ య త్వేన దృష్టం సమ్యక్చశ్రుతం తస్యైవ భాషణమ్,
సత్యమిత్యుచ్యతే బ్రహ్మసత్య మిత్యపి భాషణమ్. ౧౧౦

తా॥ జనుడు తాను కంటితో దేనిని చక్కగా చూచునో, చెవులతో అప్తవాక్యములవలన దేనిని జాగ్రత్తతో వినునో దానినే ఇతరులకు చెప్పుటయు, బ్రహ్మమొక్కటియే సత్యమని పరులకు బోధించుటయు సత్యమనబడును.

శ్లో॥ దేహాదిషు స్వకీయత్వ దృఢబుద్ధివిసర్జనమ్,
నిర్మమత్వం స్మృతం యేన కైవల్యం లభతే నరః. ౧౧౧

తా॥ దేహేంద్రియాదులందును భార్యాపుత్రాదులందునుగల మమకారమును పరిత్యజించుటయే నిర్మమతయగుచున్నది. దీనివలన మోక్షము అనాయాసముగా లభించును.

శ్లో॥ గురువేదాంతవచనైః నిశ్చితార్థే దృఢస్థితిః,
తదేకవృత్త్యా తత్ స్థైర్యం నైశ్చల్యం నతు వర్షణః.

తా॥ గురువాక్యములచేతను, వేదాంతవాక్యములచేతను, పూర్వోక్తరగ్రంథ సమన్వయపూర్వకముగా నిర్ణయింపబడిన విషయమునందు మనస్సును నిశ్చలముగా నిలుపుటయే స్థైర్యము. గాని శరీరమును కదలింపకుండుట స్థైర్యముగాదు.

శ్లో॥ విద్యైశ్వర్యతపో రూపగుణవర్ణాశ్రమాదిభిః,
సంజాతాఽహశ్యంతే స్త్యాగ స్త్వభిమానవిసర్జనమ్. ౧౨౦

తా॥ పాండిత్యము, ధనము, సౌందర్యము మున్నగు వానిచే గలుగు
గర్వమును పరిత్యజించుట, యభిమాన విసర్జనమనబడుచున్నది.

శ్లో॥ త్రిభిశ్చ కరణై స్సమ్యక్ హిత్వా వైషయికీం క్రియామ్,
స్వాత్మైకచిత్తనం యత్తత్ ఈశ్వరధ్యానమీరితమ్. ౧౨౧

తా॥ మనోవాక్కాయముల మూడింటిచేతను, సర్వలౌకికకర్మలను
పరిత్యజించి నిరస్తరము స్వస్వరూపమును విచారించుచుండుట నీశ్వర
ధ్యానమందురు.

శ్లో॥ ఛాయేవ సర్వదావాసః బ్రహ్మవిద్భి స్సహస్థితిః. ౧౨౨

తా॥ నీడవలె బ్రహ్మవిదుల నెడబాయకుండుటయే బ్రహ్మ
విత్సహవాసమగుచున్నది.

శ్లో॥ యద్యదుక్తం జ్ఞానశాస్త్రే శ్రవణాదిక మేషు యః,
నిరతః కర్మధీహీనః జ్ఞాననిష్ఠ స్సవ వ హి. ౧౨౩

తా॥ ఏ పురుషుడు, ఉపనిషత్తులందు చెప్పబడిన శ్రవణమననాదు
లనే నిరస్తర మభ్యసించుచు, భేదదృష్టితోచేయదగు కర్మలందు ప్రవర్తింప
కున్నాడో యతడే జ్ఞాననిష్ఠగలవాడగుచున్నాడు.

శ్లో॥ ధనకాంతా జ్వరాదీనాం ప్రాప్తికాలే సుఖాదిభిః,
వికారహీనతైవ స్యాత్ సుఖదుఃఖసమానతా. ౧౨౪

తా॥ ధనము, భార్య, పుత్రుడు మున్నగునవి సంభవించినప్పుడు
సుఖమును, వ్యాధులు, వియోగములు మొదలగునవి వచ్చినప్పుడు దుఃఖ
మును గలుగచుండును. ఈ సుఖదుఃఖములవలన నవివేకమేర్పడును. ఇట్టి
సుఖదుఃఖావివేకములు లేకుండుటయే సుఖదుఃఖ సమత్వమనబడుచున్నది.

శ్లో॥ శ్రేష్ఠం పూజ్యం విదిత్వా మాం మానయన్తు జనాభుని,
ఇత్యాసక్త్యా విహీనత్వం మానానాసక్తి రుచ్యతే.

తా॥ లోకమున జనులు తన్ను సర్వవిధముల గొప్పవానినిగా దలచి
గౌరవించుచుండురుగాక యను నాసక్తి లేకుండుట మానానాసక్తి
యనబడును .

శ్లో॥ సచ్చిన్తనస్యసంబాధో విఘ్నోఽయం నిర్జనే తతః,
స్తేయ మిత్యేక ఏవాస్తే చేతైస్సవైకాన్తశీలతా. ౧౨౭

తా॥ జనసంఘములో లోకవిషయములే గోచరించుచుండుటవలన
అత్మవిచారమునకు నాటంకము కలుగుచుండును. కాన జనసంగమును
వదలి యొంటిగానుండుటయే యేకాన్తశీలతయగును.

శ్లో॥ సంసారబన్ధనిర్ముక్తిః కదా ఝటితి మే భవేత్,
ఇతి యా సుదృఢాబుద్ధిరీరితా సా ముముక్షుతా. ౧౨౮

తా॥ ఏ మానవుడు కాలచున్న గృహమునుండివలె సంసారము
నుండి ఏ నిమిషమున బయటబడుదునాయని యావేదనపడుచుండునో అట్టి
వాడు ముముక్షువు వాని ప్రవృత్తి ముముక్షుత యగును.

శ్లో॥ బ్రహ్మచర్యాదిభి ర్ధర్మైః బుద్ధే ర్దోషనివృత్తయే,
దండనం దమ ఇత్యాహుః దమశబ్దార్థకోవిదాః. ౧౨౯

శ్లో॥ తత్తద్వృత్తినిరోధేన బాహ్యేంద్రియవినిగ్రహః,
యోగినో దమఇత్యాహుః మనస శ్శాంతి సాధనమ్.

తా॥ మనోనిరోధమునకు బహిరిన్ద్రియనిరోధము ముఖ్యము.
బ్రహ్మచర్యదుల సభ్యసించుటచే బహిరిన్ద్రియములు నిరుద్ధములగును. ఈ
బహిరిన్ద్రియనిగ్రహమునే దమమందురు. దీనివలన అన్తరిన్ద్రియనిగ్రహ
మాపమగు శమముకూడ సిద్ధించును.

శ్లో॥ ఇన్ద్రియే ప్విన్ద్రియాధేషు ప్రవృత్తేషు యదృచ్ఛయా,
అనుధావతి తాన్యేవ మనోవాయు మివానలః. ౧౩౦

శ్లో॥ ఇన్ద్రియేషు నిరుద్ధేషు త్యక్త్వా వేగం మన స్స్వయమ్,
సత్త్వభావ ముపాదత్తే ప్రసాద స్తే నజాయతే
ప్రసన్నే సతి చిత్తేఽస్య ముక్తి సిద్ధ్యతి నాఽన్యథా. ౧౩౧

తా॥ ఇన్ద్రియము లాయా విషయములందు ప్రవర్తించుచుండగా
అగ్ని గాలి ననుసరించునటుల మనస్సు ఆ ఇన్ద్రియముల ననుసరించి
పోవుచుండును. ఇన్ద్రియముల నిగ్రహించినచో మనస్సు నిశ్చలమగును.
శాన్తి లభించును. పిమ్మట ముక్తి సులభము.

శ్లో॥ మనః ప్రసాదస్య నిదాన మేవ
నిరోధనం య త్సకలేన్ద్రియాణామ్,
బాహ్యేన్ద్రియే సాధు నిరుధ్యమానే
బాహ్యార్థభోగో మనసో వియుజ్యతే. ౧౩౨

తా॥ నేత్రము మున్నగు జ్ఞానేన్ద్రియములను, వాక్కు మున్నగు
కర్మేన్ద్రియములను, విషయములందు ప్రవర్తింపనీయకుండుటయే మన
శుద్ధికి మూలసాధనము - బహిరిన్ద్రియములను లేస్సగా నిరోధించినచో
వెంటనే మనస్సునకును విషయములకునుగల సంబంధమువిలయమునొందును.
అనగా చిత్తమున విషయవాంఛలు గలుగవనిభావము.

శ్లో॥ తేన స్వదౌష్ట్యం పరిముచ్యచిత్తమ్
శ్మనై శ్మనై శ్శాన్తి ముపాదదాతి,
చిత్తస్య బాహ్యార్థవిమోక్షమేవ
మోక్షం విదుర్మోక్షణలక్షణజ్ఞః. ౧౩౩

తా॥ బహిరిన్ద్రియములను నిగ్రహించుటచే చిత్తమునందలి విషయాకారములగు చపలవృత్తులన్నియు నిగ్రహింపబడుచున్నవి. ఈ రీతిగా చిత్తవృత్తులన్నియు విలయమునొందుటయే మోక్షమని శాస్త్రాచార్యోపదేశ, విద్వదనుభవములు ధ్రువపరమచున్నవి.

శ్లో॥ దమం వినా నాధు మనఃప్రసాద
హేతుం నవిద్మ సునికరం ముముక్షోః,
దమేన చిత్తం నిజదోషజాతమ్
విస్మయ శాంతిం సముపైతి శీఘ్రమ్. ౧౩౪

తా॥ మోక్షమును గోరు పురుషునకు చిత్తస్వాస్థ్య మావశ్యకము. అట్టి చిత్తశాంతికి బహిరిన్ద్రియ నిరోధము తప్ప వేరొందు సులభ సాధనము లేదు.

శ్లో॥ ప్రాణాయామా ద్భవతి మనసో నిశ్చలత్వం ప్రసాదః
యస్యాప్యస్య ప్రతినియత ద్ద్వైశకాలాద్యవేత్తా,
సమ్యగ్దృష్ట్యా క్వచిదపి తయా నోదమోహన్యతేతత్
కుర్యా ద్ధీమాన్ దమమనలస శ్చిత్తశాన్త్యైప్రయత్నాత్.

తా॥ కడచిన శ్లోకములలో బహిరిన్ద్రియనిగ్రహమాపమగుదమము వలన నస్తరిన్ద్రియ నిగ్రహమనెడి శమము సిద్ధించునని వర్ణింపబడినది. ఈ శ్లోకమునంగల విశేషమేమన-ద్విగైశకాలాది నియమములననుసరించి, పూరక కుంభక రేచకాత్మకమగు ప్రాణాయామామము నాచరించుచున్నచో బహిరిన్ద్రియములన్నియు నాయా విషయములనుండి నివృత్తములై చిత్త శాంతి సంపాదకములగుచున్నవి. మఱియు నీ బహిరిన్ద్రియ నిగ్రహమనునది యాత్మజ్ఞాన పూర్వకంబుగ నభ్యసింపబడునది యగునేని యెన్నటికిని వ్యర్థముగా సేరదు. అనగా కేవల ప్రాణాయామబలమువలననే బహిరిన్ద్రి

యములను నిరోధించినచో ప్రాణాయామ విరమణకాలమునందు ఇంద్రియ విక్షేపముగలుగుట కవకాశముగలదు. కావున బుద్ధిమంతుడగు ముముక్షువు చిత్తశాంతి సంపాదనకారకై వివేక పూర్వకముగా బహిర్ద్రియములను నిరోధింపవలయును.

శ్లో॥ సర్వేంద్రియాణాం గతినిగ్రహేణ
భోగ్యేషు దోషా ద్యవమర్శనేన,
ఈశప్రసాదాచ్చ గురోః ప్రసాదాత్
శాంతిం సమాయా త్యచిరేణ చిత్తమ్. ౧౩౬

తా॥ జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియముల నిగ్రహించుట, భార్యా పుత్రాది భోగ్యపదార్థములందు దోషదృష్టిచేయుట, తమ తమ యభీష్ట దైవతముల గొల్చుచుండుట పరిచర్యాదులచే గురువుల యనుగ్రహమునకు పాత్రులగుట, అను నీ సహాయ సంపదలచే చిత్తమతి శీఘ్రముగా శాంతిని బొందగలదు.

శ్లో॥ ఆధ్యాత్మికాది యద్దుఃఖం ప్రాప్తం ప్రారబ్ధవేగతః,
అచింతయా త త్సహనం తితిక్షేతి ప్రచక్షతే. ౧౩౭

తా॥ ప్రారబ్ధకర్మప్రాబల్యమున సంభవించు సర్వవిధదుఃఖములను విచారములేకుండగను, ప్రతిక్రియలను చేయకుండగను, సహించుచుండుటయే తితిక్షయగునని పెద్దలు చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ శీఘ్రా తితిక్షా సదృశీ ముముక్షోః
నవిద్యతేఽసౌ పవినా నభిద్యతే,
యామేవ ధీరాః కవచీయవిఘ్నాన్
సర్వాం స్తృణీకృత్య జయన్తి మాయామ్. ౧౩౮

తా॥ ముముక్షు జనులకు “సర్వదుఃఖ సహనమును” తితిక్షతో సమానమైన శత్రునాశకరమగు కేరొండు సాధనములేదు. వజ్రాయుధము సైతము దీనిని బ్రద్దలుచేయలేదు. కనుకనే మహానుభావులగు బుద్ధిమంతులు, సంసారమును మహాయుద్ధమున తితిక్షాకవచధాదులై కామక్రోధాది ప్రబల పరిపన్థుల పరాభవించి మాయా రాక్షసిని పరిమార్చగలుగుచున్నారు.

శ్లో॥ క్షమావతా మేవహి యోగసిద్ధిః
స్వారాజ్యలక్ష్మీ సుఖభోగసిద్ధిః,
క్షమావిహీనా నిపతన్తి విఘ్నేః
వాతైర్వాతాః పర్ణచయా ఇనద్రుమాత్. ౧౩౯

తా॥ ఓర్పుగలవారలకు, యమనియమాద్యష్టాంగ సహితమగు సమాధియు, స్వర్గసుఖప్రాప్తియు, తుదకు సగుణ బ్రహ్మభావమును, సులభముగా సిద్ధించును. ఓర్పులేనివారలకు ప్రతిక్షణమునను, చిత్తవిక్షేపములు గలుగుచుండును. ఇట్టివారు గాలిచే కదలించబడిన ఆకులు చెట్టునుండి రాలిపోవునట్లుగా ముక్తిమార్గవిభ్రాంతై సంసారముననే పొరలిడుచుందురు.

శ్లో॥ తితిక్షయా తపోదానం యజ్ఞ స్తీర్థం వ్రతం శ్రుతమ్,
భూతిః స్వర్గోఽపవర్గశ్చ ప్రాప్యతే తత్తదర్థిభిః. ౧౪౦

తా॥ మనుజులు తితిక్షాయుక్తులగుదురేని, తపము, దానము, యజ్ఞము, పుణ్యక్షేత్రము, వ్రతము, పాండిత్యము, విశ్వర్యము, స్వర్గము, మోక్షము మున్నగు వానిని తమ తమ యభీష్టమునుబట్టి పొందగలుగుదురు.

శ్లో॥ బ్రహ్మచర్య మహింసాచ సాధూనా మపి చార్వాణా,
పరాక్షేపాది సహనం తితిక్షోరేవ సిద్ధ్యతి. ౧౪౧

తా॥ బ్రహ్మచర్యము, వాఙ్మనశ్శరీరములచే నితరుల నెవ్వరిని బాధింపకుండుట, సాధుపురుషులను సేవించుట పరుల పరిహాసాదుల నోర్చుట మున్నగు సద్గుణ సంపదముంతయు నోర్చుగల మానవునకే సిద్ధించును.

శ్లో॥ సాధనేష్వపి సర్వేషు తితిత్తోత్తమ సాధనమ్,

యత్ర విఘ్నాః పలాయంతే దైవికా అపి భౌతికాః. ౧౪౨

తా॥ మోక్షసాధనములలో తితిక్షయ్యుత్తమసాధనము. ఇట్టి తితిక్ష యున్నచో, దైవికములగు ఆతివృష్టి అనావృష్టి మున్నగు వానివలనను, భౌతికములగు సర్పవ్యాఘ్రుచోరాదులవలనను చిత్తవిక్షేపముకలుగ నేరదు.

శ్లో॥ తితిత్తో రేవ విఘ్నేభ్య స్త్వనివర్తిత చేతసః,

సిద్ధ్యన్తి సిద్ధయ స్సర్వాః అణిమాద్యా సస్మృద్ధయః.

తా॥ ఓర్పుగలవాడై దైవిక భౌతిక విఘ్నములకు లోపడని మానవునకు దూరశబ్దములవినుట, దూరవిషయముల చూచుట, పరుల శరీరముల ప్రవేశించుట మున్నగు యోగసిద్ధులును, అణిమాద్యష్టైశ్వర్యములును సులభముగా సిద్ధించును.

శ్లో॥ తస్మాన్ము ముత్తో రధికా తితిత్తా

సంపాదనీయే ప్సిత కార్యసిద్ధ్యై,

తీవ్రా ముముక్షౌచ మహాత్యుపేక్షా

చోభే తితిత్తా సహకారి కారణమ్.

౧౪౪

తా॥ పూర్వోక్తకీతువులచే తితిక్ష యనునది సర్వోత్కృష్ట మోక్షసాధనమని నిశ్చితమగుచున్నది. కాన ముముక్షుజనులు తితిక్షను తప్పక సంపాదించుకొనవలయును. ఈ తితిక్ష దృఢముగా గలుగుటకు

రెండు సహాయకారణములు గలవు. ఒకటి తీవ్రమగు మోక్షవాంఛ,
రెండు లోకవ్యవహారములందు సంబంధము నెంతమాత్రము కలిగించుకొన
కుండుట.

శ్లో॥ తత్త త్కాల సమాగతా

మయతతేః శాన్త్యై ప్రవృత్త్యోయది

స్వాత్మత్త త్పరిహారకాషధరత

స్తచ్చిస్తనే తత్పరః,

తద్భిక్షు శ్శ్రవణాది ధర్మరహితో

భూత్వా మృతశ్చే త్తదా

కిం సిద్ధం ఫల మాప్నుయా

దుభయధా భ్రష్టో భవే త్సార్వధికః.

౧౪౫

తా॥ సర్వసంగపరిత్యాగులగు సన్యాసులకు తిలిక్ష ఆత్యంత
మావశ్యకము. సన్యసించిన పిమ్మట గూడ దేహధర్మములగు జ్వరాది
వ్యాధులు ప్రారబ్ధకర్మ ప్రాబల్యమున సంభవించుచునే యుండును. అట్టి
యెడ తురీయాశ్రమస్థులగు సన్యాసులు, తిలిక్షావంతులై వ్యాధులను
దేహధర్మములనుగా భావించి దేహతద్ధర్మములందు తాదాత్మ్యాభిమాన
మును విడనాడి తమయాశ్రమధర్మములగు శ్రవణమనననిది ధ్యాసనములనే
నిరంతరమభ్యసించుచుండవలయును. అట్లుగాక వ్యాధిబాధను సహింపలేని
వారై వ్యాధినివారణమునకై వైద్యుల నాశ్రయించి యావధముల
నేవించుచుందురేని యా విక్షేపములతోడనే కాలము గడచి పోవును.
ఇంతలో ననియతమగు మృత్యువాసన్న మగుటచే ప ర లో క
గతులగుదురు. ఇట్టివారలు కర్మలను విడచుటచే కర్మఫలమగు స్వర్గాదు
లను గాని శ్రవణాదుల నాచరింప కుండుటచే జ్ఞానఫలమగు మోక్షమును

గాని పాండనేరక పురుషార్థ భ్రష్టులగు చున్నారు. కాన ముముక్షుజనా లకు సర్వోత్కృష్టమగు తితిక్ష తప్పక యభ్యసనీయము.

శ్లో॥ యోగమభ్యస్యతో భిక్షోః “యోగాచ్చలిత మానసః,
ప్రాప్య పుణ్యకృతాం లోకాన్” ఇత్యాది ప్రాహ కేశవః.

తా॥ పూర్వశ్లోకమున శ్రవణమన నాది వర్జితుడగు సన్యాసియుభయ భ్రష్టుడగునని చెప్పబడినది. దీనిపై ప్రాజ్ఞులకు ఒక ఆశంక కలుగ వచ్చును. ఏమన : భగవద్గీతయందు ఆరవయధ్యాయమున యోగభ్రష్టు డగు సన్యాసి పుణ్యలోకములకేగి అచట ఫలమనుభవించి పిమ్మట తిరిగి భూలోకమున భాగ్యవంతుల గృహమున జన్మించునని కృష్ణభగవానుడు చెప్పియున్నాడు గనుక సన్యాసి యుభయ భ్రష్టుడగుననుట తగదు, అని.

ఇందులకు సమాధానము, భగవద్గీత యందున్న పూర్వోత్తరగ్రంథ సందర్భముల పరిశీలించినచో ప్రైప్రశ్నకు తావులేదు. ఎట్లన : సన్యాసి తితిక్షాయుక్తుడై శ్రవణమనన పూర్వకముగా ధ్యానయోగము నభ్యసించుచు చైవయోగముచే ధ్యానయోగఫలము సిద్ధింపక పూర్వమే కాలకగ్మము నొందినచో నట్టివాని గతి యేమగునని అర్జును డడుగగా కృష్ణుడు పుణ్యలోక గతి కలుగునని చెప్పెను. కాన తితిక్షాసహితులై శ్రవణాదుల నాచరించుచు, యోగభ్రష్టులగు వారలకే పుణ్యలోక ప్రాప్తికాని తితిక్షారహితులై శ్రవణాదివర్జితులగువారు ఉభయభ్రష్టులగుదు రనుటలో విరోధ మెంతమాత్రమును లేదు.

శ్లో॥ నతు కృత్వైవ సంన్యాసం తూష్ణీమేవ మృతస్యహి,
పుణ్యలోక గతిం బ్రూతే భగవాన్ న్యాసమాత్రతః.
మరియు :

శ్లో॥ నచ సన్న్యాసనా దేవ సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి,
ఇత్యనుష్ఠేయ సంత్యాగాత్ సిద్ధ్యభావ మువాచహ.

తా॥ భగవద్గీత యందు కృష్ణభగవానుడు, “కర్మలను సన్నుతించి శ్రవణాదులు చేయకుండగనే సిద్ధి పొందిన సన్న్యాసులకు పుణ్యలోకములు గలుగునని చెప్పలేదు. అంతియగాక, జ్ఞానరహితమగు కేవల కర్మ త్యాగ మాత్రము వలన జ్ఞానయోగ నిష్ఠాపాపమగు నైష్కర్మ్య సిద్ధికలుగ నేరదని కూడ నిరూపించి యున్నాడు.

శ్లో॥ తస్మా త్తితిక్షయా సోధ్వా తత్త ద్దుఃఖ ముపాగతమ్,
కుర్యా చ్చక్త్యనుసారేణ శ్రవణాది శనై శ్శనైః. ౧౮౯

తా॥ అందువలన మోక్షముగోరువారలు పూర్వజన్మ కర్మవశమున సంభవించుచుండు దుఃఖవిశేషములనెల్ల తితిక్షచే సహించుచు, తమశక్తి ననుసరించి వీలుగలిగినప్పుడెల్ల శ్రవణమనన నిదిధ్యాసనముల నాచరించు చుండవలయును.

శ్లో॥ ప్రయోజనం తితిక్షాయాః సాధితాయాః ప్రయత్నతః,
ప్రాప్తదుఃఖా సహిష్ణుత్వే న కించిదపి దృశ్యతే. ౧౯౦

తా॥ సంభవించిన దుఃఖములను సహింపలేకున్నచో కష్టపడి సంపాదించుకొనిన తితిక్షకు ప్రయోజన మిసుమంతయు గన్పట్టదు.

శ్లో॥ సాధనత్వేన దృష్టానాం సర్వేషా మపి కర్మణామ్,
విధినా యః పరిత్యాగః ససన్న్యాస స్సతాం మతః. ౧౯౧

తా॥ శ్రుతులయందు ఆత్మదర్శనమునకు పరంపరా సాధనములుగా వర్ణింపబడిన సర్వకర్మములను, శాస్త్రమున చెప్పబడిన రీతిగా పరిత్యజించుటయే సన్న్యాసమనబడునని పండితుల యాశయము.

శ్లో॥ ఉపరమయతి కర్మాణీ
త్యుపరమశబ్దేన కథ్యతే న్యాసః,

న్యాయేన హి సర్వేషాం

శ్రుత్యాప్రాప్తో వికర్మణాం త్యాగః.

౧౫౨

తా॥ కర్మలనుపరమింప జేయునదియను నర్థమును అనుసరించుటచే నుపరమ మనగా సన్న్యాసమని యర్థము. సన్న్యాసమనగా వేదోక్తము లగు వివిధకర్మల పరిత్యజించుటయని శాస్త్రములందును లోకమునందును వ్యవహరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ కర్మణా సాధ్యమానస్యాఽనిత్యత్వం శ్రూయతే యతః,
కర్మణాఽనేన కిం నిత్య ఫలేపోస్యః పరమార్థినః. ౧౫౩

తా॥ వేదములందు కర్మలవలన గలుగు ఫలము లన్నియు ననిత్యము లని చెప్పబడినది. కాన నిత్యమగు బ్రహ్మకైవల్యరూప మోక్షమును గోరు ముముక్షు జనులకు కర్మలవలన ప్రయోజనము లేదు.

శ్లో॥ ఉత్పాద్యమాప్యం సంస్కార్యం వికార్యం పరిగణ్యతే,
చతుర్విధం కర్మసాధ్యం ఫలం నాన్యదితః పరమ్. ౧౫౪

తా॥ లోకమున కర్మలవలన గలుగు ఫలము నాలుగు రకములుగా గనబడుచున్నది. 1. పుట్టించుటకు యోగ్యమైనది, 2. పొందదగినది, 3. సంస్కరింపదగినది, 4. వికారమును (మార్పును) పొందింపదగినది. ఇంతకంటె వేరగు కర్మఫలము లేదు.

శ్లో॥ నైత దన్యతమం బ్రహ్మ కదా భవితు మ్హరతి,
స్వతస్సిద్ధం సర్వదాస్తం శుద్ధం నిర్మల మక్రియమ్. ౧౫౫

తా॥ బ్రహ్మము పూర్వోక్తములగు చతుర్విధ కర్మఫలములలోను చేరనేరదు. ఏలయన : స్వతస్సిద్ధమగుటచే ఘటాదులవలె నుత్పత్తి చేయ దగినదికానేరదు. పొందువాని స్వరూపమే యగుటచే నిరంతరము పొండు

బడియే యున్నది గాన గ్రామాదులవలె నూతనముగా పొందదగినదిగాదు. మా యాసంబన్ధరహితమై ఆకాశమువలె నిర్మలమైనదిగావున మలినములగు దర్పణాదులవలె సంస్కరింపదగినది గాదు. సర్వక్రియారహితమగుటచే పాలు పెరుగుగా మారినట్లు వికార్యమును గానేరదు.

శ్లో॥ నచాఽస్య కశ్చి జ్ఞనితే త్యాగమేన నిషిద్ధ్యతే,
కారణం బ్రహ్మతత్త్వాత్ బ్రహ్మ నోత్పాద్య మిష్యతే.

తా॥ శ్రుతులయందు బ్రహ్మకు పుట్టువు లేదనియు బ్రహ్మను పుట్టించువాడు లేదనియు : పెక్కు స్థలముల ప్రతిపాదింప బడినది. గాన బ్రహ్మము ఉత్పాద్యము గానేరదు. అంతియగాక; బ్రహ్మమే సర్వ జగములకు మూలకారణమని సకలశ్రుతి స్మృతి సిద్ధాంతముగాన బ్రహ్మము కారణమేగాని కార్యము గాదు.

శ్లో॥ ఆప్తాప్యయోస్తు భేదశ్చేత్ ఆప్తాచాప్య మవాప్యతే,
ఆప్తస్వరూప మేవైతత్ బ్రహ్మనాప్యం కదాచన. ౧౫౭

తా॥ ఒకడు ఒక వస్తువును పొందవలయుననిన పొందు మానవు నకును, పొందబడువస్తువునకును పరస్పరము భేదముండవలయును. ప్రకృత మున బ్రహ్మము పొందువాని స్వరూపమే యగుటచే అప్యముగానేరదు.

శ్లో॥ మలినస్యైవ సంస్కారో దర్పణాదే రిహేష్యతే,
వ్యోమవన్నిత్య శుద్ధస్య బ్రహ్మణో నైవ సంస్కరియా.

తా॥ మలినములగు 'అద్దము' మున్నగు వస్తువులను మలశోధక ద్రవ్యములచే బాగుచేసినచో మలము నివర్తించును. కాని, ఆకాశమువలె నిరంతర స్వచ్ఛమగు బ్రహ్మ పదార్థమునకు మాత్రము సంస్కరణ మనునది యసంభవము.

శ్లో॥ కేన దుష్టేన యుజ్యేత వస్తు నిర్మల మక్రియమ్,
యద్యోగా దాగతం దోషం సంస్కారో వినివర్తయేత్ .

తా॥ లోకమున సంస్కారమును క్రియవలన, ఉన్న దుష్టగుణమును పోగొట్టుట, లేని మంచిగుణమును గలిగించుట అను రెండు ప్రయోజనములు గలవు. ఎటులనిన—అద్దమును బాగుగ తుడిచినచో ఉన్న మాలిన్యము పోవుచున్నది. నూనెను పరిమళ (ద్రవ్యముల) పుష్పములతో గలిపి వంటవండినచో పూర్వము లేని మంచి గంధము గలుగు చున్నది. ఈ రెండుప్రయోజనములను బ్రహ్మమున సంభవింపనేరవు. బ్రహ్మము స్వతఃదోష వర్జితము—గానసంస్కారము అనవసరము—స్వయముగా దోషములు లేకున్నను కొన్నివస్తువులకు వస్త్యునైన సంయోగముచే దోషము లేర్పడ వచ్చును. బ్రహ్మము క్రియారహిత మగుటచే మరియొక వస్తువుతో సంబంధము నొందనేరదు గాన నవ్యధమునను దోషలేశ సంపర్కమైన లేకుండుటచే సంస్కారము నిష్ఫలము. గుణాధానరూప ప్రయోజనముత్తర శ్లోకమున నివారింపబడును.

శ్లో॥ నిర్గుణస్య గుణాధాన మపి నైవోపపద్యతే,
కేవలో నిర్గుణశ్చేతి నైర్గుణ్యం శ్రూయతే యతః . ౧౬౦

తా॥ గుణములుగలవస్తువునకు, మంచిగుణములను గలిగించుటయో, దుర్గుణములను తొలగించుటయో సంభవించును. బ్రహ్మము నిర్గుణమని శ్రుతులు వాక్రుచ్చుచున్నవి. గాన బ్రహ్మమునకు సంస్కార క్రియవలన గుణాధానము గలుగనేరదు.

శ్లో॥ సావయవస్య క్షీరాదేః వస్తునః పరిణామినః,
యేన కేన వికారిత్వం స్యాన్నో నిష్కర్మవస్తునః . ౧౬౧

తా॥ లోకమున అవయవములుగల పదార్థములన్నియు మార్పు చెందు స్వభావము గలవగుచున్నవి. కనుకనే పాలు మున్నగు వస్తువులు

మజ్జగ మున్నగు పదార్థ సంబంధముచే పెరుగు మున్నగు స్వరూపముగా వికారము నొందుచున్నవి. బ్రహ్మపదార్థ మున్ననో నిరవయవము, నిష్క్రియము. గాన యది వికార్యమగుట యనుపపన్నము.

శ్లో॥ నిష్కళం నిష్క్రియం శాస్తం నిరవద్యం నిరంజనమ్,
ఇత్యేవ వస్తునస్తత్త్వం శ్రుతియుక్తి వ్యవస్థితమ్. ౧౬౦

తా॥ బ్రహ్మము, అవయవములు లేనిదనియు క్రియలు లేనిదనియు, మార్పునొందనిదనియు, రాగ ద్వేషాదిదోషములు లేనిదనియు, మాయా సంబంధముగాని పుణ్యపాప సంబంధముగాని లేనిదనియు, శ్రుతులచేతను యుక్తులచేతను చక్కగా నిర్ణయింపబడినది.

శ్లో॥ తస్మా న్నకర్మ సాధ్యత్వం బ్రహ్మణోఽస్తి కుతశ్చన,
కర్మసాధ్యం త్వనిత్యం హి బ్రహ్మనిత్యం సనాతనమ్.

తా॥ పూర్వోక్త హేతువులచే నే విధముగను బ్రహ్మము కర్మ సాధ్యము గానేరదు కర్మలచే సాధ్యములగునవన్నియు ననిత్యములు. బ్రహ్మము మాత్రము నిత్యము.

శ్లో॥ దేహాదిః క్షీయతే లోకో యధైవం కర్మణాచితః,
తద్దైవాముష్మికో లోక స్సంచితః పుణ్యకర్మణా. ౧౬౧

తా॥ పుణ్యపాప మిశ్రితములగు కర్మలచే పుట్టిన మనుష్యాది దేహములు నశించు చుండుటను మన మెరుంగుదుము. ఇటులనే కేవల పుణ్యకర్మ ఫలములగు దేవాది శరీరములుగూడ నశ్వరములనుటలో సందియము లేదు.

శ్లో॥ కృతకత్వ మనిత్యత్వే హేతుర్జాగర్తి సర్వథా,
తస్మా దనిత్యే స్వర్గాదౌ పండితః కో ను ముహ్యతి.

తా॥ “క్రియా సాధ్యములగు నవన్నియు ననిత్యములు” అను శాస్త్ర సప్రదాయము ననుసరించి పుట్టునచ్చెల్ల నశించున దనుట నిర్వివాదాంశము

కాన పుణ్యకర్మ విశేషముల వలన సంభవించునవగుటచే ననిత్యములగు స్వర్గాదిలోక నుఖములందు పండితులు భ్రమవొందరు—.

శ్లో॥ జగద్ధేతోస్తు నిత్యత్వం సర్వేషా మపి సమ్మతమ్,
జగద్ధేతుత్వ మస్యైవ వావదీతి శ్రుతిర్ముహూః. ౧౬౬

తా॥ ప్రపంచమునందలి మతప్రవర్తకులందరును జగత్కారణమగు వస్తువు నిత్యమనుటలో నైకమత్యము గలిగి యున్నారు. తార్కికులు, జగత్కారణములగు పరమాణువులు నిత్యమందురు. సాంఖ్యులు ప్రధానమే జగత్కారణమనియు అది శాశ్వతమనియు నుడువుచున్నారు. శ్రుతులు మాత్రము సచ్చిదానందరూపమగు పరబ్రహ్మమే సర్వజగత్కారణమని వొక్కి వక్కాణించుచున్నవి.

శ్లో॥ “ఐతదాత్మ్య మిదం సర్వం తత్సత్య” మితిచ శ్రుతిః,
అస్యైవ నిత్యతాం బ్రూతే జగద్ధేతోః సతః స్ఫుటమ్.

తా॥ కుండకు మట్టియే, స్వరూపమగునట్లుగా, ప్రతీయమానమగు నీ సర్వప్రపంచమునకును బ్రహ్మమే యథార్థ స్వరూపమనియు, అట్టి బ్రహ్మము నిత్యమనియు ఛాన్దోగ్యశ్రుతి నుడువు చున్నది.

శ్లో॥ న కర్మాణా న ప్రజయా ధనేనేతి స్వయం శ్రుతిః,
కర్మణో మోక్షహేతుత్వం సాక్షాదేవ నిషేధతి. ౧౬౭

తా॥ తైత్తిరీయశ్రుతి కర్మలవలనను, సంతానమువలనను, ధనము వలనను, మోక్షము కలుగదనియు, సర్వకర్మల పరిత్యజించి జ్ఞాననిష్ఠులగు సన్యాసులే ముక్తికొందురనియు చెప్పుచున్నదై కర్మలవలన నేరుగా ముక్తి కలుగనేరదని నిరూపించుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రత్యగ్భూతా విచారపూర్వ
ముభయో రేకత్వ బోధా ద్విना
కైవల్యం పురుషస్య సిద్ధ్యతి
పరబ్రహ్మత్వతాలక్షణమ్,

న స్నానై రపి కీర్తనై రపి

జపై రోక్మకృచ్ఛ్చిచాద్ద్రాయణైః

నోవాఽప్యధ్వర కృత్యదాన

నిగమై రోమ్మస్త్రీ తన్త్రైరపి.

౧౬౯

తా॥ ముముక్షు జనులకు, జీవాత్మ పరమాత్మల స్వరూపమును విచారించుటవలన గలుగు జీవబ్రహ్మైక్య జ్ఞానమువలననే ముక్తి సిద్ధించును గాని, స్నానములు, జపములు, వ్రతములు, యజ్ఞములు, మంత్రములు మున్నగువానిచే ముక్తి లభింపదు.

శ్లో॥ జ్ఞానాదేవతు కైవల్య మితీశ్రుత్యా నిగద్యతే,
జ్ఞానస్య ముక్తి హేతుత్వ మన్యవ్యావృత్తిపూర్వకమ్.

తా॥ జ్ఞానమువలననే ముక్తిగలుగును గాని సాధనాంతరములచే గలుగనేరదు.” అను శ్రుత్యర్థములచే జ్ఞానమే మోక్షమునకు ముఖ్యమగు సన్నిహిత సాధనమని నిర్ణయింపబడినది.

శ్లో॥ వివేకినో విరక్తస్య బ్రహ్మనిత్యత్వవేదినః,
తద్భావేచ్ఛో రనిత్యేఽర్థే తత్సామగ్ర్యాం కుతోరతిః

తా॥ ఆత్మానాత్మ వివేకవంతుడై సర్వవిషయములందు విరక్తి నొంది బ్రహ్మము నిత్యమని యెరుంగుటచే నట్టి బ్రహ్మభావమునే కోరు నట్టి ముముక్షువునకు స్వర్గాదులందుగాని, తత్సాధనములగు కర్మలందుగాని, ప్రవృత్తికలుగనేరదు.

శ్లో॥ తస్మా దనిత్యే స్వర్గాదా సాధనత్వేన చోదితమ్,
నిత్యం నైమిత్తికం చాఽపి సర్వం కర్మ నసాధనమ్. ౧౭౨
ముముక్షుణా పరిత్యాజ్యం బ్రహ్మభావ మభీషునా.

తా॥ వేదములందు. “నిత్యములు, నైమిత్తికములు, కామ్యములు” అను కర్మలన్నియు అనిత్యములగు స్వర్గాది పుణ్యలోక ప్రాప్తికి సాధన

ములుగా విధింపబడినవి. గాననవి నిత్యమగు మోక్షమునకు సాధనములు గానేరవు. అందుచే ముక్తినిగోరువారు సర్వకర్మ పరిత్యాగము చేయవలయును.

శ్లో॥ ముముక్షో రపి కర్మాస్తు శ్రవణం చాపి సాధనమ్. ౧౭౩

శ్లో॥ హస్తవద్ద్యయమేతస్య స్వకార్యం సాధయిష్యతి,
యథా విజృంభతే దీపః ఋజూకరణకర్మణా. ౧౭౪

శ్లో॥ తథా విజృంభతే బోధః పుంసో విహితకర్మణా,
అత స్సాపేక్షితం జ్ఞాన మధవాపి సముచ్ఛయః. ౧౭౫

శ్లో॥ మోక్షస్య సాధనమితి నదన్తి బ్రహ్మవాదినః,
ముముక్షో ర్యజ్యతే త్యాగః కథం విహితకర్మణః. ౧౭౬

తా॥ పూర్వమందు జ్ఞానము వలననే మోక్షము కలుగును గాన ముముక్షుజనులు సర్వకర్మల పరిత్యజింపవలయునని చెప్పబడినది. దీనిపై కొందరిటుల శంకించుచున్నారు. పురుషుడు రెండుచేతులతో తన కార్యమును సాధించునటుల ముముక్షువుకూడ కర్మ జ్ఞానములు రెంటితో మోక్షమును సాధించుననుట యుక్తము. మఱియు లోకమున వర్తిని బాగుచేయుటచే దీపము మిక్కిలి ప్రకాశించు నటుల నిత్యకర్మానుష్ఠానముచే పురుషుని జ్ఞానము బాగుగా వృద్ధి పొందును గాన కర్మసహకృతమగు జ్ఞానముగాని కర్మజ్ఞానములు రెండునుగాని (సముచ్ఛయమనుట) మోక్షసాధన మనుట సమంజసము. ఇట్టియెడ ముముక్షువు సర్వకర్మ పరిత్యాగము చేయవలయుననుట యెట్లు పొసగును?

శ్లో॥ ఇతి శంకా నకర్తవ్యా మూఢవ త్పండితోత్తమైః,
కర్మణః ఫలమన్యత్తు శ్రవణస్య ఫలం పృథక్. ౧౭౭

తా॥ పూర్వోక్త శంకలు మూఢులు చేయదగును గాని పండితులకు తగినవి గావు. ఏలన కర్మజ్ఞానములకు సముచ్ఛయ మెన్నటికినీ

గలుగనేరదు. కర్మలకు ఫలము స్వర్గాదికము. జ్ఞానమునకు ఫలము మోక్షము. అందుచే రెండును చేరి యొక పనిని సాధింపనేరవు.

శ్లో॥ వైలక్షణ్యం చ సామగ్ర్యో శోభయత్రాధికారిణోః,
కామీ కర్మణ్యధిక్యతః నిష్కామీ శ్రవణే మతః.

శ్లో॥ అర్థీ సమర్థ ఇత్యాది లక్షణం కర్మిణోమతమ్,
ప్రీత్య లోకా నిత్యాది లక్షణం మోక్షకాక్షిణః. ౧౭౯

శ్లో॥ మోక్షాధికారీ సన్న్యాసీ గృహస్థః కిలకర్మణి,
కర్మణః సాధనం భార్యా స్రుక్స్రువాది పరిగ్రహః.

శ్లో॥ నైవాఽస్యసాధనాఽపేక్షా శుశ్రూషోస్తు గురుంవినా,
ఉపర్యుప ర్యహం కారో వర్ధతే కర్మణా భృశమ్. ౧౮౦

శ్లో॥ అహంకారస్య విచ్ఛిత్తిః శ్రవణేన ప్రతిక్షణమ్,
ప్రవర్తకం కర్మశాస్త్రం జ్ఞానశాస్త్రం నివర్తకమ్. ౧౮౧
ఇత్యాది వైపరీత్యం త త్సాధనే చాధికారిణోః,

తా॥ కర్మజ్ఞానములకు పలువిధమగు భేదములుండుటచే సముచ్చయ మెన్నటికిని కుదురనేరదు. ఎట్లనః విషయసుఖముల గోరువాడు కర్మల యందధికారి. విషయవాంఛలులేనివాడు జ్ఞానమునందధికారి. ధన సంపన్నుడును, శరీరదార్ధ్యముగలవాడును, విద్వాంసుడును, పుత్రవంతుడును మధ్యవయస్కుననున్న వాడునునగు పురుషుడు కర్మలను జేయనర్హుడు. లోకములన్నియు కర్మనిర్మితములగుటచే ననిత్యములని తలచి విరక్తుడై యధాశాస్త్రముగ గుర శుశ్రూషజేయువాడు మోక్షమున కర్హుడు. గృహస్థాశ్రమము కర్మాచరణయోగ్యము. సన్న్యాసాశ్రమము జ్ఞానాభ్యాసయోగ్యము. భార్య, స్రుక్, స్రువము మున్నగునవికర్మసాధనములు.

జ్ఞానమునకుగురువుతప్ప మరియొక సాధనము లేదు. కర్మల నాచరించుట వలన అభిమానము వృద్ధిచొందును. జ్ఞానాభ్యాసమువలన అభిమానము నశించును. కర్మశాస్త్రము కర్మలయందు ప్రవర్తింపజేయును. జ్ఞాన శాస్త్రము కర్మలనుండి నివర్తింపజేయును. ఇవిధమున, కర్మమునకును జ్ఞానమునకును అత్యంత భేదముగలదు.

శ్లో॥ ద్వయోః పరస్పరాపేక్షా విద్యతే నకదాచన. ౧౮౩

శ్లో॥ సామగ్ర్యోశ్చోభయో స్తద్వ దుభయత్రాధి కారిణోః,
ఉద్ధృం నయతి విజ్ఞాన మధఃప్రాపయతిక్రియా. ౧౮౪

శ్లో॥ కథమన్యోన్య సాపేక్షా కథం వాపి సముచ్ఛయః,
యథాఽగ్నే స్తృణకూటస్య తేజస స్తిమిరస్యచ ౧౮౫
సహయోగో నఘటతే తద్దైవ జ్ఞానకర్మణోః.

తా॥ జ్ఞానకర్మముల రెండింటికిని, వాని సాధనములకును, వాని యధికారులకును, పరస్పరాపేక్ష యెంత మాత్రమును సంభవింపదు. జ్ఞానమువలన నిత్యానందరూపమగు మోక్షము గలుగును. కర్మలవలన సతత దుఃఖాస్పదమగు సంసారము గలుగును. అందువలన వహ్ని తృణములకును తేజస్తిమిరంబులకునుంబోలె జ్ఞానకర్మములకు పరస్పర సాధ్యసాధన భావముగాని, సముచ్ఛయముగాని గలుగనేరదు.

శ్లో॥ కిమూపకుర్యాత్ జ్ఞానస్య కర్మస్వప్రతియోగినః,
యస్య సన్నిధి మాత్రేణ స్వయం న స్ఫూర్తిమిచ్ఛతి.

తా॥ లోకమున సర్వక్రియలును “నేను కర్తను, దీని ఫలమును నేననుభవించును.” అను నభిమానముగల పురుషునకు సంబంధించి యున్నవి. జ్ఞానముగలిగిన వెంటనే కర్తృత్వాద్యభిమానమంతయు

నశించుచున్నది. కనుక కర్మములు జ్ఞానమున కుపకరించునవనుట సమంజసము గానేరదు.

శ్లో॥ కోటీన్ధనాద్రి జ్వలతోఽపి వహ్నిః
అర్కస్య నాఽర్హ త్యుపకర్తు మీషత్,
యథా తథా కర్మసహస్రకోటిః
జ్ఞానస్య కిన్తు స్వయమేవ లీయతే.

౧౮౭

తా॥ అగ్నిహోత్రము ఎన్ని కట్టెల గుట్టలచే ప్రజ్వలింప జేయబడినను సూర్యప్రకాశమున కించుకేనియు నుపకరింపకుండుటయేగాక సూర్యకాంతి యెదుట తానే తిరోహితమగుచున్నది. అటులనే శ్రౌత స్మార్తాది కర్మజాలమంతయు, నాత్మవిజ్ఞానమున కెంతమాత్రము సహాయము చేయజాలదు. ఇక జ్ఞాన ముదయింపగానే కర్మసమూహము తానే విలయము వొందుచున్నది.

శ్లో॥ ఏకకర్తాశ్రయతా హస్తా కర్మణ్యధిక్యతావృభౌ,
సహయోగ స్తయోర్యుక్తో నతథా జ్ఞానకర్మణోః.

తా॥ పురుషునకు రెండుచేతులును గలసి కార్యసాధకము లగునట్లుగా ముత్తువునకు జ్ఞానకర్మములు రెండునుచేరి మోక్షమును సాధింప గలవని పూర్వమున చెప్పబడిన దృష్టాంత మెంతమాత్రమును కుదరనేరదు. ఎట్లన రెండు చేతులును ఒకే కర్తకు సంబంధించినవగుటచేతను, రెండును కర్మల జేయ సమర్థములగుటచేతను వానికి సహయోగము సంభవించుచున్నది. జ్ఞానకర్మములకు మాత్రము, కర్త, విషయము, ఫలము, సాధనము మున్నగునవన్నియు నత్యంతభిన్నములగుటచే కలయిక కుదరనేరదు.

శ్లో॥ కర్తా కర్తు మకర్తుం వాఽప్యన్యథా కర్మశక్యతే,
నతథా వస్తునో జ్ఞానం కర్తృతన్త్రా కదాచన.

౧౮౮

తా॥ కర్మ యనునది కర్తయగు పురుషున కధీనమై యున్నది. అందుచే నది చేయుటకుగాని, మానుటకుగాని, మరియొక విధముగ మార్చుటకుగాని వీలగుచున్నది. జ్ఞానము మాత్రము వస్తువునకును సంబంధించిన దగుటచే కర్తృధీనముగా నేరదు.

శ్లో॥ యథా వస్తు తథా జ్ఞానం ప్రమాణేన హి జాయతే,
నాఽపేక్షితేచ యత్కించిత్ కర్మవా యుక్తి కౌశలమ్.

తా॥ అన్తఃకరణముయొక్క వృత్తికి, జ్ఞానమనిపేరు. ఇట్టి జ్ఞానము ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములచే ఘటము మున్నగు విషయములు ఏ విధమున నున్న నదే విధముగ నేర్పడుచుండును. అందుచే జ్ఞానములన్నియు వస్తువుల కధీనములైయున్నవి. కనుకనే కర్మలనుగాని, పురుషుని తెలివి తేటలనుగాని యపేక్షింపకున్నవి.

శ్లో॥ 'జ్ఞానస్య వస్తుతన్త్రీ త్వే సంశయాద్యుదయః కథమ్,
అతో నవాస్తవం జ్ఞానం' ఇతి నో శంక్యతా బుధైః.

తా॥ “పూర్వశ్లోకమున చెప్పబడిన రీతిగా జ్ఞానము వస్తువున కధీనమై యుండునేని; త్రాడు మొదలగు పదార్థములందు” ఇది; త్రాడు లేక పామా ! అని సంశయముగాని “ఇది పామే” యని విపరీత జ్ఞానముగాని కలుగుటకు వీలులేదు. అందుచే జ్ఞానము వస్తుతన్త్రీమనుట యుక్తముగా నేరదు.” అని ఈ విధముగా పండితులు శంకింపతగదు.

శ్లో॥ ప్రమాణా సౌవ్యవవృతం సంశయాది నవాస్తవమ్,
శ్రుతిప్రమాణ సుష్టుత్వే జ్ఞానం భవతివాస్తవమ్.
వస్తు తావత్పరం బ్రహ్మ నిత్యం సత్యం ధ్రువం విభు.

శ్లో॥ శ్రుతిప్రమాణే తజ్జ్ఞానం స్యాదేవ నిరపేక్షకమ్,
రూపజ్ఞానం యథా సమ్యక్ దృష్టే సత్యాం భవేత్తథా,
శ్రుతిప్రమాణే సత్యేవ జ్ఞానం భవతి వాస్తవమ్. ౧౯౪

తా॥ వస్తువు లందున్నట్లుగా భాసించు చుండెడి సంశయ జ్ఞానము, వివరీత జ్ఞానము: మున్నగున వన్నియు ప్రమాణములగు నేత్రము మున్నగు వానియందు గల దోషములచే గలుగునవియేగాని వస్త్వధీనములు గావు. ఇక ప్రకృతమున వస్తువనగా బ్రహ్మము. ఇది నిత్యము. సత్యము. నిర్వికారము. సర్వవ్యాపకమ నగుచున్నది. ఇట్టి బ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానము కర్మల నపేక్షింపనిదై గుహాపదిష్టములగు తత్త్వమిస్సాది మహావాక్యముల వలన గలుగుచున్నది. మరియు ఘటాదులయొక్క రూపజ్ఞానము, చూపు సరిగా నుండిననే కలుగునట్లు బ్రహ్మజ్ఞానము వేదప్రమాణము వలననే సంభవించును.

శ్లో॥ నకర్మయ త్కించిదపేక్ష తే హి
రూపోపలబ్ధౌ పురుషస్య చక్షుః,
జ్ఞానం తద్దైవ శ్రవణాది జన్యమ్
వస్తు ప్రకాశే నిరపేక్షమేవ.

౧౯౫

తా॥ రూపమును చూచుటకై, కన్ను - కర్మలనేమియు నపేక్షింపకున్నది. అటులనే శ్రవణ మనదిధ్యాసనము వలన గలుగు జ్ఞానము కర్మాపేక్ష లేకయే బ్రహ్మమును ప్రకాశింప జేయుచున్నది.

శ్లో॥ కర్తృతన్త్రం భవేత్కర్మ కర్మతన్త్రం శుభాశుభమ్,
ప్రమాణతన్త్రం విజ్ఞానం మాయాతన్త్ర మిదం జగత్.

తా॥ కర్మములు కర్తృధీనములును, మేలకీళ్ళు, సుకృతదుష్కృత రూప కర్మాధీనములును, విషయజ్ఞానము, ప్రత్యక్షాది ప్రమాణాధీనములును, ఈ ప్రపంచము, పరమేశ్వరుని యనిర్వచనీయ మాయాశక్తి పడతంత్రమును నగుచున్నవి.

శ్లో॥ విద్యాం చావిద్యాం చేతి
 సహ్యాక్తి రియ ముపక్రమతాం సద్భిః,
 సత్కర్మోపాసనయో ర్నత్వాఽ
 త్మజ్ఞానకర్మణోః క్వాఽపి.

౧౯౬

తా॥ ఈశావాస్యోపనిషత్తు నందు విద్యాఽవిద్యలను రెంటిని చేర్చి
 యాచరించు వారలు, సంసారదుఃఖమును దాటి శాశ్వత సుఖమును బడ
 యుదురని చెప్పబడినది. ఇచట కొందరు విద్యయనగా జ్ఞానమనియు,
 నవిద్య యనగా కర్మమనియు నర్థమును స్వీకరించి జ్ఞానకర్మ సముచ్చ
 యము శ్రుతియందు చెప్పబడినదని పొరబడు చున్నారు. కాని జ్ఞాన
 కర్మలకు రెంటికి పలువిధములైన విరోధము గలదని పూర్వము నిరూపింప
 బడుటచే నటుల భావింప దగదు. పండితులు మాత్రము ఈ శ్రుతియందుగల
 విద్యాశబ్దము ఉపాసనమును బోధించునదని, గ్రహించి, కర్మోపాసనా
 సముచ్చయమే శ్రుతివిహితమని గ్రహింపనగును.

శ్లో॥ నిత్యానిత్యపదార్థ బోధరహితో యశ్చోభయత్ర స్రగా
 ద్యర్థానామనుభూతి లగ్నహృదయోఽనిర్విణ్ణబుద్ధి ర్జనః,
 తస్యైవాఽస్య జడస్య కర్తృవిహితం శ్రుత్యావిరజ్యాఽభితో
 మోక్షేచ్ఛోర్న విధీయతే తు పరమానందార్థినో ధీమతః.

తా॥ నిత్యానిత్య వస్తువివేకము లేనివాడును, ఇహపరలోక భోగ
 ములనే కోరువాడును, విరక్తి హీనుడునునగు నజ్ఞజనునకు శ్రుతిచే కర్మలు
 విధింపబడినవి. కాని, నశ్వరములగు సర్వలోక సుఖములందును విరక్తి
 నొంది బ్రహ్మానంద కామదై ముక్తి నభిలషించు మనుజునకు మాత్రము.
 కర్మలు విధింప బడుటలేదు.

శ్లో॥ మోక్షేచ్ఛయా యదహరేవ విరజ్యతేఽసౌ
న్యాసస్తదేవ విహితో విదుషో ముముక్షోః,
శ్రుత్యా తయైవ పరయాచ తత సుధీభిః
ప్రామాణికోఽయ మితి చేతసి నిశ్చితవ్యమ్. ౧౯౮

తా॥ ఏ వేదముచే కర్మకాండయందు భోగకాములగు మానవులకు
ర్మలు విధింప బడినవో, ఆ వేదముచేతనే జ్ఞానకాండయందు మోక్ష
కాములగు వారలకు ఏనిమిషమున సర్వ జైషయిక సుఖములందును విరక్తి
గలుగునో యా నిమిషముననే సర్వకర్మ పరిత్యాగము చెప్పబడినది.
(విధింపబడినది) కావున కర్మసన్న్యాసమనునది శ్రుతిసిద్ధమైనదగుటచే
దీని విషయమై పండితు లెంతమాత్రమును సంశయింపదగదు.

శ్లో॥ స్వాపరోక్షస్య వేదాదేః సాధనత్వం నిషేధతి,
నాఽహం వేదై ర్న తపసే త్యాదినా భగవా నపి. ౧౯౯

తా॥ భగవద్గీత యందు కృష్ణభగవానుడు అర్జునునకు తన విశ్వ
రూపమును చూపిన పిమ్మట, 'ఓ అర్జునా! నేను వేదములచే గాని,
దానములచే గాని, యజ్ఞాదులచే గాని — తెలియబడు వాడనుగాను అని
బోధించి, ఆత్మసాక్షాత్కారమునకు, వేదములు మున్నగునవి. సాధన
ములు గానేరవని నిరూపించి యున్నాడు. ఇట్టియెడ వేదోక్త కర్మలు
మోక్షమునకు సాక్షాత్సాధనములు గానేరవనుటలో సందియ మెంత
మాత్రమునులేదు.

శ్లో॥ ప్రవృత్తిశ్చ నివృత్తిశ్చ ద్వేషవ శ్రుతిగోచరే,
ప్రవృత్త్యా బద్ధ్యతే జన్తుః నివృత్త్యాతు విముచ్యతే.

తా॥ వేదములందు, కర్మానుచరరూప ప్రవృత్తి మార్గమును, కర్మ
త్యాగ రూపనివృత్తిమార్గమును, రెండు చెప్పబడుచున్నవి ఈ రెంటిలో,

కర్మాచరిణముచే, సంసారబంధమును, కర్మత్యాగముచే మోక్షమును గలుగఁ
చున్నవి.

శ్లో॥ య న్నస్వబంధోఽభిమతో మూఢస్యాఽపి క్వచిత్తతః,
నివృత్తిః కర్మసన్న్యాసః కర్తవ్యో మోక్షకాంక్షిభిః-

తా॥ లోకమున మూఢుడైనను తాను బంధింపబడి యుండుటను
కోరుకొనడు. స్వేచ్ఛాసంచారమునే కోరుకొనును. ఇట్టియెడ ముక్తిని
గోరువారు, సంసారబంధకములగు కర్మములను తప్పక పరిత్యజింప
వలయును.

శ్లో॥ న జ్ఞానకర్మణో ర్యస్మాత్ సహయోగస్తు యజ్యతే,
తస్మా త్యజ్యం ప్రయత్నేన కర్మజ్ఞానేచ్ఛనా ధృవమ్-

తా॥ జ్ఞానకర్మలకు రెంటికిని సముచ్చయము సంభవింపదని
పూర్వము విపులముగా వివరింపబడినది. అందుచే ముముక్షుజనులు
తప్పక సర్వకర్మలను విడువవలెను.

శ్లో॥ ఇప్రసాధనతా బుద్ధ్యా గృహీతస్యాఽపి వస్తునః,
విజ్ఞాయాఽఫలతాం పశ్యాత్ కః పున స్తత్ప్రతీచ్ఛతే.

తా॥ ఏదైన నొకవస్తువును స్వాభీష్టమునకు సాధనమగునను
దృష్టితో స్వీకరించును, కొంతకాలమునకు దానివలన ప్రయోజనము
లేదని తెలియును. పిమ్మట వదిలివేయునేకాని దాని నెవ్వడును గ్రహింప.
గోరుడుగదా! అటులనే, సుఖము గలుగునను నాశతో పూర్వమున
కర్మల నాచరించి నప్పటికిని, వానివలన కాశ్వతసుఖము లేదని నిశ్చయము
గలిగిన పిమ్మట కర్మలను పరిత్యజించుటయే యుక్తమని భావము.

శ్లో॥ ఉపరతిశబ్దో హ్యుపరమణం పూర్వదృష్టవృత్తిభ్యః,
సోఽయం ముఖ్యోగౌణశ్చేతి చ వృత్త్యా ద్విరూపతాంధత్తే.

తా॥ లోకము నందలి ఘట పటాది వస్తువులకు సంబంధించిన మనో
వృత్తులన్నియు నివర్తించుటయే ఉపరతి శబ్దమున కర్థము. ఇట్టి యుపరతి
శబ్దార్థము, ముఖ్యమనియు గౌణమనియు రెండు విధములు—

శ్లో॥ వృత్తే ర్దృశ్య పరిత్యాగో ముఖ్యార్థ ఇతికథ్యతే,
గౌణార్థః కర్మసన్న్యాసః శ్రుతే రంగతయామతః. ౨౦౫

తా॥ మనస్సునందుగల బాహ్యవిషయాకారములను విడనాడుటయే
ఉపరతి శబ్దమునకు ముఖ్యార్థము. దేహము మొదలగు వానియందు
అభిమానముగలగి కర్మలనాచరించుచుండు మానవులకు బాహ్యవిషయముల
పరిత్యజించుట దుర్లభము. చిత్తము నిరంతరమాత్మ స్వరూపమునే
చింతించుచుండునేని, అప్పుడు బాహ్యవిషయములు స్ఫురింపనేరవు.
కావున నిరంతరాత్మచింతనముకొరకై సర్వకర్మలను విడువవలయును.
దీనినే కర్మసన్న్యాసమందురు. ఇట్టికర్మసన్న్యాసము, వైషయిక చిత్త
వృత్తి పరిత్యాగమునకు సాధనముగావున ఉపరతి శబ్దముచే లక్షణమును
శబ్దవ్యాపారమువలన చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ పుంసః ప్రధాన సిద్ధ్యర్థ మంగస్యాశ్రయణంధ్రువమ్,
కర్తవ్య, మంగహీనంచేత్ ప్రధానం నైవ సిద్ధ్యతి. ౨౦౬

తా॥ ప్రధానములగు దర్శపూర్ణ మాసాది కర్మలు ఫలప్రదములు
కావలయుననిన తదంగములగు ప్రయాజలు, అనూయాజలు మొదలగు
కర్మలను తప్పక యశుష్ఠింపవలయును. అటులనే, బేదాంతశ్రవణము
సఫలము కావలయుననిన తదంగముగు సర్వకర్మ సన్న్యాసము తప్పక
స్వీకరింపవలయును.

శ్లో॥ సన్న్యసేత్ సువిరక్తస్సన్ ఇహఽముత్రార్థ తత్సుఖాత్.
అవిరక్తస్యసన్న్యాసో నిష్ఫలోఽయాజ్యయాగవత్. ౨౦౭

తా॥ కాబట్టి ముముక్షుజనులు నశ్వరములగు సర్వలోక విషయ సుఖములను విరక్తి నొంది సర్వకర్మల సన్యసింపవలయును. విరక్తి లేనివారి సన్యాసము అధికారము లేనివారు చేసిన యజ్ఞము వలె, ఫలము లేనిదగు చున్నది.

శ్లో॥ సన్న్యస్యతు యతః కుర్యా న్నపూర్వ విషయస్సృతిమ్,
తాం తాం, తత్స్మిరణే తస్య జగుప్సా జాయతే యతః.

తా॥ సన్న్యసించిన యతీశ్వరులు పూర్వాశ్రమ విషయములను స్మరించుచుండకూడదు. అట్లు స్మరించువారు చెడిపోవుదురని శాస్త్రములు నడుపుచున్నవి. లోకులుగూడ వారలను నిందితురనుట ప్రసిద్ధము.

శ్లో॥ గురువేదాంతవాక్యేషు బుద్ధిర్యా నిశ్చయాత్మికా,
సత్య మిత్యేవ సా శ్రద్ధా నిదానం ముక్తిసిద్ధయే. ౨౦౯

తా॥ గురువాక్యములు, వేదాంతవాక్యములును, యథార్థమలేయని వానియందు దృఢవిశ్వాసముగలిగి యుండుటయే శ్రద్ధ యనబడుచున్నది. ఇట్టి శ్రద్ధయున్నచో ముక్తి సులభముగా సిద్ధించును.

శ్లో॥ శ్రద్ధావతామేవ సతాం పుమర్థః
సమీరిత సిద్ధ్యతి నేతరేషామ్,
ఉక్తం సుసూక్ష్మం పరమార్థతత్త్వమ్
శ్రద్ధత్స్వి సౌమ్యేతిచ వక్తివేదః. ౨౧౦

తా॥ ఏవిషయమైనను, శ్రద్ధగలవారలకు బోధింపబడినప్పుడే సార్థకమగును. శ్రద్ధలేనివారలకు ఎంతగొప్ప విషయమును సులభముగా చెప్పినను, నిరర్థకమే. కనుకనే ఉద్దేశముడను నొక మహర్షి శ్వేతకేతు వను తన కుమారునకు పరమాత్మ తత్త్వమును బోధించుచు; “నాయనా, నీనీ విషయమున శ్రద్ధను వహింప వలయునుసుమా!” అని చెప్పినట్లుగా శాస్త్రోగ్యశ్రుతి చెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ శ్రద్ధా విహీనస్య తు నప్రవృత్తిః
ప్రవృత్తి శూన్యస్య న సాధ్యసిద్ధిః,
అశ్రద్ధయైవాఽభి హతాశ్చ సర్వే
మజన్తి సంసార మహాసముద్రే.

౨౧౦

తా॥ శ్రద్ధలేనివారు, మంచిమార్గమున ప్రవర్తించనివారై
శ్రేయస్సును పొందలేకున్నారు. సామాన్యముగా జనులందరును,
పెద్దలవాక్యములందును, వేదాంతవాక్యములందును, విశ్వాసము లేనివార
లగుటచేతనే ముక్తిని పొందనేరక యెల్లపుడును సంసారసముద్రముననే
మునిగి తేలుచున్నారు.

శ్లో॥ దైవేచ వేదేచ గురౌచ మన్తే
తీర్థే మహాత్మన్యపి భేషజేచ,
శ్రద్ధా భవత్యస్య యథా యథాంతః
తథా తథా సిద్ధి రుదేతి పుంసః.

౨౧౧

తా॥ మానవులకు, దైవమునందును, వేదమునందును, గురువునందును
మన్తము నందును, గంగాది పుణ్యస్థలము నందును, మహాత్ములందును,
ఔషధమునందును, ఎట్లెట్లు నమ్మకముండునో, అట్లట్లే కార్యసిద్ధియు
కలుగుచుండును. కావున శ్రద్ధయే కార్యసిద్ధికి ముఖ్యకారణము.

శ్లో॥ అస్తీ త్యేవోపలబ్ధవ్యం వస్తు సద్భావ నిశ్చయాత్,
సద్భావనిశ్చయ స్తస్య శ్రద్ధయా శాస్త్రసిద్ధయా, ౨౧౨

తా॥ వేదములు, శాస్త్రములు మున్నగునవన్నియు బ్రహ్మపదార్థ
మున్నదని ప్రమాణపూర్వకముగా నిరూపించుచున్నవి. కావున ఉత్తమ
స్థితిని పొందగోరు ప్రతిమానవుడును శాస్త్రాచార్యవాక్యములందు శ్రద్ధ
హించి బ్రహ్మమున్నదనియే నిర్ణయించుకొనవలయును.

శ్లో॥ తస్మాత్తచ్చద్ధా, సుసంపాద్యా గురువేదాంత వాక్యయోః,
ముముక్షోః శ్రద్ధధానస్య ఫలం సిద్ధ్యతి నాఽన్యథా.

తా॥ మానవుడు మోక్షకాముడైనను, శ్రద్ధాయుక్తుడైనప్పుడే ముక్తిని పొందగలుగు చున్నాడు. కావున ముముక్షు జనులు, గురువాక్యములందును వేదాంత వాక్యములందును దృఢవిశ్వాసము గలిగి యుండవలయును.

శ్లో॥ యథార్థవాదితా పుంసాం శ్రద్ధా జననకారణమ్,
వేదస్యేశ్వర వాక్యత్వాత్ యథార్థత్వే నసంశయః ॥ ౨౧౫ ॥
శ్లో॥ ముక్తస్యేశ్వరరూపత్వాత్ గురో ర్వాగపి తాదృశీ,
తస్మాత్తద్వాక్యయోశ్శ్రద్ధా సతాం సిద్ధ్యతి ధీమతామ్.

తా॥ లోకమందు విజముపలుకువాని మాటయందు ప్రతివానికిని నమ్మకము గలుగుచుండును. (ప్రతివాక్యముల ననుసరించి) పరిశీలించినచో; వేదములు, పరమేశ్వరుని విశ్వాసరూపములగుటచే; నవి సత్యములనుటలో సందియములేదు. అటులనే బ్రహ్మజ్ఞానముగల సద్గురువులు పరమేశ్వరస్వరూపులగుటచే వారు బోధించు వాక్యములును యథార్థములే యగును. కావున బుద్ధిమంతులగు వారు గురువేదాంత వాక్యములను తప్పక విశ్వసించవలయును.

శ్లో॥ శ్రుత్యుక్తార్థావ గాహాయ విదుషా జ్ఞేయవస్తుని,
చిత్తస్య సమ్యదాధానం సమాధాన మితీర్యతే, ॥ ౨౧౬ ॥

తా॥ సాధకుడగు పండితుడు శ్రుతులందు చెప్పబడిన బ్రహ్మసాక్షాత్కారముకొరకై చిత్తమును విశాతీయవృత్తి రహితముగ నాత్మస్వరూపమున నిలుపుటయే సమాధానమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ చిత్తస్య సాధ్యైకపరత్వమేవ
పుమర్థసిద్ధే ర్నియమేన కారణమ్,
నైవాఽన్యథా సిద్ధ్యతి సాధ్యమిషత్
మనః ప్రమాదే విఫలః ప్రయత్నః.

౨౧౮

తా॥ ఏదైన నొక కార్యమును సాధింపవలయుననిన చిత్తమును దానియందే నిలుపవలయును. అట్లుకానిచో కార్యము నెరవేరదు. ప్రయత్నమంతయు వ్యర్థమగును. శ్రమయే మిగులును. కావున ప్రకృతమున మోక్షమును పురుషార్థము సిద్ధించుటకై చిత్తమును బ్రహ్మము నందే లగ్నము చేయవలయును.

శ్లో॥ చిత్తం చ దృష్టిం కరణం తదాఽన్యత్
ఏకత్ర బధ్నాతి హి లక్ష్మ్యభేత్తా,
కించిత్ప్రమాదే సతి బాణమోక్తుః
బాణప్రయోగో విఫలో యథాతథా.

౨౧౯

తా॥ లోకమున వ్యాప్తుము మున్నగు గురిని గొట్టు మనుజుడు తన చిత్తమును, చూపును బాణమును గూడ నొక్క లక్ష్మ్యముననే నిలుపు చున్నాడు. అప్పుడు వానికి కొంచెమేనియు బొరబాటు గలుగు నెడ వాని బాణప్రయోగము వ్యర్థమగుచున్నది. అటులనే ముముక్షువునకు మనః ప్రమాదము గలుగునేని ప్రయత్నము ప్రయోజన శూన్యమగును.

శ్లో॥ సిద్ధే శ్చిత్తసమాధాన మసాధారణకారణమ్,
యత స్తతో ముముక్షూనాం భవితవ్యం సదాఽమునా.

తా॥ కార్యసిద్ధికి చిత్తస్థైర్యము ముఖ్యకారణ మగుటచే ముముక్షు జనులు మోక్షప్రాప్తికై చిత్తైకాగ్ర్యమును తప్పక సంపాదించుకొని దానినే నిరంతర మనుష్ఠింప వలయును.

శ్లో॥ అత్యంత తీవ్రవైరాగ్యం ఫలలిప్సా మహత్తరా,
తదేత దుభయం విద్యాత్ సమాధానస్య కారణమ్.

తా॥ అకాశ్వతములగు విషయభోగములందు తీవ్రమగు విరక్తియు, కాశ్వతసుఖదూపమగు మోక్షమునందు దృఢవాంఛయు, నీ రెండును, చిత్తమాత్రమందు నిలుచుటకు (సహాయపడు) కారణములగుచున్నవి.

శ్లో॥ బహిరంగం శ్రుతిః ప్రాహ బ్రహ్మచర్యాది ముక్తయే,
శమాది షట్కమేవైతత్ అంతరంగం విదుర్బుధాః.

తా॥ స్వయముగా కార్యమును సాధించుకారణములు (సాధనములు) అంతరంగములనియు, మరియొక దానిని పుట్టించుటద్వారా (కలిగించుట) కార్యసాధకములగునవి బహిరంగ సాధనములనియు వ్యవహరింపబడుచున్నవి. అటులనే ప్రకృతమందు శమదమాదులు బ్రహ్మకారవృత్తి కలుగుటకు సాక్షాత్సాధనము లగుటచే నంతరంగములనియు బ్రహ్మచర్యాదులు చిత్తశుద్ధిని కలిగించుటద్వారా తత్సాధనములగుటచే బహిరంగ సాధనములనియు చెప్పబడుచున్నవి.

శ్లో॥ అంతరంగం హి బలవ ద్బహిరంగా ద్యత స్తతః,
శమాదిషట్కంజిజ్ఞాసో రవశ్యం భావ్య మాంతరమ్.

ఎందువలనన-

శ్లో॥ అంతరంగ విహీనస్య కృతశ్రవణకోటయః,
నఫలన్తి యథా యోద్ధ రథీరస్యాస్త్ర సంపదః. ౨౨౪

తా॥ బహిరంగ సాధనముకంటె అంతరంగ సాధనము ముఖ్యమైనదిగాన మునుకుజనులు శమదమాదులనే నిరంతర మధ్యసించు చుండవలయును. మరియు యోద్ధమున జయమునొందుటకు ధైర్యమన రంగ సాధనము. బాణములు మున్నగునవి బహిరంగ సాధనములు. ఇట్టియెడ

శ్రో|| యోగములేని యుద్ధభటుని శస్త్రాస్త్రసంపద వ్యర్థమగునట్లుగా, శమాది
మట్కుములేని ముముక్షుజనుని శ్రవణాదులును వ్యర్థములే యగుచున్నవి.

శ్లో|| బ్రహ్మైకత్వ విజ్ఞానాత్ యద్విద్వా న్మోక్ష మిచ్ఛతి,
సంసారపాశబంధం తన్ముముక్షుత్వం నిగద్యతే. ౨౨౫

తా|| జీవుడు బ్రహ్మయే అను జ్ఞానము వలన సంసారమును మహా
బంధమునుండి విడుదల గలుగును. ఇట్టి విడుదలను గోరుటయే ముముక్షుత్వ
మనబడుచున్నది.

శ్లో|| సాధనానాం తు సర్వేషాం ముముక్షౌ మూలకారణమ్,
అనిచ్ఛోరప్రవృత్తస్య క్వశ్రుతిః క్వను తత్ఫలమ్. ౨౨౬

తా|| మోక్షమును పొందవలయునను కోరికయే ముక్తిసాధనము
అన్నిటికిని మూలకారణము. మోక్షవాంఛయే లేనివానికి ముక్తి సాధనము
లగు వేదాస్త్ర శ్రవణాదులందు ప్రవృత్తి సంభవింపదుగదా!

శ్లో|| తీవ్ర మధ్యమ మందాతి మందభేదా చ్చతుర్విధా,
ముముక్షౌ తత్రైకారోఽపి కీర్త్యతే శ్రూయతాంబుధైః.

తా|| తీవ్రము, మధ్యమము, మందము, అతిమందము అని ముక్తి
వాంఛ నాలుగు విధములు. వాని స్వరూపము రాబోవు శ్లోకములలో
చెప్పబడుచున్నది. గావున పండితులు మంచి ముముక్షు నవలంబించుటకై
శ్రద్ధతో వినవలయును.

శ్లో|| తాపై స్త్రిభి ర్నిత్య మనేకరూపైః
సంతప్యమానః క్షుభితాస్తరాత్మా,
పరిగ్రహం సర్వమనర్థ బుద్ధ్యా
జహతి సా తీవ్రతరా ముముక్షౌ.

తా॥ ఏ మానవుడు ప్రతి దినమందును తాపత్రయ దుఃఖములచే బాధింపబడుచుండుటచే క్షణమేనియు మనశ్శాంతి లేనివాడై తుదకు సంసార మంతయు ననర్థమేయని తలంచి భార్యాపుత్రాదుల నందఱను పరిత్యజించి పరమేశ్వరునే పరిగ్రహించునో, అట్టి వాని ముముక్షు తీవ్ర ముముక్షు యనబడుచున్నది.

శ్లో॥ తాపత్రయం తీవ్రమవేక్ష్య వస్తు(మ్)

దృష్ట్వా కళత్రం తనయాన్విహతుమ్,

మధ్యే ద్వయో ర్లోడన మాత్మనో యత్

సైషా మతా మాధ్యమికీ ముముక్షౌ.

౨౨౯

తా॥ లోకమున కొందరు పండితులు, 'సంసారములో నున్నంత వరకు, తాపత్రయ దుఃఖములు తప్పవనియు, పరమాత్మ స్వరూప సాక్షాత్కారమువలననే కాశ్వత సుఖము గలుగుననియు' అనుభవము వలనను, శాస్త్రములవలనను గ్రహించియుగూడ భార్యాపుత్రాదులను విడువలేనివారై, సంసారమున నుందుమా? లేక సన్న్యసింతుమా? అని మినమేషములు లెక్కించుచుందురు. అట్టి వారలకుగల ముముక్షు మధ్యమ ముముక్షు యగుచున్నది.

శ్లో॥ మోక్షస్వకాలోఽస్తి కిమద్య మే త్వరా

భుక్త్వైవ భోగాన్ కృతసర్వకార్యః,

ముక్త్వై యతిష్యేఽహ మథేతి బుద్ధిః

ఏషైవ మందా కథితా ముముక్షౌ.

౨౩౦

తా॥ మోక్షమునకు, ముందు చాలా కాలము గలదు. కావున నేటినుండియే తొందరపడనవసరములేదు. నేనుమాత్రము మానుషభోగము లన్నియు ననుభవించి మునిమనుమని పాణిగ్రహణ మహోత్సవమునుగూడ

పూర్తిచేయించి, పిమ్మట ముక్తి విషయము నాలోచింతునని యనుకొను చుండువాని ముముక్షు, మందముముక్షు యని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ మార్గే ప్రయాతు ర్మణిలాభవ స్మే
లభేత మోక్షో యది తర్హి ధన్యః,
ఇత్యాశయా మూఢధియాం మతి ర్భా
సైషాఽతి మందాఽభిమతా ముముక్షౌ. ౨౩౦

తా॥ మార్గమున ప్రయాణము చేయుచున్న మనుజునకు మణి లభించునటుల సంసార భోగముల ననుభవించుచున్న నాకు ప్రయత్నము లేకయే మోక్షము లభించునేని నేను కృతార్థుడ నగుదునను నిర్విధమైన మూఢుల యభిప్రాయమునే అతి మంద ముముక్షు అందురు.

శ్లో॥ జన్మానేకసహస్రేషు తపసాఽరాధితేశ్వరః
తేన నిశ్శేష నిర్ధూత హృదయస్థితకల్మషః. ౨౩౧

శ్లో॥ శాస్త్రవి ద్గుణదోషజ్ఞః భోగ్యమాత్ర వినిస్సృహః,
నిత్యానిత్యపదార్థజ్ఞః ముక్తికామో దృఢవ్రతః ౨౩౨

శ్లో॥ నిష్క్రమగ్నినా పాత్ర ముద్వాస్య త్వరయా యథా,
జహతి గేహం తద్వచ్ఛ తీవ్రమోక్షేచ్ఛయా ద్విజః.
స ఏవ సద్యస్తరతి సంసృతిం గుర్వనుగ్రహత్,

తా॥ ఏదీజాడు పలుజన్మములందు తన వర్ణాశ్రమ విహిత ధర్మా నుష్ఠానమువలన పరమేశ్వరుని పూజించుటచేత, పోగొట్టబడిన సమస్త పాపములు గలవాడై వేదాంతశాస్త్రమును బాగుగా విచారించి గుణ దోషములను గుర్తెరింగి, విషయవాంఛలను విడనాడి నిత్యానిత్య వస్తు వివేకముగలవాడై ముక్తిసేగోరుచు శాస్త్రనియమముల నవలంబించి యుండునో, అట్టివాడు నిష్పచేగృహము కాలుచున్నప్పుడు ఘటపటాదు

లను విడిచి బయటపడునట్లుగా భార్యాపుత్రాదులను పరిత్యజించి సద్గురు కృపాకటాక్ష వీక్షణముచే జన్మముక్తుడగు చున్నాడు.

శ్లో॥ యస్తు తీవ్రముముక్షుస్సాస్య తస్జీవ స్నేహ ముచ్యతే.

శ్లో॥ జన్మాంతరే మధ్యమస్తు తదన్యస్తు యుగాంతరే,
చతుర్థః కల్పకోట్యాం వా నైవ బన్దో ద్విముచ్యతే.

తా॥ తీవ్ర ముముక్షువు ఈ జన్మమున బ్రతికియుండగవే, మధ్యమ ముముక్షువు మరి యొక జన్మమునను, మందముముక్షువు యుగాంతరమునను, ముక్తి నొందుచున్నారు. ఇక నతిమంద ముముక్షువున కెన్ని జన్మములకును ముక్తిలేదు.

శ్లో॥ నృజన్మ జన్తో రతిదుర్లభం విదుః
తతోఽపి పుంస్త్వంచ తతో వివేకః,
లభ్యా తదేత త్త్రితయం మహాత్మా
యతేతి ముక్త్యై సహసా విరక్తః.

౨౩౭

తా॥ ప్రాణులకు. మనుష్యజన్మము, పురుషశరీరము, వివేక విజ్ఞానంబును ఒకదానికంటె నొకటి కడుదుర్లభములు. కావున పూర్వ పుణ్య విశేషముచే నీ మూడిటిని పొందిన మానవుడు విషయభోగములందు విరక్తి నొంది ముక్తికొరకే ప్రయత్నము చేయవలయును.

శ్లో॥ పుత్ర మిత్ర కిశత్రాది సుఖం జన్మని జన్మని,
మర్త్యత్వంపురుషత్వం చ వివేకశ్చ న లభ్యతే. ౨౩౮

తా॥ భార్యా పుత్ర మిత్రాదులవలన గలుగు సుఖము పశుపక్ష్యాది జన్మలందుగూడ సులభమే యగుచున్నది. మనుష్యభావము, పురుష దేహము, వివేకజ్ఞానము; ఈ మూడుమాత్రము ప్రతిజన్మమున లభించుట శీవము.

శ్లో॥ లబ్ధ్యా సుదుర్లభతరం నరజన్మ జన్తుః
తత్రాఽపి పౌరుష మత స్సదస ద్వివేకమ్,
సంప్రాప్య చైహికసుఖాభిరతో యదిస్యాత్
ధి క్తస్య జన్మ కుమతేః పురుషాధమస్య.

౨౩౯

తా॥ ఎవడు కడుదుర్లభమగు మనుష్యజన్మమును, పురుషదేహమును, మంచిచెడుల నెఱుంగు తెలివికేటలును గలిగియుండికూడ, విషయ భోగములనే కేవల ననుభవింపగోరుచుండునో, అట్టివాని జన్మము అంధు నకు లభించిన మహామణివలె నిరర్థకమగు చున్నది.

శ్లో॥ ఖాదతే మోదతే నిత్యం శునకః సూకరః ఖరః,
తేషా మేషాం విశేషః కః వృత్తి ర్యేషాం తు తై స్సమా.

శ్లో॥ ఆహార నిద్రాభయ మైధునాని
సామాన్యమేత త్పశుభిర్న రాణామ్,
జ్ఞానం నరాణా మధికోవిశేషః
జ్ఞానేన హీనః పశుభి స్సమానః. ఇతి.

తా॥ కుక్క, పంది, గాడిద, మున్నగు జంతువులు తమ తమ యాహారమును భుజించుచు భార్యా పుత్రాదుల వలన సుఖము ననుభవించు చుండుటను మన మందఱ మెఱుంగుదుము. ఇట్టియెడ, మనుష్యులై పురుషులై, బుద్ధిమంతులైన వారుకూడ శునకాదుల వలెనే సంచరించు చుండినచో లోకమున పశుపండిత భేదము నిరూపింప శక్యముగాదు గదా!

శ్లో॥ యావన్నాశ్రయతే రోగో యావన్నాశ్రయతే జరా,
యావన్నధీ ర్విపర్యేతి యావన్నృత్యం న పశ్యతి. ౨౪౦

శ్లో॥ తావ దేవ నరః స్వస్థః సాంగ్రహణ తత్పరః,
వివేకీ ప్రయతే తాశు భవబద్ధ విముక్తయే. ౨౪౧

తా॥ ముసలితనమున వ్యాధులు మిక్కుటముగా బాధించుచుండును. శరీరేంద్రియ సామర్థ్యము తగ్గిపోవును. చిత్తము పలువిధముల చలించుచుండును. అట్టియెడ మోక్షముకొరకు ప్రయత్నము చేయుట కడు దుర్లభము. కావున మానవుడు తాను సమర్థుడై యున్నపుడే, వ్యర్థములగు విషయభోగముల కొరకే తన తెలివితేటలను వినియోగింపక, మానుష శరీర ప్రాప్తికి పరమ ప్రయోజనమగు నాత్మజ్ఞానమునే సంపాదింప యత్నింపవలయును.

శ్లో॥ దేవర్షి పితృమర్త్యర్ణ బన్ధముక్తాస్తు కోటిశః,
భవబన్ధ విముక్తాస్తు యః కశ్చి ద్రబ్హువిత్తమః. ౨౮౩

తా॥ లోకమున, బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠించి ఋషుల ఋణము నుండియు, యజ్ఞముల నాచరించి దేవఋణమునుండియు, సంతానమును గని పితృఋణమునుండియు; అప్పులను తీర్చి మనుష్యఋణమునుండియు బయటపడినవారు పెక్కుమంది గలరు. సంసారమును మహాబన్ధమునుండి విడుదలనొందినవాడు మాత్రము, బ్రహ్మవిదుడొక్కడేయగు చున్నాడు.

శ్లో॥ అన్తర్బన్ధేన బద్ధస్య కిం బహి ర్బన్ధమోచనైః,
తదన్తర్బన్ధ ముక్త్యర్థం క్రియతాం కృతిభిః కృతిః. ౨౮౪

తా॥ దేహధర్మములగు జరా మరణాదులను, ప్రాణ ధర్మములగు నాకలి దప్పులను మనోధర్మములగు శోక మోహములను జ్ఞానముచే నాత్మ యందాశోపించు కొనుటయే సంసారబన్ధ మనబడుచున్నది. ఇట్టి మహా బన్ధ మున్నంత కాలము, బాహ్యములగు దేవఋణాది బన్ధము లెన్ని తొలగినను ప్రయోజన మెంతమాత్రమును లేదు. కావున బుద్ధిమంతులగు వారు సంసార బన్ధమునే తొలగించుకొన ప్రయత్నము చేయవలయును.

శ్లో॥ కృతిపర్యవసానైవ మతా తీవ్రముముక్షుతా,
అన్యాయో రంజనామాత్రా యత్ర నోదృశ్యతే కృతిః,

తా॥ ఎట్టివాంఛచే చూనవుడు శ్రవణమననాదులనే నిరస్తర
మాచరించుచుండునో, అట్టి వాంఛయే తీవ్ర ముముక్షు యనబడుచున్నది.
ప్రయత్నములేని మోక్షవాంఛమాత్రము ఫలశూన్యమగుచున్నది.

శ్లో॥ గేహాది సర్వ మపహాయ లఘుత్వబుద్ధ్యా
సౌఖ్యేచ్ఛయా స్వపతినానల మావివిక్షోః,
కాంతా జనస్య నియతా సుదృఢాత్వరాయా
సైమా ఫలాంత గమనే కరణం ముముక్షోః. ౨౪౬

తా॥ పతివ్రతయగు భార్య పరలోకము నందుగూడ స్వభర్తృ
సౌఖ్యము నిభింపించినదై తనభర్త మరణించినప్పుడు అతనితో సహాగమ
నమునకై, గృహము, పుత్రులు, ధనము, మున్నగువాని నన్నిటిని ఆనా
యాసముగా పరిత్యజించి అగ్నిప్రవేశమున కెంత తొందరపడుచుండునో
అట్టితొందరగల ముముక్షువే త్వరలో ముక్తిని పొందగలుగుచున్నాడు.

శ్లో॥ నిత్యానిత్యవివేకశ్చ దేహక్షణికతా మతిః,
మృత్యోర్భీతిశ్చ తాపశ్చ ముముక్షౌ బుద్ధికారణమ్.

తా॥ బ్రహ్మము ఒక్కటియే నిత్యము. తగ్గిన్నమంతయు
ననిత్యము. అను వివేకమును, దేహము క్షణికమాత్రమను నిశ్చయ బుద్ధియు
నప్పుడు మరణింతునోఅని భయమును, అనేక దుఃఖములుగల సంసారము
ననుభవించు టెట్లు అని పరితపించు చుండుటయు నను వీనివలన తీవ్రమగు
మోక్షవాంఛ గలుగును. కనుకనే మహాభారతమునందు— *

శ్లో॥ శిరోవివేక స్వత్యంతం వైరాగ్యం వపురుచ్యతే,
శమాదయ వ్షడంగాని మోక్షేచ్ఛాప్రాణ ఇష్యతే.

* శ్లో॥ అనిత్యాని శరీరాణి విభవో వైవ శాశ్వతః,
నిత్యం సంసితోహి మృత్యుః కర్తవ్యో ధర్మసంగ్రహః.
4-6

శ్లో॥ ఈ దృశాంగ సమాయుక్తో జిజ్ఞాసు ర్యుక్తి కోవిదః,
శూరోమృత్యుం నిహన్త్యైవ సమ్యగ్జ్ఞానాసినా ధ్రువమ్.

తా॥ నిత్య నిత్యవస్తువివేకమనునది శరస్సు. తీవ్రవైరాగ్యమనునది శరీరము, శమదమాదులు, హృదయము మున్నగు ప్రధానావయవములు. మోక్షవాంఛ, ముఖ్యప్రాణము. ఇట్టి కాస్త్రీయములగు అంగములతో కూడుకొనిన ముముక్షువు మృత్యువును జయించుచున్నాడు. బ్రహ్మజ్ఞానము గలిగిన తోడనే దేహభిమానము నశించునుగాన దేహధర్మమగు మరణ మాతనికి సంభవింపనేరదని భావము.

శ్లో॥ ఉక్త సాధనసంపన్నో జిజ్ఞాసు ర్యతి రాత్మనః,
జిజ్ఞాసా యై గురుం గచ్ఛేత్ సమిత్పాణి ర్నయోజ్వలః.

తా॥ పూర్వమందు చెప్పబడిన సాధనచతుష్టయ సంపదగల జిజ్ఞాసువు బ్రహ్మస్వరూపమును దెలిసికొనుటకైచేత నిర్మకుశపలాచికములు గైకొని రాబోవు శ్లోకములలో చెప్పబడుచున్న లక్షణములుగల సద్గురుని సమీపమునకు పోవలయును.

శ్లో॥ శ్రోత్రియో బ్రహ్మనిష్ఠోయః ప్రశాంత స్సమదర్శనః,
నిర్మమో నిరహంకారః నిర్ద్వంద్వో నిష్పరిగ్రహః.
అనపేక్ష శ్శుచిర్దక్షః కరుణామృత సాగరః. ౨౫౧

శ్లో॥ ఏవం లక్షణ సంపన్నః సగురు ర్బ్రహ్మవిత్తమః,
ఉపసాద్యః ప్రయత్నేన జిజ్ఞాసో సాధ్యసిద్ధయే. ౨౫౨

తా॥ వేదకాస్త్రములను చదువుకొనినవాడును, నిర్స్తరము బ్రహ్మస్వరూపాను సంధాన పరుండును, జితేంద్రియుండును, దేహేంద్రియాదులందు 'నేన'ను భావమును, తద్భిన్నమునందు, నాది యను భావమును తేనివాడును, శీతోష్ణ నుఖదుఃఖాదుల సహించువాడును, సర్వకామనావర్జి-

తుండను, శిష్యులనుతరింప జేయ సమర్థుండును, దయాసముద్రుండును నగు బ్రహ్మవిదుడు సద్గురు వనబడును. ఇట్టిగురువును ముముక్షువు లాశ్రయింప వలయును.

శ్లో॥ జన్మానేకశతై స్సదా దరయజా
భక్త్యా సమారాధితః
భక్తైర్వదికలక్షణేన విధినా
సంతుప్త ఈశస్స్వయమ్,
సాక్షాచ్ఛ్రీగురురూపమేత్య కృపయా
దృగ్గోచరస్సన్ ప్రభుః
తత్త్వం సాధు విబోధ్యతారయతితాన్
సంసారదుఃఖార్ణవాత్ .

౨౫౩

తా॥ భక్తులు పెక్కుజన్మములందు పరమభక్తితో వేదోక్తవిధానము నవలంబించి పూజింపగా పరమేశ్వరుడు సంతసించినవాడై భక్తులయందలి దయతో బ్రహ్మజ్ఞానియగు గురునిరూపమును ధరించి యాత్మస్వరూపమును బోధించి తన భక్తులను తరింపజేయుచున్నాడు.

శ్లో॥ అవిద్యా హృదయగ్రన్థి బన్ధమోక్షో భవేద్యతః,
తమేవ గురురిత్యాహు గ్గురుశబ్దార్థ వేదినః .

౨౫౪

తా॥ అజ్ఞానము వలన, హృదయము, ఇంద్రియములు, దేహము మున్నగువాని ధర్మములు అత్యయందు ఆరోపింప బడుచున్నవి. ఇట్టి యారోపమును హృదయగ్రన్థి యందురు. ఇది ఎవని సగుపదేశము వలన తొలగి పోవునో అతడు గురువని శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ శివవీవ గురు సాక్షాద్గురురేవ శివస్స్వయమ్,
ఉభయో రన్తరం కించిత్ నప్య ద్రవ్యం ముముక్షుభిః .

తా॥ శివుడే గురురూపమున నవతడించునని చెప్పబడినది గావున గురువు శివుడనుటలో సందీయములేదు. అందుచే ముముక్షుజనులందరును తమ గురువును శివునిగానే భావింపవలయునుగాని శివ గురు భేదమును ఎంతమాత్రము చేయగూడదు.

శ్లో॥ బన్ధముక్తం బ్రహ్మనిష్ఠం కృతకృత్యం భజే ద్గురుమ్,
యస్య ప్రసాదా త్సంసార సాగరో గోష్ఠదాయతే.

తా॥ సంసార బన్ధమునుండి విడుదల నొంది నిరంతర బ్రహ్మను సంధాన పరాయణుడై, మనుష్య జన్మము నందు చేయవలసిన సర్వసంగ పరిత్యాగము మొదలగు సర్వకార్యజాతమును చేసిన వాడగుటచే కృతార్థుడైనట్టి సద్గురువును ముముక్షువు లాశ్రయింపవలయును. అట్టి గురుని యనుగ్రహము వలన, సంసార మహాసముద్రమును ఆవుయొక్క అడుగు జాడను వలె అనాయాసముగా దాటగలరు.

శ్లో॥ శుశ్రూషయా సదా భక్త్యా ప్రణామై ర్వి నయోక్తిభిః,
ప్రసన్నం గురు మాసాద్య ప్రప్తవ్యం జ్ఞేయ మాత్మనః.

తా॥ శుశ్రూషచేతన, భక్తియుక్తములగు నమస్కృతులచేతన, వినయ విధేయతలచేతన, గురుని సుముఖునిచేసుకొని పిదప తన యభీప్సిత మగు నాత్మ తత్త్వము నడుగవలయును.

శ్లో॥ భగవన్ ! కరుణాసింధో ! భవసింధో ర్భవాంతరిః,
యమాశ్రిత్యాఽ శ్రమేనైవ పరం పారం గతాబుధాః.

తా॥ షడ్వైశ్య సంపన్నుడును దయాసముద్రుడునునైనా ఓ గురుత్తమా ? తమ యనుగ్రహముచే ననేకులు సంసార సాగరము ననాయాసముగా దాటుచున్నారు. కావున నన్నుగూడ నటులనే కృతార్థునిజేయ వేడుకొనుచున్నాను.

శ్లో॥ జన్మాంతర కృతానంత పుణ్యకర్మఫలోదయః,

అద్యసన్నిహితో యస్మా త్వత్కృత పాపాత్ర మస్మ్యహమ్

తా॥ దేశికోత్తమా ! తమకు నాయందు సంపూర్ణాను గ్రహము గలుగటచే నేడు నా పూర్వపుణ్యములన్నియు ఫలించిన వని నమ్ముచున్నాను.

శ్లో॥ సంప్రీతిమట్టో ర్వదనప్రసాదమ్

ఆనంద మంతఃకరణస్య సద్యః,

విలోకనం బ్రహ్మవిదస్తనోతి

భిన్న త్తి మోహం సుగతిం వ్యనక్తి.

౨౬౦

తా॥ బ్రహ్మజ్ఞానియగు వాని దర్శనము గలుగగనే నేత్రములకు వికాసముగలుగును. ముఖము ప్రసన్నమగును. చిత్తమునందానంద మావిర్భవించును; దేహేంద్రియాదులందుగల యభిమానము నివర్తించును ద్రవ్యకు ఉత్తమ స్థితిగలుగనున్నదని నూచించును.

శ్లో॥ వుతాశనానాం శశినా మినానామ్

అప్యర్బుదం వాఽపి నయన్నియ(హ)న్తుమ్,

శక్నోతి తద్ధ్వాంత మనంత మాంతరమ్

హన్త్యాత్మవేత్తా సకృ దీక్షణేన.

౨౬౧

తా॥ అగ్ని, చంద్రుడు, సూర్యుడు మొదలగు వార తెన్ని కోట్ల మంది యయినను బయటనుండు చీకటిని మాత్రమే నివర్తింపజేయగలరు గాని హృద్గతమగు మహామోహాన్ధకారము నించుకేనియు తొలగింప జేయలేరు. ఇక నాత్మజ్ఞాని యన్ననో ఆనంద దుఃఖదాయకమగు నజ్ఞానాన్ధకారమును తన క్రీగంటిదృష్టిమాత్రముననే రూపుమాపుచున్నాడు.

శ్లో॥ దుష్పారే భవసాగరే జనిమృతి
 వ్యాధ్యాది దుఃఖోత్కటే
 ఘోరే పుత్రకళత్రమిత్రబహుళ
 గ్రహ కరే భీకరే,
 కర్మోత్తుంగ తరంగ భంగనికరై
 రాకృష్యమాణోముహూః
 యాతాయాత గతిభ్రమేణ శరణం
 కించి న్నపశ్యామ్యహమ్.

౨౬౨

తా॥ స్వామి! నేను సంసారమున జననమరణాదులవలన మహా
 దుఃఖము ననుభవించుచున్నాను. ఈ సంసారము నాకొక సముద్రము
 వలె గన్పట్టుచున్నది. దీని యావలి యొడ్డును చేరుట మిక్కిలి కష్టతమ
 ముగానున్నది. ఇందు పుత్ర మిత్ర కళత్రాదు లనువారు మొసళ్లవలె
 పీడించుచున్నారు. పుణ్య పాప కర్మములను పెద్దతరంగములు ఇహపర
 లోకములందు రాకపోకలను గలిగించుచున్నవి. అందుచే విశ్రాంతి నెంత
 మాత్రముపొందలేకున్నాను. ఇట్టియెడ నన్ను రక్షించువారెవరును గాన
 రాకున్నారు.

శ్లో॥ కేన వా పుణ్యశేషేణ తవ పాదాంబుజద్వయమ్,
 దృష్టవానస్మి మామార్తమృతోస్త్రాహిదయాదృశా.

తా॥ పూజ్యుడవగు నోగురూత్తమా? నా పూర్వపుణ్యముచే తమ
 పదపద్మముల సందర్శించితిని. తమరు భక్తపరిపాలనమున కవతరించిన
 భగవత్స్వరూపులని నా దృఢవిశ్వాసము. కాన తాము దయతో దీనుడ
 వగు నన్ను మృత్యువు తారినుండి కాపాడ వేడుచున్నాను.

శ్లో॥ వదంత మేవ తం శిష్యం దృష్ట్వేవ దయయా గురుః,

దద్యా దభయమేతస్మై మాభైష్టేతి ముహుర్ముహూః.

తా॥ ఈ విధముగ బ్రతిమాలుకొనుచున్న శిష్యుని చూడగనే దయతో నాచార్యుడు ‘నాయనా! నీకేమియును భయములేదు. సంసార దుఃఖము నతిక్రమింప నుపాయ మొందుగలదు. ఈ యుపాయము చేతనే పలుమంది పండితులు భవసాగరము నతిక్రమించిరి. నీకు నట్టి మార్గము నుపదేశింతును కావున చింతవిడువుము” అని ఈ విధములగు నాదర వాక్యములచే శిష్యుని ఓదార్పవలయును.

శ్లో॥ విద్య స్మృత్యుభయం జహీహి

భవతో నాఽన్యేవ మృత్యుః క్వచిత్

నిత్యస్య ద్వయవర్జితస్య

పరమా నన్దాత్మనో బ్రహ్మణః,

భ్రాన్త్యా కించి దవేక్ష్య భీతమనసా

మిథ్యాత్వయా కథ్యతే

మాం త్రాహీతి హి సుప్తవత్ప్రళపనం

శూన్యాత్మకం తే మృషా.

౨౬౫

తా॥ ఓ పండితుడా! నీవు మృత్యువు వలని భయమును విడువుము. నిజముగ నాలోచించినచో నీవు సత్యజ్ఞానానంద బ్రహ్మస్వరూపుడవు. ఇట్టి నీకు మరణ మెన్నటికిని సంభవింపనేరదు. నీవు భ్రాన్తిచే జేహీన్ద్రియ సంఘాతమును నీ స్వరూపముగా నెంచుకొని జేహధర్మమగు మరణము నీకు గలుగునని పొరపడుచున్నావు. నిద్రించుచున్నవాని కలవ రింతవలె “నన్ను మృత్యువు నుండి కాపాడుమా”? అను నీ వాక్యమును వసత్యమగుచున్నది.

శ్లో॥ నిద్రా గాఢతమోవృతః కిల జనః

స్వప్నే భుజంగాదినా

గ్రస్తం స్వం సమవేక్ష్య యత్స్వలపతి
 త్రాసాద్ధతోఽస్మీ త్యలమ్,
 ఆప్తేన ప్రతిబోధితః కరతలే నా
 తాడ్యపృష్ట స్వయమ్
 కించిన్నేతి వదత్యముష్య వచనం
 స్యా త్తత్కిమర్థం వద.

౨౬౬

తా॥ మానవుడు నిద్రయను కటిక చీకటిచే నావరింపబడినవాడై సర్పము మున్నగు క్రూరజంతువులు తన్ను పీడించు చున్నటులు కలను గని “అయ్యో! మరణించితిని, ఇక బ్రతుకను ప్రాణములు పోవుచున్నవి. వన్ను రక్షించువా రెవరు?” అని బిగ్గరగా కేకలు పెట్టుచున్నాడు. పిమ్మట తండ్రి మున్నగువాడు చేతితో కొట్టి మేలుకొలిపి “ఏమిరా? నాయనా! అబ్బాయి! పలుకుచున్నావు?” అని యడుగ నేమియు లేదని చెప్పుచున్నాడు. వాని స్వప్నవాక్యములన్నియు నర్థరహితములే యగుచున్నవిగాదా!

శ్లో॥ రజ్జోస్తు తత్త్వ మనవేక్ష్య గృహీతసర్ప
 భావః పుమానయ మహి ర్వసతీతి మోహాత్,
 ఆక్రోశతి ప్రతిబిభేతి చ కంపతే తత్
 మిధ్యైవ నాఽత్ర భుజగోఽస్తి విచార్యమాణే. ౨౬౭

తా॥ ఒకడు తాడుయొక్క నిజరూపమును జూడక సర్పమని భ్రమపడి “పాము ఇచట నున్నది. చూడుడు.” అని బిగ్గరగా నలుచు చున్నాడు. భయముతో గడగడ వణ”కు చున్నాడు. యథార్థమును విచారించినచో నచట పాములేదు గనుక నతని యాక్రందనాదికమంతయు భ్రమ మాత్రమే యగుచున్నది.

శ్లో॥ తద్వత్త్వయా ప్యాత్మన ఉక్తమేతత్
జన్మా ప్యయవ్యాధిజరాది దుఃఖమ్,
మృషైవ సర్వం భ్రమకల్పితం తే
సమ్యగ్విచార్యాత్మని ముంచ భీతిమ్.

౨౬౮

తా॥ నిద్రయందు కలగనిన వాని వచనమువలెను, తాడునుజూచి పామని భ్రమపడినవాని మాటల వలెను, నీవు “ఆత్మకు జననమరణాది దుఃఖము గలద”ని చెప్పినదంతయు సజ్ఞాన విలసితమే యగుచున్నది. కావున నీవు ఆత్మ యాధార్థ్యమును బాగుగా పరిశీలించి భయమును పరిత్యజింపుము.

శ్లో॥ భవా ననాత్మనో ధర్మా నాత్మన్యారోప్య కోచతి,
తదజ్ఞాన కృతం సర్వం భయం త్యక్త్వా సుఖేభవ. ౨౬౯

తా॥ నీవు అనిత్యములగు జీవాదులయొక్క మరణాది ధర్మముల నాత్మయం దారోపించుకొని “నేను మృతివొందు చున్నాడ”నని మొదలుగా దుఃఖించుచున్నాడవు. ఇది యంతయు సజ్ఞానమువలన గలిగినదియే కావున ఇట్టి భయమును వదిలి నీ స్వరూపానందము ననుభవింపుము.

శ్లో॥ శ్రీమద్భి రుక్తం సకలం మృషేతి
దృష్టాంతవ వహ్యుపపద్యతే తత్,
దాస్త్వాన్తికే నైవ భవాదిదుఃఖమ్
ప్రత్యక్షతః సర్వజన ప్రసిద్ధమ్.

౨౭౦

తా॥ గురువర్యులారా! తమరు ఆత్మకు గల జనన మరణాది దుఃఖమంతయు నయథార్థమని సెలవిచ్చి దాని సమర్థనమునకై రెండు

దృష్టాంతములను చూపియున్నారు కాని. కలగనిన వాని కొకనికే సర్వ వ్యాఘ్రాదులవలన భయము గలుగుచున్నది. అతనికి కలలో కనబడిన దుష్ట జంతువులు మేలుకొనిన మరియెవరికిని కనబడుటలేదు. కావున నతని వచనములన్నియు భ్రమసిద్ధము లనుటలో సందియములేదు. అటులనే తాడును జూచి పాము అని యనికొనిన వానికొకనికే భయముగలుగు చున్నది గాని వివేకవంతుల కెవరికిని త్రాటివలన భయముగలుగుతున్నది గావున నతని యాక్రందనాదికమంతయు నయధార్థమనుట యధార్థము. ఇక నాత్మకుగల జననమరణాది దుఃఖము సర్వమానవులకును అనుభవ సిద్ధము. ఈ విషయమున నెవ్వరికిని భేదాభిప్రాయములేదు. కావున నిట్టి దుఃఖమంతయు మిథ్యయనుట మందప్రజ్ఞుడనగు నాకు సమంజసముగ గన్పట్టుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రత్యక్షేణానుభూతార్థః కథం మిథ్యాత్వ మర్హతి,
చక్షుషో విషయం కుంభం కథం మిథ్యాకరోమ్యహమ్.

శ్లో॥ విద్యమాన స్య మిథ్యాత్వం కథం ను ఘటతే ప్రభో ?
ప్రత్యక్షం ఖలు సర్వేషాం ప్రమాణం ప్రస్ఫుటార్థకమ్.

తా॥ స్వామి ! లోకమున ప్రత్యక్షము, అనుమానము, ఉపమానము శబ్దము మొదలుగాగల ప్రమాణము లన్నిటిలోను ప్రత్యక్ష ప్రమాణ మనునది ప్రబలమైనదికదా ! ఇట్టియెడ ప్రత్యక్షముగా న్నిర్ణయములకు కనబడుచున్న విషయములన్నియు నసత్యములనుట కడు విచిత్రముగా నున్నది.

శ్లో॥ మర్త్యస్య మమ జన్మాది దుఃఖభాజోఽల్పజీవినః,
బ్రహ్మాత్వ మపి నిత్యత్వం పరమానందతా కథమ్. ౨౨౩

శ్లో॥ క ఆత్మా కస్త్యనాత్మాచ కిములక్షణ మేతయోః,
ఆత్మన్యనాత్మ ధర్మాణాం ఆరోపః క్రియతే కథమ్? ౨౨౪

శ్లో॥ కి మజ్జానం తదుత్పన్న భయత్యాగోఽపి వా కథమ్ ?

కిము జ్ఞానం తదుత్పన్న సుఖప్రాప్తిశ్చ వా కథమ్ ? ౨౨౧

శ్లో॥ సర్వ మేత ద్యథా పూర్వం కరామలకవత్ స్ఫుటమ్,

ప్రతిపాదయమే స్వామిన్ ! శ్రీ గురో ! కరుణానిధే ?

తా॥ స్వామి ! మరణించు స్వభావము గలిగినట్టియు, జన్మజరాది దుఃఖముల ననుభవించు చున్నట్టియు, కొలది కాలము మాత్రము జీవించు నట్టియు నాకు, సత్యజ్ఞానానంద బ్రహ్మస్వరూపమెట్లు సంభవించును ? మరియు నాత్మయనగా నేమి ? అనాత్మ యననేమి ? అత్మా నాత్మలకు రెంటికిని ప్రత్యేక లక్షణములెవ్వి ? అత్మయందు దేహేంద్రియాదులును వాని ధర్మములును ఎటులారోపింప బడుచున్నవి ? అజ్ఞాన మననేమి ? అజ్ఞానము వలన గలుగు దుఃఖమును వదలుటెట్లు ? జ్ఞాన మననేమి ? జ్ఞానము వలన సుఖము గలుగుటెట్లు ? ఈ విషయముల నన్నిటిని బాగుగా తెలిసికొన గోరుచున్నాను. కావున తమరు దయతో నాసంశయముల నన్నిటిని నివర్తింపజేయ వేడుకొను చున్నాను.

శ్లో॥ ధన్యః కృతార్థ స్త్వమహీమ వివేకి

శివప్రసాద స్త్వయి విద్యతే మహాన్,

విసృజ్య తు ప్రాకృత లోకమార్గమ్

బ్రహ్మౌఽవగన్తుం యతసే యత స్త్వమ్.

౨౨౨

తా॥ నాయనా ! నీవు మిక్కిలి ధన్యుడవు. నీజన్మము సఫల మైనది. సామాన్య జనులందరును సంసారముననే ప్రాకులాడుచుందురు. నీవుమాత్ర మట్లుగాక బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కొరకు సర్వమును వదలు కొని ప్రయత్నము చేయుచుంటివి. కావున పరమేశ్వరాను గ్రహము నీ యందు సంపూర్ణముగా గలదని స్పష్టమగుచున్నది.

శ్లో॥ శివప్రసాదేన వినా న సిద్ధిః
 శివప్రసాదేన వినా న బుద్ధిః,
 శివప్రసాదేన వినా న యుక్తిః
 శివప్రసాదేన వినా న ముక్తిః.

౨౭౮

తా॥ లోకమున శివానుగ్రహము లేనివానికి, తలచిన కార్యము నెరవేరదు. మోక్షము కొరకు ప్రయత్నింప వలయునని బుద్ధి పుట్టదు. వేదాంతములను వినగోరికయే గలుగదు. ముక్తిమాట మనుపేలేదు. ఇట్టి యెడ సకల సద్గుణ సంపన్నుడవగు నీయందు శివానుగ్రహము కలదనుటలో సంశయములేదు.

శ్లో॥ యస్యప్రసాదేన విముక్తసంగాః
 శుకాదయ స్సంస్మృతిబన్ధముక్తాః,
 తస్య ప్రసాదో బహుజన్మలభ్యః
 భక్త్యైవ గమ్యో భవముక్తి హేతుః.

౨౭౯

తా॥ పరమేశ్వరుని యనుగ్రహముచేతనే శ్రీశుకుడు, నారదుడు, జనకుడు మొదలగువార లెందరో మహానుభావులు సంసారసాగరమును తరించియున్నారు. పెక్కుజన్మములందు పరమభక్తితో పరమేశ్వరుని నారాధించిననేకాని మోక్షదాయకమగు భగవదనుగ్రహము కలుగనేరదు.

శ్లో॥ వివేకోజన్తూనాం ప్రభవతి జనిష్ఠ్వేవ బహుషు
 ప్రసాదాదేవైశా ద్భవసుకృతసాకో దయవశాత్,
 యతస్తస్మా దేవ త్వమపి పరమార్థావగమనే
 కృతారంభః పుంసా మిదమిహ వివేకస్యతు ఫలమ్. ౨౮౦

తా॥ మానవులకు; పెక్కు జన్మలందు చేయబడిన పుణ్యకర్మలచే గలిగిన భగవదనుగ్రహము వలననే అత్మానాత్మ వివేకము కలుగుచున్నది.

అట్లు గలిగిన వివేకము వలననే నీవు ముక్తి కొరకు ప్రయత్నించు చున్నాడవు. వివేకజ్ఞానము గలిగియున్నందుకు పరమప్రయోజనము మోక్షమునకై యత్నించుటయే గదా?

శ్లో॥ మర్త్యత్వసిద్ధే రపి పుంస్త్య సిద్ధేః

విప్రత్వసిద్ధేశ్చ వివేక సిద్ధేః,

వదన్తి ముఖ్యం ఫలమేవమోక్షః

వ్యర్థం సమస్తం యదిచే న్నమోక్షః.

౨౮౧

తా॥ మానవుడు తాను పురుషుడుగాను, బ్రాహ్మణుడుగాను జన్మించి మంచి జ్ఞానముగలవాడై యున్నందుకు పరమ ప్రయోజనము, మోక్షముకొరకు ప్రయత్నించుటయే కాన నట్లు చేయకున్నచో నంతయు విచ్ఛలమేయగుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రశ్న సస్మిచీన తరస్తవాయమ్

యదాత్మ తత్త్వావగమే ప్రవృత్తిః,

తత స్తవై త త్సకలం సమూలమ్

నివేదయిష్యామి ముదాశృణుష్వ.

౨౮౨

తా॥ నాయనా! నీ వడిగిన ప్రశ్న చాలబాగుగా నున్నది. నీవు ఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొన నాసక్తుడవుగా నున్నావు, కావున నాత్మ తత్త్వము నంతయు ప్రమాణ పూర్వకముగా నీకు బోధింతును గాన శ్రద్ధతో వినుము.

శ్లో॥ మర్త్యత్వం త్వయికల్పితం

భ్రమవశా త్తేనైవ జన్మాదయః

త త్సంభావిత మేవ దుఃఖమపి

తే నో వస్తుత స్తస్మృషా,

నిద్రామోహవశా దుపాగతసుఖం

దుఃఖం చ కిం నుత్వయా

సత్సత్వేన విలోకితం క్వచిదపి

బ్రూహి ప్రబోధాగమే.

౨౮౩

తా॥ నీవు సచ్చిదానందస్వరూపుడవు. అట్టి నీయందు మరణము మొదలగు ధర్మములును వానివలన గలుగు సుఖదుఃఖములును; అజ్ఞానముచే నాలోపింపబడుచున్నవి. అనగా జేహము, ఇంద్రియములు మున్నగువానిని “నేను” అని అభిమానించుటవలన వాని ధర్మములగు మరణాదులు నీయందు భాసించుచున్నవి. యథార్థము నాలోచించినచోనవి యన్నియు భ్రమకల్పితముఁ గుటచే నయధార్థములగుచున్నవి. స్వప్న కాలము నందనుభవింపబడుచున్న సుఖము దుఃఖము మున్నగునవి మేలుకొనినపిమ్మట భాసింపకున్నవిగదా! అటులనే అజ్ఞానదశయందు కనబడుచున్న మరణము మున్నగు ధర్మములన్నియు జ్ఞానము గలుగగానే నివర్తించునని భావము.

శ్లో॥ నాఽశేషలోకై రనుభూయ మానః

ప్రత్యక్షతోఽయం సకలప్రపంచః,

కథం మృషాస్యా దితి శంకనీయమ్

విచారశూన్యేన విముహ్యతా త్వయా.

౨౮౪

తా॥ నీవు తత్త్వమును విచారింపకుండుటచే భ్రమకొందుచున్న వాడవు. “సర్వజనా నుభవ సిద్ధమగు ప్రపంచమెట్లు కల్లయగు” నని సంశయము నెంతమాత్రము పొందకుము.

శ్లో॥ దివాఽన్ధదృష్టేస్తు దివాఽన్ధకారః

ప్రత్యక్షసిద్ధోఽపి స కిం యథార్థః,

తద్వద్భ్రమేణాఽవగతః పదార్థః

భ్రాంతస్య సత్య సుస్మతే ర్మృషేవ.

౨౮౫

తా॥ గ్రుడ్లగుబ కంటికి పగటియందు చీకటి కనబడుచుండును. అది దానికి ప్రత్యక్షమే అయినను, ఇతరుల కెఱికిని పగటియందు చీకటి లేకుండుటచేత నది యప్రయాణమగుచున్నది. అటులనే భ్రమపడుచున్న వారికి సత్యములుగా గనపడు పదార్థములే భ్రమలేనివారికి అయథార్థము లగుచున్నవి.

శ్లో॥ ఘటోఽయ మిత్యత్ర ఘటాభిధానః

ప్రత్యక్షతః కశ్చి దుదేతి దృష్టేః,

విచార్యమాణే తు ననాఽస్తి తత్ర

మృదస్తి తద్భావ విలక్షణానా.

౨౮౬

తా॥ లోకమున “ఇదికుండ” అనుస్థలమందు కుండయను పేరుగల యొక వస్తువు కనుఁకు గనపడుచున్నది. సూక్ష్మముగ నాలోచించినచో, నచట మట్టికంటె క్షీన్నమగు మరియొక పదార్థములేదు. మట్టియందు నామరూపముల నాలోపించి ఘటమని వ్యవహరించు చుండుటచే నా ఘటము సత్యము గా నేరదని భావము.

శ్లో॥ ప్రాదేశమాత్రః పరిదృశ్యతేఽర్కః

శాస్త్రేణ సందర్శిత లక్షయోజనః,

మానాంతరేణ క్వచిదేతి బాధామ్

ప్రత్యక్షమప్యత్రహి న వ్యవస్థా.

౨౮౭

తా॥ సూర్యుడు మన నేత్రములకు ప్రాదేశమాత్ర ప్రమాణముగల వాడుగా గనపడుచున్నాడు; బొటనప్రేలికిని, తర్జనకిని మధ్యయందుగల

పరిమాణమును ప్రాజేశమందురు. ఆయినను మనమా పరిమాణమును ప్రమాణముగా గ్రహింపక శాస్త్రనిర్దిష్టమగు లక్షయోజన పరిమాణము గలవాడుగనే స్వీకరించుచున్నాము. కావున ప్రత్యక్షప్రమాణముగూడ నొకప్పుడు ప్రమాణాంతరములచే బాధింపబడుచుండుటచే నదియే యధార్థమని యెంచతగదు.

శ్లో॥ తస్మా త్వయీదం భ్రమతః ప్రతీతమ్

మృషైవ నోసత్యమవేహి సాక్షాత్,

బ్రహ్మత్వ మేవాఽసి సుఖస్వరూపమ్

త్వత్తో నభిన్నం విచినుష్వబుద్ధౌ.

౨౮౮

తా॥ యధార్థము నాలోచించినచో, జననమరణాదులు నీ యందు కల్పింపబడినవియేగాని వాస్తవములుగావు. నీవు సచ్చిదానంద రూప మగు బ్రహ్మమవు. బ్రహ్మ నీకంటె భిన్నము కాదు. బుద్ధియందు విచారింపుము.

శ్లో॥ లోకాంతరేవాఽత్ర గుహాంతరే వా

తీర్థాంతరే కర్మపరం పరాంతరే,

శాస్త్రాంతరే నాఽస్త్వనుపశ్యతా మిహ

స్వయం పరం బ్రహ్మవిచార్యమాణే.

౨౮౯

తా॥ బ్రహ్మపదార్థము ఏదియో యొక లోకమునందుగాని, ఒక గుహయందుగాని, ఒకాకొక పుణ్యస్థలమునగాని; కర్మవిశేషమునందుగాని, మరియుక శాస్త్రమునగాని లేదు. బాగుగా విచారించినచో నాత్మ స్వరూపమును విచారించువారల స్వస్వరూపమే యగుచున్నది.

శ్లో॥ తత్త్వ మాత్మస్థ మజ్ఞాత్వామూఢశ్చాన్త్రేషు ముహ్యసి,

గోపః కక్షగతం ఛాగం యథా కూపేషు దుర్మతిః. ౨౯౦

తా॥ లోకమున మలిచెడిన గొల్లవాడు తనచంకయందుగల మేక పిల్లను మరచి నూతులలో వెదకు చున్నాడు. అటులనే నీవును దేహేంద్రియాది సంఘాతమునే, నీ స్వరూపమునగా భ్రమించి, నీ బుద్ధియందు భాసించుచున్న బ్రహ్మస్వరూపమును గ్రహింపలేక శాస్త్రముల యందెచటనో కలదని మోహపడుచున్నావు.

శ్లో॥ స్వరూత్మానం పరం మత్వా పరరూత్మాన మన్యథా,
విమృగ్యతే పునస్తాత్మా బహిః కోశేషు పండితైః. ౨౯౦

తా॥ పరమార్థదశయందు జీవుడు బ్రహ్మస్వరూపుడు. వ్యవహార కాలమునందు బ్రహ్మమే జీవస్వరూపముగా భాసించుచున్నది. ఈసంగతి నంతయు, పండితులు శాస్త్రములవలన తెలిసికొని తత్త్వాభవమునకై అన్యతజడ దుఃఖాత్మకములగు పంచకోశములకం బెక్కిన్నమగచు సాక్షిగా వెలుగొందుచున్న సచ్చిదానంద బ్రహ్మస్వరూపమును సాక్షాత్కరించు కొనుచున్నారు.

శ్లో॥ విస్మృత్య వస్తున స్తత్త్వ మధ్యారోప్యచ వస్తుని,
అవస్తు తాం చ తద్ధర్మా న్ముఖాశోచతి నాన్యథా.

తా॥ మూఢులగువారు, సచ్చిదానందరూపమును నాత్మతత్త్వమును మరచి, దానియందు, దేహేంద్రియాదులను వాని ధర్మములగు జరా మరణాదులను నాలోపించి, నేను “జన్మించి, మరణించుచున్నానని” వ్యసనపడుచున్నారు.

శ్లో॥ ఆత్మా నాత్మ వివేకంతే వత్సోమి శ్రుణు సాదరమ్,
యస్య శ్రవణమాత్రేణ ముచ్యతే నాత్మబన్ధనాత్.

తా॥ నాయనా! నీకు ఆత్మానాత్మ వివేకమును చక్కగా బోధించెదను, శ్రద్ధతో వినుము. దీనిని బాగుగా గ్రహించినచో సంసార బంధము సులభముగా విడిపోగలదు.

శ్లో॥ ఇత్యుక్త్వాఽభిముఖీ కృత్య శిష్యం కరుణయా గురుః,
అధ్యారోపాపవాదాభ్యాం నిష్ప్రపంచంప్రపంచయన్.

శ్లో॥ సమ్యక్ప్రాబోధయ తత్త్వం శాస్త్ర దృష్టేన వర్తనా,
సర్వేషా ముపకారాయ తత్ప్రకారోఽత్ర ద్భ్యతే.

తా॥ ఆచార్యు డీకీతిగా శిష్యుని ప్రోత్సహించి ఉపనిషత్తులయం
రుపదేశింపబడిన విధమున నాత్మతత్త్వమునంతయు నతనికి బోధించెను.
ఉపనిషత్తు లన్నియు, పరమాత్మవలననే ప్రపంచ సృష్టినివర్ణించి మరల
'నేతి నేతి' వాక్యములచే ప్రపంచమునంతయు నిరాకరించి అద్వితీయమగు
ఆత్మతత్త్వమును నిరూపించుచున్నది. దీనినే ఆధ్యారోపాపవాదక్రమ
మందురు. ఇదియే రాబోవు శ్లోకములలో ముముక్షుజనుల కుపకరించు
నటుల సులభముగా వర్ణింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ వస్తున్యవస్త్యారోపోయః సోఽధ్యారోప ఇతీర్యతే,
అసర్పభూతే రజ్జ్వాదౌ సర్పత్వారోపణం యథా. ౨౯౬

తా॥ లోకమున, పాముకాని త్రాటియందు "పాము" అను భావము
గలిగి నటుల, యధార్థమగు నొక వస్తువునందు అయధార్థమగు మరియొక
వస్తువు భాసించుటయే యధ్యారోప మనబడుచున్నది.

శ్లో॥ వస్తు తావత్పరం బ్రహ్మ సత్యజ్ఞానాదిలక్షణమ్,
ఇద మారోపితం యత్ర భాతిభే నీలతాదివత్. ౨౯౭

తా॥ ఆకాశమనగా నవకాశమే స్వరూపము గాగలది. దానికి
నలుపు మొదలుగాగల దోషము లేవియు లేవు. అయినను మాధులగు
వార లాకాశము యొక్క యధార్థ స్వరూపమును గ్రహింపనేరక దాని
యందు నలుపు మొదలగువాని నారోపించు చున్నారు. అటులనే
సచ్చిదానంద రూపమగు నాత్మస్వరూపము నందజ్ఞానులచే ప్రపంచ

మూరోపింప బడుచున్నది. యథార్థ మాలోచించినచో పరమాత్మ స్వరూపమొక్కటియే వాస్తవమగుచున్నది.

శ్లో॥ తత్కారణం యదజ్ఞానం సత్కార్యం సద్విలక్షణమ్,
అవస్థిత్యుచ్యతే సద్భిః యస్య బాధా ప్రదృశ్యతే.

తా॥ ఆత్మయందు ప్రపంచారోపమునకు మూలకారణ మజ్ఞానము. ఇది బ్రహ్మమున కధీనమై అన్యతజడదుఃఖాత్మకమగు చున్నది. ఈ అజ్ఞానము బ్రహ్మజ్ఞానముచే నశించును. లోకమున ప్రమాణాంతరముచే బాధింపబడు పదార్థము యథార్థము కానేరదని శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. కావున అజ్ఞానము అవస్తువగు చున్నది.

శ్లో॥ అవస్తు తత్ప్రమాణై ర్యత్ బాధ్యతే శుక్తిరూప్యవత్,
న బాధ్యతే యత్తద్వస్తు త్రిషు కాలేషు శుక్తివత్. ౨౯౯

తా॥ ముత్యపుచిప్పయందు కల్పితమగు రజతము శుక్తిజ్ఞానముచే వివర్తించు చున్నది. అటులనే యే వస్తువు ఇతిర ప్రమాణములచే బాధింపబడుచున్నదో యది యవస్తువనబడుచున్నది. ఇక ముత్యపుచిప్ప వ్యవహారకాలమునందు దేనిచేతను బాధింపబడనట్లుగా, నెయ్యది మాడుకాలములందు నే యొక్క ప్రమాణముచేతను బాధింపబడకున్నదో యది వస్తువని వ్యవహరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ శుక్తే రాబ్ధానఖిల్వస్తి రజతస్య యథా తథా,
అవస్తు సంజ్ఞితం యత్తత్ జగదధ్యాసకారణమ్. 300

తా॥ శుక్తికయందు కల్పితమగు రజతము శుక్తిజ్ఞానము చేతను వలె బ్రహ్మమునంద ధ్యస్తమగు నజ్ఞానము బ్రహ్మజ్ఞానముచే బాధితమగుచున్నదిగాన నది యవస్తు వనబడచున్నది. బ్రహ్మము త్రికాలాబాధ్య మగుటచే నది వస్తువనుట స్పష్టము.

శ్లో॥ సదసద్భ్యా మనిర్వాచ్య మజ్ఞానం త్రిగుణాత్మకమ్,
 వస్తు తద్భావ బోధైక బాధ్యం తద్భావలక్షణమ్.
 మిథ్యాసంబంధత స్తత్ర వస్తువాశ్రిత్య తివృత్తి,
 మయౌ శక్తి ర్యథాతద్వ నైతదాశ్రయ దూషకమ్.

తా॥ అజ్ఞానము, సత్తు (లేక) శాశ్వతమనిగాని అసత్తు (లేక) శూన్యము అనిగాని చెప్పవీలులేనిది. ఏలన సత్తు (శాశ్వతము) అయినచో బ్రహ్మమువలె నెప్పుడును నశింపకుండవలయును. కాని బ్రహ్మజ్ఞానము గలుగగనే నశించునదగుటచే సత్తని చెప్పతగదు. ఒక నసత్తు (శూన్యము) అయినచో కుండేటి కొమ్మవలె నెప్పుడును భాసింపగూడదు. “నేను అజ్ఞానని” అను స్థలము నందజ్ఞానము స్పష్టముగా భాసింపుచున్నదగుటచే నసత్తనియు చెప్పవీలుగాదు. కనుకనే శాస్త్రజ్ఞులు దీనిని అనిర్వచనీయమను చున్నారు. సత్త్వరజస్తమ స్ఫులను మూడుగుణములే దీని స్వరూపము. బ్రహ్మముయొక్క యుచికియే దీనియందు భాసింపుచున్నది. అనగా “అజ్ఞానమున్నది” అను చోట “నుండుట” అను ధర్మము బ్రహ్మలక్షణమై అజ్ఞానమునందు కనబడుచున్నది గాని ప్రజ్ఞేకముగా నుండుటయును ధర్మమజ్ఞానమునకు లేదని భావము. అదియున్నచో నజ్ఞానముగూడ నొక శాశ్వతపదార్థము కావలసివచ్చును. ఇట్టి అజ్ఞానము కాల్పనిక సంబంధముచే బ్రహ్మస్వరూపము నాశ్రయించి, మణి యందుగల (దహించుటను ప్రతిబంధించు) శక్తివలె నూళ్ళముగనున్నది. త్రాటియందు కల్పితమగు సర్పముయొక్క విషము మున్నగు దోషములు త్రాటినివలెను, ముత్యపుచిప్పయందు కల్పితమగు వెండియొక్క విలువ మున్నగు గుణములు ముత్యపుచిప్పనువలెను అజ్ఞానగుణములగు గుణదోషములు బ్రహ్మస్వరూపము నెంత మాత్రము స్పృశింపనేరవు.

శ్లో॥ సద్భావే లింగమేతస్య కార్యమేత చ్చరాచరమ్,
 మానం శ్రుతిస్మృతిశ్చాజ్ఞోఽహమిత్యనుభవోఽపిచ.

తా॥ అజ్ఞాన “మననది యొకటి గలదు” అనుటకు ప్రత్యక్షము అనుమానము శబ్దము. అను మాడు ప్రబల ప్రమాణములు గలవు. ‘నేను అజ్ఞానము. నాకేరియును తెలియదు’ అనునది సర్వజన ప్రసిద్ధమగు ప్రత్యక్ష ప్రమాణము. ఇక ననుమానమనగా కార్యముచే కారణము నూహించుట. లోకమున భూమమను కార్యముచే వహ్నియను కారణము నూహించుటను మనమందర మెరుగుదుము. అటులనే మనకు ప్రపంచ మను కార్యము కనబడుచున్నది. దీనియందుగల పదార్థము లన్నియు సత్త్విరజస్తమోగుణాత్మకములై యున్నవి. ఈ ప్రపంచము సత్త్వనిగాని యసత్త్వనిగాని నిర్ణయింప వీలులేకున్నది. మరియు లోకమున నెక్కడను కారణములేని కార్య మప్రసిద్ధము. కావున అనిర్వాచ్యమై త్రిగుణాత్మక మగు ప్రపంచమునకు అనిర్వచనీయమును గుణత్రయాత్మకమును నగు నజ్ఞానము; కారణముగ నూహింపబడుచున్నది.

శబ్దప్రమాణ మెట్లైనగా “శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు” మున్నగు నుపని షత్తులును ‘భిగక్షద్వీత’ మున్నగు శ్లోకులును గుణత్రయాత్మకమగు అజ్ఞానము గలదనియు, నిది పరమేశ్వరున కధీనమై ప్రపంచమును నిర్మించుచున్నదనియు” స్పష్టముగ ప్రతిపాదించుచున్నవి.

శ్లో॥ అజ్ఞానం ప్రకృతి శ్చక్తి రవిద్యేతి నిగద్యతే,
తదేత తస్మిన్నభవితి నాఽసద్వా శ్చక్తిరూప్యవత్ . 30౪

శ్లో॥ సతోభిన్న మభిన్నంవా నదీపస్య యథా ప్రభా,
నసావయవ మన్యద్వా బీజస్యాంకురవ త్కృచిత్ . 30౫

శ్లో॥ అతఏత దనిర్వాచ్య మిత్యేత త్కవయో విదుః,

తా॥ ఈ యజ్ఞానము ప్రకృతి; శక్తి; అవిద్య; మాయ; ప్రభావము; అవ్యక్తము అని పలునామములచే వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇది ప్రబహ్మజ్ఞానముచే నశించునది గావున సద్రూపము గానేరదు. వ్యవహార

దశయందు కార్యరూపమున ప్రసిద్ధమగు చున్నదిగాన నసద్రూపమును గానేరదు. మరియు నీ యజ్ఞానము దీపముయొక్క కాంతివలె బ్రహ్మము కంటె భిన్నమనిగాని యభిన్నమనిగాని చెప్పనలవిగాకున్నది. బీజము వలన గలుగు మొలకవలె సావయవమనిగాని ఆకాశమువలె నిరవయవమనిగాని నిరూపింప నశక్యమగుచున్నది. కావుననే ఈ యజ్ఞానము “అనిర్వచనీయము = ఏ విధమునను చెప్పనలవి గానిది” అని పండితులు గ్రహించుచున్నారు.

సమప్తి వ్యప్తిరూపేణ ద్విధాఽజ్ఞానం నిగద్యతే, 30౩
శ్లో॥ నానాత్వేన ప్రతీతానా మజ్ఞానానా మభేదతః,
ఏకత్వేన సమప్తిసాస్యత్ భూరుహణాం వనం యథా.

శ్లో॥ ఇయం సమప్తి రుత్కృష్టా సత్త్వాంశోత్కర్షతః పురా,
మాయేతి కథ్యతే సద్భిః శుద్ధసత్త్వైకలక్షణా. 30౪

తా॥ అజ్ఞానము, వ్యప్తిరూపమునను, సమప్తిరూపమునను, రెండు విధములుగానున్నది. వ్యవహారికాలమునందు ఆయా జీవులనాశ్రయించి వేరువేరుగా నుండునది వ్యప్తివ్యజ్ఞానము. ఇక - చెట్లయొక్క సముదాయము వనమని వ్యవహరింపబడు నటుల సకలాజ్ఞానములయొక్క సముదాయము ‘సమప్తి’ యనబడుచున్నది. ఈ సమప్తివ్యజ్ఞానమే సత్త్వగుణాధిక్యమువలన శుద్ధసత్త్వలక్షణమగు మాయ యనబడుచున్నది.

శ్లో॥ మాయోపహిత చైతన్యం సాఖాసం సత్త్వబృంహితమ్,
సర్వజ్ఞత్వాది గుణకం సృష్టిస్థిత్యంత కారణమ్. 30౫

అవ్యాకృతం తదవ్యక్త మీశిత్యపిగీయతే,

తా॥ సత్త్వగుణ ప్రధానమగు మాయయందు ప్రతిబింబించిన బ్రహ్మచైతన్యంబును మాయకు నధిష్టామైన పరబ్రహ్మంబును; మాయయు, జేరి

యన్యాకృతమనియు, నవ్యక్తమనియు, నీశ్వరడనియు శాస్త్రములందు
వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇట్టి ఈశ్వరుడు సర్వజ్ఞత్వ సర్వేశ్వరత్వ
సత్యసంకల్పత్వాది గుణములుగలవాడై సర్వజగములయొక్క సృష్టి స్థితి
లయములకు కారణమగుచున్నాడు.

శ్లో॥ సర్వశక్తిగుణోపేతః సర్వజ్ఞానావభాసకః. 300

శ్లో॥ స్వతంత్ర సుత్య సంకల్పః సత్యకామ సుఈశ్వరః,
తస్యై తస్యమహావిష్ణో ర్మహాశక్తే ర్మహీయసః. 301

శ్లో॥ సర్వజ్ఞత్వేశ్వర త్వాది కారణత్వా న్మనీషిణః,
కారణం వపురిత్యాహుః సమష్టిం సత్వబృంహితామ్.

తా॥ మాయాసంబంధముగల చైతన్యము 'ఈశ్వరుడు' అనబడునని
పూర్వము చెప్పబడినది. అట్టి యీశ్వరుడు సర్వశక్తియుతుండును; సకల
సద్గుణ సంపన్నుడును; సర్వవృత్తి భాసకుండును; సత్వగుణప్రధానుండు
నునై రజోగుణత మోగుణములచే తిరస్కరింపబడకుండుటచే స్వతంత్రు
డును; సత్యసంకల్పుండును, సత్యకాముండును సర్వవ్యాపకుండును, సర్వ
విషయముల తెలిసినవాడును, సర్వనియామకుండును నగుచున్నాడు. ఇట్టి
ఈశ్వరునకు సత్త్వగుణవిశిష్టమగు మాయా కారణశరీరమగుచున్నది.
స్వభావముచే సర్వగుణరహితమగు బ్రహ్మమునకు మాయాసంబంధముననే
సర్వజ్ఞత్వాది గుణములు ఏర్పడుచున్నవి. గాన మాయాకారణశరీర మనబడు
చున్నదని భావము.

శ్లో॥ ఆనందప్రచురత్వేన సాధకత్వేన కోశవత్,
సైషానందమయః కోశ ఇతీశస్య నిగద్యతే. 302

తా॥ శుద్ధసత్వ గుణప్రధానమగు మాయాయందు చైతన్యము
యొక్క సచ్చిదానందాంశములు మూడును ప్రతిఫలించును. కావున

మాయ యనునది అనన్త మధికముగా గలదగు చున్నది. మరియు లోకమున భనసముదాయము విషయానన్త ప్రాప్తికి సాధనమగునట్లుగా మాయయను నది ఈశ్వరనకు నిరతిశయానద్దాహి వ్యక్తికి కారణమగుచున్నది గావునను కత్తి యొరియందిమిడి యుండునట్లుగా ఈశ్వరడు ప్రతిబింబ రూపమున 'మాయాన్తర్గు' డగుచున్నాడు, గావునను 'మాయ' ఈశ్వరనకు అనన్తమయ కోశమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ సర్వోపరమహేతుత్వాత్ సుషుప్తిః స్థాన ముచ్యతే,
ప్రాకృతః ప్రలయోయత్ర శ్రావ్యతే శ్రుతిభిర్ముహూః.

తా॥ సుషుప్తి కాలమున సర్వవిషయమును నూక్షమరూపముతో నజ్ఞానమున నిమిడియుండును. ఇట్టి యజ్ఞానములయొక్క సమష్టియే యుపాధిగా గలవాడగుటచే నీశ్వరనకు సుషుప్తి స్థానమని శ్రుతులచే చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ అజ్ఞానం వ్యప్యభిప్రాయా దనేకత్వేన భిద్యతే,
అజ్ఞాన వృత్తయోనానా తత్తద్గుణ విలక్షణాః. 30౫

శ్లో॥ వనస్య వ్యప్యభిప్రాయా ద్భూరుహ ఇత్యనేకతా,
యథా తథైవాజ్ఞానస్య వ్యప్తిత సస్యిదనేకతా.

తా॥ అజ్ఞానము వ్యవహారసిద్ధమగు నాయాజీవగత భేదము ననుసరించి పలువిధములగుచున్నది. సత్వరజస్తమో గుణముల తారతమ్యముచే నజ్ఞానవృత్తులుగూడ నానాప్రకారములగు చున్నవి. లోకమున వనమునునది యొకే రూపమున గనబడుచున్నను, దానియందుగల వృక్షములయొక్క భేదముచే పలురకములగునట్లుగా నజ్ఞానముగూడ సమష్టి రూపమున ననేకముగనున్నను వ్యప్తిరూపమున ననేక రూపమగుచున్నది.

శ్లో॥ సమస్త మపిచ వ్యస్తం గుణై ర్యద్యావ్యతిష్ఠతి,
తత స్సమప్తివ్యప్తిత్వ వ్యపదేశోఽస్య యుజ్యతే. 302

తా॥ పత్ర పుష్ప ఫలాది ధగ్గములు వేటు వేటుగా ప్రతివృక్షము నందునుగలవు. వృక్షసముదాయరూపమగు వనమునందునుగలవు. అందుచే వృక్షములయొక్క సమప్తిభావముచే 'వనమ'నియు, వ్యప్తిభావముచే 'చెట్లు' అనియు వ్యవహారము గలుగుచున్నది. అటులనే సత్త్వరజస్తమోగుణములు సమవ్యర్జ్జానమున, వ్యవ్యర్జ్జానవృత్తులనుగూడ వ్యాపించి యుండుటచే నొకే యజ్ఞానమునకు సమప్తి, వ్యప్తివ్యవహార మేర్పడినది.

శ్లో॥ వ్యప్తిర్మలిన సత్త్వేషా రజనా తమసాయతః,
తతో నికృష్టా భవతి యోపాధిః ప్రత్యగత్మనః. 303
చైతన్యం వ్యవ్యవచ్ఛిన్నం ప్రత్యగత్మేతి గీయతే,

తా॥ వ్యవ్యర్జ్జానము, రజోగుణతమో గుణములచే కలుషితమైన సత్త్వగుణముగూడ. అందుచే నది శుద్ధసత్త్వప్రధానమగు సమవ్యర్జ్జానము (లేక మాయ) కంటె నికృష్టమగుచున్నది. ఇట్టి వ్యవ్యర్జ్జానము ఉపాధిగా గలదై, దీనికి ఆధారమగు చైతన్యము ప్రత్యగత్మ యనబడుచున్నది. అనగా తనయందు కల్పితమై యనృతజడదుఃఖాత్మకమగు అజ్ఞానమున కంటెను, అజ్ఞాన కార్యములగు స్థూలసూక్ష్మశరీరములకంటెను విలక్షణముగా సచ్చిదానంద రూపమున భాసించునది యని భావము దీనినే తీవ్రసాక్షి యనికూడ వ్యవహరింతురు.

శ్లో॥ సాభాస వ్యవ్యుపహిత స్తత్తాదాత్మ్యేన తద్గుణైః. 304
అభిభూత స్సవవాత్మా జీవ ఇత్యభిధీయతే,
కించి జ్ఞత్వా నీశ్వరత్వ సంసారిత్యాది ధర్మవాన్. 305

తా॥ పూర్వముందు చెప్పబడిన ప్రత్యగత్మయే వ్యవ్యర్జ్జానమున ప్రతిబింబించి దానియందు "నేను" అను నభిమానము గలిగి దాని

గుణములగు రజస్తముస్సులచే నావరింపబడిన స్వస్వరూపము గలదై “జీవుడను” నామముచే వ్యవహరింప బడుచున్నది. ఇట్టి జీవుడు తన యుపాధి యందలి దోషములచే కొలది జ్ఞానము గలవాడుగను, ఇతరులను నియమింప శక్తిలేనివాడుగను, సుఖము, దుఃఖము, శోకము, మోహము, అకలి, దప్పిక, వార్ధక్యము మరణము మున్నగు సంసార ధర్మములుగల వాడుగను నగుచున్నాడు.

శ్లో॥ అస్యవ్యష్టి రహం కార కారణత్వేన కారణమ్,
వపుస్తత్రాభిమాన్యాత్మా ప్రాజ్ఞ ఇత్యుచ్యతే బుధైః.

తా॥ జీవునకు జేహీంద్రియాది సంఘాతమునందుగల ‘నేను’ అను నభిమానమునకు వ్యప్త్యజ్ఞానము మూలకారణమగుటచే నదియే అతనికి కారణ శరీరమగుచున్నది. ఇట్టి కారణశరీరముతో తాదాత్మ్యమునొందిన జీవుడు ప్రాజ్ఞుడననడుచున్నాడు.

శ్లో॥ ప్రాజ్ఞత్వ మస్యైకాజ్ఞాన భాసకత్వేన సంమతమ్,
వ్యష్టే ర్నికృష్టత్వేనాఽస్య నాఽనేకాజ్ఞాన భాసకమ్.

తా॥ ప్రాజ్ఞుడనగా పదార్థములను బాగుగా తెలిసికొనువాడులేక ప్రకాశింపజేయువాడు అని యర్థము. సుషుప్తికాలమున జీవుడు తన కారణ శరీరమగు నజ్ఞానము నొక్కదానినే భాసింప జేయునుగాన ప్రాజ్ఞుడనబడుచున్నాడు. మరియు జీవుడనగా రజస్తమో గుణములచే తిరస్కృతమగు సత్వగుణముగలవాడుగాన నితనికి మిగిలిన జీవుల యజ్ఞానములను భాసింపజేయుగల సామర్థ్యము లేదు. ఈశ్వరుడు మాత్రము శుద్ధ్యసత్త్వగుణప్రధానుడగుటచే సర్వజీవుల యజ్ఞానగతములగు విశేషములను గ్రహింప సమర్థుడు.

శ్లో॥ స్వరూపాచ్ఛాదకత్వే నాఽప్యానన్దప్రచురత్వతః,
కారణం వపు రానన్దమయఃకోశ ఇతీర్యతే.

తా॥ జీవునకు వ్యవ్యజ్ఞానము కారణశరీరమగునని పూర్వము చెప్పబడినది. ఇట్టి యజ్ఞానము విశేషమగు నానందము గలదియగుటచే నానందమయమును ఒఱిఖడ్గము నాచ్ఛాదించునట్లుగా జీవుని యొక్క నిజమగు సచ్చిదానంద రూపము నావరించునదగుటచే కోశము గావున ఆనందమయ కోశమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ అస్యాఽవస్థా సుషుప్తి స్సాన్య ద్యత్రానందః ప్రకృష్యతే,
ఏషోఽహం సుఖమస్వాప్నం సతుకించి దవేదిషమ్

శ్లో॥ ఇత్యానంద సముత్కర్షః ప్రబుద్ధేషు ప్రదృశ్యతే

తా॥ ఈ కారణశరీరము గాఢనిద్రయందు గోచరించును. ఇందు ఆనందమధికముగా నభివ్యక్తమగుచుండును. కనుకనే నిద్రించితీచిన ప్రతి మానవుడును - “నేను సుఖముగా నిద్రించితిననియు, నాకేమియు తెలియదు” అనియు చెప్పుచున్నాడు.

సమప్తే రపిచ వ్యప్తే రుభయో ర్వనవృక్షవత్ . 306

శ్లో॥ అభేద ఏవ నోభేదో జాత్యేకత్వేన వస్తుతః,

అభేద ఏవజ్ఞాతవ్య స్తథేశ ప్రాజ్ఞయో రపి . 307

వెనుక 306 + 307 శ్లోకములలో జెప్పిన, సనవృక్ష న్యాయముచే జీవోపాధియగు వ్యవ్యజ్ఞానమునకును, ఈశ్వరోపాధియగు సమవ్యజ్ఞానమునకును భేదములేదు గావున తదుపాధికులగు జీవేశ్వరుల (ప్రాజ్ఞ) కిరువురకును స్వరూపముచే భేద మెంతమాత్రము లేదని గ్రహింపదగును.

శ్లో॥ సత్యపాధ్యో రభిన్న త్వే క్వభేద స్తద్విశిష్టయోః,

ఏకీభావే తరంగాభ్యోః కోభేదః ప్రతిబింబయోః 308

తా॥ సముద్రమునకును దానియందలి తరంగములకును భేదము లేదు గాన దానియందు ప్రతిఫలించిన నూర్యప్రతిబింబములకును భేదము

లేదు. అటులనే వ్యష్టిసమష్టి జ్ఞానములు రెండును స్వరూపముచే వానియందలి చైతన్యప్రతిబింబములగు ప్రాజ్ఞానకును, ఈశ్వరునకును గూడ పరమార్థమున భేదమించుకేనియు లేదని గ్రహింపనగును.

శ్లో॥ అజ్ఞాన తదవచ్ఛిన్నా భాసయో రుభయోరపి,
ఆధారం శుద్ధచైతన్యం యత్తత్తుర్య మితీర్యతే. 329

తా॥ వ్యష్టి సమష్టిత్మకమగు నజ్ఞానమునకును, చానియందలి ప్రతి బింబములగు జీవేశ్వరులకును, మూటికిని గూడ నాధారమగు శుద్ధ చైతన్యము “తుర్య” మను నామముచే శ్రుతులయందు చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఏతదేవాఽవివిక్తం సత్ ఉపాధిభ్యాంచ తద్గుణైః,
మహావాక్యార్థ వాచ్యాద్ధో వివిక్తం లక్ష్య ఇవ్యతే.

తా॥ “తత్త్వమసి” అను మహావాక్యమునందు “తత్” అను పదముచే “సర్వజ్ఞత్వము” మున్నగు గుణములుగల ఈశ్వర చైతన్యమును, “త్వం” అను పదముచే “కించిద్జ్ఞత్వము” మొదలగు ధర్మములుగల జీవచైతన్యమును, అసి అనుపదముచే జీవేశ్వరుల కైక్యమును, చెప్పబడు చున్నది. దీనిని వాచ్యార్థమందురు. ఇట్టి యర్థమునందు విరద్ధధర్మములుగల జీవేశ్వరచైతన్యముల కేకత్వ మసంభవము. వికృతభావము “ఏకమేవాఽద్వితీయం బ్రహ్మ” ఇత్యాది శ్రుతులకు విరుద్ధము. కావున వాచ్యార్థము కుదురనప్పుడు లక్ష్యార్థము నాశ్రయింపవలయును. అట్టియొడ విరద్ధము లగు ధర్మములు పరిత్యక్తములగుటచే శుద్ధమగు చైతన్యమున కేకత్వము పపన్నము. కావున మహావాక్యమునందలి తత్త్వంపదములకు వాచ్యార్థ ముసోపాధిక చైతన్యమనియు, లక్ష్యార్థము నిరుపాధిక చైతన్యమనియు గ్రహింపనగును.

శ్లో॥ అనన్త శక్తిసంపన్నో మాయోపాధిక ఈశ్వరః,
ఈతౌమాత్రేణ సృజతి విశ్వమేత చ్చరాచరమ్. 330

తా॥ మాయోపాధికుడగు నీశ్వరుడు మాయయందలి వివిధ శక్తులతో గూడుకొనిన వాడు గాన తన సంకల్పమాత్రముననే చరాచరాత్మకమగు నీ జగమును సృజించుచున్నాడు.

శ్లో॥ అద్వితీయ స్వమాత్రోఽసౌ నిరుపాదాన ఈశ్వరః,
స్వయమేవ కథం సర్వం సృజతీతి నశంక్యతామ్॥. 33౧

శ్లో॥ నిమిత్తమ పృథాదానం స్వయమేవ భవన్ ప్రభుః,
చరాచరాత్మకం విశ్వం సృజత్యవతి లుంఘతి. 33౨

తా॥ లోకమున కుండకు కులాలుడు నిమిత్తకారణము. మట్టి యుపాదాన కారణము. కమ్మరివాడుమట్టిచే కుండలను నిర్మించుచున్నాడు. ఇక నీశ్వరుడన్నచో ఒక్కడు. సర్వవ్యాపకుడు. ఇతనికి కుండకు మట్టివలె ప్రపంచ నిర్మాణమునకు మూలసాధనమగు మఱియొక వస్తువేమి యును లేదు. ఇట్టియెడ నిమిత్త కారణమగు నీశ్వరుడొక్కడే ఉపాదాన కారణము లేకుండ ప్రపంచము నెట్లు సృష్టింప గలడని శంకింప దగదు. ఏలన సర్వశక్తి సంపన్నుడగు పరమేశ్వరుడు తానే నిమిత్త కారణమును ఉపాదాన కారణముపై ప్రపంచముయొక్క సృష్టిస్థితి లయములకు కర్తయగు చున్నాడు.

శ్లో॥ స్వప్రాధాన్యేన జగతో నిమిత్త మపికారణమ్,
ఉపాదానం తథోపాధి ప్రాధాన్యేన భవత్యయమ్. 333

శ్లో॥ యథా లూతానిమిత్తంచ స్వప్రాధానం తథాభవేత్,
స్వశరీరప్రాధానత్వే నోపాదానం తథేశ్వరః. 33౪

తా॥ సాలెపురుగు, చిన్నపురుగులను తినుటకలన గలిగిన తన నోటియందలి చొంగచే దారము నుత్పత్తిచేయుచున్నది. ఇట్టి దారము పుట్టుటకు సాలెపురుగునందలి చేతనభాగము నిమిత్త కారణమును, అచేతన

మగు దాని నోటిచొంగ ఉపాదానకారణమును నగుచున్నవి. అటులనే మాయయందు ప్రతిఫలించిన చైతన్య స్వరూపుడగు పరమేశ్వరుడు తనచే నిర్మితమగు ప్రపంచమునకు చైతన్య ప్రాధాన్యమున నిమిత్త కారణమును, మాయా ప్రాధాన్యము ననుపాదాన కారణమును నగుచున్నాడు. అందువలననే ఈశ్వరుడు ప్రపంచమునకు అభిన్న-నిమిత్తోపాదాన కారణమని చెప్పబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ తమః ప్రధానప్రకృతి విశిష్టా త్వరమాత్మనః,
అభూ త్సకాశా దాకాశ ఆకాశాద్వాయురుచ్యతే.33౫
వాయోరగ్నిస్తథైవాగ్నే రాపోద్భవఃపుథివీక్రమాత్.

తా॥ తమోగుణ ప్రధానమగు ప్రకృతితో గూడిన పరమాత్మ వలన, ఆకాశంబును, ఆకాశమువలన వాయువు, వాయువువలన నగ్ని, అగ్నివలన జలము, జలమువలన భూమియు క్రమముగా పుట్టినవని తైత్తిరీ యము మున్నగు శుక్రులు నుడువుచున్నవి.

శ్లో॥ శక్తే స్తమః ప్రధానత్వం తత్కార్యే జాడ్యదర్శనాత్.
ఆరభంతే కార్యగుణాన్ యేకారణ గుణాహితే,

తా॥ కార్యవస్తువునందు గానంబడు గుణములు కారణ వస్తువు నుండి సంక్రమించునవియే గావున ప్రకృతియొక్క కార్యములగు పంచ భూతములయందు జడత్వముకానంబడుటంబట్టి భూత కారణమగు ప్రకృతి, తమోగుణప్రధానమైన దని యూహింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఏతాని సూక్ష్మభూతాని భూతమాత్రాణ్యుపక్రమాత్
ఏతేభ్య సూక్ష్మ భూతేభ్య సూక్ష్మదేహా భవన్త్యపి,
స్థూలా న్యపిచ భూతాని చాన్యోఽన్యంశ విమేశనాత్

తా॥ తొలుత, సుత్పన్నములగు భూతములు తమతమ ప్రత్యేక గుణములతో మాత్రము గూడుకొని నూత్నభూతములనియు పంచత స్మాత్రలనియు ప్రసిద్ధములగుచున్నవి. అనగా ఆకాశము శబ్దమాత్ర గుణముగలదిగను, వాయువు స్పర్శమాత్ర గుణముగలదిగను, తేజస్సు మాపమాత్రగుణము గలదిగను, జలము రసమాత్ర గుణముగలదిగను, భూమి గంధమాత్ర గుణముగలదిగను నుండెనని భావము. ఈ నూత్న భూతములవలన నూత్నదేహములు (లేక) లింగశరీరములు గలుగుచున్నవి. నూత్నభూతముల పరస్పరాంశముల యొక్క కలయిక వలన నూలభూత ములు ఏర్పడుచున్నవి.

శ్లో॥ అపంచీకృతభూతేభ్యో జాతం సప్తదశాంగకమ్,
సంసారకారణం లింగ మాత్మనో భోగసాధనమ్. 33౯

తా॥ పంచీకరణముచేయబడని నూత్నభూతములవలన లింగ శరీరముత్పన్నమాయెను. ఇందు శ్రోత్రము మున్నగు (రాబోవు-శ్లోకమున చెప్పబడు) పదునేడు అవయవములుగలవు. ఇదియే జీవుని సంసార ప్రాప్తికారణము, సుఖదుఃఖాద్యనుభవమునకు సాధనమును నగుచున్నది.

శ్లో॥ శ్రోత్రాది పంచకంచైవ వాగాదీనాం చ పంచకమ్,
ప్రాణాది పంచకం బుద్ధి మనసీ లింగ ముచ్యతే. 3౪౦

తా॥ శ్రోత్రము, నేత్రము, చర్మము, నాలుక, ముక్కు అను నైదు పంచజ్ఞానేంద్రియములును, వాక్కు, చేయి. కాలు, వాయువు, ఉపస్థ అను నైదు కర్మేంద్రియములును, ప్రాణము, అపానము, వ్యానము, ఉదానము, సమానము అను నైదు వాయువులును, మనస్సు, బుద్ధియు ఈ పదేడుదును గలిసి లింగ శరీరమని చెప్పబడుచున్నవి.

శ్లో॥ శ్రోత్ర త్వక్చక్షుర్ద్విహృః ఘ్రాణాఖ్యాని పంచ జాతాని,
ఆకాశాదీనాం సత్త్వాంశేభ్యో ధీన్ద్రియాణ్యనుక్రమతః.

తా॥ తమోగుణ ప్రధానమున ప్రకృతివలన సూక్ష్మభూతము లుత్పన్నములైనవి. కారణగుణములు కార్యమునందు సంక్రమించును గాన పంచభూతములు గుణత్రయకములగుచున్నవి. అందు ఆకాశము యొక్క సత్వాంశమువలన శ్రోత్రేంద్రియమును, వాయువుయొక్క సత్వాంశమువలన త్వగింద్రియమును. తేజస్సుయొక్క సత్వాంశమువలన చక్షుంద్రియమును, జలముయొక్క సత్వాంశమువలన జిహ్వేంద్రియమును, భూమియొక్క సత్వాంశమువలన ఘ్రాణేంద్రియమును క్రమముగా నుద్భవించినవి.

శ్లో॥ ఆకాశాదిగతాః పంచ సాత్వికాంశాః పరస్మిన్,
 మిళితైర్వాఽన్తః కరణ మభవ త్స్వకారణమ్. 3౪౨

తా॥ ఆకాశాది పంచభూతముల సత్వాంశము లైడింటియొక్క సంమేళనమువలన స్వ సంసార కారణమగు అంతఃకరణముత్పన్న మాయెను. వ్యప్తిసత్వాంశముల వలన జ్ఞానేంద్రియము లుద్భవించినవని పూర్వము చెప్పబడినది.

శ్లో॥ ప్రకాశకత్వా దేతేమాం సాత్వికాంశత్వ మిష్యతే,
 ప్రకాశకత్వం సత్విన్య స్వచ్ఛత్యేన యతస్తతః. 3౪౩

తా॥ సత్విగుణము నిర్మితమైన దగుటచే ప్రకాశించు స్వభావము గలదియు, ప్రకాశింపజేయు స్వభావముగలదియు నగుచున్నది. జ్ఞానేంద్రియములకును, అంతఃకరణమునకును ఘటపటాది పదార్థములను భాసింపజేయు సామ్యముగలదు గాన నయ్యవి భూతములయొక్క సత్వాంశముల వలననే యుత్పన్నములైనవని నిశ్చయింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ తదన్తః కరణం వృత్తిభేదేన స్యా చ్చతుర్విధమ్,
 మనోబుద్ధి రహంకార శ్చిత్తం చేతి తదుచ్యతే. 3౪౪

తా॥ ఆ యంతఃకరణము తన యందలి వృత్తుల భేదముచే నాలుగు విధములై - మనస్సు - బుద్ధి - ఆహంకారము - చిత్తము అనునామములచే వ్యవహరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ సంకల్పా న్మన ఇత్యాహుః బుద్ధిరర్థస్య నిశ్చయాత్,
అభిమానా దహంకారః చిన్తమర్థస్య చిత్తనాత్. 3౪౫

తా॥ అన్తఃకరణమొక్కటియు సంకల్ప వికల్ప సంశయాదులతో గూడుకొనినప్పుడు మనస్సనియు, అయా విషయములను నిర్ణయించు నప్పుడు బుద్ధియనియు, దేహేంద్రియాదులందు 'నేను' అను నభిమానము గలిగియున్నప్పుడు 'అహం' కారమనియు విషయములను స్మరించుచు, వాని స్వరూపమును సతతము నాలోచించుచుండునపుడు చిత్తమనియు చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ మనస్యపిచ బుద్ధౌచ చిత్తాహంకారయోః క్రమాత్,
అన్తర్భావోఽత్ర బోద్ధవ్యః లింగలక్షణ సిద్ధయే. 3౪౬

తా॥ లింగ శరీరమునకు 'పదునేడు' అంగములు గలవని పూర్వము చెప్పబడినది. జ్ఞానేంద్రియములైదు-కర్మేంద్రియములైదు-ప్రాణవాయువులైదు. వీనితో మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములను నాల్గింటిని చేర్చినచో పందొమ్మిది యగును ఇందుకై చిత్తమును మనస్సునందును, ఆహంకారమును బుద్ధియందును అంతర్భూతముగా గ్రహించినచో పదునేడంగములు గలదియను మాట సమన్వితముగా నుండును.

శ్లో॥ చిన్తనం చ మనోధర్మః సంకల్పాది ర్యథా తతః,
అన్తర్భావో మనస్యేవ సమ్యక్చిత్తస్య సిద్ధ్యతి. 3౪౭

శ్లో॥ దేహదావహమిత్యేవ భావో దృఢతగోధియః,
దృశ్యతేఽహంకృతే స్తస్మా దన్తర్భావోఽత్ర యజ్యతే-
4-8

తా॥ సంకల్ప వికల్పదులవలె చింతన మనునదియును మనో భర్మమె కావున చిత్తమునకు మనస్సునందే యన్తర్భావము ఉచితము. అటులనే దేహేంద్రియాదులందు 'నేను' అనునిశ్చితాభిప్రాయము బుద్ధికి సంబంధించిన దగుటచే నహంకారము బుద్ధిలో నన్తర్భావము చెందు ననుటయు యుక్తి యుక్త మగుచున్నది.

శ్లో॥ తస్మా దేవతు బుద్ధేః

కర్తృత్వం తదితరస్య కరణత్వం,

సిద్ధ్య త్యాత్మన ఉభయా

ద్విద్యాత్సంసార కారణం మోహాత్.

3౪౯

తా॥ కర్తయగు నహంకారము బుద్ధియందు దంతఃకృతమైనది కావుననే బుద్ధికి కర్తృత్వంబును మిగిలిన ప్రాణ జ్ఞాన కర్మేంద్రియములకు కరణత్వమును సిద్ధించుచున్నది. అనగా ప్రాణవాయువులను, జ్ఞాన కర్మేంద్రియములను నాధనములనుగా చేసికొని బుద్ధియే పుణ్యపాప కర్మల నాచరించుచున్నదని భావము. కావుననే తైత్తిరీయ శ్రుతి "విజ్ఞానం యజ్ఞం తమతే, కర్మాణి తమతేఽపిచ" అని నడుపుచున్నది. ఇట్టి బుద్ధేంద్రియాదులందు "నేను" "నాది" యను నభిమానమే జీవునకు సంసారప్రాప్తికి కారణమగుచున్నది.

శ్లో॥ విజ్ఞానమయకోశస్సాత్ బుద్ధిర్జ్ఞానేంద్రియై స్సహ,

విజ్ఞానప్రచురత్వేనాఽప్యాచ్ఛాదకతయాఽత్మనః,

విజ్ఞానమయకోశోఽయ మితి విద్యద్భి రుచ్యతే. 3౫౦

తా॥ నేత్రము మున్నగు నైరుజ్ఞానేంద్రియములతో గూడిన బుద్ధియే విజ్ఞానమయకోశమగుచున్నది. ఇయ్యది జ్ఞాన మధికముగా గలది యగుట చేతను ఒక ఖడ్గము నావరించునటుల. ఆత్మస్వరూపము నావరించున దగుటచేతను విజ్ఞానమయకోశమని వ్యవహరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ అయం మహానహంకారవృత్తిమాన్ కర్తృలక్షణః,
సర్వసంసారనిర్వోధా విజ్ఞానమయశబ్దభాక్. 3౫౧

తా॥ ఈ విజ్ఞానమయకోశము దేహేంద్రియాదులయందు 'నేను' అను నభేదమానము గలదియు, స్వకార్యములయందు 'నేను కర్త' నను భావము గలదియునై సకల సంసారమును విరవహించుచున్నది.

శ్లో॥ అహం మమేత్యేవ సదాభిమానమ్
దేహేంద్రియాదౌ కురుతే గృహదౌ,
జీవాభిమానః పురుషోఽయ మేవ
కర్తాచ భోక్తాచ సుఖీచ దుఃఖీ 3౫౨

తా॥ ఈ విజ్ఞానమయకోశమే జీవుడు, పురుషుడు అని వ్యవహరింప బడుచున్నదై దేహేంద్రియాదులందు నేననియు, గృహవిత్త కళాత్రాదు లందు 'నాది' యనియు నభిమానము గలిగి, పుణ్యపాప కర్మల నాచరించునదియు, కర్మఫలముల ననుభవించునదియునై సుఖదుఃఖములు గలది యగుచున్నది.

శ్లో॥ స్వవాసనాప్రేరిత ఏవ నిత్యమ్
కరోతి కర్మోభయలక్షణం చ,
భుంక్తే తదుత్పన్నఫలం విశిష్టమ్
సుఖంచ దుఃఖంచ పరత్ర చాత్ర. 3౫౩

తా॥ విజ్ఞానమయ కోశాభిమాని యగు జీవుడు తన జన్మాంతర ఫంస్కారములచే ప్రేరేపించబడుచున్నవాడై పుణ్య పాప కర్మల నాచరించుచు తత్ఫలములగు సుఖదుఃఖములను ఇహపర లోకములందు అనుభవించుచున్నాడు.

శ్లో॥ నానాయోనిసహస్రేషు జాయమానో ముహుర్ముహుః,
మ్రियమాణో భ్రమత్యేవ జీవ స్సంసారమండలే. 31౪

తా॥ జీవుడు తన పుణ్యపాప కర్మల ననుసరించి తత్సహజుభవము
కొఱకు పలువిధములగు బ్రాహ్మణాది పుణ్యయోనులందును శ్వనూకరాడి
పాపయోనులందును జన్మించి, మరణించుచున్నవాడై సంసారమును
గొప్పసుడియందు భ్రమించుచున్నాడు.

శ్లో॥ మనో మనోమయః కోశో భవేత్ జ్ఞానేంద్రియైః సహ.
ప్రాచుర్యం మనసో యత్ర దృశ్యతేఽసౌ మనోమయః.

తా॥ నేత్రము మున్నగు నైదు జ్ఞానేంద్రియములతో గూడుకొనిన
మనస్సు మనోమయ కోశమన బడుచున్నది. ఇందు మనస్సు ప్రధాన
ముగా పనిచేయును. విజ్ఞానమయ కోశమునందు బుద్ధికి ప్రాధాన్యము.

శ్లో॥ చింతావిషాదహర్షాద్యాః కామాద్యా అస్య నృత్తయః
మనుతే మనస్సైవైషః ఫలం కామయతే బహిః,
యతతే కురుతే భుజ్జ్కే తస్మిన్ సగర్వకారణమ్. 31౫

తా॥ చింత - శోకము - హర్షము - కామము - క్రోధము - లోభము -
మోహము - మదము - మాత్స్ర్యము మున్నగు నవన్నియు మనోధర్మములగు
చున్నవి. మరియు జీవుడు మనస్సుచేతనే సంకల్పించును, కోరును,
ప్రయత్నించును, విషయజాతమును, వశపఱచుకొనును, అనుభవించును.
తజ్జన్యములగు పుణ్యపాపముల నొందును. తత్సలములగు సుఖదుఃఖముల
ననుభవించును. కావున జీవునియొక్క ప్రపంచ కృతకారమున కంతకును,
మనస్సే కారణమగుచున్నది.

శ్లో॥ మనో హ్యముష్య ప్రవణస్య హేతుః
అన్త ర్బహిశ్చార్థ మనేన వేత్తి,

శ్రుణోతి జిఘ్ర త్యమునైవ చేక్షతే
వక్తి స్పృశ త్యత్తి కరోతి సర్వమ్.

3౫౭

తా॥ జీవుని యొక్క సకల వ్యవహారములకును మనస్సే కారణ మగుచున్నది. జీవుడు తన మనస్సుచేతనే అంతరంగిక విషయములను, బాహ్యవిషయములను గ్రహించుచున్నాడు. విసుట, అఘ్రాణించుట, చూచుట, మాటాడుట, స్పృశించుట, భుజించుట మున్నగు కార్యముల నన్నింటిని మనస్సుతోడనే చేయుచున్నాడు. కావున సర్వకార్యములకును మనస్సే కారణమనుట నిశ్చయము.

శ్లో॥ బన్ధశ్చ మోక్షో మనసైవ పుంసామ్
అర్థోఽప్యనర్థోఽప్యమునైవ సిద్ధ్యతి,
శుద్ధేన మోక్షో మలినేన బన్ధః
వివేకతోఽర్థో హ్యవివేకతోఽన్యః.

3౫౮

తా॥ పురుషులకు బన్ధ మోక్షములును, అర్థానర్థములును, మనస్సు వలననే కలుగుచున్నవి. మనస్సు సత్కర్మానుష్ఠానముచే పరిశుద్ధమగునేని మోక్షమును, రాగద్వేషాలదుచే కలుషితమగునేని సంసారబన్ధమును నేర్పడుచున్నవి. అటులనే యుక్తాయుక్త వివేకమువలన ధర్మార్థకామము లనెడి పురుషార్థములును, వివేకము లేనిచే నరకము నందుగాని, పశు పక్ష్యాది జన్మములందుగాని దుఃఖప్రాప్తియు సంభవించుచుండును.

శ్లో॥ రజస్తమోభ్యాం మలినం త్వశుద్ధమ్
అజ్ఞానజం సత్త్వగుణేన రిక్తమ్,
మనస్తమోదోషసమన్వితత్వాత్
జడత్వ మోహాలసతాప్రమాదైః,
తిరస్కృతం న న్న తు వేత్తి వాస్తవమ్
పదార్థతత్వం హ్యుత్తపలభ్యమానమ్.

3౫౯

తా॥ అజ్ఞాన కార్యములకు పంచ నూత్నభూతముల యొక్క సత్త్వాంశల సమష్టివలన మనస్సు (అంతఃకరణము) ఏర్పడినదని పూర్వము చెప్పబడినది. ఇట్టి మనస్సు సత్త్వగుణము చాల తక్కువగా గలదై రజస్తమోగుణములచే నపరిశుద్ధమగునప్పుడు మలిన మనస్సుని వ్యవహరింప బడును. ఆ కాలమున తమోగుణములగు జాడ్యము, మోహము, మాంద్యము, ప్రమాదము లోనగు దోషములచే దిరస్కరింపబడినదై పదార్థములయొక్క యధార్థస్వరూపమును గ్రహింప నేరకుండును.

శ్లో॥ రజదోషై ర్యుక్తం యది భవతి విక్షేపకగుణైః
ప్రతీపైః కామాద్యై రనిశ మభిభూతం వ్యధయతి,
కథంచి త్సాక్షార్థావగతిమదపి భ్రామ్యతి భృశమ్
మనో దీపో యద్వత్ప్రబలమరుతా ధ్వస్త మహిమా.

తా॥ మనస్సు స్వయముగా నూత్నవిషయములను గ్రహింప సమర్థమైనదైనను రజోగుణదోషములగు చింతా విషాద హర్షాదుల చేతను, కామక్రోధాద్యరిషడ్వర్గము చేతను దిరస్కరింపబడుతున్నదై పెనుగాలిచే చలింపజేయబడిన ప్రకీపమువలె నిరంతరము పరిభ్రమించుచుండును.

శ్లో॥ తతో ముముక్షు ర్భవబన్ధముకైః
రజస్తమోభ్యాంచ తదీయకార్యైః,
వియోజ్య చిత్తం పరిశుద్ధసత్త్వమ్
ప్రియం ప్రయత్నేన సదైవ కుర్యాత్ . 3౬౧

తా॥ కావున మోక్షవాంఛగల మానవుడు తనచిత్తమును రజస్తమోగుణములనుండియు, వాని కార్యములనుండియు నివారించి సత్త్వగుణ ప్రసాదముగాచేయవలయును. అనగా లోకకాంత్ర గర్హితములగు రాజస

తామస కర్మముల నాచరింపక శాస్త్రవిహితములగు సత్కర్మలనె నిరంతర మనుష్ఠించుచుండవలయును. ఇట్లైనచో త్వలో సంసారబంధమునుండి విడుదల కౌండగలడు.

శ్లో॥ గర్భావాసజనిప్రణాశన జరా వ్యాధ్యాదిషు ప్రాణేనామ్
యద్దుఃఖం పరిదృశ్యతే చ నరకేతచ్చిన్తయిత్వాముహూః,
దోషానేవ విలోక్యసర్వవిషయే ష్వాశాంవిముచ్యాభితః
చిత్తగ్రన్ధివిమోచనాయసుమతిస్సత్త్వంసమాలంబతామ్.

తా॥ బుద్ధిమంతుడగు పురుషుడు, ప్రాణులకు, తల్లి గర్భమున నివాసము-జన్మము-వ్యాధి-విశత్తులు-ముదిమి-మరణము-నరకము మున్నగు వానియందు గలుగు దుఃఖమును బాగుగ పలుమాటలు లాలోచించి, దోష భూయిష్టములగు సకల విషయములందును నాస్తిని విడిచి, దేహేంద్రియ సంఘాతమునందలి యభిమానము విడిపోవుటకొరకై సత్త్వగుణము నవలంబించి చిత్తమును ప్రసన్న మొనరించుకొనవలయును.

శ్లో॥ యమేషు నిరతో యస్తు నియమేషు చ యత్నతః,

వివేకిన స్తస్య చిత్తం ప్రసాద మభిగచ్ఛతి. 3౬౩

తా॥ ఏ పురుషుడు యుక్తాయుక్త వివేకముగలవాడై అహింసా వ్రతము, సత్యము, అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము, అపరిగ్రహము మున్నగు నియమములను, శౌచము, సంతోషము, తపస్సు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వర ధ్యానము మొదలగు నియమములను నిరంతర మవలంబించియుండునో అట్టి పురుషునియొక్క చిత్తము నిర్మలమగుచున్నది.

శ్లో॥ ఆసురీం సంపదం త్యక్త్వా భజే ద్యో దేవసంపదమ్,

మోక్షైక కాంక్షయా నిత్యం తస్య చిత్తం ప్రసీదతి. 3౬౪

తా॥ ఎవడు కేవలము మోక్షమునే కోరుచున్నవాడై దంభ దర్పాది రూపముగు నా సురసంపదను పరిత్యజించి శమదమాది రూప

మగు దైవసంపద నాశ్రయించి యుండునో అట్టివాని చిత్తము నిర్మల మగును.

శ్లో॥ పరద్రవ్య పరద్రోహ పరనిందా పరస్త్రియః,
నాలంబతే యస్య చిత్తం తస్య చిత్తం ప్రసీదతి. ౩౬౫

తా॥ ఎవని చిత్తము, పరద్రవ్యమును, పరద్రోహమును, పరనిం దను. పరకాంతలను గోరుకుండునో వాని చిత్తము పరిశుద్ధ మగుచున్నది.

శ్లో॥ ఆత్మవ త్సర్వభూతేషు య స్సమత్వేన పశ్యతి,
సుఖం దుఃఖం వివేకేన తస్య చిత్తం ప్రసీదతి. ౩౬౬

తా॥ ఏ పురుషుడు యోగ్యమగు బుద్ధితో సకల జీవుల యందలి సుఖదుఃఖములను తనసుఖదుఃఖములతో సమానముగా భావించుచుండునో ఆ పురుషుని చిత్తము ప్రశాంతి నొందుచున్నది.

శ్లో॥ అత్యంతం శ్రద్ధయా భక్త్యా గురు మీశ్వర మాత్మని,
యోభజ త్యసిశం తౌన్త స్తస్య చిత్తం ప్రసీదతి. ౩౬౭

తా॥ ఏ మానవుడు నిరంతరము శ్రద్ధాభక్తులతో సర్వదుఃఖములను సహించుచు తన చిత్తమున గురుపరమేశ్వరులను ధ్యానించుచుండునో అట్టివాని చిత్తము ప్రసన్నమగుచున్నది.

శ్లో॥ శిష్టాన్న మీశార్చన మార్యసేవామ్
తీర్థాటనం స్వాశ్రమధర్మనిష్ఠామ్,
యమానుషక్తిం నియమానువృత్తిమ్
చిత్తప్రసాదాయ వదన్తి తద్జ్ఞాః. ౩౬౮

తా॥ ప్రతిదినమందును దేవయజ్ఞము మున్నగు పంచయజ్ఞముల నాచరించి తచ్ఛిష్టమగు నాచారమును భుజించుటయును. ఈశ్వరారాధన

యును, పెద్దలను సేవించుటయును, పుణ్యతీర్థముల సేవించుటయు, వర్ణా
శ్రమధర్మముల నాచరించుచుండుటయును, యమనియమముల నవలంబిం
చుటయును మున్నగు నవన్నియు చిత్తశుద్ధికి సాధనములగుచున్నవని శాస్త్ర
వేత్తలగు మహానుభావులు చెప్పచున్నారు. కావున మమాత్మ జనులంద
ఱును వైని చెప్పబడిన కార్యముల నాచరించుచున్నచో త్వరలో చిత్త
శాంతి నొందగలరు.

శ్లో॥ కల్వమ్మలవశాత్పుష్పతీక్షణరూక్ష విదాహినామ్,
పూతిపర్యుషితాదీనాం త్యాగః సత్త్వాయ కల్పతే. 31౯

తా॥ చెదు, పులుపు, ఉప్పు, కారము మున్నగునవి అధికముగా
గల పదార్థములను పాకానంతరము చిరకాలము నిలువయున్న పదార్థము
లను, మర్గనపదార్థములను, పరిత్యజించి యోగ్యములగురసయుక్తపదార్థము
లను చమరుగల పదార్థములను స్వీకరించుచున్న యెడల సత్త్వగుణ మభి
వృద్ధి నొందును.

శ్లో॥ శ్రుత్యాః తత్త్వ పురాణానాం సేవయా సత్త్వవస్తునః,
అనువృత్త్యా చ సాధూనాం సత్త్వవృద్ధిః ప్రజాయతే.

తా॥ స్వాధ్యాయాధ్యయనమా వలనను, పరమాత్మ తత్త్వమును
బోధించు పురాణముల యందలి విషయముల ననుసంధానముచేసికొను
చుండుటవలనను, సాత్త్వికాహారములను భుజించుచుండుట వలనను,
రాగద్వేషవర్జితులై జితేంద్రియులగు మహానుభావుల పాదసేవ చేయుట
వలనను బాగుగా సత్త్వగుణ మభివృద్ధి నొందును.

శ్లో॥ యస్య చిత్తం నిర్విషయం హృదయం యస్య శీతలమ్,
తస్య మిత్రం జగత్సర్వం తస్య ముక్తిః కరస్థితా. 32౦

తా॥ ఎవ్వనికి ఏ విధములైన కోరికలును లేవో, ఎవ్వని చిత్తము రాగ ద్వేషాది రహితమై నిర్మలముగానుండునో వానికి సకల జగంబును మిత్రభావమున నుండును. అట్టివాడు సులభముగా ముక్తిని పొందగలడు.

శ్లో॥ హిత పరిమిత భోజీ నిత్య మేకాంతసేవీ
సకృదుచితహితోక్తిః స్వల్పనిద్రావిహారః,
అసునియమనశీలో యో భవత్యుక్తకాలే
స లభత ఇహ శీఘ్రం సాధుచిత్తప్రసాదమ్. 32౨

తా॥ సత్త్వగుణమును, ఆరోగ్యమును వృద్ధిపొందించు నట్టి యాహారమును మితముగా భుజించువాడును, విజనప్రదేశమున నొంటిగా నుండు వాడును, పరహితకరములగు వాక్యములను మితముగా మాటలాడు వాడును, నియతములగు నిద్రావిహారములు గలవాడును, (నియతముగు నిద్రయనగా, రాత్రి 10 గంటలనుండి తెల్లవారు జామున 4 గంటలవరకు నిద్రించి పగలు నిద్రింపకుండుట) (నియత విహారమన దినమునకు 8 మైళ్ళకన్న ఎక్కువ నడువకుండుట) యోగశాస్త్ర నియమముల ననుసరించి ప్రాణాయామము నాచరించువాడును నగు మానవుడు శీఘ్ర కాలముననే చిత్త శుద్ధిని పొందగలడు.

శ్లో॥ చిత్తప్రసాదేన వినాఽవగన్తుమ్
బద్ధో నశక్నోతి పరాత్మతత్త్వమ్,
తత్త్వావగత్యా తు వినా విముక్తిః
న సిద్ధ్యతి బ్రహ్మసహస్రకోటిషు. 323

తా॥ మానవుడు చిత్తశుద్ధిలేక, పరమాత్మ స్వరూపమును తెలిసి కొననేరడు. పరమాత్మ స్వరూపము నెఱుంగక వేయికోట్ల కల్పములకై నను ముక్తి సిద్ధింపనేరదు.

శ్లో॥ మనోఽ ప్రసాదః పురుషస్యబంధః
మనః ప్రసాదః భవబంధముక్తిః,
మనః ప్రసాదాఽధిగమాయ తస్మాత్
మనోనిరాసం విదధీత విద్వాన్.

324

తా॥ పలుమాటలేల? చిత్తము రాగజేష్ఠ్యములచే కలుషితమగు నప్పుడు సంసారబంధ మేర్పడుననియును, శమదమాదులచే పరిశుద్ధమగు నప్పుడు సహజమగు ముక్తి వ్యక్తమగుననియు సర్వవేదాంతసిద్ధాంతము. కావున ముముక్షుజనలు మనోదోషముల నన్నిటిని నివర్తింపజేసికొనుటకై సర్వవిధముల యత్నింపవలయును.

శ్లో॥ పంచానామేవ భూతానాం
రజోఽశేభ్యోఽభవన్ క్రమాత్,
వాక్పాణిపాదపాయూప
స్థాని, కర్మేంద్రియాణ్యను.

325

తా॥ అకాశము మున్నగు పంచనూత్మభూతములయొక్క వ్యష్టి గతములగు రజోగుణాంశములనుండి క్రమముగా వాక్పాణిపాదపాయూప స్థలను నైదును కర్మేంద్రియములు జన్మించినవి.

శ్లో॥ సమస్తేభ్యోరజోఽశేభ్యోవ్యోమాదీనాంక్రియాత్మికాః,
ప్రాణాదయ స్సముత్పన్నాః పంచాఽప్యస్తరవాయవః.

తా॥ అకాశాది పంచనూత్మ భూతములయొక్క రజోగుణ భాగముల సమష్టి నుండి “ప్రాణము, ఆపానము, వ్యానము, ఉదానము, సమానము” అను నైదు వాయువులు జన్మించినవి. ఇవి శరీరములోపల సంచరించు స్వభావము గలవి.

శ్లో॥ ప్రాణః ప్రాగ్గమనేన స్యాత్ అపానోఽ వాగ్గమనేన చ,
వ్యానస్తు విష్వగ్గమనాత్ ఉత్క్రాంత్యో దానశ్శివ్యతే.

శ్లో॥ అశితాన్నరసాదీనాం సమీకరణధర్మతః,
సమాన ఇత్యభిప్రేతో వాయు ర్య స్తేషు పంచమః.

తా॥ శరీరమునందు హృదయమునకు పైభాగమున సంచరించు
వది ప్రాణవాయువు. క్రిందిభాగమున సంచరించునది అపానవాయువు.
శరీరమందలి సమస్త నాడులయందును సంచరించునది వ్యానవాయువు.
నాభిదేశముననుండి, భుజింపబడిన పదార్థముల శారమును సప్తధాతువు
లనుగా పరిణమింప జేయునది సమానవాయువు. కంఠదేశమున నుండునది
ఉదానవాయువు. ఇది మరణకాలమునందు ప్రాణేంద్రియాదులను శరీరము
నుండి ఉత్క్రమింపజేయును. ఈ సంగతి యంతయు ప్రశ్నోపనిషత్తు
నందు బాగుగాబోధింపబడినది.

శ్లో॥ క్రియైవ దృశ్యతే ప్రాయః ప్రాణకర్మేంద్రియేష్వలమ్,
తతస్తేషాం రజోఽంశేభ్యో జనిరంగీకృతా.బుధైః. 32౯

శ్లో॥ రాజసీంతుక్రియాశక్తిం తమశ్శక్తిం జడాత్మికామ్,
ప్రకాశరూపిణీం సత్త్వశక్తిం ప్రాహు ర్మనీషిణః. 3౩౦

తా॥ ప్రాణము మున్నగు పంచవాయువుల యందును వాక్కు
మున్నగు పంచకర్మేంద్రియముల యందును చలన క్రియయే విశేషముగా
శనబడుచున్నది. కావున నవి యన్నియు పంచనూత్మభూతములయొక్క
రజోగుణభాగములవలననే యుత్పన్నమలెనవని నిర్ధారణచేయుచున్నారు.
మరియు వ్యాసాది మహర్షులు రజస్సత్త్వతమోగుణముల స్వరూపమును
పరిశీలించి, రజోగుణముక్రియాశక్తి ప్రధానమై చలనాదిక్రియలనుకలిగించు
వనియు, సత్త్వగుణము జ్ఞానశక్తి ప్రధానమై సుఖము, ప్రకాశము

మున్నగు వానిని కలిగించు ననియు, తమోగుణము జడశక్తి ప్రధానమై
అలస్యము, నిద్ర, మాంద్యము, ప్రమాదము మున్నగు వానిని గలిగించు
ననియు చెప్పుచున్నారు. కావున ప్రాణవాయువులును, కర్మేంద్రియము
లును రజోగుణ జన్యము లనుట నిర్వివాదము.

శ్లో॥ ఏతే ప్రాణాదయః పంచ పంచ కర్మేంద్రియై స్సహ,
భవే త్ప్రాణమయః కోశః స్థూలో యేనైవ చేష్టతే. 3౮౧

తా॥ పూర్వమందు చెప్పబడిన పంచప్రాణవాయువులును, పంచ
కర్మేంద్రియములును కలిసి ప్రాణమయకోశమనబడుచున్నది. ఈ ప్రాణ
మయకోశము చేతనే, స్థూలశరీరము (అన్నమయకోశము) పనిచేయుచున్నది.

శ్లో॥ య ద్యన్నిష్పాద్యతే కర్మ పుణ్యం వా పాప మేనవా,
వాగాదిభిశ్చ పపుషా తత్ప్రాణమయకర్తృకమ్. 3౮౨

తా॥ శరీరముచేతను, జ్ఞానకర్మేంద్రియములచేతను ఏ యే పుణ్య
పాపకర్మములు చేయబడుచున్నవో వాని కన్నిటికిని ప్రాణమయకోశమే
ప్రవర్తకమగుచున్నది.

శ్లో॥ వాయునోచ్ఛాలితో వృక్షో నానారూపేణ చేష్టతే,
తస్మిన్వినిశ్చతే సోఽపి నిశ్చల సాన్య దృఢా తథా. 3౮౩

శ్లో॥ ప్రాణకర్మేంద్రియై ర్దేహః ప్రేర్యమాణః ప్రవర్తతే,
నానాక్రియాసు సర్వత్ర విహితా విహితాదిషు. 3౮౪

తా॥ వృక్షము గాలిచే కదల్చబడి యనేక విధముల కదలును.
ఆ గాలి కదలకున్న తానును కదలకుండును. అట్లే దేహము, ప్రాణ
వాయువుల చేతను, కర్మేంద్రియములచేతను ప్రేరేపించబడుచు పలువిధ
ములగు విధినిషేధ కార్యములయందు ప్రవర్తించును. ప్రాణ కర్మేంద్రియ

మూలు నిరుద్ధములగు కాలమున (అనగా సమాధి దశయందు) దేహమును విశ్చలమగుచుండును.

శ్లో॥ కోశత్రయం మిళితైవైత ద్వపుసాన్య తూత్కమాత్మనః,
అతిసూక్ష్మతయా లీన స్యాత్మనో గమకత్వతః. 3౮౫

శ్లో॥ లింగమి త్యుచ్యతే స్థూలాపేక్షయా సూక్ష్మ మిష్యతే,
సర్వం లింగవపు జ్ఞాత మేకధీవిషయత్వతః. 3౮౬

తా॥ పూర్వమందు చెప్పబడిన ప్రాణమయ మనోమయ విజ్ఞాన మయకోశములు మూడును కలిసి జీవాత్మకు లింగ శరీర మగుచున్నది. ఇయ్యదిబుద్ధిగుహయందు గూఢముగనున్న ఆత్మస్వరూపమును నూచించు నదగుటచే లింగశరీరమనియు, స్థూలదేహము నపేక్షించి సూక్ష్మమగు టచే సూక్ష్మశరీరమనియు ప్రసిద్ధి కెక్కినది. మరియు ప్రాణమయ మనోమయ విజ్ఞానమయకోశములు మూడును కలిసి బుద్ధియందు ఏక రూపమున భాసించునదగుటచే నీమాటికిని కలిపి లింగశరీరమని పేరు గల్గినది.

శ్లో॥ సమప్త్తి సాన్య త్తరుగణః నామాన్యేన వనం యథా,
ఏత త్సమప్త్యుపహితం చైతన్యం సకలం విభు,
హిరణ్యగర్భ సూత్రాత్మా ప్రాణ ఇత్యపి పండితాః.

తా॥ పలురకములగు వృక్షములయొక్క సమదాయము 'వనమ'ని వ్యవహరింపబడునట్లుగా, లింగశరీరము లన్నిటితోడను గూడుకొనిన చైతన్యము హిరణ్యగర్భడనియు, "సూత్రాత్మ" యనియు, "ప్రాణ మ"నియు శాస్త్రములయందు వ్యవహరింపబడు చున్నది.

శ్లో॥ హిరణ్మయే బుద్ధిగర్భే ప్రచకాస్తి హిరణ్యవత్,
హిరణ్యగర్భ ఇత్యస్య వ్యపదేశ స్తతో మతః. 3౮౭

శ్లో॥ సమస్తలింగదేహేషు సూత్రవ న్మణిపంక్తిషు,
వ్యాప్య స్థితత్వాత్సూత్రాత్ప్రాణనాత్ప్రాణఉచ్యతే.

తా॥ ప్రకాశరూపమగు బుద్ధిగర్భంబున ప్రతిబింబరూపముచే
బంగారమువలె ప్రకాశించుచున్నవాడు గావున 'హిరణ్యగర్భ' డనియు,
మణిహారములందు దారమువలె సకల లింగశరీరము లందును నూత్నరూప
మున వ్యాపించియున్నవాడు గావున 'సూత్రాత్మ' యనియు, లింగశరీర
ముల నన్నిటిని వాని వాని యందుగల సంస్కారముల ననుసరించి
యాయా కార్యములందు ప్రవర్తింపజేయుచున్నాడు గాన ప్రాణమనియు
నీ సమస్త లింగ శరీరాభిమాని వ్యవహరింపబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ నై కధీవిషయత్వేన లింగం వ్యప్తి భవత్యథ,
యదేత ద్వ్యప్త్యుపహితం చిదాభాససమన్వితమ్. 3౯౦

శ్లో॥ చైతన్యం తైజస ఇతి నిగదంతి మనీషిణః,
తేజోమయాంతఃకరణోపాధిత్యేనైవ తైజసః. 3౯౧

తా॥ సమస్త లింగదేహములందును నభిమానముగల చైతన్యము,
'హిరణ్యగర్భ'ది నామములచే పూర్వము వర్ణింపబడినది. లింగ శరీరము
లనేకము లగుటచే కొక్కొక్క లింగ శరీరమునకు ప్రత్యేకముగా వ్యప్తి
లింగశరీర మునిపేరు. ఇట్టి వ్యప్తిలింగ శరీరముతో గూడుకొనినదై
యందు ప్రతిఫలించిన చైతన్యము తైజసు డనబడుచున్నది. అనగా
వ్యప్తిలింగ శరీరాభిమానియగు పురుషుడు, తేజస్సువలె స్వచ్ఛమగు అంతః
కరణము ఉపాధిగాగలవాడగుటచే తైజసు డనబడుచున్నాడనిభావము.

శ్లో॥ స్థూలా తూక్ష్మతయా వ్యప్తే
రస్యః సూక్ష్మవపు ర్మతమ్,

అస్య జాగరసంస్కార

మయత్వా ద్వపు రుచ్యతే.

౩౯౨

తా॥ ఈ లింగశరీరము స్థూలశరీరముకంటె నూత్నమైనది గాన నూత్నమనియును, జాగ్రదవస్థయందలి అనుభవము వలన గలిగిన సంస్కారములే స్వరూపముగా గలది గాన శరీరమనియు చెప్పబడుచున్నది. లింగశరీరమునకు స్థూలావయవములు లేకున్నను ప్రాతిభాసికావయవములు కలవు కాన శరీర మనెడి వ్యవహారముపపన్నమగుచున్నది.

శ్లో॥ స్వప్నే జాగరకాలీన వాసనాపరికల్పితాన్,

తైజసో విషయాన్ భుంక్తేసూక్ష్మార్థాన్ సూక్ష్మవృత్తిభిః.

తా॥ వ్యప్తిలింగ శరీరాభిమాని యగు తైజసుడు స్వప్నాస్థయందు జాగ్రదవస్థ యందలి గృహారామా ద్యనుభవములయొక్క సంస్కారములచే కల్పితములగు సూక్ష్మపదార్థ విషయములను సూక్ష్మములగు మనోవృత్తులచే ననుభవించుచున్నాడు.

శ్లో॥ సమప్తే రపిచ వ్యప్తేః సామాన్యేనైవ పూర్వవత్,

అభేదవ జ్ఞాతవ్యః జాత్యైకత్వే కుతోభిదా. ౩౯౩

తా॥ పూర్వము ౩౬౫+౩౬6 శ్లోకములలో, ఈశ్వరోపాధియగు సమప్త్యజ్ఞానమునకును, జీవోపాధియగు వ్యప్త్యజ్ఞానమునకును, వనవృత్త్యావయముచే భేదములేదని చెప్పబడినది. అటులనే ప్రకృతమందును సమప్తిలింగ శరీరమునకును, వ్యప్తిలింగశరీరమునకును సమాన ధర్మము. అనేకములుండుటచే నభేదము నెఱుంగ వలయును. జాతియొక్కటియగు నప్పుడు భేదముండ నేరదుగదా?

శ్లో॥ ద్వయో రుపాధ్యో రేకత్వే తయో రప్య భిమానినోః,

సూత్రాత్మన స్తైజసస్యా ప్యభేదః పూర్వవన్మతః. ౩౯౪

తా॥ సమష్టి వ్యవస్థిజ్ఞానములు రెండును నొకటి యగుటచేత తదభిమానులగు ఈశ్వర ప్రాజ్ఞు లిరువురకును నభేదమని పూర్వము వర్ణింప బడినది. (323 శ్లోకములలో) అటులనే సమష్టిసూక్ష్మశరీర, వ్యష్టిసూక్ష్మశరీర ములు రెండును నభిన్నములగుటచే తదభిమానులగు హిరణ్యగర్భ తైజసుల కుభయులకును భేదము లేదని శాస్త్రములందు విశ్చయింపబడినది.

శ్లో॥ ఏవం సూక్ష్మప్రపంచస్య ప్రకార శ్శాస్త్రసమ్మతః,
అథ స్థూలప్రపంచస్య ప్రకారః కథ్యతే శ్రుణు. 324

తా॥ ఇట్లు సూక్ష్మప్రపంచముయొక్క స్వరూపము నిరూపింప బడినది. ఇక స్థూలప్రపంచముయొక్క స్వరూపము వర్ణింపబడుచున్నది గాన శ్రద్ధతో వివరమును.

శ్లో॥ తాన్యేన సూక్ష్మభూతాని వ్యోమాదీని పరస్పరమ్,
పంచీకృతాని స్థూలాని భవంతి శ్రుణు తత్కమమ్.

తా॥ పూర్వమందు చెప్పబడినది కాశాదిపంచసూక్ష్మభూతము లేపర స్పరము పంచీకరణము చేయబడినవై స్థూలభూతములగుచున్నవి. ఆ పంచీ కరణపద్ధతిని వినుము. భూతముల పంచీకరణక్రమము రాబోవు శ్లోకము లలో వివరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఖాదీనాం భూత మేకైకం సమమేవ ద్విధాద్విధా,
విభజ్య భాగం తత్రాద్యం త్యక్త్వా భాగద్వితీయకమ్.

శ్లో॥ చతుర్థా సువిభజ్యాథ త మేకైకం వినిక్షిపేత్,
చతుర్ణాం ప్రథమే భాగే క్రమేణ స్వార్థ మంతరా. 325

తా॥ ఆకాశము మున్నగు నైదు భూతములలో నొక్కొక్క భూత మును రెండు సమభాగములుగా చేయవలయును. అందు మొదటి భాగ మును నొకచోటనుంచి రెండవ భాగమును మరల నాలుగుభాగములుగా

జేయవలయును. ఈ నాల్గుభాగములను తమతమ ప్రథమార్థభాగములను విడిచి ఇతర భూతములయొక్క మొదటి యర్థభాగములలో నొక్కటొక్కటిగా జేర్చవలయును. ఇట్లు చేయగా నూత్మభూతములైదును పంచీకృతములగును.

శ్లో॥ తతోవోమ్యాది భూతానాం భాగాః పంచ భవంతి తే,
స్వ స్వార్థభాగే నాన్వేభ్యః ప్రాప్తం భాగచతుష్టయమ్.
సంయోజ్య స్థూలతాంయాన్తివోమ్యాదీనియథాక్రమమ్.

తా॥ ఆకాశాది భూతములయొక్క ప్రథమార్థభాగములైదును ఇతర భూతములయొక్క ద్వితీయార్థ భాగములలోని నాల్గవ భాగములతో కూడుకొనినవై స్థూల స్వరూపమును చెందుచున్నవి. ఇవియే స్థూల భూతములనియు, పంచమహాభూతములనియు ననబడుచున్నవి.

శ్లో॥ అనేనోద్భూతగుణకం భూతం వత్సే ౭వధారయ. ౪౦౦
శబ్దైకగుణ ఆకాశః శబ్దస్పర్శగుణో౭నిలః,
తేజశ్శబ్దస్పర్శరూపైః గుణవత్కారణం క్రమాత్. ౪౦౧
ఆపశ్చతుర్గుణాశ్శబ్దస్పర్శరూపరసైః క్రమాత్,
ఏభిశ్చతుర్భిర్గంధేన సహపంచగుణామహీ. ౪౦౩

తా॥ పంచీకరణముచే భూతములకు గలిగిన గుణము లెవ్వియన, ఆకాశమునకు శబ్దమును, వాయువునకు శబ్దస్పర్శములను రెండు గుణములును, తేజస్సునకు శబ్దస్పర్శరూపములను మూడు గుణములును, జలమునకు శబ్దస్పర్శరూపరసములను నాల్గు గుణములును భూమికి శబ్దస్పర్శరూపరస గంధములను నైదు గుణములును నగుచున్నవి.

శ్లో॥ ఆకాశాంశతయా శ్రోత్రం శబ్దం గృహ్లాతి తద్గుణమ్,
త్వజ్జూరుతాం శక్తతయా స్పర్శం గృహ్లాతి తద్గుణమ్. ౪౦౪

తేజోఽంశకతయా చక్షూ రూపం గృహ్లాతి తద్గుణమ్,
అబంశకతయా జిహ్వ రసం గృహ్లాతి తద్గుణమ్,
భూమ్యంశకతయాఘ్రాణం గంధం గృహ్లాతి తద్గుణమ్.

తా॥ వెనుక 341 వ శ్లోకమునందు శ్రోత్రాక్షిజ్ఞానేంద్రియము లైదును ఆకాశాది పంచభూతములయొక్క సాత్త్వికభాగముల వలన నుత్పన్నములైనవని చెప్పబడినది. కావుననే శ్రోత్రేంద్రియము ఆకాశము యొక్క సాత్త్వికభాగమువలన పుట్టినదగుటచే నాకాశగుణమగు శబ్దమును గ్రహించుచున్నది. అటులనే త్వగింద్రియము వాయ్వంశ జాతమగుటచే వాయుగుణమగు స్పర్శమును గ్రహించుచున్నది. శీతేంద్రియము తేజస్సుయొక్క సాత్త్వికాంశమువలన పుట్టినదగుటచేతేజోగుణమగు రూపమును గ్రహించుచున్నది. రసనేంద్రియము జలాంశ జాతమగుటచే జలగుణమగు రసమును గ్రహించుచున్నది. ఘ్రాణేంద్రియము భూమియొక్క సాత్త్వికాంశమువలన పుట్టినదగుటచే భూమిగుణమగు గంధమును గ్రహించుచున్నది.

శ్లో॥ కరోతి ఖాంశకతయా వాక్ శబ్దోచ్ఛారణక్రియామ్.

వాయ్వంశకతయా పాదౌ గమనాదిక్రియా పరా,
తేజోఽంశకతయా వాణీ వహ్నోద్యర్చనతత్పరా. ౪౦౭
జలాంశకతయో పస్థో రేతోమూత్రవిసర్గకృత్,
భూమ్యంశకతయా పాయుః కఠినం మల ముత్సృజేత్.

తా॥ పూర్వము ప్రాణమయకోశమును నిరూపించు సమయమున 375 వ శ్లోకమునందు వాగాది కర్మేంద్రియము లైదును ఆకాశాది పంచభూతములయొక్క రజోగుణ భాగములవలన నుత్పన్నములైన వని వర్ణింపబడినది. అందువలననే వాగింద్రియము ఆకాశముయొక్క రజోగుణ భాగమువలన పుట్టిన దగుటచే నాకాశ గుణమగు శబ్దము నుచ్ఛరించు

చున్నది. పాదములు వాయువుయొక్క రజోగుణ భాగమువలన సుత్పన్నములైన వగుటచే గమనాగమనాది కార్యముల వొనరించుచున్నవి. హస్తములు తేజస్సుయొక్క రజోగుణభాగమువలన పుట్టిన వగుటచే నగ్నాదీ దేవతల సారాధించుచున్నవి. ఉపస్థేంద్రియము జలముయొక్క రజోగుణ భాగమువలన పుట్టినదగుటచే రేతోమూత్రముల విడుచుచున్నది. నాయ్వింద్రియము భూమియొక్క రజోగుణభాగజాతమగుటచేమలమును విసర్జించుచున్నది.

శ్లో॥ శ్రోత్రస్య దైవతం దిక్స్యాత్ త్వచో వాయు ర్దృశోరవిః,
జిహ్వాయా వరుణో దైవం ఘ్రాణస్య త్వశ్విసావుభౌ.

శ్లో॥ వాచోఽగ్ని ర్హస్తయో రింద్రః పాదయోస్తు త్రివిక్రమః,
పాయోర్మృత్యు రుపస్థస్య త్వధిదైవం ప్రజాపతిః. ౪౧౦

శ్లో॥ మనసో దైవతం చంద్రో బుద్ధి ర్దైవం బృహస్పతిః,

రుద్ర స్త్వహంకృతే ర్దైవం క్షేత్రజ్ఞ శ్చిత్తదైవతమ్. ౪౧౧

తా॥ శ్రోత్రమునకు దిక్కును, ఘ్రాణమునకు వాయువును, నేత్రమునకు నూర్యడును, నాలుకకు వరుణుండును, నాసికకు ఆశ్వినులును, వాక్కునకు అగ్నియు, హస్తములకు ఇంద్రుండును, పాదములకు త్రివిక్రముండును, పాయువునకు మృత్యువును, ఉపస్థమునకు ప్రజాపతియు, మనస్సునకు చంద్రుండును, బుద్ధికి బృహస్పతియు, అహంకారమునకు రుద్రుండును, చిత్తమునకు క్షేత్రజ్ఞుండును, క్రమముగా నధిదైవతములగుచున్నారు.

శ్లో॥ దిగాద్యా దేవతా సుర్వాః ఖాదీనత్వాంశసంభవాః,
సంధితా ఇంద్రియస్థాన ప్షిన్ద్రియాణి సమంతతః. ౪౧౨
నిగృహ్ణన్త్యనుగృహ్ణన్తి ప్రాణి కర్మానురూపతః,

తా॥ ఇకాశాది పంతభూతములయొక్క సాత్త్వికభాగములవలన పుట్టిన
ఐగాది దేవతలందఱును పరమేశ్వరునిచే నాయా యింద్రియ స్థానములందు
పరిపాలకులుగా నియమింపబడినవారై జీవులయొక్క పూర్వకర్మముల
వనుసరించి నిగ్రహానగ్రహముల నొనరించుచున్నారు. అనగా పాప
ప్రాబల్యమున్నచో నాయా ఇంద్రియ సామర్థ్యమును ప్రతిబంధించుచుందురు.
పుణ్యాతిశయమువలన నాయా యింద్రియములకు సామర్థ్యాతిశయమును
కలిగించుచుందురని భావము.

శ్లో॥ శరీరకరణగ్రామ ప్రాణాహ మధిదైవతమ్,
పంచైతే హేతవ ప్రోక్తాః సిద్ధతై సర్వకర్మణామ్. ౪౦౩

తా॥ శరీరము - జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియములు - పంచప్రాణములు -
అపిత్యుడు మున్నగు సిద్ధియాయాధిష్ఠానదైవతములు - అహంకారము అను నీ
యైదును పుణ్య పాప కర్మాచరణమునకు సాధనము లగుచున్నవి.*

శ్లో॥ కర్మానురూపేణ గుణోద్గమో భవేత్
గుణానురూపేణ మనఃప్రవృత్తిః,
మనోఽనుగై స్తై రుభయాత్మకేంద్రియైః
నివర్త్యతే పుణ్య మపుణ్య మత్ర. ౪౦౪

* శ్లో॥ పంచేమాని మహాబాహూ కారణాని నిబోధ మే,
సాంఖ్యే కృతాస్తే ప్రోక్తాని సిద్ధయే సర్వకర్మణామ్.

శ్లో॥ అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్,
వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టాః దైవంచైవాత్ర పంచమమ్.

శ్లో॥ శరీరవాఙ్మనోభి ర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః,
న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పంచైతే తస్య హేతవః.

తా॥ జీవులయొక్క జన్మాంతర కర్మముల ననుసరించి సత్త్వరజః
స్తమోగుణము లుదయించును. ఆ యా గుణముల కనురూపముగా మనో
వృత్తు లేర్పడుచుండును. మనోవృత్తుల ననుసరించి ప్రవర్తించు స్వభా
వముగల జ్ఞాన కర్మేంద్రియములచే పుణ్యపాప కర్మము లాచరింపబడు
చున్నవి.

శ్లో॥ కరోతి విజ్ఞానమయోఽభిమానమ్
కర్తాఽహ మేవేతి తదాత్మనా స్థితః,
ఆత్మా తు కించి న్నకరోతి సాక్షీ
నకారయత్యేవ తటస్థన త్సదా.

రంగ

తా॥ విజ్ఞానమయ కోశాభిమానియగు జీవుడు దేహేంద్రియ
సంఘాతముతో తాదాత్మ్యము నొందినవాడై ప్రపంచ వ్యవహారములందు
కర్తయగుచున్నాడు. అత్మచైతన్యము మాత్రము సాక్షిరూపమై ఉదాసీ
నునివలెనే వ్యవహారమునకును కర్తగాని, ప్రేరకముగాని గాకున్నది.

శ్లో॥ ద్రష్టా శ్రోతా వక్తా కర్తా భోక్తా భవత్యహంకారః,
స్వయ మేతద్వికృతీనాం సాక్షే నిర్దేపవవాత్మా.

రంగ

తా॥ అహంకారము ఆయా యంద్రియములతో తాదాత్మ్యము నొంది
చూచునదియు, వినునదియు, మాటలాడునదియు స్పృశించునదియు,
నగుచు, సర్వవ్యవహారములకును కర్తయై కర్మఫలముల వనుభవించుచున్నది.
ఇక నాత్మమున్ననో సర్వవికారములకును సాక్షిరూపుడై దేనియందును
సంగము నొందకున్నాడు.

శ్లో॥ ఆత్మన సాక్షీమాత్రత్వం నకర్తృత్వం నభోక్తృత్వం,
రవివ త్ప్రాణిభి ర్లోకే క్రియమాణేషు కర్మసు.

రంగ

తా॥ లోకమున సకల ప్రాణులును తమతమ పనులను నిర్వర్తించు
కొనుచుండగా సూర్యుడు సాక్షిమాత్రుడై చూచుచుండునేగాని తాను

(కర్మలను) చేయువాడుగాని వాని ఫలముల ననుభవించువాడుగాని కాకున్నాడు. అటులనే పరమాత్మయు, లోకవ్యవహారములందు సాక్షి మాత్రుడై కర్తృత్వభోక్తృత్వ వర్జితుడగుచున్నాడు.

శ్లో॥ నహ్యర్కఃకురుతే కర్మ నకారయతి జంతవః,

స్వస్వభావానురోధేన వర్తంతే స్వస్వకర్మసు.

తథైవ ప్రత్యగాత్మాపి రవివ నిష్క్రియాత్మనా

ఉదాసీనతయై వాస్తే దేహాదీనాం ప్రవృత్తిషు. రంగ

తా॥ సూర్యుడుస్వయముగానే పనియునేమియుచేయడు. ఇతరులను పనిచేయప్రేరేపింపడు మరేమనిన జీవులు తమతమ పూర్వజన్మములందలి సంస్కారముల ననుసరించి వారివారి కార్యముల నాచరించుకొనుచున్నారు. ఇంతియేకాని జీవులుచేయు పనులందు సూర్యనకెంతమాత్రము(ను) సంగమలేదు. అటులనే ప్రత్యగాత్మయు, సూర్యనివలె నిష్క్రియముడై దేహేంద్రియా మనఃప్రాణ కార్యములందు సంగరహితుడగుచున్నాడు.

శ్లో॥ అజ్ఞాత్వైవం పరం తత్త్వం మాయామోహితచేతసః,

స్వాత్మ న్యారోపయంతే తత్కర్తృత్వాద్యన్యగోచరమ్.

తా॥ ఈ విధమగు పరమ యాథాత్మ్యమును గ్రహింపజేరనివారై మాయామోహితులగు మూఢజనులు, దేహము, ఇంద్రియములు, మనస్సు, ప్రాణములు మున్నగువానికి సంబంధించిన కర్తృత్వ భోక్తృత్వాది ధర్మములను నిర్వికారములగు నాత్మయందు ఆరోపించుచున్నారు.

శ్లో॥ ఆత్మస్వరూప మవిచార్యవిమూఢబుద్ధిః

ఆరోపయ త్యఖిలమేత దనాత్మకార్యమ్,

స్వాత్మన్యసంగచితి నిష్క్రియవవ చన్ద్రే

దూరస్థ మేఘకృతధావనవత్ భ్రమేణ.

౪౨౦

తా॥ బాలురు, మేఘములు పరుగిడుచుండగా చంద్రుడు పరుగిడుచున్నాడని పొరబడుచుందురు. అటులనే మూఢజనులందరును దేహేంద్రియాదులయొక్క కార్యముల నన్నిటిని జ్ఞానరూపమై సర్వసంగవర్జితమై నిష్క్రియమగు నాత్మస్వరూపమునం దారోపించుచున్నారు.

శ్లో॥ ఆత్మా నాత్మవివేకం స్ఫుటతర మగ్రే నివేదయిష్యామః,
ఇమమాకర్ణయవిద్వన్ జగదుత్పత్తి ప్రకారమావృత్త్యా.

తా॥ పండితుడవగు నోశిష్యురత్నమా? మేము నీకు ఆత్మానాత్మవివేకమును స్పష్టముగా ముందు వర్ణింపనున్నారము. దానికి పూర్వమున ప్రపంచ సృష్టిక్రమమును మరల బాగుగా నాకర్ణింపుము.

శ్లో॥ పంచీకృతేభ్యః ఖాదిభ్యోభూతేభ్య స్త్వీక్షయేశితుః,
సముత్పన్న మిదం స్థూలం బ్రహ్మాండం సచరాచరమ్.

తా॥ పరమేశ్వరుని సంకల్పముచే పంచీకృతములగు పంచమహాభూతములవలన చరాచరాత్మకమగు నీస్థూల ప్రపంచమంతయు నుత్పన్నమాయెను.

శ్లో॥ ప్రీహ్యద్యోవధయ స్సర్వాః
వాయుతేజోఽగ్నిబుభూమయః,
సర్వేషా మప్యభూదన్నం
చతుర్విధశరీరిణామ్.

౪౨౩

తా॥ జరాయుజాది భేదముచే నాలుగు విధములగు సకల జంతువులకును, ధాన్యవిశేషములును, ఓషధివిశేషములును, వాయువు, తేజము, జలము, భూమియు నాహారమగుచున్నవి.

శ్లో॥ కేచిన్నారతభోజనాః ఖలు పరే చంద్రార్కతేజోఽశనాః
కేచిత్త్రోయకణాశినోఽపరిమితాః కేచిత్తుమృద్భక్షకాః,
కేచిత్స్వర్ణశిలాతృణాదనపరాః కేచిత్తు మాంసాశినః
కేచిద్ద్వీహీయవాన్నభోజనపరాః జీవన్త్యమీ జన్తవః.

తా॥ బ్రహ్మాండమునందు కొన్ని జంతువులు వాయువును భక్షించు
నవియు, మరికొన్ని నూర్యచంద్రుల కిరణకాంతులను భుజించునవియు,
కొన్ని జలబిందువులను పానము చేయునవియు, మరికొన్ని మృత్తును
భక్షించునవియు, కొన్ని యాకులను, గులకరాళ్ళను, గడ్డిని దినునవియు,
మరికొన్ని మాంసమును దినునవియు. కొన్ని ప్రీహీయవాది ధాన్యముల
యన్నమును భుజించునవియునై జీవయాత్రను గడుపుకొనుచున్నవి. ఇది
సర్వప్రసిద్ధము.

శ్లో॥ జరాయుజాండజ స్వేదజోద్భిజ్జాఖ్యా శ్చతుర్విధాః,
స్వస్వకర్మానురూపేణ జాతా స్తిష్ఠన్తి జన్తవః. ౮౨౫

తా॥ ప్రాణులు తమ తమ పూర్వజన్మ కర్మానుసారముగా
జరాయుజములు అండజములు, స్వేదజములు, ఉద్భిజ్జములు అని నాలుగు
విధములుగా జన్మించుచున్నవి.

శ్లో॥ యేఽత్రజాతా జరాయుభ్యః తేనరాద్యా జరాయుజాః
అండజాస్తే స్యు రండేభ్యో జాతా యే విహగాదయః.

శ్లో॥ స్వేదా జ్జాతా స్వేదజాస్తేయాకాలూక్సాదయోఽపిచ,
భూమిముద్భిద్య యే జాతా ఉద్భిజ్జాస్తే ద్రుమాదయః.

తా॥ మావివలన బుట్టినట్టి మనుష్యులు, పశువులు మున్నగునవి
జరాయుజములనియు, గ్రుడ్డువలన జన్మించునట్టి పక్షులు, సర్పములు,

లోనగునవి ఆండజములనియు, చెమటవలననుత్పన్నములగు పేలు, నల్లులు, దోమలు మున్నగునవి స్వేదజములనియు, భూమిని ఛేదించుకొని పుట్టునట్టి చెట్లు-తీగలు-పొదలు మున్నగునవి ఉద్భిజ్జములనియు శాస్త్రబడుచున్నవి.

శ్లో॥ ఇదం స్థూలవపు జ్ఞాతం భౌతికం చ చతుర్విధమ్,

సామాన్యేన సమప్తిస్యా దేకధీవిషయత్వతః. ౪౨౮

తా॥ జరాయువాది భేదములచే నా లు గు విధములుగానున్న ప్రాణులయొక్క స్థూలశరీర సముదాయమంతయున, సమానధర్మములు గలదై స్థూలశరీర మను నొక్కటియే బుద్ధిలో స్ఫురించుచుండుటచే సమప్తి యగుచున్నది.

శ్లో॥ ఏతత్సమవ్యవచ్ఛిన్నం చైతన్యం స్థూలసంయుతమ్,

ప్రాహు ర్వైశ్వానర ఇతి విరాడితిచ వైదికాః . ౪౨౯

తా॥ ఈ సకల ప్రాణులయొక్క స్థూలశరీర సముదాయముతో గూడిన చైతన్యమునే వైశ్వానరుడనియు విరాట్టనియు పండితులునుడువుచున్నారు.

శ్లో॥ వైశ్వానరో విశ్వనరే ష్వాత్మత్వే నాభిమానతః,

విరాట్ స్వాత్ వివిధత్వేన స్వయమేవ విరాజనాత్ .

తా॥ అత్మచైతన్యము సకలప్రాణి శరీరములందును “నేను, నేను”ను నభిమానముగలదగుటవలన వైశ్వానరుడనియు, స్వయముగానే పలు విధములగు ప్రపంచదూపమున భాసించుచున్నదగుటవలన విరాట్టనియు కృతహరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ చతుర్విధం భూతజాతం తత్తజ్జాతివిశేషతః,

నైకధీవిషయత్వేన పూర్వవ ద్వ్యప్తి రిష్యతే. ౪౩౦

తా॥ జరాయుజాది భేదముచే నాలుగు విధములగు జీవకోటి యంతయును స్వగతములుగు మనుష్యత్వాది జాతి విశేషములను పురస్కరించుకొని పలువిధములుగా భాసించుచున్నదగుటచే వేఱువేఱుగ (ప్రత్యేకముగా) ఒక్కొక్క వ్యక్తిరూపమున వ్యష్టియను నామముచే వ్యవహరింప బడుచున్నది.

శ్లో॥ సాభాస వ్యష్ట్యుపహితం తత్తాదాత్మ్య ముపాగతమ్,
చైతన్యం విశ్వ ఇత్యాహుః వేదాంతనయకోవిదాః. ౪౩౨

తా॥ చిదాభాస సహితమగు వ్యష్టిస్థూలశరీరముతో గూడకొని నదై దానియందు 'నేన'ను నభిమానమును పొందియున్న చైతన్యము విశ్వుడను పేర వ్యవహరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ విశ్వోఽస్మిన్ స్థూలదేహేతు స్వాభిమానేన తిష్ఠతి,
యత స్తతో విశ్వ ఇతి నామ్నా సార్థో భవత్యయమ్.

తా॥ సంస్కృతమునందు విశ్వశబ్దమునకు 'సమస్తము' అని అర్థము. ప్రకృతమున చైతన్యము స్థూలశరీరము నందంతటను (అపాదమస్తకము) నేనను నభిమానము గలదియై యుండుటచే నీ చైతన్యమునకు విశ్వుడను నామధేయము సమంజసము (సార్థకము) అగుచున్నది.

శ్లో॥ వ్యష్టి రేషాఽస్య విశ్వస్య భవతి స్థూలవిగ్రహః,
ఉచ్యతేఽన్నవికారత్వాతోశ్చోఽన్నమయఇత్యయమ్.

తా॥ శరచరణాది సమేతమగు స్థూలశరీరమే విశ్వనియొక్క వ్యష్టి శరీరమనబడుచున్నది. ఇది అన్నమువలన పుట్టిపెరుగుచున్నదగుటచే నన్నమయ కోశమని వ్యవహరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ దేహీఽయం పితృభుక్తాన్న వికారాచ్ఛక్రశోణితాత్,
జాతః ప్రవర్ధతేఽన్నేన తదభావే వినశ్యతి. ౪౩౫

శ్లో॥ తస్మా దన్నవికారిత్వేనాఽయ మన్నమయో మతః,
అచ్ఛాదకత్వా దేతస్యాఽస్యసేః కోశవ దాత్మనః. ౪౩౬

తా॥ ఈస్థూలశరీరము తల్లిదండ్రులు భుజించిన అన్నముయొక్క పరిణామములగు శుక్లకోశితముల సంయోగమువలన సత్పన్నమగుచున్నది. అన్నముచేతనే వృద్ధినిొందుచున్నది. అన్నము లేకున్న నశించుచున్నది. ఈ విధమున నన్వయ వ్యతిరేకములచే నన్న ప్రధాన (వికార) మగుటచే నన్నమయ మనియు, ఖడ్గమునకు నొకవలె నాత్మస్వరూపమున కావరకమైన దగుటచే కోశమనియు నీ జేహము వ్యవహరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఆత్మనః స్థూలభోగానా మేత దాయతనం విదుః,
శబ్దాదీఽవిషయాన్ భుజ్జే థ్థూలాన్ థ్థూలాత్మనిస్థితః,
బహిరాత్మాతతస్థూలభోగాయతన ముచ్యతే. ౪౩౭

తా॥ ఆత్మ స్థూల శరీరమునందుండి, బాహ్యములగు శబ్దాది స్థూల విషయముల ననుభవించుచున్నాడు. గాన ఈ యన్నమయకోశము “స్థూల భోగాయతన”మను నామమున నొప్పుచున్నది.

శ్లో॥ ఇన్ద్రియై రుపనీతానాం శబ్దాదీనా మయం స్వయమ్,
దేహేన్ద్రియమనోయుక్తో భోక్తేత్యాహు ర్మనీషిణః. ౪౩౮

తా॥ జీవాత్మ, జేహము, ఇన్ద్రియములు, మనస్సు యున్నగునాత్మ పదార్థములయందు తాదాత్మ్యము నొందియున్నవాడై శ్రోత్రాదీన్ద్రియములచే గ్రహింపబడిన శబ్దాదివిషయముల ననుభవించుచున్నాడు. అందుచే జీవుడు భోక్తయగు నామమున వ్యవహరింపబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఏకో నవద్వారవతీహ దేహే
సౌధే మహారాజ ఇవాక్షన్తరైః,

సంనేవ్యమానో విషయోఽభోగాన్

ఉపాధిసంస్థో బుభుజేఽయ మాత్మా.

౪౩౯

తా॥ లోకమున సార్వభౌముడు అనేక స్వరములు గల మేడ
యందు నివసించును. భృత్యులు లోకవ్యవహారము సర్వమును నివేదించుచు
పరిచరించుచుందురు. అతడపారములగు విషయభోగముల ననుభవించును.
అటులనే యాత్మయు రెండు నేత్రగోళకములు, రెండు శ్రోతవివర
ములు, రెండు నాసాపుటములు, ముఖము, పాయూపస్థములును తొమ్మిది
ద్వారములు (రెన్ద్రములు) గల జేహమున 'నేన'ను నభిమానము వొంది.
యున్నవాడై నేత్రము మున్నగు ఇంద్రియములచే యాపాది విషయ ప్రదర్శ
నముల మూలమున నేవింపబడుచు విషయభోగముల ననుభవించుచున్నాడు.

శ్లో॥ జ్ఞానేన్ద్రియాణి నిజదైవతచోదితాని

కర్మేన్ద్రియాణ్యపి తథా మన ఆదికాని,

స్వస్వప్రయోజనవిధౌ నియతాని సన్తి

యత్నేన కింకరజనా ఇవ తం భజన్తే.

౪౪౦

తా॥ జ్ఞానేన్ద్రియ కర్మేన్ద్రియములును, మనోబుద్ధి చిత్తాహంకార
ములును తమ తమ యధిదైవతములచే ప్రేరేపింపబడుచున్నవై తమ తమ
కార్యముల నతిశ్రద్ధతో నాచరించుచు భృత్యులవలె ఆత్మను సేవించు
చున్నవి.

శ్లో॥ యత్రోపభుజ్ఞే విషయాన్ స్థూలా నేష మహామతిః,

అహం మమేతి సైమాఽస్యాఽవస్థా జాగ్రదితీర్యతే. ౪౪౧

తా॥ ఈ యాత్మ (విశ్వుడు) యే యవస్థయందు దేహేన్ద్రియ
సంఘాతమున నేననియు, భార్యాపుత్రాదులందు "నావి" యనియు
నభిమానము గలిగి బహువిషయాఽక్తుడై బాహ్యభోగముల ననుభవించు
చుండునో ఆ యవస్థ జాగ్రదవస్థయని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఏతత్సమష్టివ్యష్ట్యో శ్చోభయో రప్యభిమానినోః,
తద్విశ్వవైశ్వానరయో రభేదః పూర్వవన్మతః. ౪౪౨

తా॥ పూర్వము ౩౨౨ వ శ్లోకమున వర్ణింపబడిన వనవృక్షన్యాయము చొప్పున. వ్యష్టిసమష్టిస్థూలశరీరములకును, తదభిమానవంతులగు విశ్వ వైశ్వానరులకును భేదమెంతమాత్రము లేదని గ్రహింపనగును. (అందుచే తనే మాండూక్య శ్రుతియందు జాగ్రదవస్థాభిమానియగు విశ్వనియొక్క స్వరూపమును వర్ణించు సందర్భమున వైశ్వానరపదము ప్రయోగింప బడినది.)

శ్లో॥ స్థూలసూక్ష్మకారణాఖ్యాః ప్రపంచా యే నిరూపితాః,
తే సర్వేఽపి మిళితైవైకః ప్రపంచస్తు మహాన్ భవేత్.

తా॥ ఇంతవరకు గడిచిన గ్రంథములో స్థూలము, సూక్ష్మము, కారణము అనునామములచే మూడువిధములగు ప్రపంచములు వర్ణింపబడినవి. ఇవి యన్నియును కేరి క్యరహారకాలమున ఒక్కటియే మహాప్రపంచ మగుచున్నది.

శ్లో॥ మహాప్రపంచావచ్ఛిన్నం విశ్వప్రాజ్ఞాదిలక్షణమ్,
విరాడాదీశపర్యంతం చైతన్యం చైకమేవ తత్. ౪౪౩

తా॥ వ్యష్టిరూపమున విశ్వుడు, తైజసుడు, ప్రాజ్ఞుడు అను నామములు గలదియు, సమష్టిరూపమున వైశ్వానరుడు (విరాట్టు) హిరణ్యగర్భుడు, ఈశ్వరుడు అనునామములుగలదియైనై, మహాప్రపంచ మతోగూడుకొనిన చైతన్యమంతయు నొక్కటియే యగుచున్నది.

శ్లో॥ యదనాద్యస్త మవ్యక్తం చైతన్య మజ మక్షరమ్,
మహాప్రపంచేన సహ౨వివిక్తం సదయో ఽగ్నివత్,

శ్లో॥ తత్సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మత్యస్య వాక్యస్య పండితైః,
వాచ్యార్థ ఇతి నిర్ణీతం వివిక్తం లక్ష్య ఇత్యపి. ౪౪౬

తా॥ స్వభావముచే జన్మనాశవర్జితమును, అదృశ్యరహితమును, ఇన్ద్రియాగోచరమును అగుచైతన్యము మాయావశమునవ్యవహారదశయందు ఇనుముతో జేరిన యగ్నివలె స్థూలనూర్మకారణమాపమగు మహాప్రపంచముతో తాదాత్మ్యము నొందియున్నది. ఇట్టిచైతన్యము “సర్వంఖల్విదం బ్రహ్మ” అను శ్రుతి వాక్యమునకు, (ఈకనబడు జగమంతయు బ్రహ్మమే యను నర్థము గలదానికి) వాచ్యార్థమగుననియు, ప్రపంచాభిమాన రహితమగు నిర్గుణచైతన్యము, లక్ష్యార్థమగు చున్నదనియు వేదాంతకాస్త్రజ్ఞులు వచించుచున్నారు.

శ్లో॥ స్థూలా దృజ్జానపర్వస్తం కార్యకారణలక్షణమ్,
దృశ్యం సర్వ మనాత్మేతి విజానీహి విచక్షణః ? ౪౪౭

తా॥ జాగ్రదవస్థయందు స్థూలప్రపంచమును స్వప్నావస్థయందు నూర్మకప్రపంచమును భాసించుచున్నవి. నుషుప్తావస్థయందు “నాకేమియు తెలియదు” అను సార్వజనీనానుభవము ననుసరించి కారణ ప్రపంచము లేక అజ్ఞానము భాసించుచున్నది. ఈయజ్ఞానమే సర్వసంసార కారణము. దీనివలననే స్థూలనూర్మక ప్రపంచములు పుట్టుచున్నవి. ఈ విధమున కార్య కారణాత్మకమగు ప్రపంచత్రయ మంతయు సర్వద్రవ్యయగునాత్మచే చూడబడుచున్నది. — చూడబడునది, చూచువాని స్వరూపముగానేరదు గదా? అందుచే నో పండితుడవగు శిష్యుడా! దృశ్యమగు మహాప్రపంచ మంతయు నాత్మవస్తువుగానేరదని గ్రహింపుము.

శ్లో॥ అన్తఃకరణ తద్వృత్తి ద్రవ్య నిత్య మవిక్రియమ్,
చైతన్యం యత్తాదాత్మేతి బుద్ధ్యా బుద్ధ్యస్వసూక్ష్మయా.

తా॥ ప్రపంచ వ్యవహారముల కన్నిటికి సాక్షియగు నూర్యభగవా-
ననివలె, అన్తఃకరణమునకును ఆ యన్తఃకరణ వృత్తులగు కామ సంక-
ల్పాదులకును సాక్షిభూతమై నిత్యమై జన్మాదిసర్వవిక్రియా కూశ్యముగు-
జ్ఞానస్వరూపమున వెలుగొందుచున్న చైతన్యమే యాత్మయని నిశ్చల-
బుద్ధిచే నెఱుంగుము.

శ్లో॥ ఏష ప్రత్యక్షస్వప్రకాశో నిరంశోఽ

- సంగ శ్శుద్ధ స్సర్వ దైకస్వభావః,

నిత్యాఽఖండానందరూపో నిరీహః

సాక్షీచేతాకేవలో నిర్గుణశ్చ.

౪౪౯

తా॥ ఈ యాత్మ అస్పృత జడదుఃఖాత్మకములగు అన్నమయాది
పంచకోశములకంటె విశుద్ధమైన సచ్చిదానంద స్వరూపముగలవాడును,
తనంతట తానే ప్రకాశించు (స్వభావముగల) వాడును, అకాశమువలె
నదయవరహితుడును, నిర్లేపుడును, నిర్మలండును, కాలత్రయము
నందును, నేకరూపమున నుండువాడును, పరిపూర్ణానందరూపుండును,
సర్వసంకల్ప వర్జితుండును సాక్షిమాత్రుండును జ్ఞానస్వరూపుండును,
నిర్గుణుండును, అద్వితీయుండును నగుచున్నాడు.

శ్లో॥ నైవ ప్రత్యగ్న్యాయతే వర్ధతే నో

కించి న్నాపక్షీయతే నైతి (వ)నాశమ్,

అత్మా నిత్య శ్శాశ్వతోఽయం పురాణః

నాఽసౌహన్యో హన్యమానే శరీరే.

౪౫౦

తా॥ ఆత్మ ఘటాదులవలె పుట్టువాడు గాని వృక్షాదులవలె వృద్ధి-
నొందువాడుగాని, దేహాదులవలె క్షీణించువాడుగాని, నశించువాడుగాని
కానేరడు. కావుననే ఈ యాత్మ సత్యస్వరూపుండును, శాశ్వతుండును

ఎల్లపుడు నొక్కవిధమున నుండవచ్చుననై, దేహము మరణాదివికారముల నొందినను తాను మాత్రము వికారముల నొందకున్నాడు.

శ్లో॥ జన్మాస్త్యిత్వవివృద్ధయః పరిణతి శ్చక్షుతి ర్నాశనమ్
దృశ్యస్యైవ భవన్తిషడ్వికృతయోనానావిభావ్యాధయః,
స్థూలత్వాదిచ నీలతాద్యపి మితిర్వర్ణాశ్రమాదిప్రధాః
దృశ్యేనే వఖ్యో నచాత్మన ఇమే తద్విక్రియాసాక్షిణాః.

తా॥ పుట్టుట, పుట్టిన పిమ్మటనే యుండుట (పుట్టకకు భ్రాంతము నేకుండి, పుట్టిన తరువాతనే ఉనికిగలిగయుండుట) పెరగుట, మార్పు జేందుట కృశించుట, నశించుట, యశమడ్భావవికారములును, అటులనే జ్వరము మున్నగు పలువిధ వ్యాధులును, లావుగానుండుట సన్నగా నుండుట యను ధర్మములును, నలుపు, పసుపు మున్నగు గుణములును, ప్రాస్వత్వ దీర్ఘత్వాది పరిమాణములును, వర్ణాశ్రమాది వ్యవస్థలములును నివి యన్నియు దృశ్యమై జడమగు దేహమునకే కాని, స్వవిక్రియా సాక్షియగు నాత్మకు సంభవింపనేరవు.

శ్లో॥ అస్మిన్నాత్మ స్యాత్మాత్వ మనాత్మన్యాత్మతాం పునః,
విపరీతతయాఽధ్యస్య సంసరన్తి విమోహతః. ౪౫౨

తా॥ ఆత్మ సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుడు, అనాత్మ-అనగాదేహము ఇంద్రియములు, మనస్సు, ప్రాణము మున్నగునవి అసృత జడదుఃఖాత్మకములు. ఇట్టియెడ జీవులు అజ్ఞానమువలన ఆత్మధర్మములగు సచ్చిదానందములను దేహములందును, దేహాది ధర్మములగు అసత్యత్వ బాధ్యదుఃఖాదులను ఆత్మయందును ఆరోపించి జన్మ జరామరణాత్మకమగు సంసారము నసభవించుచున్నారు. (ఆత్మయందు దేహములకును, వాని ధర్మములకును స్వరూపముచేతనే యధ్యారోపము దేహములందుమాత్రము ఆత్మధర్మములగు సచ్చిదానందములకే యారోపముగాని, ఆత్మస్వరూపమునకు ఆరోప

మలేదు. లోకమున రజ్జుసర్పస్థలమునందు—త్రాటియందు సర్పతద్ధరమ్మ
లకును, సర్పమునందు రజ్జుధర్మములగు దైర్ఘ్యాదులకును అధ్యారోపమే
గాని, రజ్జుస్వరూపమున కారోపములేకుండుట ప్రత్యక్షసిద్ధము. కావుననే
భ్రాన్తి తొలగిన పిమ్మట త్రాడు మిగులుచున్నది. అటులనే బ్రహ్మ
జ్ఞానముచే జ్ఞానతత్కార్యములు నివర్తింపగా అత్మస్వరూపము పరిశిష్ట
మగుచున్నది.)

శ్లో॥ భ్రాన్త్యా మనుష్యోఽహమహం ద్విజోఽహమ్
తదజ్ఞోఽహ మజ్ఞోఽహ మతీవ పాపీ,
భ్రష్టోఽస్మి శిష్టోఽస్మి సుఖీచ దుఃఖీ
త్యేవం విముహ్యోఽత్మని కల్పయన్తి. ౪౫౩

తా॥ ప్రాణులు అజ్ఞానముచే నాత్మా నాత్మ వివేకము లేనివారై
నేను మనుష్యుడను, నేను ద్విజుడను, నేను మూఢుడను, నేను జ్ఞానిని,
నేను పాపాత్ముడను, నేను స్వధర్మము నాచరింపని భ్రష్టుడను, నేను
శాస్త్రవిధుల ననుసరించువాడను, నేను సుఖదుఃఖములు గలవాడను,
అని ఈ విధముగ అనాత్మ పదార్థములగు దేహము మనస్సు మున్నగువాని
యొక్క ధర్మముల నాత్మ యందారోపించుకొనుచున్నారు.

శ్లో॥ అనాత్మీనో జన్మజరామృతిక్షుధా -
తృషాసుఖక్షేశభయాది ధర్మాన్,
విపర్యయేణ హ్యతథావిధేఽస్మిన్
ఆరోపయన్త్యాత్మని బుద్ధిదోషాత్. ౪౫౪

తా॥ అనాన్యజ్ఞాన మోహములగు జనులు, స్వభావముచే జననా
దులు లేని యాత్మయందు జన్మజరామరణములగు దేహధర్మములను,
అకలి దప్పింపులు మున్నగు ప్రాణధర్మములను, సుఖము, దుఃఖము, భయము,

(హోకము, మోహము) లోనగు నంతఃకరణ ధర్మములను నాశోపించుచున్నారు.

శ్లో॥ భ్రాన్త్యా యత్ర యదధ్యాసః తత్కృతేన గుణేన వా,
దోషేనాఽప్యణుమాత్రేణ స న సంబధ్యతే క్వచిత్.

తా॥ కల్పిత పదార్థములయొక్క గుణదోషము కల్పనాధార పస్తువునకు ఎంతమాత్రమును సంబంధింపనేరవు. మత్యపుచిప్పయందు కల్పింపబడిన వెండియందుగల “విలువ” మున్నగు గుణములు మత్యపుచిప్పకుగాని, త్రాటియందు కల్పితమగు సర్పమునందుగల “విషము” మున్నగు దోషములు త్రాటికిగాని సంభవింపకుండుట సర్వజన ప్రత్యక్షము. కావున ప్రకృతమందును, ఆత్మయందు అజ్ఞానముచే కల్పితములగు దేహదులయొక్క జన్మజరాది ధర్మములు ఆత్మకు సేమాత్రమును సంబంధింప నేరవని భావము.

శ్లో॥ కిం మరు ర్మృగతృష్ణాంబుపూరేణార్ద్రత్వ మృచ్ఛతి,
దృష్టిచంస్థితవీతేన శంఖః పీతాయతే కిము
బాలకల్పితనై త్యేన వ్యోమ కిం మలినాయతే. ౮౫౬

తా॥ జలములేని యిసుక ప్రదేశమునందు నూర్యకిరణములు ప్రతిఘటించినవై జలమువలె భ్రాసించుచుండును. దీనిని చూచి మృగములు నీరను నాశచే పరుగిడు చుండును. అట్టి మృగకల్పితమగు జలముచే నా చివిటినేల తడువనేరదు గదా? అట్లే కామిల రోగముగలవారలకు వైత్యదోషముచే నేత్రములందు పసుపు వర్ణమేర్పడి దానిద్వారా స్వచ్ఛమగు తెల్లని శంఖము పచ్చనిదిగా భ్రాసించుచుండును. కాని యావిధమగు పసుపువర్ణముచే శంఖము పచ్చనిదిగా మారిపోదుగదా? మరియు మూఢజనులు దూరదోషముచే నాకాశమును నల్లనిదానినిగా గ్రహించుచున్నారు. దానంజేసి యాకాశము నల్లనిది గాదుగదా. ఈ విధమగు లోకానుభవ

ముచే, కల్పిత వస్తుగత గుణదోషములు ఆధార వస్తువునకు సంబంధింప
వనుట నిశ్చయము.

శ్లో॥ ప్రత్యగాత్మ న్యవిషయేఽనాత్మాభ్యాసః కథం ప్రభోః,
పురో దృష్టే హి విషయేఽధ్యస్యన్తి విషయాన్తరమ్.

తా॥ కడచిన గ్రంథమున, సచ్చిదానందాత్మకమగు నాత్మచైతన్య
స్వరూపమునందు, అన్మత జడ దుఃఖాత్మకములగు జేహేంద్రియాదు
లకును, వాని ధర్మములగు జరామరణాదులకును ఆరోపము గలదని
చెప్పబడినది. అయ్యది లోకానుభవమునకు విరుద్ధముగా నుండుటచే
సంశయిత చిత్తుడైన శిష్యుడు ప్రశ్నించుచున్నాడు. శిష్య సంశయముల
నివారింప సమర్థుడవగు నో యాచార్య స్వామి! లోకమున జనలు,
ఎదుట చక్షురాదీంద్రియములకు కనబడునట్టి త్రాడు, శుక్తి మున్నగు
పదార్థములందు పాము, వెండి మున్నగు వానిని తద్ధర్మములను ఆరోపించు
చున్నారు. ఇట్టియెడ నే యింద్రియమునకును గనబడనిదై దృగ్రూప
మగు సచ్చిదానంద చైతన్యమునందు తద్విలక్షణములైన జేహేంద్రియాదు
లకును వాని ధర్మములకును అభ్యాస మెట్లు సంభవించునో సెలవియ్యె.
గోరెదను.

శ్లో॥ తద్వృత్తం శుక్తిరజ్జ్వాదౌ సాదృశ్యాద్యనుబన్ధతః రుగ్ధౌ

శ్లో॥ పరత్ర పూర్వదృష్టే స్వాఽవభాసః స్మృతిలక్షణః,
అభ్యాసః స కథం స్వామిన్ భవే దాత్మన్యగోచరే.

తా॥ స్వామి! లోకమునందు ముత్యపు చిప్పకును, వెండికిని,
భావశ్యమును ధర్మము సమానముగా నుండుటచేతను, త్రాటికిని పాము
నకును, పొడుగుగా నుండుట వంకరగా నుండుట మున్నగు సమాన
ధర్మములుండుటచేతను, అభ్యాసము యుక్తమగుచున్నది ఇంకను అత్యై
వాత్మల కన్ననో పరస్పర సామ్యమినుమంతయు లేమింజేసి యన్యోన్య

ధ్యాసమెట్లు సంభవించును ? మరియు ఆ ధ్యాసమనగా నెదుట కనబడు వట్టి యొకానొక వస్తువునందు (శుక్తిక మున్నగుదానియందు) పూర్వము చూడబడిన యొకానొక వస్తువుతో (రజితము మున్నగు దానితో) సమాన మగు వస్తువు (రజతాచికము) నిర్వచింప వీలుగాని ప్రాతిభాసిక రూప ముతో నుత్పన్నమగుట గదా ! ఇట్టి యధ్యాసము ఇద్వియములకు నోచరింపని యాత్మవిషయమున నెట్లు పాసగును.

శ్లో॥ నానుభూతః కదాఽ ప్యాత్మాఽ ననుభూతస్య వస్తునః,
సాదృశ్యం సిద్ధ్యతి కథ మనాత్మని విలక్షణే. ర౬౦

తా॥ అశ్మానాత్మలకు రెండింటికీని అనాత్మజ్ఞాన వశమున అధ్యాసాధ్యాసము గలదని గురువులచే చెప్పబడినది. అట్టియెడ - అత్మ శుక్తికవలె దృశ్యముగాని దగుటచే దానియందు వనాత్మ పదార్థములగు బుద్ధీన్ద్రియాదులకు, రజతాదులకువలె అధ్యాసమెట్లు సంభవించునను శాశంకచే స్రథమ ప్రశ్న చేయబడినది. ఇక నిచట, బుద్ధీన్ద్రియాదులు శుక్తికవలె దృశ్యములైనప్పటికిని, అత్మమాత్రము ఎన్నడును రజతాదికమువలె అనుభవ విషయమైనది గాకుండుటచేతను, అన్యత జడదుఃఖాత్మకములగు అనాత్మపదార్థములకును, సచ్చిదానందాత్మకమగు నాత్మకును పోలిక (సాదృశ్యము) ఎంతమాత్రము లేకుండుటచేతను, అనాత్మయందు అత్మాధ్యాసము గలదని చెప్పట యెట్లు సంభవించునని ద్వితీయప్రశ్న చేయబడుచున్నది.

శ్లో॥ అనాత్మన్యాత్మతాధ్యాసఃకథమేవ సమాగతః,
నివృత్తిః కథమేతస్య కేనోపాయే సిద్ధనతి. ర౬౧

తా॥ స్వామీ ! అనాత్మ పదార్థములగు బుద్ధీన్ద్రియ శరీరాదు లందు అత్మధర్మములగు సచ్చిదానందములకు ఆరోపమెట్లు గలిగినది ? ఆ యారోపము తొలగుటకు ఉపాయమెయ్యది !

శ్లో॥ ఉపాధియోగ ఉభయో స్సమవవేశజీవయోః,

జీవస్యైవ కథం బన్ధో నేశ్వరస్యాస్తి తత్కథమ్?. ౪౬౨

తా॥ ఈ అధ్యాసమునకు ఉపాధి సంబంధమే కారణమగు నేని ఈశ్వరనకు మాయయను నుపాధిసంబంధమును. జీవునకు అవిద్య (తత్కార్యములగు పంచకోశములు) యను నుపాధి సంబంధమును సమానముగా నేయుండగా తన్మూలమగు సంసారబంధము జీవునకు మాత్రమే యుండి యీశ్వరనకు నెట్లు లేదాయెను?

శ్లో॥ ఏతత్సర్వం దయాదృష్ట్వా కరామలకవత్ స్ఫుటమ్,

ప్రతిపాదయ సర్వజ్ఞ! శ్రీగురో! కరుణానిధే!. ౪౬౩

తా॥ సర్వజ్ఞుడను, దయాపముద్రుడను స్వసద్గుణ సంపన్నుడను నగు నోయాచార్యవర్య! తాము దయాదృష్టిచే నా యడిగిన దంతయు నరచేతి యందలి యుసిరికపండువలె స్పష్టముగా బోధించి నా హృదయమునందలి సంశయగ్రస్థిని విచ్ఛిన్నముగా వింప వేడుకొనుచున్నాను.

శ్లో॥ న సావయవ ఏకస్య నాత్మావిషయ ఇష్యతే. ౪౬౪

అస్యాత్మప్రత్యయార్థత్వా దపరోక్షాచ్చ సర్వశః,

ప్రసీద్ధి రాత్మనోఽస్త్యైవ న కస్యాఽపి చ దృశ్యతే.

తా॥ ప్రపంచమునందు, అవయవములగుట ఘటకటాది పరిచ్ఛిన్న పదార్థములన్నియు చక్షురాదీన్ద్రియములకు గోచరములగుచున్నవి. ఇక నాత్మయన్ననో సర్వవ్యాపకమగు నిరవయవ పదార్థమగు నిరవయవ పదార్థమగుటచే నే యన్ద్రియమునకును స్ఫురింపకున్నది. అయినన, సర్వప్రాణులకును 'నేను' 'నేన'ను చిత్తవృత్తిలో స్ఫురించుచున్నదగుట చేతను జీవులకు స్వస్వరూపమగుటవలన నిత్యప్రత్యక్షమైనదగుటచేతను అత్మస్వరూప మనుభవ విషయమగుచునే యున్నది.

శ్లో॥ ప్రత్యయే నాహ మస్మీతి హ్యస్తి ప్రత్యయ ఆత్మని,
న కస్యాఽపి స్వసద్భావే ప్రమాణ మభికాంక్ష్యతే.

తా॥ ప్రతి ప్రాణికిని 'నేను ఉన్నాను' అను జ్ఞానము నిత్యసిద్ధమై యున్నది. ఇట్టి జ్ఞానమునందు ఆత్మస్వరూపము స్ఫురించుచున్న దగుటచే "నేనుద్వియమునకును గోచరముగాని యాత్మయందు ఆనాత్మాధ్యాసము కలుగుట యెట్లు" అను చోద్యమున కవకాశము లేదు. మరియు లోకమున ఘటపటాదులను గ్రహించుటకు చతురాది ప్రమాణము లపేక్షితములగు చున్నవిగాని "నేనుగలన"ను విషయమున నెవరికిని ప్రమాణాంతరాక్షేపము లేదు. కావున నాత్మయంద నాత్మాధ్యాసముపపన్నమే యగుచున్నది.

శ్లో॥ మాయాకారైస్త్రిరోభూతోనైషఆత్మాఽనుభూయతే,
మేఘబృద్ధై ర్యథా భాను స్తథా ఽయ మహమాదిభిః.

తా॥ మేఘములచే నావరింపబడిన మూర్యుడు స్పష్టముగా నెట్లు భాసింపకున్నాడో మాయా కార్యములగు అన్తఃకరణాదులచే నావృతుడగు నాత్మయు అట్లులే స్ఫుటముగా తెలియబడకున్నాడు.

శ్లో॥ పురస్థవ వ విషయే వస్తున్యధ్యస్యతా మితి,
నియమో న కృత సుద్భిః భ్రాంతి రేవాత్రకారణమ్.

శ్లో॥ దృగాద్యవిషయే వ్యోమ్ని నీలతాది యథా ఽబుధాః,
అధ్యస్య నిత్యైవాస్మి న్నాత్మన్యపిమతిభ్రమాత్. ర౬౯

తా॥ శాస్త్రములందును లోకానుభవమున దును, ఆధ్యాసమునకు ఆజ్ఞానమే మూలకారణముగా నిర్ణయింపబడుచున్నదిగాని ఆరోపాధిష్ఠానముగు పదార్థము యెగుటనున్నయెడలనే ఆధ్యాసము కలుగుట కవకాశము కలదను నియమము కనబడకున్నది మరియు - ప్రపంచమునంగు మూఢజనులు ప్రత్యక్షముగాని ఆకాశమునందు నైల్యాదిధర్మముల నారోపించు

చున్నారు. కావున మాయా మోహిత చిత్తులగు మానవులు ఆసంగ సచ్చిదానంద స్వరూపుడగు ఆత్మయందు ఆనృతజడ దుఃఖాత్మకమగు (దేహాది) ప్రపంచము నారోపించుటలో విరోధమేమియులేదు.

శ్లో॥ అనాత్మ న్యాత్మతాధ్యాసే న సాదృశ్య మపేక్ష్యతే,
పీతోఽయం శంఖిశత్యాదౌ సాదృశ్యంకి మపేక్షితమ్.

శ్లో॥ నిరుపాధిభిమేష్వస్మిన్ నైవాపేక్షాద్రదృశ్యతే,
సోపాధిష్వేనతద్వచ్చింజనర్పభ్రమాదిషు. ౪౭౧

తా॥ “శంఖము పచ్చగా నున్నది” మున్నగుస్థలమందు సాదృశ్యముతో పనిలేనట్లుగా, అంతఃకరణాదులందు అత్మధర్మాధ్యాస స్థలమునందును సాదృశ్యపేక్ష యెంతమాత్రమునులేదు. మరియు భ్రమలు-నిరుపాధికములనియు, సోపాధికములనియు రెండు విధములు. అందు అధిష్టానజ్ఞానము గలుగగనే నివర్తిం చెడివి నిరుపాధికములు. త్రాటియొక్క జ్ఞానము గలుగగనే పాము పోవుచున్నది గాన నియ్యది నిరపాధిక భ్రమయనబడుచున్నది. ఇక నెచ్చట అధిష్టానజ్ఞానము గలిగిన పిమ్మట గూడ భ్రాన్తి తొలగకుండునో యచ్చట సోపాధికభ్రమ యగుచున్నది. మరుభూమి తెలియబడినను జలభ్రాన్తి గలుగుచునే యుండునుగాన నది సోపాధిక భ్రమ యనబడుచున్నది. ఇట్టియెడ రజ్జుసర్పము మున్నగు కొన్ని నిరుపాధిక భ్రమలందు మాత్రమే అధిష్టానారోపితములకు సాదృశ్యము గనబడుచున్నది గాని సర్వభ్రమలందును సాదృశ్యము నియతముగా గాన రాకున్నది. కావున అత్మాంతఃకరణములకు పోలిక (సాదృశ్యము) యేమియులేకుండుటచే అంతఃకరణమునందు అత్మధర్మముల కధ్యాసమెట్లు గలిగినద”ని శంకింపదగదు.

శ్లో॥ తథాఽపి కించి ద్వత్యోమి సాదృశ్యం శ్రుణు తత్పరః,
అత్యస్తనిర్మల సూక్ష్మ ఆత్మాఽయ మతిభాస్వరః.

శ్లో॥ బుద్ధి స్తథైవ సత్త్వాత్మా సాభాసా భాస్వరామలా,
సాన్నిధ్యా దాత్మవదృతి సూర్యవత్ స్ఫటికోయథా.

తా॥ పూర్వశ్లోకములందు చెప్పబడిన రీతిగా, ఆత్మానాత్మల యొక్క ఆన్యోన్యధ్యాపమునందు సాదృశ్యాపేక్ష లేదు. విషయ ఆత్మానాత్మలకు రెంటికని పోలిక కొంతగలదు. ఎట్లు అన - అత్మచైతన్యము నిర్మలము నూత్నము ప్రకాశస్వరూపమును అగుచున్నది అదే నిధిమన ప్రకృతియొక్క సత్త్వగుణ కార్యమగు బుద్ధియు రజస్ మోగుణ మాలిన్య వర్జితమై దర్పణమువలె స్వచ్ఛస్వరూపముగఁది యగుచున్నది. కనుకనే దీనియందు సర్వవ్యాపకమగు నాత్మచైతన్యము ప్రతిఫలించుచున్నది. ఇట్టి చైతన్య ప్రతిబింబోపేతమగుబుద్ధి, న్యాయానికి సాన్నిధ్యమువలన సూర్యసవలె భాసించు స్వభావముగల స్ఫటికమువలె అత్మసాన్నిధ్యమున అత్మవలె భాసించుచున్నది. కావుననే ఆత్మానాత్మలయొక్క పరస్పరావివేకమువలన 'జీన'ను అధ్యాసము కలుగుచున్నది.

శ్లో॥ ఆత్మాభాసా తతో బుద్ధిః బుద్ధ్యాభాసం తతో మనః,
అత్మాణి మన ఆభాసా న్యత్మాభాస మిదం వపుః,
అతవవాత్మతాబుద్ధిః దేహత్మాదా వనాత్మని. ౪౭౪

తా॥ పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడిన రీతిగా ఆత్మప్రతిబింబోపేత మగు బుద్ధి ఆత్మసాన్నిధ్యమువలన అత్మవలె భాసించుచున్నది. అటులనే బుద్ధి సాన్నిధ్యమున మనస్సు, మనస్సాన్నిధ్యమున ఇంద్రియములు, ఇంద్రియసాన్నిధ్యమున శరీరమును క్రమముగా నాత్మప్రకాశసంబద్ధముగలవై అత్మవలె ప్రకాశించుచున్నవి. అందువలననే మాయా మోహితులకు జేపేంద్రియాద్య నాత్మపదార్థములందు ఆత్మత్వభ్రాన్తి గలుగుచున్నది. లోకవ్యవహారమున పాలలో నుంచబడిన ఇంద్రనీలమాణిక్యముయొక్క క్రాన్తి పాలయందంతటను వ్యాపించుచున్నది. మరియు కొన్ని కంచు

పాత్రలను ఒకదానిలో నొకటి యుంచి నిప్పుమీద పెట్టినచో నా యగ్ని యొక్క వేడిమి యుత్తరోత్తర క్రమముగా నాపాత్ర లన్నిటియందును సంక్రమించుచుండుట ప్రసిద్ధముగానున్నది. ఆ విధముననే బుద్ధీద్రియాదు లతోగూడుకొనిన పంచకోశములందును నాత్మాభాసము సంక్రమించుటం జేసి వానియందు ఆత్మభావము గలుగుచున్నదని తాత్పర్యము. ఈవిషయము బృహదారణ్యక వష్టాధ్యాయభాష్యమునందు ఆత్మస్వరూపమును నిర్ణయించు సందర్భమున బాగుగా వివరింపబడినది)

శ్లో॥ మూఢానాం ప్రతిబింబాదౌ బాలానా మివ దృశ్యతే,
సాదృశ్యం విద్యతే బుద్ధౌ వాత్మనో ఽధ్యాసకారణమ్.

తా॥ బాలురకు కర్పణము, మణిప్రదేశము మున్నగువానియందు ప్రతిఫలించిన తమ శరీరములందు తామను బుద్ధి కలుగనట్లు, అజ్ఞానులకు ఆత్మప్రతిబింబోపేతములగు బుద్ధీద్రియశరీరాదులందు 'నేన' ను బుద్ధి కలుగుచున్నది. కావున, అధ్యాస స్థలములందు సాదృశ్యమావశ్యకమని యంగీకరించి నప్పటికిని, పూర్వోక్తవిధమున బుద్ధీద్రియాదులందు ఆత్మ సాదృశ్యముండుటచే ఆత్మాధ్యాసముపపన్నమే యగును.

శ్లో॥ అనాత్మ న్యహమిత్యేనం యోఽయ మధ్యాస ఈరితః,
స్యా దుత్తరోత్తరాధ్యాసే పూర్వపూర్వస్తు కారణమ్,
సుప్తిమూర్ఛార్థితేషేవ దృష్టః సంసారలక్షణమ్,
అనాది రేషా ఽవిద్యాఽతః సంస్కారోపిచ తాదృశః.

తా॥ నిద్రనుండియు మూర్ఛనుండియు మేల్కొచ్చిన వారలకు జేహేద్రియ శరీరాదులందు 'నే' నను అధ్యాస కలుగుచున్నది. ఈ యధ్యాసము నిద్రాదులకు పూర్వముగల నేనను అధ్యాసముయొక్క సంస్కారమవలననే పుట్టుచున్నది. ఇటులనే పూర్వజన్మమునందలి అధ్యాసమును, తత్పూర్వజన్మములందలి యధ్యాసములయొక్క సంస్కారము

రమణమననే పుట్టుచున్నది. ఈ విధమున అధ్యాసయంతత్వంస్కారమును అనాది సిద్ధము అగుచున్నది. ఈ రెంటికిని అనాద్య విద్యయేమూల కారణమని గ్రహింప నగును.

శ్లో॥ అధ్యాసబాధాఽగమనస్య కారణమ్
శ్రుణు ప్రవక్షామి సమాహితాత్మా,
యస్మా దిదం ప్రాప్త మనర్థజాతమ్
జన్మా ప్యయవ్యాధిజరాదిదుఃఖమ్.

౪౨౨

తా॥ ఈ యధ్యాసమువలననే జనులను జన్మవ్యాధి జరావిపత్తి మరణములను దుఃఖపరంపరలు సంక్రమించుచున్నవి. కావున నిట్టి యధ్యాసప్రాప్తికి కారణమును వివరముగా చెప్పనున్నాను. శ్రద్ధతో నాకర్ణింపుము. దుఃఖకారణమును బాగుగా గ్రహించినచో దానిని నివారించ జేసికొనుట సులభముగదా !

శ్లో॥ ఆత్మోపాధే రవిద్యాయాః అస్తి శక్తిద్వయం మహత్,
విక్షేప ఆవృతి శ్చేతి యాభ్యాం సంసార ఆత్మనః. ౪౨౩

తా॥ ఆత్మోపాధి యగు అవిద్యకు అవరణము విక్షేపము అను రెండు శక్తులుగలవు. ఈ రెంటిచేతనే ఆత్మకు సంసారము సంక్రమించినది.

శ్లో॥ ఆవృతి స్తమస శ్శక్తిః తద్ధ్యావరణకారణమ్
మూలావిద్యేతి సా ప్రోక్తా యయాసమ్మోహితంజగత్.

తా॥ అవిద్య, సత్త్వరజస్తమోగుణములే స్వరూపముగా గలది. ఈ మూడు గుణములలో తమోగుణము ఆత్మస్వరూపము నావరించు స్వభావముగలదై యున్నది. ఇట్టి తమోగుణశక్తియే, అవరణశక్తియనియు మూలావిద్యయనియు పండితులచే వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇద్దాని

చేతనే ప్రాణి నికాయము మోహమునొందినదై స్వాత్మ స్వరూపము నెఱుంగలేకున్నది.

శ్లో॥ వివేకవా నప్యతియాక్తికోఽపి
శ్రుతాత్మతత్త్వోఽపిచ పండితోఽపి,
శక్త్యా యయా సంవృతబోధదృష్టిః
అత్మాన మాత్మస్థ మిమం న వేద

రూం

తా॥ అవరణశక్తియొక్క సామర్థ్యమిట్టిదని చెప్పకలవిగాకున్నది. వీలయిన మంచిచెడ్డలను గ్రహించు సామర్థ్యముగలవారును, ఊహాప్రమాదములు కలుగునట్లు కాన్త్రుపాండిత్యము గలవారై సద్గుణపులవలన నాత్మతత్త్వమును గ్రహించినవారును నగు విద్వాంసులు సైతము అజ్ఞానమోహితులై చిత్తమున ప్రతిఫలించుచు నిరంతరము 'నేను నేను'ని భాసించుచున్న యాత్మస్వరూపమును తెలియజాలకున్నారు.

శ్లో॥ విక్షేపనామ్నీ రజన స్తు శక్తిః
ప్రవృత్తిహేతుః పురుష స్య నిత్యమ్,
స్థూలాదిలింగాంత మశేష మేతత్
యయా సదాత్మన్యసదేవ సూయతే.

రూం

తా॥ అవిద్యయొక్క రజోగుణశక్తియే విక్షేపశక్తి యనబడుచున్నది. ఇయ్యది సచ్చిదానంద స్వరూపుడగు పరమాత్మయందు, అన్యత జడదుఃఖాత్మకమగు నిఖిల ప్రపంచమును నిర్మించినదై జీవునియొక్క సంసార ప్రవృత్తి హేతువగుచున్నది.

శ్లో॥ నిద్రా యథా పూరుష మప్రమత్తమ్
సమావృణోతీయ మపి ప్రతీచమ్,

తథాఽఽవృణో త్యావృతిశక్తి రన్తః
విక్షేపశక్తిం పరిజృంభయన్తి.

౪౮౨

తా॥ నిత్రయనునది, జాగ్రత్సంస్కారమాలతో గూడుకొనిన స్వాప్నికశక్తిని విజృంభింపజేయుచు జాగరూకుడైయున్న పూరణుని నావరించునట్లుగా (పరమకునిజేయునట్లుగా) అవరణశక్తియు, కర్తృత్వ భోక్తృత్వాః సర్వవ్యాపార హేతుభూతమగు విక్షేపశక్తిని కెంబొందించుచు సర్వసాక్షియై సచ్చిదానంద స్వరూపమున భాసించుచున్న అత్మ స్వరూపము నావరించుచున్నది.

శ్లో॥ శక్త్యా మహత్యా ఽవరణాభిధానయా
సమావృతే సత్యమలస్వరూపే,
పుమా ననాత్మ న్యహ మేష ఏవే-
త్యాత్మత్వబుద్ధిం విదధాతి మోహాత్.

౪౮౩

తా॥ సర్వసంగ రహితమగు అత్మయొక్క సచ్చిదానందస్వరూపము ప్రబలమైన యవరణశక్తిచే నావరింపబడినదికాగా విమృట విక్షేపశక్తిచే నిర్మింపబడిన బుద్ధిన్ద్రియ శరీరాదులందు జీవుడు అవివేకమువలన 'నేను'ని యాత్మభావము నారోపించుకొనుచున్నాడు.

శ్లో॥ యథా ప్రసుప్తిప్రతిభాసదేహే
స్వాత్మత్వధీ రేష తథాహ్యనాత్మనః,
జన్మాప్యయత్సుద్భయత్ప్రమాదీన్
ఆరోపయత్యాత్మని తస్య ధర్మాన్.

౪౮౪

తా॥ జీవుడు స్వప్నావస్థయందలి ప్రాతిభాసిక శరీరమునందు 'నేను' అను భావముగలవాడై దాని ధర్మములను తన యందు ఆరోపించుకొనునట్లుగా జాగ్రదవస్థయందలి శరీరాదులందును 'నేనను' భావము

...నాన్తి శూన్యములగు జన్మ మరణములను, ప్రాణధర్మములగు అకలి
జన్మము, మోక్షధర్మములగు, భయపంకల్పాదులను, ఇంద్రియధర్మము
లగు పుష్కలములను, అత్మస్వరూపమునందాలోపించుకొనుచున్నాడు.

శ్లో. పక్షే శక్త్యా పరిచోద్యమానః

సోత కర్మాణ్యభయాత్మకాని,

భజాన వీతిత్ఫల మపుష్పచాత్తమ్

పరిధ్రమత్యేవ భవాంబురాశౌ.

౪౮౫

శా. చివుడు విక్షేపశక్తిచే ప్రేరేపితుడైపుణ్య పాప కర్మల నాచ
కొనియ, నైవేద్యములగు తత్కర్మఫలరూప సుఖదుఃఖములను, జీవ
మనస్సు తన్మూల జన్మములం దనాభివించుచున్నవాడై సంసారసముద్ర
మున భద్రీకర్త)యనలె నెడతెంపులేక సంచరించుచున్నాడు.

శ్లో. అధ్యాసనోమా త్సముపాగతోయమ్

సంసారిబన్ధః ప్రబలః ప్రతీచః,

యద్యోగః క్షీణ్యతి గర్భవాస

విశ్వాప్యయశ్శేషభయై రజస్రమ్.

౪౮౬

శా. అధ్యాసార్యులయొక్క వివేకము శకుండుటయే అధ్యాసము.
శ్లో. అధ్యాస దోషములన జీవాత్మకు సంసారమగు మహాబన్ధము
బ్రహ్మవిద్యచే. తావిదిలననే జననమరణధియ దుఃఖాదులచే నిరస్తరము
కలిగించుచున్నాడు

శ్లో. అధ్యాసా నామ ఖల్వేవః వస్తునోయోఽన్యథాగ్రహః,

స్వాభావికత్రాన్తిమూలం సంస్మృతే రాదికారణమ్. ౪౮౭

శా. పర్వికానన్ద రూపమున వెలుగొందుచున్న అత్మస్వరూపమును
అధ్యాసాత్మకములగు కేవేంద్రియాదులనుగా భావించుటయే (గ్రహిం

చుటయే) అధ్యాసమనబడుచున్నది. ఈ యధ్యాసము, అనాద్యజ్ఞానము వలన పుట్టినదై శోక మోహాది సంసారమునకు మూలకారణమగుచున్నది.

శ్లో॥ సర్వానర్థస్య తద్వీజం యోఽన్యథాగ్రహ ఆత్మనః,
తత స్సంసారసంపాతః సంతతశ్చేశలక్షణః. ౪౮౮

తా॥ ఆత్మకు దేహేంద్రియాదులయందుగలిగినవిపరీత జ్ఞానమేసర్వానర్థ కారణమగుచున్నది. తానివలననే నిరంతరదుఃఖదాయకమగు సంసార బంధము సంభవించినది.

శ్లో॥ అధ్యాసా దేవ సంసారో నష్టే ఽధ్యాసే న దృశ్యతే,
తదేతదుభయం స్పష్టం పశ్య త్వం బద్ధముక్తయోః.

తా॥ వత్సా ! పేయమాటలే? ఆత్మకు అనాత్మపదార్థములందు గల 'నేను' 'నాది'యను తాదాత్మ్యధ్యాసయే సంసారమున కంతకును ప్రధాన కారణమగుచున్నది. ఇందుకు లోకమే సాక్ష్యము. ఎట్లన? లోకమున దేహేంద్రియాదులందు 'నేను'నియు, భార్యాపుత్రాదులందు 'నావి'యనియు భ్రమగల మూఢజనులు పుణ్యపాపకర్మల నాచరించుచు, సుఖదుఃఖమయమగు సంసారముననే క్రిస్టాకులాడుచున్నారు. ఇక మరి కొందఱు మహానుభావులు శరీరాదులందును జాయాపుత్రాదులందును అహంకారమమకారములు లేనివారై స్వకర్మముల సన్నత్యనించి సుఖదుఃఖ శోకమోహాది సంసారబద్ధ వినిర్ముక్తులై జీవించి యుండగనే బ్రహ్మసంద్దామృతము నాస్వాదించుచున్నారు. కావున పైవిధమగు లోకానుభవము ననుసరించి అన్వయిన్యతిరేక దృష్టాంతములచే అధ్యాసయే సంసార మూలకారణమని నిశ్చయించుకొని తన్నవృత్తికొరకై ప్రయత్నింపవలయును. వ్యాధి నిదానమును గ్రహించినిగా జాచికిత్సచేయ వలగును.

శ్లో॥ బద్ధం ప్రవృత్తితో విద్ధి ముక్తం విద్ధి నివృత్తితః,
ప్రవృత్తిరేవ సంసారో నివృత్తి గ్ముక్తి రిష్యతే. ౪౮౯

తా॥ మరియు నే మానవుడు నిరస్తరము లోకవ్యవహారము లందు లగ్నచిత్తుడై ఇహపరలోక భోగసాధనములగు లోకిక వైదిక కర్మల నాచరించుచుండునో అట్టివాడు సంసారబద్ధుడనియు, ఏ పురుషుడు సత్కర్మానుష్ఠానముచే నిర్మలమైన యస్తకరణము గలవాడై బ్రహ్మకీన్నముగ భాసించుచున్న ప్రపంచమంతయు మాయాకల్పితమని నిశ్చయించుకొని పుణ్యపాపాత్మక నిఖిలకర్మముల నుండి నివృత్తిని చెందుచుండునో, అట్టిపురుషుడు సంసారబద్ధ నిర్ముక్తుడగు జీవన్ముక్తుడనియు గ్రహింపవలెను. కావుననే శ్రుతిస్మృతులన్నియు విషయ బ్రవృత్తియే సంసారమనియు విషయ నివృత్తియే ముక్తియనియు వాక్రతుచ్చుచున్నవి.

శ్లో॥ ఆత్మన స్సోఽయ మధ్యాసో మిథ్యాఽజ్ఞానపురస్సరః,
అసత్కల్పోఽపి సంసారం తనుతే రజ్జుసర్పవత్. ౪౯౦

తా॥ అజ్ఞానమువలన పుట్టిన యీ యధ్యాసము పరమార్థదృష్టిచే, తేనిజ్ఞయైనను, వ్యవహారదశయందు ఆత్మకు సుఖదుఃఖాది రూపముగు సంసారమును గలిగించుచున్నది ఇందుకు దృష్టాంత మేమన - ప్రపంచము నందు, త్రాటిలో పాము నిజముగ లేనిదైనను, బ్రాహ్మచేత కల్పింపపడినదై భయము, వణకు మున్నగు వానిని పుట్టించుచున్నది గదా !

శ్లో॥ ఉపాధియోగసామ్యేఽపి జీవ వత్సరమాత్మనః,
ఉపాధిభేదాన్నోబన్ధఃతత్కార్యమపికించన. ౪౯౧

తా॥ జీవునకు 'మనస్స'ను నుపాధియు, ఈశ్వరునకు మాయ యను నుపాధియు సమానముగా నుండగా, జీవుని కీసంసారబద్ధమేల కలిగెను? ఈశ్వరున కేలకలుగలేదు. అని వెనుక 46 వ శ్లోకములో శిష్యునిచే నొక ప్రశ్నచేయబడినది. దాని కిచ్చట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. జీవేశ్వరుల కిరువురకును ఉపాధిసంబద్ధము సమానముగానే యున్నను, ఈశ్వరునియొక్క ఉపాధియగు మాయయందుగల

యొకానొక విశేషమును పురస్కరించుకొని, ఈశ్వరునకు అవరణవిక్షేప
రూపమగు సంసారబద్ధము సంఘవింపకున్నది.

శ్లో॥ అసౌపాధి శుద్ధసత్త్వప్రధానా

మాయా యత్ర త్వస్య నాఽస్త్వల్పభావః,

సత్త్వస్యైవోత్కృష్టతా తేన బద్ధో

నో విక్షేప స్తత్కృతో లేశమాత్రః.

౪౯౩

తా॥ ఈశ్వరునకు, సత్త్వగుణప్రధానమగు మాయ, యాపాధియగు
చున్నది. ఇయ్యది సర్వవ్యాపకమైనది. సత్త్వగుణాధిక్యముచే తీరస్క
రింపబడిన రజస్తమోగుణములు గలది. కావుననే యీ మాయోపాధికు
డగు నీశ్వరుడు సర్వవ్యాపకుడను సర్వజ్ఞుడునునై త మోరజః కార్యములగు
అవరణ విక్షేపములు తేనివాడగుచున్నాడు.

శ్లో॥ సర్వజ్ఞో ఽప్రతిబద్ధబోధవిభవ

స్తేనైవ దేన స్వయమ్

మాయాం స్వా మనలంబ్య

నిశ్చలతయా స్వచ్ఛందవృత్తిః ప్రభుః,

సృష్టి స్థిత్యదన ప్రవేశ

యమన వ్యాపారమత్రేచ్ఛయా

కుర్వన్ క్రీడతి తద్రజ స్తమ

ఉభే సంస్తభ్య శక్త్యా స్వయా.

౪౯౪

తా॥ ఈశ్వరునియొక్క ఉపాధి మాయ. ఇయ్యది శుద్ధసత్త్వ
గుణ ప్రధానమైనదగుటచే రజస్తమోగుణములను రెంటిని వాని కార్యము
లగు నావరణ విక్షేపాదులను ప్రతిఙ్గించుచు పరిచ్ఛిన్నభావమును విడ
నాడి సర్వవ్యాపకమగుచున్నది. ఇట్టి మాయయందు ప్రతిఫలించిన

యాశ్వరుడు జీవులకువలె ప్రతిబంధము లేమియు లేమింజేసి, సర్వవ్యాపకుండును సర్వజ్ఞుండును సత్యసంకల్పుండునునై సమస్త ప్రపంచముయొక్క సృష్టిస్థితిలయముల నొనరించుచున్నాడు. మరియు తానె యన్తఃకరణము లందు (జీవుడనుపేర) జీవరూపమున ప్రవేశించినవాడై యన్తర్యామి స్వరూపమున సర్వజీవులను వారివారి పూర్వకర్మముల ననుసరించి పుణ్య పాప కృత్యములంగు ప్రేరేపించుచున్నాడు. ఈ విధమున పరమేశ్వరు డొక్కడే స్వాత్పాదితమగు ప్రపంచమునందు బహురూపముల విహరించుచున్నాడు.

శ్లో॥ తస్మా దావృతివిక్షేపా కించి త్కర్తుం న శక్నుతః,
స్వయమేవ స్వతన్తోఽసౌ తత్ప్రవృత్తినిరోధయోః.

తా॥ పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడిన రీతిగా పరమేశ్వరుడు సర్వస్వతంత్రుడై రజోగుణ తమోగుణములను ప్రకర్తరింపజేయుటకును, నివర్తరింపజేయుటకును, సమర్థుడై యున్నాడు. కావుననే వాటి కార్యములగు అవరణ విక్షేపములకులొనగాకున్నాడు.

శ్లో॥ రజస స్తమసశ్చైవ ప్రాబల్యం సత్త్వహానతః,
జీవోపాధౌ తతో జీవే తత్కార్యం బలవత్తరమ్. ౪౯౬

తా॥ జీవుని యుపాధియగు నన్తఃకరణము నందలి సత్త్వగుణము, రజోగుణతమోగుణములచే తిరక్కరింపబడిన దగుటచే, తమోరజః కార్యములగు నావరణ విక్షేపముఃకు జీవుడు లొనగుచున్నాడు. అనగా జీవునకు అత్మస్వరూపభావము లేకుండుటయు, కర్తృత్వభోక్తృత్వాదివిపరీత భావము గలుగటయు సంభవించిన వని భావము.

శ్లో॥ తేన బన్ధోఽస్య జీవస్య సంసారోఽపి చ తత్కృతః,
సంప్రాప్త సర్వదా యత్ర దుఃఖం భూయస్స ఈక్షతే.

తా॥ పూర్వశ్లోకమున చెప్పబడిన రీతిగా జీవోపాధియగు నస్తః
కరణమునందు సత్త్విగుణము స్వల్పమై రజస్తమములు మిక్కుటముగా
నున్నందుననే జీవునకు సంసారబద్ధము సంభవించినది కావుననే జీవుడు
నిరస్తరము జన్మ మరణ జరారోగాది దుఃఖముల ననుభవించుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఏతస్య సంస్మతే హేతు రధ్యాసోఽర్థవిపర్యయః,
అధ్యాసమూల మజ్ఞాన మాహు రావృతిలక్షణమ్. ౪౯౮

తా॥ జీవునియొక్క సంసారమున కంతకును, ఆత్మఽనాత్మల
యొక్క విజేకమువలన గలిగిన యధ్యాసమే మూలకారణమగుచున్నది.
ఈ యధ్యాసమన్ననో, ఆత్మస్వరూపము నావరించు స్వభావముగల
అజ్ఞానమువలన పుట్టుచున్నది. కావున అజ్ఞానమే సర్వానర్థ బీజమని
యెఱుంగవలెను.

శ్లో॥ అజ్ఞానస్య నివృత్తిస్తు జ్ఞానేనైవ సకర్మణా,
అవిరోధితయా కర్మ నైవాఽజ్ఞానస్య బాధకమ్. ౪౯౯

తా॥ లోకమున పరస్పర విరోధముగల పదార్థములకు ఆన్యో
న్యము నివర్త్యనివర్తక భావము కనుపించుచున్నది. చీకటి తన విరోధి
యగు సూర్యాది ప్రకాశమువలననే గదా తొలగిపోవుచున్నది అటులే
అజ్ఞానముగూడ తన విరోధియగు జ్ఞానమువలననే నశించును. గాని,
విరోధములేని కర్మలవలన నశింపజేరదు.

శ్లో॥ కర్మణా జాయతే జంతుః కర్మణైవ ప్రళీయతే,
కర్మణః కార్య మేవైషా జన్మమృత్యుపరంపరా. ౫౦౦

తా॥ జీవతలు పుణ్యకర్మములవలనను, పశ్యాదులు పాపకర్మముల
వలనను, మమఘ్నములు పుణ్యపాప మిశ్రకర్మములవలనను జన్మించి తత్తద్యోగ
ముల ననుభవించుచు తుదకు కర్మ విశేషములవలననే మృతినొందు

చున్నాడు. ఈవిధముగ ప్రాణులయొక్క జన్మమరణపరంపర యంతయు కర్మముల వలననే యేర్పడుచున్నది.

శ్లో॥ నైతస్మా త్కర్మణః కార్య మన్య దస్తి విలక్షణమ్,
అజ్ఞానకార్యం తత్కర్మ యతోఽజ్ఞానేన వర్ధతే. ౫౦౦

తా॥ కర్మలకు, జన్మమృత్యు పరంపర యను కార్యమును సంపాదించుట కంటె మరియొక కార్యమేమియు గానరాదు. ఇట్టి కర్మలు, దేహీస్వామి కళత్రాదులందుగల 'నేను' 'నాది' యను నజ్ఞానముచే నాచరింపబడుచున్నవై ఉత్తకోత్రరాభివృద్ధి వొందుచున్నవి గాన నజ్ఞాన కార్యము లనుటలో సందియములేదు.

శ్లో॥ యద్యేన వర్ధతే తేన నాశ స్తస్య న సిద్ధ్యతి,
యేన యస్య సహఽనస్థా నిరోధాయ న కల్పతే,
నాశకత్వం తదుభయోః కోనుకల్పయితుం తమః. ౫౦౧

తా॥ లోకమున వాకానొక వస్తువు, దేనితో తాను కలసి యుండునో దానిని గాని, దేనిచేత తాను వృద్ధివొందుచుండునో దానిని గాని నశింపచేయలేదు. అటులనే ప్రకృతమున కర్మయనునది అభిమానాత్మకమును నజ్ఞానముతో కలసి యుండి దానివలననే వృద్ధివొందుచున్న దగుటచే నాయజ్ఞానమును నశింపచేయనేరదు. ఇట్టియెడ నజ్ఞానము కర్మల వలన నివర్తించునని వచించుట సమంజసముగా నేరదుగదా !

శ్లో॥ సర్వం కర్మాఽవిరోధ్యేవ సదాఽజ్ఞానస్య సర్వధా,
తతోఽజ్ఞానస్య విచ్ఛిత్తిః కర్మణా నైవ సిద్ధ్యతి. ౫౦౨

తా॥ శూర్యమందు చెప్పబడిన రీతిగా, కర్మయనునది యేవిధమున జూచినను అజ్ఞానమునకు శత్రువు గాకున్నది. కావున కర్మలవలన నజ్ఞాన మెన్నటికిని నశింపనేరదు.

శ్లో॥ యస్య ప్రధ్వంసజనకో యత్సంయోగోఽస్తి తత్తతే,
తయోరేవ విరోధిత్యం యుక్తం భిన్నస్వభావయోః. ౫౦౪

శ్లో॥ తమఃప్రకాశయో ర్యద్వ త్పరస్పరవిరోధితా,
అజ్ఞాన జ్ఞానయో స్తద్వ దుభయోరేవ దృశ్యతే. ౫౦౫

తా॥ లోకమున నేవస్తువునకు, ఏవస్త్వస్త్వరముతో సంయోగ సంబంధము గలుగగనే వినాశము గలుగుచున్నదో ఆ రెండిటికే విరోధము యుక్తమగుచున్నది. అయ్యది చీకటి వెలుతురులందు గోచరించుచున్నది. వెలుతురు పుట్టినతోడనే చీకటి నశించుచున్నదిగా! అటులనే భిన్నస్వభావముగల జ్ఞానాఽజ్ఞానములకే పరస్పర-విరోధముపపన్నముగాని పోష్యపోషకములై కలసి యుండెడి కర్మాఽజ్ఞానములకు రెండిటికిని విరోధ మేమియు లేదు.

శ్లో॥ న జ్ఞానేన వినా నాశస్తస్య కేనాఽపి సిద్ధ్యతి,
తస్మా దజ్ఞానవిచ్ఛిన్నై జ్ఞానం సంపాదయే తుస్థిః. ౫౦౬

తా॥ కావున జ్ఞానముచేగాక మరి దేనిచేతను అజ్ఞానము నశింపనేరదు. అందుచేత ముముక్షువునకు పండితుడు అజ్ఞానముయొక్క నాశము కొరకు సద్గురువుల వలన జ్ఞానమును సంపాదించుకొనవలయును.

శ్లో॥ ఆత్మానాత్మవివేకేన జ్ఞానం సిద్ధ్యతి నాఽన్యథా,
యుక్త్యాఽత్మానాత్మనో స్తస్మా త్కరణీయం వివేచనమ్.

తా॥ సచ్చిదానంద స్వరూపుడగు నాత్మయు, అన్యథ జడదుఃఖాత్మకముగు బుద్ధిన్ద్రియ శరీరాది ప్రపంచమును, ఈ రెండును అవిద్యావశమున నేకరూపముగ భాసించుచున్నవి. ఈ రెండింటియొక్క వివేకము చేతనే జ్ఞానముత్పన్నమగును కావున ముముక్షువులు, శాస్త్రాచార్యోపదిష్టములగు సద్గీతువులచే ఆత్మానాత్మలను రెండింటిని బాగుగా వివేచింప

వలయును. ఏకదూపమున కలసియున్న క్షీరనీరములను రాజహంస విడదీయ గలుగుచున్నది గదా. అటులనే ఆత్మానాత్మలను వేరువేరుగ భావనచేయు మహానుభావులు పరమహంస లనబడుచున్నారు.

శ్లో॥ అనాత్మ న్యాత్మతాబుద్ధిగ్రన్థి ర్యేన విచీర్యతే,
ఆత్మానాత్మవివేకార్థం వివాదోఽయం నిరూప్యతే.
యేనానాత్మానాత్మనోఽస్థత్వం వివిక్తప్రస్ఫుటాయతే.

తా॥ ఆత్మానాత్మవివేకమువలన, అనాత్మపదార్థములగు దేహేంద్రియదులందుగల (ఆత్మభావము) 'నేన' ను భావము తొలగిపోవును. కావున నట్టి యాత్మానాత్మ వివేకము ముముక్షువులకు ముఖ్యముగా గలుగుటకొఱకై ప్రపంచమునందు ఆత్మస్వరూపనిరూపణమునకు బద్ధకంకణులైన పలువురయొక్క వాదములు వర్జింపబడుచున్నవి. ఈ వాదములయొక్క పరమార్థమును బాగుగా గ్రహించినచో ఆత్మానాత్మలరెండింటియొక్కయు తత్త్వము సుస్పష్టమగును.

శ్లో॥ మూఢా అశ్రుతవేదాంతాః స్వయంపండితమానినః. ౫౦౯
ఈశప్రసాదరహితాః సద్గురోశ్చ బహిర్ముఖాః,
వినదన్తి ప్రకారం తం శ్రుణు వత్సోమి సాదరమ్. ౫౧౦

తా॥ లోకమున కొందరు, శ్రుతిస్మృతిచోడితములగు సత్కర్మముల నాచరింపకుండుటచే, సద్గురువులయొక్కయు సర్వేశ్వరునియొక్కయు అనుగ్రహమునకు పాత్రులుగాని వారలై భార్యాపుత్రాది బాహ్యపదార్థములందే, నిరంతర మభిమానముగల వారగుచు వేదశాస్త్రముల నభ్యసింపక, తమంతట తామే మహాపండితుల మని నిశ్చయించుకొని, తమతమ అభిప్రాయముల కనుగుణముగ శ్రుతిస్మృతి న్యాయముల వన్యయించుచు బ్రహ్మస్వరూప నిర్ధారణ విషయమై విశేషవాదము

లనొసరించుచున్నారు. వారి వాదముల వివరించెదను గాన సమాహిత చిత్తుడై యుక్తాయుక్తముల విచారింపుము.

శ్లో॥ అత్యస్తపామరః కశ్చిత్సుత్ర ఆత్మేతి మన్యతే,
ఆత్మనివ స్వపుత్రేఽపి ప్రబలప్రీతిదర్శనాత్. ౫౧౧
పుత్రే తు పుష్టే పుష్టోఽహం నష్టే నష్టోఽహ మిత్యతః
అనుభూతి బలాచ్ఛాఽపి యుక్తితోఽపి శ్రుతేఽపి. ౫౧౨
“ఆత్మావైపుత్రనామాసీ”త్యేవం చ వదతి శ్రుతిః,
దీపా దీపో యథా తద్వత్పితుః పుత్రః ప్రజాయతే. ౫౧౩
పితు ర్గుణానాం తనయే బీజాంకురవ దీక్షణాత్,
అతోఽయం పుత్ర ఆత్మేతి మన్యతే భ్రాన్తిమత్తమః.

తా॥ పామరుడగు పండితుడొకడు, పుత్రుడే తన యాత్మ స్వరూపమని తలంచుచున్నాడు. మరియు తననిశ్చయమున కనుకూలములగు ప్రత్యక్షమైనా గమములను మూడు ప్రబలప్రమాణములను ప్రదర్శించు చున్నాడు. ఎట్లన ప్రత్యక్షమనగా లోకానుభవము. లోకమున, తండ్రి యగు ప్రతి మనుజుడను, తన పుత్రుని-యందు (తనకు తనయందు గలిగి నంత) పరమప్రేమను గలిగియుండి, యితడు సుఖపడుచున్న తాను, సుఖిననియు, అతడు దుఃఖపడుచున్న తాను దుఃఖితుడననియు. భావించు చున్నాడు. ఇట్టి లోకానుభవము, పుత్రుడు ఆత్మగానిచో సంభవింప నేరదుగదా!

ఇక ననుమాన ప్రమాణమనగా యుక్తులచే నొకవిషయమును నిర్ధారణ చేయుట. అది యెట్లన ఎవడు, ఎవని యందలి గుణములను గలిగియున్నాడో నాడు, వాని యాత్మస్వరూపమగుచున్నాడు ప్రకృత మున, పుత్రుడు తండ్రియందలి గుణములు గలవాడగుటచే తండ్రియొక్క

అత్మయనుట నిస్సంశయము. మరియు విత్తనము నందలి యవయవములు (అంకురమునందు) వృక్షమునందు వ్యాపించునటుల పితృగతగుణములు పుత్రునియందు భాసించుచున్నవిగాదా? కావున పుత్రుడే యాత్మ యనుట యుక్తము. ఇంతియగాక. దీపమునందుగల గుణరూపములు (కాల్చుటయు, ప్రకాశించుటయు) దానివలనపుట్టిన మరియొక దీపమునందు సంక్రమించునటుల, తండ్రియందుగల యెరుపు మొదలగు రూపమును, బౌద్ధార్యపరాక్రమాది గుణములును, పుత్రునియందు సంక్రమించుచున్నవి. మరియు 'ఆత్మావై పుత్ర నామాఽసీ' మొదలగు శ్రుతులు పుత్రుడే యాత్మయని వక్కాణించుచున్నవి. కావున వైవిధములగు ప్రమాణములచే 'పుత్రుడు' అత్మయగునని పామరడు భ్రమపడుచున్నాడు.

శ్లో॥ తన్మతం దూషయత్యన్యః పుత్ర ఆత్మా కథంత్యితి,
ప్రీతిమాత్రా త్కథం పుత్ర ఆత్మాభవితు మర్హతి. ౫౧౫
అన్యత్ర వీక్ష్యతే ప్రీతిః క్షేత్రపాత్రధనాదిషు,
పుత్రా ద్విశిష్టా దేహేఽస్మిన్ ప్రాణినాం ప్రీతి రిష్యతే.
ప్రదీప్తే భవనే పుత్రం త్యక్త్వా జన్తుః పలాయతే,
తం విక్రీణాతి దేహార్థం స్రతికూలం నిహన్తిచ. ౫౧౬
తస్మా దాత్మాతు తనయో నభవేచ్ఛ కదాచన,
గుణరూపాదిసాదృశ్యం దీపవ న్నసుతే పితుః. ౫౧౭
అన్యంగా జ్ఞాయతే వ్యంగః సుగుణాదపి దుర్గుణః,
ఆభాసమాత్రాస్తాస్స ర్వాయుక్తయోఽప్యుక్తయోఽపిచ.
పుత్రస్య పితృవ ద్దేహే సర్వకార్యేషు వస్తుషు,
స్వామిత్వద్యోతనాయాఽస్మి న్నాత్మత్వ ముపచర్యతే.

శ్లో॥ శ్రుత్యాతు ముఖ్యయా వృత్త్యా పుత్ర ఆత్మేతి నోచ్యతే,
 ఔపచారిక మాత్మత్వం పుత్రే తస్మా న్నముఖ్యతః.
 అహం పదప్రత్యయార్థో దేహా ఏవ న చేతరః,
 ప్రత్యక్ష స్సిర్వజన్తూనాం దేహాఽహ మితినిశ్చయః.
 ఏషపురుషోఽన్నరసమయ ఇత్యపిచశ్రుతిః,
 పురుషత్వం వదత్యస్య స్వాత్మాహి పురుష స్తతః. ౫౨౩
 ఆత్మాయం దేహావేతి చార్వాకేణ వినిశ్చితమ్. ౫౨౪

తా॥ పూర్వోక్తమగు పుత్రాత్మవాదమును నిరాకరించుచు దేహమే
 'ఆత్మ' యని చార్వాకుడు చెప్పుచున్నాడు - ఎట్లన - ఆత్మలక్షణములు
 లేనిపుత్రుడు ఆత్మగానేరడు. ఆత్మయందుగల ప్రేమ, పుత్రునియందు గన
 బడుచుండుటచే పుత్రుడే ఆత్మయగునని చెప్పినెడల, ధనము, గృహము,
 పొలము మున్నగు వానియందుగూడ ప్రేమకనబడుచుండుటచే నా ధనా
 దులు కూడ ఆత్మ గావలయునుగదా ! మరియు లోకానుభవమును పరిశీ
 లించినచో ప్రతి ప్రాణికిని పుత్రునియందుకంటె దేహమునందు పరమ
 ప్రేమ కనబడుచున్నది. అన్నిచే గృహము దగ్ధమగునెడల పుత్రునిగూడ
 పరిత్యజించి మానవుడు తనదేహమును రక్షించుకొనుచున్నాడు. దారిద్ర్య
 దశయందు తన దేహమును పోషించుట కొరకై పుత్రుని పరులకు
 విక్రయించుచున్నాడు. ఇంతియగాక తమకు విరుద్ధముగా సంచరించెడి
 పుత్రుని వధించెడి వారు కూడగలరు. కావున పుత్రుడు ఆత్మయనుట
 యుక్తముగాదు.

మరియు పుత్రాత్మవాది, తండ్రియొక్క గుణరూపములు
 పుత్రుని యందు కనబడుచుండుటచే పుత్రుడు తండ్రియొక్క యాత్మస్వ
 రూపమగునని యనుచున్నాడు. కాని యా వాదమంత బాగుగా లేదు.
 ఏలయన లోకమున కరచరణాది సర్వశరీరావయవ సమేతుడగు తండ్రికి,

కరములో చరణములో, మరి యతరావయవములోలేని పుత్రులు జన్మించుచున్నారు. సుందరులగు తండ్రులకు కురూపులగు పుత్రులు పుట్టుచున్నారు గుణవంతులకు గుణహీనులు సంభవించుచున్నారు. కావున శ్రుతివాదియొక్క వాదము లన్నియు శ్వాస విరద్ధములే యగుచున్నవి. ఇకను “అత్మావై పుత్రనామాసి” యను శ్రుతియొక్క యభిప్రాయము పుత్రుడు అత్మయనిగాడు. మరియేమన, ప్రపంచమునగృహ తేత్రఖిత్తాదుల యందన్నిటియందును, తండ్రికివలె పుత్రునకు సర్వాధికారములు గలవని తెలుపుట కొరకై పుత్రుడే యాత్మయని గొణముగా కృతహరింపబడినది. అందుచే నెన్నటికిని పుత్రుడు ముఖ్యమగు నాత్మగా నేరడు.

ముఖ్యమగు నాత్మ దేహముగాని మరి యేదియుగాదు. కావుననే సకల ప్రాణులును, దేహమే నేనను నిశ్చయముతో నున్నవి. ఇందులకు శ్రుతిగూడ ననుకూలముగా నున్నది. తైత్తిరీయోపనిషత్తు నందలి “సవావీషపురుషోఽన్నరసమయః” అను వాక్యము అన్న వికారమగు నీ దేహమే పురుషుడని చెప్పుచున్నది. పురుషుడన నాత్మయే గదా! కావున పైవిధములగు ప్రమాణములవలన దేహమే యాత్మయని చార్వాకుడు నిర్ణయించుచున్నాడు.

శ్లో॥ తన్మతం దూషయత్యన్యోఽసహమానః పృథగ్జనః,
దేహ ఆత్మా కథంనుస్యా త్పరతన్తో హ్యచేతనః॥౧౨౧
ఇన్ద్రియై శ్చాల్యమానోఽయం చేష్టతే న స్వతః క్వచిత్,
ఆశ్రయ శ్చక్షురాదీనాం గృహ వద్గృహమేథినామ్.
బాల్యాదినానావస్థావాన్ శుక్లశోణితసంభవః,
అతః కదాఽపి దేహస్య నాత్మత్వ ముపపద్యతే. ౧౨౨

తా॥ ఇన్ద్రియములే యాత్మయని వాదించు మరియొక పామరుడు పూర్వమందు చెప్పబడిన దేహాత్మవాదమును ఖండించుచున్నాడు. ఎట్లన-

దేహము జడము. (ఇయ్యది) స్వయముగా తనంతట తాను యేపనిని చేయలేదు. చేతనములగు జ్ఞానకర్మేంద్రియములచే చలింపజేయబడుచున్నదై దర్శన భాషణాది వ్యాపారముల నొనరించుచున్నది. మరియు నీదేహము, గృహస్థులగు గృహము ఆశ్రయమగునటుల చతురాదీంద్రియములకు ప్రధానాశ్రయమై యున్నది. బాల్యము, యౌవనము, కౌమారము, వార్ధక్యము మున్నగు ననేక పరిణామములు గలిగియున్నది. మాతా పితరుల యొక్క శుక్లశోణిత సంయోగమువలన వుట్టుచున్నది, కావున నట్టి దేహమెన్నటికి నాత్మగాదగదు.

శ్లో॥ బుధిరోఽహంచ కాణోఽహం మూక ఇత్యనుభూతితః,
ఇన్ద్రియాణి భవన్త్యాత్మా యేషా మస్త్యర్థవేదనమ్.

తా॥ లోకమునందు నేను చెవిటివాడను గాన నాకు వినబడదు. నేను గ్రుడ్డివాడను గాన వస్తువుల జూడజాలను. నేను మూగవాడను గాన మాటలాడలేను. అను ననుభవముల ననుసరించి యాలోచించినచో పదార్థ జ్ఞానము ఇన్ద్రియములకే కలదని తెలియుచున్నది. కావున పదార్థములను, గ్రహించెడి చతురాదీంద్రియములే ఆత్మయనియెఱుంగవలయును.

శ్లో॥ ఇన్ద్రియాణాం చేతనత్వం దేహప్రాణాః ప్రజాపతిమ్,
ఏత మేత్యత్యూచురితి శ్రుత్యైవ ప్రతిపాద్యతే. ౫౨౯
యతస్తస్మాదిన్ద్రియాణాం యుక్తమాత్మత్వ మిత్యముమ్,
నిశ్చయం దూషయత్యన్యోఽసహమానః పృథగ్జనః. ౫౩౦

తా॥ ఛాన్దోగ్యోపనిషత్తు నందలి పంచమాధ్యాయ ప్రథమఖండమున ప్రాణములన్నియు (ఇన్ద్రియములు) మనస్సు తమతమ గొప్పతనమును గురించి వివాదపడి, తుదికు తమ తండ్రియగు బ్రహ్మదేవునియొద్దకుబోయి యడిగినవని చెప్పబడుచున్నది. కావున నింద్రియములుచేతనములనిశ్రుతియే

యంగీకరించుచున్నది. ఇందుచే నిండియుములే యాత్మయగునని ఇన్ని
యాత్మవాది నిశ్చయించుచున్నాడు. ఈ మతమును మరియొకడు (ప్రాణా
త్మవాది) దూషించుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఇన్ద్రియాణీ కథం త్వాత్మా కరణాని కుఠారవత్,
కరణస్య కుఠారాదే శ్చేతనత్వం నహీక్ష్యతే. ౫౩౦

శ్రుత్యాఽధిదేవతావాద ఇన్ద్రియేషూఽచర్యతే,
న తు సాక్షాద్దన్ద్రియాణాం చేతనత్వ ముదీర్యతే. ౫౩౧

అచేతనస్య దీపాదే రథ్థాభాసకతా యథా,
తద్దైవ చక్షురాదీనాం జడానా మపిసిద్ధ్యతి. ౫౩౨

తా॥ లోకమున, వృక్షాదులను చ్చేదించుటకు కుఠారాదులు
(గొడ్డలి మున్నగునవి) సాధనములగుచున్నట్లుగా, ఘటపటాదులను గ్రహిం
చుటకు చక్షురాదీన్ద్రియములు సాధనములగుచున్నవి. కుఠారాది సాధన
ములు జడములుగా నుండుట నిర్వివాదాంశము. అటులనే తత్తద్వస్తు
విజ్ఞాన సాధనములగు ఇన్ద్రియములు గూడ నచేతనములే కావలయును.
అచేతనములగు దీపాదులు పథార్థములను ప్రకాశింపజేయుచున్నట్లుగా
నచేతనములగు ఇన్ద్రియములు ఆ యా విషయములను గ్రహించుచుండు
టలో విరోధమేమియు లేదు. ఈ విధమున నిన్ద్రియములు అచేతనములని
నిర్ణయించిన యెడల, ఇన్ద్రియములు చేతనములను నాశయమెంతో, వాని
యొక్క పరస్పర వివాదమును, బ్రహ్మయొద్దకు పోయి యడుగుటను
ప్రతిపాదించుచున్న ఛాన్దోగ్య శ్రుతియొట్లు పాసగునగా, ఛాన్దోగ్యశ్రుతి-
ఇన్ద్రియాధిష్ఠాన దేవతలయొక్క వివాదమును ఇన్ద్రియముల యందాలో
పించి గౌణముగా నిన్ద్రియములు కలహించిన వని చెప్పినదిగాని, సాక్షా
త్తుగా ఇన్ద్రియములు చేతనములని చెప్పలేదు. కావున సర్వవిధముల నచే
తనములగు నిన్ద్రియములు 'ఆత్మ' గానేరవు.

శ్లో॥ ఇన్ద్రియాణాం చేష్టయితా ప్రాణోఽయం పంచవృత్తికః,
సర్వావస్థాస్వవస్థావాన్ యో(సో)ఽయమాత్మత్వమర్హతి.
అహం యథావాన్ తృష్ణావా నిత్యాద్యనుభవాదపి.

శ్లో॥ శ్రుత్యాఽన్యోఽస్తర ఆత్మా
ప్రాణమయ ఇతీర్యతే యస్మాత్
తస్మాత్ప్రాణ స్యాత్మత్వం యుక్తం
న కరణాఖ్యానమ్.

౫౩౫

తా॥ ఇక నాత్మ యేది యనగా, జ్ఞానేంద్రియ కర్మేన్ద్రియములను వాని వాని పనులయందు ప్రవర్తింపజేయునదియు, ప్రాణాపాన వ్యానోదాన సమానములను నైనువ్యాపారములతో గూడినదియు, పుట్టినది మొదలు మరణమువరకునుండు, జాగ్రత్స్వప్నశుభృత్స్థలయందును, బాఘ్యయకావన కామార వార్థక్యదశలయందును, నిరస్తరముండునదియు నగు ప్రాణము, 'ఆత్మయగుచున్నది. కావుననే లోకులందఱును 'నేను ఆకలిగొన్నవాడను' 'నేను దప్పికగలవాడను' అని యనుచున్నారు. ఆకలి దప్పికలు రెండును ప్రాణధర్మములు గదా! మరియు తెత్తిరీయక శ్రుతియందు ఆన్నమయకొశమునకు లోపలనున్న ప్రాణమయకొశమే ఆత్మయని చెప్పబడుచున్నది. కావున ప్రాణమే ఆత్మయగుచుగాని, ఇన్ద్రియములు ఆత్మగానేరవు.

శ్లో॥ ఇతినిశ్చయ మేతస్య దూషయత్యపరో జడః,
భవత్యాత్మా కథం ప్రాణో వాయు రేవైష ఆస్తరః. ౫౩౬

శ్లో॥ బహిర్యాత్యస్తరాయాతి భస్త్రికావాయువన్ముహూః,
న హితంవాఽహితంవా స్వ మన్యద్వా వేదకించన.

శ్లో॥ జడస్వభావ శ్చపలః కర్మయుక్తశ్చ సర్వదా,
ప్రాణస్య భానం మనసి స్థితే సుప్తే న దృశ్యతే. ౫౩౮

తా॥ శూన్యప్రతిపాదితమగు ప్రాణాత్మవాదమును మన ఆత్మనాది
యగు మరి యొక వాదుడు ప్రతిఘటించుచున్నాడు—ఎట్లన—ప్రాణ
వాదగా జేరగాని లాపల సంచరించు వాయు విశేషము. ఇది జడము
ప్రచారము కావుననే తనయొక్కగాని, పరులయొక్కగాని మంచి
కడుగుల నె. శి మాత్రము నెఱుంగకున్నది. మరి యు నీ ప్రాణము కన్నది
వాడు కొలిచి నూరు తిత్తిలోని గాలివలె నిరంతరము శరీరమునుండి
కలుపనికి బోవుచు శరీరములోనికి ప్రవేశించుచు నున్నది. కావుననే అతి
తందిల స్వభావము గలిగి యున్నది.

ఇంతయేగాక జాగ్రత్స్వప్నముల యందు మనస్సు పనిచేయుచున్న
ప్పుడు ప్రాణము సంచరించుచున్నటుల తెలియబడుచున్నదిగాని. మఱుప్తి
(నాథగ్రంథ) యందు మనస్సు ప్రచారరహితమైనది కాగా ప్రాణవాయువు
యొక్క సత్తయేమియు తెలియబడుటలేదు. కావున నిట్టి యనేక దోష
భూయస్యమగు ప్రాణము సర్వదోషవర్జితమైన యాత్మస్వరూపము
కావలెను.

శ్లో॥ మనస్తు సర్వం జానాతి సర్వవేదనకారణమ్,
యత్తస్మా న్మనవవాత్మా ప్రాణస్తు న కదాచన. ౫౩౯
సుకల్పవానహం చింతావానహంచ వికల్పవాన్,
ఇత్యాద్యనుభవాద“న్యోఽన్తరఆత్మా మనోమయః”.
ఇత్యాదిశ్రుతిసద్భావా ద్యుక్తా మనస ఆత్మతా. ౫౪౦

తా॥ బాగుగా విచారించిన యెడల ‘మనస్సు’ ఆత్మయనుట
యత్తము. ఏలయనగా ఇంద్రియములచే గ్రహించబడిన శబ్దాది విషయ

ముల నన్నిటిని మనస్సే తెలిసికొనుచున్నది. ఎవఁడును పనిచేయుటన్నచో, ఇంద్రియములు విషయములను గ్రహింప లేకున్నవి గదా! కావున సర్వ విజ్ఞాన కారణమగు మనస్సు అత్యయనుటలో ననుమానమింతయులేదు. మరియు లోకానుభవమున నేను సంకల్పములు గలవాడననియు, నేను వికల్పములు గలవాడననియు, నేను చింతావంతుడననియు మున్నగు జనవాదములు ప్రసీద్ధముగా నున్నవి. సంకల్పవికల్పాదులన్నియు మనోధర్మములని గదా వేదాంత సంప్రదాయము. వేయేల! - శ్రుతియే సాక్షాత్తుగా ప్రాణమయ కోశమునకు లోపలనున్న మనోమయ కోశమే అత్యయని నుడువుచున్నది. కావున పలువిధములగు పై కారణములచే మనస్సే అత్యయని చెప్పుట సమంజసము.

శ్లో॥ ఇతినిశ్చయ మేతస్య దూషయ త్య పరోజడః,
కథం మనస ఆత్మత్వం కరణ స్య దృగాదివత్. ౫౮౨
కర్తృప్రయోజ్యం కరణం న స్వయంతు ప్రవర్తతే,
కరణప్రయోక్తా యః కర్తా స ఏవాత్మత్వ మ్పర్వతి. ౫౮౩
ఆత్మా స్వతంత్రః పురుషో న ప్రయోజ్యః కదాచన ౫౮౪

తా॥ పూర్వవర్ణితమగు మన ఆత్మవాదమును బౌద్ధుడు దూషించు చున్నాడు—ఎటులనగా మనస్సు ఆత్మగానేరదు. ఇది జడము. ఇట్లురా దీంద్రియములు ఏకీకీగా విషయములను తెలిసికొనుటకు సాధనములగు చున్నచో మనస్సు గూడ నటులనే విషయ విజ్ఞానమునకు సాధనమగు చున్నది సాధన మనునది చేత గడగు కర్తచే ప్రయోగింపబడ దగినదియే కాని తనంతట తాను మాత్రము ఏ పనియందును ప్రవర్తింపలేదు. ఆత్మ యన్ననోస్వతంత్రమైనది. అదిదేవితేతను ప్రేరేపింపబడునదిగాదు. కావున మనస్సు ఇంద్రియములు మున్నగు సాధనములను ప్రేరేపించునట్టి కేరొకటి అత్యయిగునుచునని, సాధనమగు మనస్సు ఎన్నటికిని ఆత్మగానేరదు.

శ్లో. అహం కర్తా ఽస్మ్యహం భోక్తా సుఖిత్యనుభవాదపి,
బుద్ధి రాత్మాధవత్యేవ బుద్ధిధర్మో హ్యహంకృతిః. ౫౮౫

శ్లో. అహం స్తదాత్మావిజ్ఞానమయ ఇతి వదతి నిగమః,
మనః ఽపిచభిన్నంవిజ్ఞానమయంకర్తృరూపమాత్మానమ్.
విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే కర్మాణి తనుతేఽపిచ,
ఇన్ద్రియ కర్తృతా శుత్ర్యా ముఖతః ప్రతిపాద్యతే,
తస్మాద్ద్యుక్తా ఽత్మతా బుద్ధే రితి బాధేన నిశ్చితమ్.

హా! బుద్ధి స్వతస్ప్రమేనదై మన ఇన్ద్రియాదులను వాని వాని
కమ యంగు ప్రేరేపించుచున్నది. కావున నిట్టి బుద్ధియే ఆత్మయనుట
యిష్టము. ఇందులకు లోకానుభవము ప్రబల సాక్ష్యము. లోకమున
జమించుకము, నేను, లౌకిక వైదిక కర్మల నాచరించుచుండువాడననియు,
నేను సర్వవిధ ఫలముల ననుభవించుచువాడననియు, నేను సుఖము గలవాడ
ననియు, మొదలగువాక్యములను పలుకు చున్నారు. కర్తృత్వ భోక్తృ
త్వాధర్మములన్నియు బుద్ధికి సంబంధించినవేగదా! అందుచే బుద్ధియే
ఆత్మయగును మరియు సర్వప్రమాణ మూర్ధన్యమగు తైత్తిరీయక శ్రుతి,
మహాముఖ లోకమునకు లోపలనుండు విజ్ఞానమయమే ఆత్మయనియు
ఈ విజ్ఞానమే సర్వవైదిక లౌకికకర్మల నాచరించుచున్నదనియు చెప్పు
యిట్టిది. విజ్ఞానమే బుద్ధియేగదా! కావున సర్వవిధముల బుద్ధియే ఆత్మ
యగుచున్నదని తార్థమతస్థులు నిర్ణయించుచున్నారు.

శ్లో. ప్రథాకర స్తర్మికశ్చ తావుభావప్యమర్షయా,
తన్నిశ్చయం దూషయతో బుద్ధి రాత్మా కథం త్వితి.
బుద్ధే రజ్ఞాన కార్యత్వాత్ విన్యాశిత్వా త్ప్రతిక్షణమ్.

తా॥ పూర్వమీమాంసామత ప్రవర్తకుడగు ప్రాభాకరుడును, తార్కికుడును వీరిరువురు పూర్వోక్తమగు బౌద్ధమతమును ఖండించుచున్నారు. ఎందుచేతననగా బుద్ధి యనునది ప్రతిక్షణమునను పుట్టి నశించుచుండును. ఇయ్యది అజ్ఞానముయొక్క కార్యము. ఆత్మయన్ననో నిత్యము. అది మరియొక దానివలన పుట్టునట్టి కార్యముగాదు, కావున అజ్ఞాన కార్యము నశ్వగమునగు బుద్ధి ఆత్మగానేగదు.

శ్లో॥ బుద్ధ్యాదీనాం చ సర్వేషా మజ్ఞానే లయదర్శనాత్,
అజ్ఞోఽహ మిత్యనుభవా దాస్త్రీబాలాదిగోచరాత్,
భవత్యజ్ఞానమేవాత్మా న తు బుద్ధిః కదాచన. ౫౬౦

తా॥ ఇక నేది యత్మ యనగా అజ్ఞానమే ఆత్మయగును. ఏల యనగా సుషుప్తికాలమునందు బుద్ధి మొదలగు సర్వస్త్రియములును, అజ్ఞానమునందు లయించుచున్నవి. అత్మ సర్వలయాధారమని కదా శాస్త్రసంప్రదాయము. మరియు ప్రపంచమున పడింతులు, పామరులు అందరును “నేను అజ్ఞుడను నాకేమియు తెలియదు” అని వ్యవహరించుచున్నారు. కావున సర్వానుభవసిద్ధమగు నజ్ఞానమే ఆత్మయగునుగాని బుద్ధి ఆత్మకా దగదు.

శ్లో॥ విజ్ఞానమయా దన్యం

త్వానందమయం పరం తథ్యాత్మానమ్,
అన్యోఽంతరత్మానందమయ
ఇతివదతి వేదోఽపి.

౫౫౦

తా॥ మరియు తైత్తిరీయక శ్రుతి, విజ్ఞానమయకోశమునకు లోపల నున్న ఆనందమయకోశమే ఆత్మయని చెప్పుచున్నది. ఆనందమయమనగా దుఃఖాభావరూపమగు నజ్ఞానమే గదా ! కావున అజ్ఞానమే ఆత్మయనుట యుక్తము.

శ్లో॥ దుఃఖప్రత్యయశూన్యత్వా దానందమయతా మతా,
 బుద్ధ్యాదిసకలం సుప్తా వజ్జానే ప్రవిలీయతే. ౫౫౨
 దుఃఖనోఽపి సుషుప్తౌతు ఆనందమయతా తతః,
 సుప్తా కించి న్నజానామిత్యనుభూతిశ్చ దృశ్యతే. ౫౫౩
 యతఏవ మతో యుక్తా హ్యజ్ఞాన స్యాత్మతా ధ్రువమ్.

తా॥ సుషుప్తి కాలమున, ఇద్రియములు, బుద్ధి మున్నగునన్నియు
 అజ్ఞానమునందు లయించుచున్నవి. కావుననే ఇద్రియాదుల వలన సంభవించు
 యిది దుఃఖము లేవియు ఆత్మకు కనబడకున్నవి. దుఃఖములు లేకుండు
 లయే శా! అనన్తానుభవమగుచున్నది : అందువలననే జాగ్రత్స్వప్నము
 లందు పలు దుఃఖముల ననుభవించుచున్నవారు గూడ గాఢనిద్ర (సుషుప్తి)
 లందు దుఃఖవర్జితమగుచున్నారు. ఇట్టి సుషుప్తియందు అజ్ఞానము తప్ప
 మిరియొక్కటి యేమియు గోచరము కాదు. కనుకనే నిద్రనుండి లేచిన
 ప్రతివారూ, నాశేమియు తెలియలేదని చెప్పుచున్నారు. పై విధములగు
 పలుప్రమాణములచే అజ్ఞానమే ఆత్మయన నొప్పుచున్నది.

శ్లో॥ ఇతి తన్నిశ్చయం భాట్టాః దూషయన్తి స్వయుక్తిభిః,
 కథ మజ్ఞానమేవాత్మా జ్ఞానం చాఽప్యుపలభ్యతే.
 జ్ఞానాఽభావే కథం విద్యు రజ్జోఽహం మితిచాఽజ్ఞతామ్.

తా॥ పూర్వమందు వర్ణింపబడిన (ప్రాభాకరునియొక్కయు,
 తాడ్మికునియొక్కయు) అజ్ఞానాత్మవాదమును, భాట్టమతస్థులు నిరాక
 రించుచున్నారు. ఎట్లనగా—అజ్ఞాన మొక్కటియే ‘ఆత్మ’ యెట్లగును?
 సుషుప్తికాలమున ఆత్మయందు అజ్ఞానముతోపాటు జ్ఞానంబును గలదు.
 నాశముచేతగా, అజ్ఞానానుభవకాలమునందు జ్ఞానము లేకున్నచో జనులు
 ‘మమజ్ఞాన’ మని తమ యజ్ఞత్వమునైన నెట్లు గ్రహింప గలుగుదురు?
 కావున అజ్ఞానమే శేవలము ఆత్మయని చెప్పుట బాగుగా లేదు.

శ్లో॥ అస్వాప్నం సుఖమేవాఽహం నజానామ్యత్ర కించన,
ఇత్యజ్ఞానమపి జ్ఞానం ప్రబుద్ధేషు ప్రదృశ్యతే. ౫౫౬

శ్లో॥ ప్రజ్ఞానఘనవవానన్ద మయ ఇత్యపి శ్రుతిః,
ప్రబ్రవీ త్యుభయాత్మత్వమాత్మనస్స్వయ మేవసా. ౫౫౭

శ్లో॥ ఆత్మాఽతశ్చిజ్జడతనుః ఖిద్యోత ఇవ సమ్మతః,
నకేవలా జ్ఞానమయో ఘటకుడ్యాది వజ్జడః. ౫౫౮

తా॥ సుషుప్తియనగా గాఢనిద్ర. ఇట్టి నిద్రనుండి మేల్కొంచిన ప్రతివారును, నేను సుఖముగా నిద్రించితి ననియు, నాకేమియు నిద్రలో తెలియలేదనియు చెప్పుచున్నారు. సుషుప్తియందు జ్ఞానాజ్ఞానముల రెంటియొక్కయు, అనుభవము లేకున్నచో, పై విధములగు జనవాశ్యములు సంభవింపనేరవు గదా! మరియు మాండుక్యశ్రుతి స్పష్టముగా సుషుప్తియందు ఆత్మ, మనస్సు వలన గలిగెడు విశేష విజ్ఞానములేమియు లేమింజేసి, అనందము మిక్కుటముగా గలవాడై జ్ఞానాజ్ఞాన స్వరూపుడగుచున్నాడని చెప్పుచున్నది. అనగా సుషుప్తికాలమునందు స్థూల సూక్ష్మశరీరములు రెండును కారణ శరీరమగు అజ్ఞానమునందు లయించుటచే నట్టి యజ్ఞానమును, నాకేమియు తెలియదను అనుభవము గలవాడగుటచే జ్ఞానమున్న ఈరెండును నిద్రలో గలవు కావున, మిణుగురుపురుగువీరీతిగా కొంత ప్రకాశమును, కొంత అప్రకాశమును గలిగియున్నదో అటులనే ఆత్మగూడ జ్ఞానాజ్ఞానములు రెండును కలసి స్వరూపముగా గలవాడు గాని ఘటపటాదులవలె కేవల జడస్వరూపుడుగాడు. అటులైనచో ప్రపంచవ్యవహారము లేమియు సంభవింపనేరవు గదా!

శ్లో॥ ఇతి నిశ్చయమేతేషాం దూషయ త్యపరో జడః,
జ్ఞానాజ్ఞానమయస్తావత్మా కథం భవితు మర్హతి. ౫౫౯

పరస్పరవిరుద్ధత్వా త్రేజ స్తిమిరవ త్తయోః.

సామానాధికరణ్యం వా సంయోగోవా సమాశ్రయః,

తమః ప్రకాశవత్ జ్ఞానా జ్ఞానయో ర్న హి సిద్ధ్యతి. ౫౬౦.

తా॥ పూర్వోక్తమగు భాట్టమతమును, (సాధ్యమితుడు) శూన్యాత్మక వాఙ్మతాని త్రోసిపుచ్చుచున్నాడు. ఎందుచేత ననగా-జ్ఞానాజ్ఞానములు రెండును చీకటి వెలుతురులవలె పరస్పరము శీన్నస్వభావములు గలవియగుచున్నవి కావుననే ఈ రెండింటికిని, కుండ, బట్ట రెండునూ కలసి భూమిమీద నుండునట్లుగా, ఒకచోట నుండుటగాని, రెండుచేతులుకలసి కొనుకట్టుగా, కలసి కొనియుండుటగాని, శరీరము దాని యవయవములు పరస్పరము ఒకదాని నొకటి ఆశ్రయించియున్నట్లుగా ఒకటి నొకటి ఆశ్రయించు కొని యుండుటగాని సంభవింపనేరదు అందుచే జ్ఞానాజ్ఞానాత్మనాదము ఎంత మాత్రమును అదరణీయముగాదు.

శ్లో॥ అజ్ఞాన మపి విజ్ఞానం బుద్ధిర్వాఽపిచ తద్గుణాః,
సుషుప్తౌ నోపలభ్యంతే యత్కించిదపి వాపరమ్. ౫౬౧
మాత్రాది లక్షణం కింతు శూన్యమేవోపలభ్యతే,
సుషుప్తౌ నాఽన్యద స్త్యేవ నాఽహమప్యాస మిత్యను.
సుప్తౌత్థిత జనై స్సర్వై శూన్యమేవాఽనుస్మర్యతే,
యత్తత శూన్యమేవాత్మా నజ్ఞానా జ్ఞానలక్షణః. ౫౬౨

తా॥ ఇక నేది అత్యయనట యుక్తమనగా, సుషుప్తియందు, జ్ఞానముగాని, అజ్ఞానముగాని, బుద్ధిగాని, బుద్ధిగుణములగు కామసంకల్పములు గాని, ఇంద్రియములుగాని, ఇంద్రియవిషయములగు శబ్దస్పర్శాదులు గాని యేమియులేవు. మరి, శూన్యమొక్కటియే గలదు. కనుకనే నిద్ర మండి మేల్కొంచిన వారందఱును, 'సుషుప్తియందు శూన్యముతప్ప,

మరి యెద్దియు లేదనియు శూన్యమున జూచెడి నేమ గూడ లేనేలేననియు జెప్పుచున్నారు. కాన సర్వజనానుభవ గోచరమగు శూన్యమే ఆత్మ యగునుగాని భౌట్టులు చెప్పిన చొప్పున జ్ఞానాజ్ఞాన ద్వయము ఆతఁ గానేరదు.

శ్లో॥ వేదేనాఽశ్యసదేవేద మగ్ర ఆసీ దితిస్ఫుటమ్,
నిరుచ్యతే యతస్తస్మా చూఛన్యస్మైవాత్మతామతా.

శ్లో॥ అసన్నేవ ఘటః పూర్వం జాయమానః ప్రదృశ్యతే,
నహికుంభః పురైవాంతః స్థితోదేతిబహిర్ముఖః. ౫౬౫

శ్లో॥ యత్తస్మా ద్సత స్సర్వం సదిదం సమజాయత,
తత స్సర్వాత్మనా శూన్య మేవాత్మత్వంసమర్హతి. ౫౬౬

తా॥ మరియు ఛాన్దోగ్యశ్రుతి స్పష్టముగా, ఈ కనబడుచున్న ప్రపంచమంతయు సృష్టికి పూర్వము శూన్యముగానే యుండి అట్టి శూన్యమునుండియే నామమాపభేదములచే పలువిధములుగా జన్మించు చున్నదని చెప్పుచున్నది. లోకానుభవమున జూచినను, కుండ మొడలగు వస్తువు లన్నియు తాము పుట్టుటకు పూర్వము లేకున్నవై పుట్టుచున్నవి గదా! అట్లుగాక పూర్వమునందున్నవియే పుట్టునెడల కుమ్మరి దండము చక్రము మున్నగున వన్నియు వ్యర్థములే యగును గదా. కావున నన్ని విధములను పరిశీలింపగా శూన్యమే ఆత్మయగుచున్నది.

శ్లో॥ ఇత్యేవం పండితమ్మనైః పరస్పర విరోధిభిః,
తత్తస్మ తానురూపాల్ప శ్రుతియుక్త్యనుభూతిభిః.

నిర్ణీత మతజాతాని ఖండితాన్యేవ పండితైః,

శ్రుతిభిశ్చా ప్యనుభవై ర్బాధకైః ప్రతివాదినామ్. ౫౬౭

శ్లో॥ యతస్తస్మా త్సుపుత్రాదేః శూన్యాంతస్య విశేషతః,
సుసాధిత మనాత్మత్వం శ్రుతియుక్త్యనుభూతిభిః. ౫౬౯

తా॥ ఈ విధముగా, శాస్త్రపాండిత్యములేని మూఢులందరును తాము పండితులమని గర్వించి పుత్రుడు మొదలు శూన్యమువరకునుండు దానిలో నేదియో యొకటియే అత్యయని ప్రమాణములవలె భాసింపబడి యనుభవములచేతను, తర్కములచేతను, వేదవాక్యములచేతను, వాదించు చున్నాడు. వీరి వాదములన్నియు, వేదశాస్త్రవిదులగు విద్వాంసులచేత తాత్పర్యోపేతములగు శ్రుతివాక్యములను, ప్రతివాదులకు ప్రతికూలము లగు ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములను, ఆవలంబించి, నిరాకరింపబడినవి. కావున పుత్రుడు మొదలు శూన్యమువరకు నుండునదంతయు అత్యంతమై భిన్నమేగాని, అత్యంతమేరదు.

శ్లో॥ నహి ప్రమాణాంతర బాధితస్య
యాథార్థ్య మంగీక్రియతే వహద్భిః,
పుత్రాదిశూన్యాంత మనాత్మత్వత్వమ్
ఇత్యేన విస్పష్ట మత సుసజాతమ్. ౫౭౦

తా॥ ఒక ప్రమాణముచే (సత్యమని) నిర్ణయింపబడినదైనప్పటికిని ప్రబలములగు ప్రమాణాంతరములచే సత్యముగాదని నిరాకరింపబడిన పదార్థమును ప్రమాణమునుగా, పండితులు స్వీకరింపరు. గాన పుత్రాది శూన్యాంతమంతయు నాత్మస్వరూపము గానేరదని అస్సగా నిర్ణయింపబడినది.

శ్లో॥ సుషుప్తికాలే సకలే విలీనే
శూన్యంవినా నాన్యదిహాపలభ్యతే,
శూన్యం త్వనాత్మ న తతః పరః కోఽ
పౌత్యాభిధాన స్త్వనుభూయతేఽర్థః. ౫౭౧

శ్లో॥ యద్యస్తి చాత్మా కిమునోపలభ్యతే
సుప్తౌ యథా తిష్ఠతి కిం ప్రమాణమ్,
కిం లక్షణోఽసౌ సకథం నబాధ్యతే

ప్రబాధ్యమానే వ్యహ మాదిషుస్వయమ్. ౫౨౨

తా॥ ఈ విధమున శూన్యము గూడ నాత్మగాదని గురువు ఉప
దేశించిన పిమ్మట శిష్యుడు సందిగ్ధుడై తన సందేహములను వెల్లడించు
చున్నాడు-గాథనిద్రయందు దేహేంద్రియాది ప్రపంచమంతయు కన
బడుట లేదు. అట్టియెడ శూన్యము తప్ప అత్యయను పదార్థ మెద్దియు
ప్రసిద్ధముగాలేదు. సుషుప్తిలో అత్యయన్నచో నేల కనబడదు? కావున
నో స్వామి! గురువర్యా! సుషుప్తియందు అత్యయన్న దనుటకు
ప్రమాణమేమి? ఆయాత్మ కేమి స్వరూపము? బుద్ధి మున్నగున వన్నియు
గాథనిద్రయందు బాధింపబడుచుండగా ఆ యాత్మ తాను మాత్రమే
బాధింపబడకున్నది.

శ్లో॥ ఏతత్సంశయ జాతం మే హృదయగ్రన్థి లక్షణమ్,
భిన్ధి యుక్తి మహాఖడ్గ ధారయా కృపయా గురో! ౫౨౩

తా॥ ఓ అచార్య ప్రభూ! తమరు నా యందు దయయుంచి,
ఉడ తీయుటకు వీలుగాని, త్రాటిముడివలె బాధించుచున్న నా సంశయ
ములను శాస్త్రానుభవ సమ్మతములగు యుక్తి ఖడ్గములచే ఛేదింపవలయు
నని వేడుకొనుచున్నాను.

శ్లో॥ అతిసూక్ష్మ తరః ప్రశ్నః తవాఽయం సదృశోమతః,
సూక్ష్మార్థ దర్శనం సూక్ష్మ బుద్ధిష్యేవ ప్రదృశ్యతే.

శ్రుణువత్క్యమి సకలం యద్యత్ప్రపంచం త్వయాధుఽనా,
రహస్యం పరమం సూక్ష్మం జ్ఞాతవ్యంచ ముముక్షుభిః.

తా॥ అంతట గురుం డిట్లనుచున్నాడు. నాయనా ఈచేసిన ప్రశ్నము ప్రతిభాశాలివగు నీకు దగియున్నది. నూత్నమృద్ధిగలవారలకే యిట్టి నూత్నవిషయము గోచరించునుగాని, బాహ్యవిషయాస్తక్తచిత్తులగు మందమతులకు స్ఫురింపదుగదా! కావున నీ వడిగిన దంతయు చక్కగా చెప్పెదను. ఈ చెప్పబోవు విషయము పరమరహస్యమను శాస్త్రసారమును, సకలమునుత్సాహులకును తెలిసికొనదగినదియు నగుచున్నది. కావున శ్రద్ధతో వినుము.

శ్లో॥ బుద్ధ్యాది సకలం సుప్తా వనులీయస్వ కారణే,
అవ్యక్తే వటవద్భీజే తిష్ఠ త్యవికృతాఽఽత్మనా,
తిష్ఠత్యేవ స్వరూపేణ నతు శూన్యాయతే జగత్ . ౫౭౭

తా॥ మట్టిచెట్టు నూత్నరూపముతో తనకు మూలకారణమగు విత్తనమునం దుండునట్లుగా, సుషుప్తికాలమునందు బుద్ధీన్ద్రియ శరీరాది రూపమగు ప్రపంచమంతయు నూత్నరూపమును జేంది స్వకారణమగు అజ్ఞానమున గ్రహింపశక్యముగాని స్వరూపముతో నుండునుగాని శూన్యమగుటలేదు.

శ్లో॥ క్వచి దంకురరూపేణ క్వచిద్భజాత్మనా వటః,
కార్యకారణరూపేణ యథా తిష్ఠ త్యదస్తథా. ౫౭౮
అవ్యాకృతాత్మనాఽవస్థాం జగతో వదతి శ్రుతిః,
సుషుప్త్యాదిషు తద్భేదం వక్త్యవ్యాకృత మిత్యసౌ. ౫౭౯
ఇమ మర్థ మవిజ్ఞాయ నిర్ణీతం శ్రుతియుక్తిభిః,
జగతోఽదర్శనం శూన్య మితిప్రామా రతద్విదః. ౫౮౦

తా॥ మఱియు మట్టిచెట్టు ఒకప్పుడు మొలక, ఆకులు, కొమ్మలు మున్నగువానిచే స్థూలరూపమునను, మఱియుకప్పుడు నూత్నమగు బీజ

రూపమునను ఉండును. అటులనే ఈ ప్రపంచము కూడ సృష్టికాలము నందు నామరూపములచే స్థూలముగా కనబడుచున్నది. సుషుప్తి మాత్సా ప్రలయకాలములందు నూత్నరూపమును జెందుచున్నది. కనుకనే అప్పుడు స్ఫుటముగా గనబడుటలేదు. ఈ యర్థమునే బృహదారణ్యక శ్రుతి 'అవ్యాకృత'మను శబ్దముచే బోధించుచున్నది. ఈ విధముగా శ్రుతియుక్తులచే నిర్ణయింపబడిన ఉపాయమును గ్రహింపలేనివారై కొందరు మాధులు సుషుప్త్యాదులందు జగత్తు కనబడకుండుటనే శూన్యమని వాదించుచున్నారు.

శ్లో॥ నాఽసత సతఉత్పత్తిః శ్రూయతే నచదృశ్యతే,
ఉదేతి నరశృంగాత్కిం ఖపుష్పాతిం భవిష్యతి. ౫౮౧

తా॥ ఇటు పిమ్మట 'శూన్యమునుండియే జగత్తుపుట్టుచున్న'దని యెడి శూన్యవాదమునకు సమాధాన మియ్యబడుచున్నది. - లేనిదాని వలన (ఉన్న) వస్తువు పుట్టుటయననది యెచ్చటను, ఎన్నడును, కన్నదియు, విన్నదియు గాదు మనుష్యునకు కొమ్ములను అకాశమునందు పుష్పములను ఎన్నడును సంభవింపవుగదా ! శూన్యములగు నిట్టి ఖపుష్ప నరవిషాకాదులవలన మఱియొక భావపదార్థమేది జన్మించును ? ఏమియు పుట్టదని భావము.

శ్లో॥ ప్రభవతి నహి కుంభోఽవిద్యమానో మృదశ్చేత్
ప్రభవతుసికతాయా వాఽథవా వారిణోవా,
నహి భవతి చ తాభ్యా మన్యథా క్వాపి తస్మాత్
యత ఉదయతి యోఽర్థోఽస్యత్ర తస్య స్వభావః.

తా॥ తనపుట్టుకకు పూర్వము మృత్తునందు యే విధమునను లేనట్టి కుండ, మృత్తువలన బుట్టనేరదు. అట్లు పుట్టునెడ నా కుండ (ఇనుక వలనగాని, జలమువలన గాని యేల పుట్టకున్నది ? లేని కుండయే పుట్టు

నెడల) జలాదులవలన గూడ పుట్టవలయునగదా! కాని యే విధమునను
అటుల పుట్టుటలేదు. అందుచే దేనివలన, నే పదార్థము పుట్టునో
దానియం దా పదార్థము నూత్మకూపముననుండి యున్నదని తప్పక
యొప్పుకొనవలయును.

శ్లో॥ అన్యథా విపరీతం స్యాత్కార్యకారణ లక్షణమ్,
నియతం సర్వశాస్త్రేషు సర్వలోకేషు సర్వతః. ౫౮౩

తా॥ కార్యమయొక్క స్వభావము కారణమునందులేని యెడల
సకలశాస్త్రములందు జెప్పబడుచున్నట్టియు సకల లోకములందు జూడ
బడుచున్నట్టియు, సర్వపదార్థములందును ప్రసిద్ధమై యున్న “ఇది దీని
యొక్క కార్యము. ఇది దీనియొక్క కారణము ననియెడి” కార్యకారణ
భావమంతయు విరుద్ధమై పోగలదు.

శ్లో॥ కథ మసత స్సజ్జాయేతేతి శ్రుత్యా సిద్ధిర్ధ్యతే తస్మాత్,
అసత స్సజ్జననం నో ఘటతే మిద్యైవ శూన్యశబ్దార్థః.

తా॥ మరియు ఛాన్దోగ్యోపనిషత్తునంగలి ఆరవ ప్రపాఠకమునందు
“ఉద్దాలకుడను మహర్షి తనపుత్రుడగు శ్వేతకేతువునకు బ్రహ్మస్వరూప
మునుపజేశించుచు స్పష్టికి పూర్వము సద్రూపమగు బ్రహ్మ మొక్కటియే
కలదని చెప్పి-పిమ్మట-శూన్యవాదులు కొందరు స్పష్టికి పూర్వము
శూన్యమే కలదనియు, ఆ శూన్యమునుండియే ఈ స్థూలమగు ప్రపంచ
మంతయు పుట్టుచున్నదనియు చెప్పుదురుగాని, అది యెంతమాత్రమును,
సంభవింపదుగదా! నాయనా! కుమారా! అని శూన్యవాదమును నిరాక
రించి తుదకు సత్యమగు బ్రహ్మమే సర్వజగత్కారణమని సిద్ధాంతముచేసి
చెప్పెను” అని గలదు. కావున సుషుప్తికాలమునను, స్పష్టికి పూర్వకాల
మునను శూన్యమే గలదనియు, ఆ శూన్యమునుండియే జాగ్రత్స్వప్నము
ఎందు కనబడుచున్న ప్రపంచమంతయు పుట్టుచున్నదనియు జేసెడి వాదము
లంత మాత్రమును యథార్థముగానేరదు.

శ్లో॥ అవ్యక్తశబ్దితే ప్రాజ్ఞే సత్యాత్మ న్యత్ర జాగ్రతి,
కథం సిద్ధ్యతి శూన్యత్వం తస్మిన్ భ్రాన్తశిరోమణే!.. ౫౮౫

తా॥ ఓయి భ్రాన్తు లో నగ్రేసరుడా ! సుషుప్తికాలము నందు
జ్ఞానస్వరూపుడును సత్యస్వరూపుడును నగు ఆత్మ అవ్యక్తమను శబ్దముచే
వ్యవహరింపబడుచున్నవాడై మేల్కొంచి యుండగా నప్పుడు శూన్య
భావమెట్లు సంభవించును ? సంభవించదుగదా ?

శ్లో॥ సుషుప్తౌ శూన్యమేవేతి కేన పుంసా తవేరితమ్,
హేతునానుఽమితం కేన కథం జ్ఞాతం త్వయోచ్యతామ్.
ఇతి పృష్టే మూఢతమో వదివ్యతి కి ముత్తరమ్. ౫౮౬

శ్లో॥ నైవానురూపకం లింగం వక్తావా నాఽస్తికశ్చన,
సుషుప్తి స్థిత శూన్యస్య బోధ్ధా కోన్వాత్మనః పరః?.

తా॥ మఱియు నో శూన్యవాదీ! సుషుప్తియందు శూన్యమే కలదని
యే పురుషుడు నీకు చెప్పినాడు ? ఏ హేతువుచే నీవు ఊహించితివి ?
నీవు స్వయముగా నెట్లెఱింగితివి ? అని శూన్యవాదిని నిల్వదీసి వేతాని
యడిగినచో నా మూఢుడు సమాధానమేమి చెప్పగలడు? సుషుప్తియందు
శూన్యమే కలదని సాక్ష్యము చెప్పవాడెవడును లేదుగదా! తర్కముచే
నూహించుటకైనను చిన్న మేషియులేదుగదా! ఇట్టియెడఆత్మయొక్కడే
సుషుప్తియందు సర్వాభావమును గ్రహించువాడుగానున్నాడనియు తదితర
మేషియు లేదనియు నిర్ణీతమగుచున్నది.

శ్లో॥ స్వేనానుభూతం స్వయమేవ వక్తి
స్వసుప్తికాలే స్థితశూన్యభావమ్,

తత్రస్వసత్తా మనవేక్ష్య మూఢః

స్వస్యాఽపి శూన్యత్వ మయం బ్రవీతి.

౫౮౮

తా॥ జీవాత్మ - నిద్రకాలమునందు తనచేత ననుభవింపబడిన సర్వపదార్థాభావమునే తాను జాగ్రదవస్థయందు చెప్పుచున్నాడు. దీనిచే నూన్యమునకు ద్రష్టగా తానున్నాడని తెలియుచున్నది. ఇట్టియొడ మూఢుడగు నే శూన్యాత్మవాది నిద్రయందలి తన యునికిని మఱచిన వాడై తాను గూడ తననిద్రమించి వ్యర్థముగా శూన్యవాదము నొనరించు చున్నాడు.

శ్లో॥ అవేద్యమాన స్స్వయమన్యలోకైః

సౌఖ్యప్తికం ధర్మమవైతి సాక్షాత్,

బుద్ధ్యాద్యభావస్యచ యోఽత్ర బోద్ధా

సవష ఆత్మా ఖలు నిర్వికారః.

౫౮౯

తా॥ జీవాత్మ - గాఢనిద్రాకాలమునందు, తాను ఇతరులెవ్వరి చేతలు తెలియబడినివాడై స్వాత్మానందము ననుభవించుచు, బుద్ధీద్వితీయాదుల యొక్క లేకుండుటకు సాక్షిగా నున్నాడు. నిజముగా నాలోచించి నచో, కర్తృత్వము మున్నగు వికారములన్నియు, బుద్ధీద్వితీయాదులకు సంబంధించినవేగాని ఆత్మకు సంబంధించినవి గావుకదా. కనుకనే సుఖప్తి కాలమునందు బుద్ధీద్వితీయాదులన్నియు నూత్మభావమును చెందినవికాగా, ఆత్మ నిర్వికారుడై యున్నాడు.

శ్లో॥ యస్యేదం సకలం విభాతి మహాసాసత్యస్వయంజ్యోతిషః

సూర్యస్యేవ కిమస్తి భాసకమిహ ప్రజ్ఞాదిసర్వంజడమ్,

నహ్యర్కస్య విభాసకం క్షితితలే దృష్టం తదైవాత్మనః

నాఽన్యఃకోఽప్యనుభాస కోఽభవితానాఽతఃపరఃకశ్చన.

తా॥ సూర్యుడు లోకమునందలి పదార్థముల నన్నింటిని ప్రకాశింప జేయుచున్నాడుగాని సూర్యుని మాత్రము ఏ వస్తువును భాసింపజేయ కున్నది. అటులనే సచ్చిదానందరూపమగు నాత్మచైతన్యజ్యోతిస్సు తేతనే కనబడుచున్న యీ ప్రపంచమంతయు భాసించుచున్నదిగాని జడములగు బుద్ధీన్ద్రియాదులచే నాత్మచైతన్యము ప్రకాశింప చేయబడుటలేదు. తాగుగా విచారించినచో సూర్యమండలము మున్నగు నవన్నియు జడములే. ఇవి యన్నియు ఆత్మప్రకాశముతో గూడుకొనిన వగుటంజేసి యితరవస్తువులను భాసింపజేయ గలుగుచున్నవి. అందుచేత ఆత్మప్రకాశరూపమగు నాత్మచైతన్య మొక్కటియే బుద్ధీన్ద్రియ శరీరాదులందు జీవరూపమున నభివ్యక్తమై రూపశబ్దాది విషయముల ననుభవింపుచున్నది గాన దానిని భాసింపజేసెడి మరియొక వస్తువేమియులేదని గ్రహింపవలయును.

శ్లో॥ యేనానుఽభూయతే సర్వం జాగ్రత్స్విప్న సుషుప్తిషు,
విజ్ఞాతార మిమం కోను కథం వేదితు మ్మర్తతి. ౫౯౦

తా॥ జాగ్రదవస్థయందలి స్థూలప్రపంచమునకును, స్వప్నమునందలి సూక్ష్మప్రపంచమునకును, సుషుప్తియందలి అజ్ఞానమునకును, సాక్షిగా నున్నవాడై ఆత్మయే సకల విషయములను తెలిసికొనుచున్నాడు. ఇట్టి యాత్మను ఎవడైనను ఎట్లు తెలిసికొనగలడు? ఆత్మకంటె భిన్నుడగు వేరొక జ్ఞాతలేకుండుటచే ఆత్మ, తెలిసికొనువాడేగాని తెలియబడువాడు గాడు.

శ్లో॥ సర్వస్యదాహకోవహ్నిఃవహ్నిర్నాఽన్యోఽస్తిదాహకః
యథా; తథాఽత్మనోజ్ఞాతుః జ్ఞాతాకోఽపి నదృశ్యతే.

తా॥ లోకమున, అగ్నియే సకల పదార్థములను దహింపజేయు చున్నది గాని, అగ్నిని దహింపజేయునది మరియొకటిలేదు - అట్లే సకల ప్రపంచమును తెలిసికొనువాడైన ఆత్మను తెలిసికొనువాడు వేరొకడులేదు.

శ్లో॥ ఉపలభ్యేత కేనాయము హ్యుపలభౌ స్వయం తతః,
ఉపలబ్ధిస్తరాభావా న్నాయ మాత్మోపలభ్యతే. ౫౯౩

తా॥ ఈ యాత్మయే, సకలమును తెలిసికొనువాడును, గ్రహించు
వాడును, పొందువాడునుగాని, ఈ యాత్మను తెలిసికొనువాడుగాని,
గ్రహించువాడుగాని, పొందువాడుగాని మరియుకడు లేడు. అందుచే
నాత్మ తెలియబడుట లేదు

శ్లో॥ బుద్ధ్యాదివేద్య విలయా దయమేక ఏవ
సుప్తా నపశ్యతి శ్రుణోతి నవేత్తి కించిత్,
సౌఖ్యప్తికస్య తమసః స్వయమేవ సాక్షీ
భూత్వాఽత్ర తివృతి సుఖేన చ నిర్వికల్పః. ౫౯౪

తా॥ జాగ్రదవస్థయందు రూపాది విషయములను గ్రహించుటకు
చిక్షురాదీన్ద్రియములును, మంచిచెడుగుల నాలోచించుటకు బుద్ధియును
ఆత్మకు సాధనములుగానున్నవి. గాఢనిద్రాకాలమునందు ఈబుద్ధిన్ద్రియాదు
లన్నియు తమ కారణమగు నజ్ఞానమున లయించుటంజేసి ఆత్మనిర్వికారుడై
అజ్ఞానమునకు సాక్షిగానుండి, సుఖము ననుభవించుచున్నాడు. అట్టియెడ
నేత్రము లేమిఁజేసి దేనిని చూడకున్నాడు. శోత్రములేకుండుట వలన
దేనిని వినుకున్నాడు. బుద్ధిలయించుటవలన నద్దానిని ఆలోచింపకున్నాడు.
జాగ్రత్స్వప్నములందు బుద్ధిన్ద్రియాదులన్నియు ఆత్మచే చూడబడుచున్నవి
యగుచు నే తాము ఇతర విషయములను గ్రహించుచున్నవి. సుషుప్తియందు
ఇవి యన్నియు నూత్మభావమును జెందుటంజేసి యాత్మ విషయ విశేష
విజ్ఞానరహితుడై సుఖముగానున్నాడని భావము.

శ్లో॥ సుషుప్తావాత్మ సద్భావే ప్రమాణం పండితోత్తమాః,
విదుః స్వప్రత్యభిజ్ఞాన మాబాలవృద్ధసమ్మతమ్. ౫౯౫

తా॥ సుషుప్తియందు అత్మకలదని చెప్పుటకు, బాఱరు, వృద్ధులు పండితులు, పామరులు మున్నగు జనులందఱయొక్కయు అనుభవమే ప్రబలప్రమాణమని పండితులు వచించుచున్నారు.

శ్లో॥ స్రత్యభిక్షాయ మానత్వాత్ లింగమత్రానుమాపకమ్,
స్మర్యమాణస్య సదృశః సుఖమస్వాప్న మిత్యయమ్,
పురానుభూతో నోచేత్తు స్మృతే రనుదయోభవేత్,
ఇత్యాది తర్కయుక్తిశ్చ సదృశవే మాన మాత్మనః.

తా॥ ప్రతి మానవుడును “నేను సుఖముగా నిద్రించితిని”ని చెప్పుచున్నాడు. నిద్రాకాలమునందు ‘నేన’ నువాడను; సుఖానుభవమును లేనియెడల మేల్కొంచిన పిమ్మట నేను సుఖముగా నిద్రించితి నని చెప్పుట సంభవింపనేరదు. ఈ మానవులు చెప్పెడి ‘నేను సుఖముగా నిద్రించితి నను మాట స్మృతి యనబడుచున్నది. స్మృతికి పూర్వము అనుభవము తప్పక యుండి తీరవలయును. కావున నిట్టి తర్కయుక్తివలన గూడ నిద్రయందు అత్మకలదని నిశ్చితమగుచున్నది.

శ్లో॥ యత్రాత్మనోఽ కామయితృత్వబుద్ధిః
స్వస్నానపేక్షాఽపిచ తత్సుఖప్తమ్,
ఇత్యాత్మసదృశ ఉదీర్యతేఽత్ర
శ్రుత్యాఽపి తస్మాచ్ఛ్రుతిరత్ర మానమ్.

౫౯౮

తా॥ మరియు మాందూక్యశ్రుతి—ఏ కాలమునందు అత్మ కోరికలు లేనివాడుగను, కలలను కననివాడుగునున్నాడో యదిసుఖప్తస్థానమగును. అని చెప్పుచున్నది సుషుప్తియందు అత్మలేనిచో శ్రుతిచెప్పిన విశేషణములు రెండును సంభవింపనేరవు. కావున నన్నివిధములనుగాఢనిద్రయందు అత్మ కలదని యేర్పడుచున్నది.

శ్లో॥ ఏతైః ప్రమాణై రస్తితి జ్ఞాతస్సాక్షితయాబుధైః,
ఆత్మాఽయం కేవలశ్శుద్ధ సచ్చిదానందలక్షణః. ౬౦౦

తా॥ పూర్వప్రదర్శితములగు ప్రత్యక్షాను మోక్షాగమములను
మూడు ప్రమాణములచేతను సుషుప్తియందు ఆజ్ఞానమునకు సాక్షిగా ఆత్మ
కలదని పండితులు తెలిసికొనుచున్నారు. ఈ యాత్మ స్వస్వరూపముచే
సజాతీయ విజాతీయ స్వగత భేదహీనుడును, మాయాతత్కార్యసంబంధ
శబ్దితుడును సచ్చిదానందమూర్తియు నగుచున్నాడు.

శ్లో॥ సత్త్వచిత్త్వాఽనందతాది లక్షణం ప్రత్యేగాత్మనః,
కాలత్రయైశ్చ బాధ్యత్వం సత్త్వం నిత్యస్వరూపతః.

శ్లో॥ శుద్ధచైతన్యరూపత్వం చిత్త్వం జ్ఞానస్వరూపతః,
అఖండసుఖరూపత్వ మానందత్వ మితీర్యతే ౬౦౧

తా॥ అన్యత జడదఃఖాత్మకములగు పంచకోశములకంటె విలక్షణ
ముగా భాసించుచున్న ఆత్మకు సచ్చిదానందములే స్వరూపము. ఆత్మ
నిత్యస్వరూపుడై మూడు కాలములందును నాశములేని వాడగుటచే సద్రూపు
డనియు, జ్ఞాన (ప్రకాశ) స్వరూపుడగుటచే శుద్ధచిద్రూపుడనియు గంగా
ప్రవాహమువలె తేంపులేని సుఖమే స్వరూపముగా గలవాడగుటచే
ఆనందరూపుడనియు వేదకాస్త్రములందు వ్యవహరింపబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ అనుసూతాత్మన సత్తా జాగ్రత్స్విప్న సుషుప్తిషు,
అహమస్మీ త్యతో నిత్యోభవత్యాత్మాఽయమవ్యయః

శ్లో॥ సర్వదాఽప్యాసమిత్యేవాఽభిన్నప్రత్యయ ఈశ్వరే,
కదాఽపి నాఽస మిత్యస్మా దాత్మనో నిత్యతామతా.

తా॥ జాగ్రత్స్విప్న సుషుప్తివస్థలందు మూడిటియందును 'నేను.
వాడ' ననుభవముచే ఆత్మయొక్క యనికి అనువర్తమానమగు

చునేయున్నది. మరియు ప్రతి ప్రాణియందును, 'ఎల్లప్పుడు నేనుకలన'ని యేకరూపముగ ననుభవమే కనబడుచున్నదిగాని "నేనొకానొకప్పుడు లేను" అను భావము గాన రాకున్నది. కావున నాత్మ నిత్యుడను మాట నిస్సంశయము.

శ్లో॥ ఆయాతాసు గతాసు శైశవముఖావస్థాసు జాగ్రన్ముఖా
స్వన్యాస్వప్యఖిలాసువృత్తిషుధియో దుష్టాస్వదుష్టాస్వపి,
గంగాభంగపరంపరాసు జలవ త్సత్తాఽనువృత్తాఽత్మనః
తిష్ఠత్యేవసదాస్థిరాఽహమహమిత్యేకాఽత్మతానాక్షిణః.

తా॥ గంగానదియందు వేలకొలది తరంగములు వచ్చుచు పోవుచు నున్నను జలము మాత్రమవిచ్ఛిన్నముగా, నిరంతరము ఉండుచునే యున్నది. అటులే బాహ్యకావన కామారవాఢ్యకృదశలును, జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలును, పుణ్యపాపదూపములగు బుద్ధి వృత్తులును-ఇవి మొదలగు స్థూలసూక్ష్మశరీరధర్మము లనేకములు పుట్టుచునశించుచున్నను అత్మమాత్రము నిరంతరము 'నేనునేను'ను రూపమున నిర్వికారుడై స్థిరముగా నున్నాడు.

శ్లో॥ ప్రతిపదమహమాదయో విభిన్నాః
క్షణపరిణామితయా వికారిణస్తే,
నపరిణతి రముష్య నిష్కళత్వాత్
అయమవికారి తయైవ నిత్యతత్త్వా.

౬౦౬

తా॥ అహంకారము, బుద్ధి మున్నగు అక్షరకరణ వృత్తి విశేషము లన్నియు సావయవ పదార్థము లగుటచే ప్రతిక్షణము నందును మార్పు చెందుచున్నవి. ఇక అత్మయన్ననో నిరవయవుడగుటచే నే విధములగు మార్పులను చెందనివాడై నిత్యస్వరూపు డగుచున్నాడు.

శ్లో॥ య స్వప్నమద్రాక్ష మహం సుఖం యోఽ
 స్వాప్నం సవవాఽస్మృథ జాగరూకః,
 ఇత్యేవ మచ్ఛిన్నతయాఽ నుభూయతే
 సత్తాఽత్మనో నాఽస్తి హి సంశయోఽత్ర. ౬౦౭

తా॥ ప్రతి మానవుడును—ఏ నేను స్వప్నదశయందు కలలను గాంచితిని, ఏ నేను సుషుప్తికాలమునందు సుఖముగా నిద్రించితిని, ఆ నేను ఇప్పుడు జాగ్రదవస్థయందు, దేహేంద్రియాదులతో బాహ్యవ్యవహారముల నాచరించుచున్నాను” అని చెప్పుచున్నాడు. అందుచే మూడు దశలందును, అర్థ ‘నేను నేన’ను స్వరూపముతో ననుసరించియున్నాడని నిశ్చితమగుచున్నది. ఈ విషయములో సందియమిటు మంతయు లేదు.

శ్లో॥ శ్రుత్యుక్తా షోడశకలా శ్చిదాభాసస్య నాత్మనః,
 నిష్కలత్వాన్నాఽస్యలయ స్తస్మాన్నిత్యత్వ మాత్మనః.

తా॥ శ్రుతులయందు ‘షోడశకలః పురుషః’ అని చెప్పబడుటచే, అర్థ-అవయవములు గలవాడనియు, అందుచే ననిత్యుడనియు నిశ్చితమగుచున్నది ఇట్టి షోడ అర్థ నిత్యుడను మాటయెట్లు పాసగగలడని యిది శంకరు సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. షోడశకలలు అనగా ప్రాణము, శ్రద్ధ, ఆకాశము, వాయువు, తేజస్సు, జలము, భూమి, ఇంద్రియము, మనస్సు, అన్నము, వీర్యము, తపస్సు, మిశ్రములు, కర్మము, జ్ఞానములు, నామము అనునవి - ఇవి యన్నియు భగవత్స్వప్నములై శరీర త్రయమునకు సంబంధించిన వగుచున్నవి-ఇట్టి శరీరత్రయమునందు- అర్థ ప్రతిబింబమైన తేవుడు ‘నేను’ ‘నేన’ను నభిహానముతో నున్నాడు. అందుచే నీ ప్రతిబింబరూపుడగు చిదాభాసుడు గూడ షోడశకలలు గలవాడని వ్యవహరింపబడుచున్నాడు. ఇక బింబరూపుడగు అర్థమాత్రము

నిమ్మలుడు (నిరవయవుడు) అగుటచే నతనికి నాశము లేదు గాన, అత్యుచిత్యుడను మాటకు విరోధమేమియు లేదు.

శ్లో॥ జడప్రకాశకసూరియః ప్రకాశాత్తైవనోజడః,
బుద్ధ్యాది భాసకస్తస్మాచ్చిత్స్వరూపస్తథామతః. ౬౦౯

తా॥ లోకమునందు జడములగు ఘటపటాది పదార్థములను భాసింపజేయు వాడగు సూర్యుడు ప్రకాశస్వరూపుడేగాని జడస్వరూపుడెట్లుగాడో, అట్లే అచేతనములగు బుద్ధీన్ద్రియ శరీరాదులను ప్రకాశింపజేయుచు వానిని జ్ఞానవంతములనుగా జేయుచున్న ఆత్మజ్ఞానస్వరూపుడే కాని తద్భిన్నుడుగా నేరడు.

శ్లో॥ పృథ్వాదేస్తు జడస్య నైవఘటతే భానం స్వత స్సర్వదా
సూర్యాదిప్రభయా వినా క్వచిదపి ప్రత్యక్షమేత త్తథా,
బుద్ధ్యాదేరపి నస్వతోఽస్త్వణురపిసూన్యర్థి ర్వి నైవాత్మనా
సోఽయం కేవలచిన్మయశ్శుత్రతోభానుర్యథారుజ్జయః.

తా॥ సూర్యచంద్రాదులయొక్క కాంతి లేకున్నచో భూమి మొదలగు జడపదార్థము లెంత మాత్రమును ప్రకాశింపనేరవు. అట్లే అత్యచేతస్య ప్రకాశసంబంధము లేకున్నచో, అచేతనములగు బుద్ధీన్ద్రియ శరీరాదులును తమంతట తామెంత మాత్రమును భాసింపనేరవు. కావున సూర్యుడు ప్రకాశస్వరూపు డగుచున్నట్లుగా, అత్యయు జ్ఞానస్వరూపు డగుచున్నాడు.

శ్లో॥ స్వభాసనేవాఽన్య పదార్థభాసనే
నాఽర్కః ప్రకాశాంతర మీషదిచ్ఛతి,
స్వబోధనే వాఽప్యహమాది బోధనే
తథైవ చిద్ధాతు రయం పరాత్మా.

తా॥ నూర్యదు తాను ప్రకాశించుటకుగాని, ఇతర వస్తువులను ప్రకాశింపజేయుటకుగాని తనకు సహాయముగా మరియుక వస్తువుయొక్క ప్రకాశము నెంతమాత్రమును అపేక్షింపకున్నాడు. అటులనే స్వప్రకాశ స్వరూపుడగు ఆత్మకూడ తన్ను తాను తెలిసికొనుటకుగాని, తనకంటె భిన్నములగు బుద్ధిద్వియాదులను తెలిసికొనుటకుగాని, వేఱొక సహాయము నపేక్షింపకున్నాడు.

శ్లో॥ అన్యప్రకాశం నకిమప్యపేక్ష్య
యతోఽయ మాభాతి నిజాత్మనైవ
తత స్వయం జ్యోతి రయం చిదాత్మా
నహ్యత్మభానే పరదీప్త్యపేక్షా.

౬౧౨

తా॥ ఈ యాత్మ అగ్ని నూర్యాదులయొక్క ప్రకాశము నెంతమాత్రము నపేక్షింపక, గాఢానకారమునందు గూడ తనంతట తాను 'నేనునేను' అను ధూపమున భాసించుచున్న వాడగుటచే శ్రుతులయందు స్వయంజ్యోతిస్స్వరూపుడని చెప్పబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ యం నప్రకాశయతి కించి దిన్ోఽపి చన్ద్రః
నో విద్యుతో వహ్నిర యం మితాభః,
యం భాన్తమేత మనుభాతి జగత్సమస్తమ్
సోఽయం స్వయం స్ఫురతి సర్వదశాసు చాత్మా. ౬౧౩.

తా॥ నూర్యదు, చంద్రుడు, నక్షత్రములు, మెఱపులు, అగ్ని హోత్రుడు (స్వల్పకాంతిగలవాడు) మున్నగు నవన్నియు నే యాత్మను ప్రకాశింపజేయనేరకున్నవో, మరియు నీ కనబడు నూర్యచన్ద్రాదులతో గూడుకొనిన ప్రపంచమంతయు ఏ యాత్మ ప్రకాశముచేతనే భాసించుచున్నదో, అట్టి ఆత్మ, స్వయం ప్రకాశస్వరూపుడై బాల్యజాగ్రదాది సర్వావస్థలయందును 'నేనునేను' ను ధూపమున భాసించుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఆత్మన సుఖరూపత్వా దానం దత్వం స్వలక్షణమ్,
పరప్రేమాస్పదత్వేన సుఖరూపత్వ మాత్మనః. ౬౧౮

తా॥ ఆత్మసుఖరూపుడు గాన ఆనందరూపత్వము ఆత్మలక్షణమగు
చున్నది. నిరతిశయమగు ప్రేమకు విషయుడగుటచే ఆత్మకు సుఖరూప
త్వము సిద్ధమగుచున్నది.

శ్లో॥ సుఖహేతుషు సర్వేషాం ప్రీతి సావధి రీత్యుతే,
కదాపి నావధిః ప్రీతేః స్వాత్మని ప్రాణినాం క్వచిత్.

తా॥ సకల ప్రాణులకును, సుఖసాధనములగు భార్యాపుత్రాదుల
యందుగల ప్రేమ, పరిమితముగా గనబడుచున్నదిగాని తమ ఆత్మ
స్వరూపమునందైననో అపరిమితముగా గనబడుచున్నది. కావున ఆత్మ
పరమ ప్రేమాశ్రయుడగుట నిస్సంశయము.

శ్లో॥ క్షీణేన్ద్రియస్య జీర్ణస్య సంప్రాప్తోత్క్రమణస్య వా,
అస్తి జీవితమేవాశా స్వాత్మాప్రియతమోయతః.

తా॥ మరియు ప్రతిప్రాణియు, తన యాత్మస్వరూపమునందే
సర్వోత్కృష్టమగు ప్రేమను గలిగియున్నది. కనుకనే, చక్షురాదీన్ద్రియ
సామర్థ్యము లేనివాడును, కరచరణాద్యవయవ వర్జితుడును, ముసలి
వాడును మరణమునకు సిద్ధముగా నున్నవాడును, గూడ ఇంకను జీవింప
వలయుననియే కోరుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఆత్మావతః పరమప్రేమాస్పద సర్వశరీరిణామ్,
యస్య శేషతయా సర్వ ముపాదేయత్వ మృచ్ఛతి. ౬౧౯

తా॥ లోకమునప్రతిప్రాణియు భార్యాపుత్రగృహ క్షేత్రాదులనన్నిం
టిని తన నిమిత్తమే సంపాదించుకొనుచున్నాడు కావున సర్వవస్తువులును
తనకు ఉపయోగించు నెడలనే స్వీకార్యములగుచున్నవి. ఇందువలన సకల

జీవులకును తనయందు (ఆత్మస్వరూపమునందు) నిరతిశయమగు ప్రేమగలదని నిశ్చయమగుచున్నది.

శ్లో॥ ఏష ఏవ ప్రియతమః పుత్రాదపి ధనాదపి,
అన్యస్మా దపి సర్వస్మా దాత్మాఽయం పరమాన్తరః.

తా॥ ఈయాత్మయే పుత్రవిత్త కళత్రాదులన్నిటికంటెను మిక్కిలి ప్రీయుడగుచున్నాడు—అనగా ప్రతి జీవునకును, భార్యపుత్రాదులందుగల ప్రేమకంటె తన స్వరూపమునందే యధికమగు ప్రేమ కనబడుచుండుటచే ఆత్మస్వరూపమే సర్వపదార్థములకంటె పరమ ముఖ్యమైనదియు నత్యంత సన్నిహితమైనదియు నగుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రియత్వేన మతం తత్తు యత్సదానాఽప్రియంనృణామ్,
విపత్తావపి సంపత్తౌ యథాఽత్మాన తథా పరః. ౬౧౯

తా॥ సకల మానవులకును ఏ వస్తువు సర్వకాల సర్వావస్థలయందును అప్రియముగాకుండునో అదియేప్రియతమమగుచున్నది. భార్య పుత్రాదులు, సంపత్కాలమునందు ప్రీయులును విపత్కాలమునందు అప్రియులును అగుచున్నారు. కావున నవిప్రియతమము లనబడవు, ఆత్మయన్ననో సర్వకాలములందును ప్రీయుడే అగుచున్నాడు. అందుచే నాత్మ స్వరూప మొక్కటియే ప్రీయతమ మని గ్రహింపనగును.

శ్లో॥ ఆత్మా ఖిలుప్రియతమోఽసుభృతాం య దర్థాః,
భార్యాత్మజాప్తగృహవిత్తముఖాః పదార్థాః
వాణిజ్యకర్షణగవాఽవన రాజసేవా—

భైషజ్యక స్రభృతయో వివిధాః క్రియాశ్చ. ౬౨౦

తా॥ లోకమునందు భార్య-పుత్రులు-బంధువులు-మిత్రులు-గృహము-ధనము మొదలగు పదార్థములును వర్తకము-వ్యవసాయము-గోరక్షణము—

రాజసేవ-వైద్యము మొదలగు వ్యాపారములులు ఇవి యన్నియు తన (ఆత్మ) ప్రయోజనము కొరకే స్వీకరింపబడుచున్నవి. కావున నిట్టి తన కంటె ప్రియతమమగు మరియొక వస్తువెదియులేదు.

శ్లో॥ ప్రవృత్తిశ్చ నివృత్తిశ్చ యచ్చ యావచ్చ చేష్టితమ్,
ఆత్మార్థమేవ నాఽన్యార్థం నాఽతః ప్రియతమః పరః.

తా॥ లోకమున ప్రతి ప్రాణియు తన కొరకే అనుకూలములగు పనులందు ప్రవర్తించుచున్నాడు. ప్రతికూల వ్యాపారములనుండి నివర్తించుచున్నాడు. ఇంతియేగాదు. ఎవడు ఏ పని నెంతగా జేసినను తన ప్రయోజనముకొరకే కాని, తరులప్రయోజనముకొరకుగాదు, ఇట్లేశ్రుతులు కూడ నుడువుచున్నవి. కావున నాత్మస్వరూపముకంటె ప్రియమగునది యేదియునులేదు.

శ్లో॥ తస్మా దాత్మ కేవలానందరూపః
యత్సర్వస్మా ద్వస్తునః ప్రేక్షణక్తః,
యోవా అస్మాన్మన్యతేఽన్యం ప్రియం యమ్
సోఽయం తస్మా చ్ఛోకమేవాను భుజ్జ్యే. ౬౨౨

తా॥ పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పబడిన రీతిగా ఆత్మయే సర్వ పదార్థములకంటె మిక్కిలి ప్రియుడని నిశ్చితమగుటచే ఆత్మ పరమసుఖ స్వరూపుడనుటయందు సంశయమెంతమాత్రములేదు. ఈ విషయమును గ్రహింపనేరక, యే పురుషులు, తమ స్వరూపముకంటె భిన్నులగు భార్యాపుత్రాదులనే ప్రియులనుగా తలంచుచున్నారో, వారు ఆభార్యా పుత్రాదులవలన (ఎప్పటికై నను నశించువారలగుటచే) దుఃఖమునే పొందుచున్నారు.

శ్లో॥ అపరః క్రియతే ప్రశ్నఃమయాఽయంక్షమ్యతాంప్రభోః,
అజ్ఞవా గపరాధాయ కల్పతేన మహాత్మనామ్. ౬౨౩

తా॥ ఈ విధముగా చెప్పబడిన గురువాక్యమును విని శిష్యుం డిట్లడిగెను- స్వామి! నేనింకొక ప్రశ్నము చేయుచున్నాను. పూజ్య పాదులు దానిని తమింప వేడుకొనుచున్నాను. నాబోటి మూఢులయొక్క ప్రశ్నవాక్యము తమవంటి పెద్దలకు తప్పుగా దోహదేరదుగదా.

శ్లో॥ ఆత్మాఽన్యః సుఖ మన్యచ్చ నాత్మనః సుస్థిరూపతా,
ఆత్మఽన సుస్థిరూపాశాన్యం యతతే సకలో జనః. ౬౨౪

శ్లో॥ ఆత్మన సుస్థిరూపత్వే ప్రయత్నః కిముదేహిరామ్,
ఏష మే సంశయః స్వామిన్ ! కృపయైవ నిరన్యతామ్.

తా॥ స్వామి! ఆత్మ (తాను)వేఱు. సుఖము వేఱు. ఆత్మ(తాను) సుఖస్వరూపుడుగాడు. గనుకనే ప్రతిప్రాణియు తనకంటె భిన్నమగు సుఖముయొక్క లాభము కొరకు పలువిధముఃగు ప్రయత్నముల నాచ రించుచున్నది. అట్లుగాక తానే సుఖరూపుడగు నెడ ప్రాణులకు సుఖా ర్థము ప్రయత్నముతో పనియేమిగలదు? ఏమయులేదు అని నాకు సంశ యముగలదు. దీనిని తమరు దయతో నివారింప ప్రార్థితులు.

శ్లో॥ ఆనందరూప మాత్మాన మజ్ఞాత్వైవ పృథ గ్జనః,
బహి సుస్థాయ యతతే నతుకశ్చి ద్విదన్ బుధః. ౬౨౬

శ్లో॥ అజ్ఞాత్వైవహి నిక్షేపం భిక్షామటతి దుర్మతిః,
స్వవేశ్మని నిధిం జ్ఞాత్వా కోనుభిక్షా మతే త్సుధీః. ౬౨౭

తా॥ దేహేంద్రియాదులందు 'నేన' ను నభిమానముగల పామరుడు యధార్థమున తాను ఆనందరూపుడని యెఱుంగక ఇతరములైన భార్యా పుత్రాది నశ్వర పదార్థములవలన, సుఖముకొరకు ప్రయత్నించుచున్నాడు గాని- తాను ఆనందరూపుడని తెలిసికొనిన పండితుడైనను, బాహ్యసుఖ మునైక్యత్వింపడు-ఎట్లనగా తనయింటియందు తన పూర్వలచే దాప

బడిన ధన కలశముగఁదని యెఱుంగని బుద్ధిహీనుడు బిచ్చమెత్తుకొను చుండునుగాని, తన యింటియందు గల ధననిత్యేపమును గుర్తించిన బుద్ధిశాలి బిచ్చమెత్తుకొనడుగదా? కావున నో శిష్యా! పామరులగు జనులు అశ్మకంపె నుఖము భిన్నమని భ్రమింతురు, ప్రయత్నింతురు గాని పండితు లెంతమాత్రము భ్రమింతురు. నుఖమునకై యత్నింపరు.

శ్లో॥ స్థూలంచ సూక్ష్మంచ వపు స్వభావతః
దుఃఖాత్మకం స్వాత్మతయా గృహీత్వా,
విస్మృత్యచ స్వం సుఖరూప మాత్మనః
దుఃఖప్రదేభ్య సునిఖమజ్ఞ ఇచ్ఛతి.

౬౨౮

తా॥ స్థూలనూత్న శరీరములు రెండును స్వభావముచే దుఃఖరూపములు, అట్లాను లిట్టి శరీర ద్వయమునే తమ స్వరూపమని భ్రమించి, సుఖరూపమగు స్వాత్మస్వరూపమును మరచి దుఃఖప్రదములగు దారా పుత్రాదులవలన తమకు నుఖము నపేక్షించుచున్నారు.

శ్లో॥ నహి దుఃఖప్రదం వస్తు సుఖం దాతుం సమర్థతి,
కీం విషం పిబతో జన్తో రమృతత్వం ప్రయచ్ఛతి. ౬౨౯

తా॥ దుఃఖప్రదులగు భార్యాపుత్రాదులు ఎన్నటికిని సుఖప్రదులు గానేరరు. మరణము నొసంగెడి విషము, తన్ను ద్రాగిన ప్రాణికి మరణ రాహిత్యము నొసగనేరదుగదా!

శ్లో॥ ఆత్మానన్య సునిఖమన్యత్స్యా దితి నిశ్చిత్య పామరః,
బహి సునిఖాయ యతతే సత్యమేవ నసంశయః. ౬౩౦

తా॥ ఇటులుండగా తాను వేఱు, నుఖము వేఱు-అని నిశ్చయించి వివేకము లేని మానవుడు, నిశ్చయముగా భార్యాపుత్రాదులవలన గలిగెడి బాహ్యనుఖమునకై యత్నించుచున్నాడు. సందియములేదు.

శ్లో॥ ఇష్టస్య వస్తునో ధ్యాన దర్శనా ద్యుపభుక్తిః,
ప్రతీయతే య ఆనంద స్సర్వేషా మిహాదేహినామ్. ౬౩౧

శ్లో॥ సవస్తు ధర్మోనో యస్మా న్మనస్యేవోపలభ్యతే,
వస్తు ధర్మస్య మనసి కథం స్యా దుపలంభనమ్. ౬౩౨

శ్లో॥ అన్యత్ర త్వన్యధర్మాణా ముపలంభో నదృశ్యతే,
తస్మా న్నవస్తు ధర్మోయ మానందస్తు కదాచన. ౬౩౩

తా॥ ప్రపంచమునందు సకలప్రాణులకును ప్రియములైన భార్యాది పదార్థములను, సంకల్పించు నప్పుడును, చూచునప్పుడును, ఆశభవించు నప్పుడును మనస్సునందు ఆనందము కలుగుచున్నది. ఈ ఆనందము దేనిదని విచారించినచో - భార్యాది వస్తువులయొక్క ధర్మము గానేరదు. ఆనందము వస్తుధర్మమే యగు నెడల రూపము మున్నగునవివలె ఆ వస్తువు నందే కనబడవలయునుగాని, మనస్సునందు భాసింపగూడదు. వస్త్రము యొక్క ధర్మములు కుండయందు కనబడుటలేదుగాదా. కావున ఆనందము మనస్సునందు స్ఫురించుచున్నదగుటచే నది వస్తుధర్మము గా నేరదు.

శ్లో॥ నాఽప్యేష ధర్మోమనసోఽ సత్యధే తతి దర్శనాత్,
అసతి వ్యంజకే వ్యంగ్యం నోదేతీతచ మన్యతామ్.

తా॥ భార్యాది పదార్థములు లేనప్పుడు ఆనందము గోచరింపమిచే నియ్యది మనోధర్మంబును గానేరదు. సుఖము మొదలగు ధర్మమును వ్యక్తము చేయు వస్తువు లేకున్నపుడు సుఖాది ధర్మము కనబడనేరదని తాకానుభవముచే గ్రహింపవగును. మరియు ఆనందము మనోధర్మమే యైనచో భార్యాది పదార్థములు లేనప్పుడు కూడ నానందము కలుగ వలయునుగాదా !

శ్లో॥ పత్యధేఽపిచ నో దేతి హ్యనందస్తూక్తలక్షణః,
సత్యపి వ్యంజకే వ్యంగ్యా నుదయో నైవ సమ్మతః.

శ్లో॥ దురదృష్టాధికం నాఽత్ర ప్రతిబంధః ప్రకల్ప్యతామ్,
ప్రియస్య వస్తునో లాభే దురదృష్టం న సిద్ధ్యతి. ౩౩౩

తా॥ మరియు ఒకనొకప్పుడు భార్యాది వస్తువులు సమీపమున
మన్నప్పటికిని ఆనందము గలుగకున్నది. కావునవిషయములు ఆనందమున
కభివ్యంజకములను మాటయు సమంజసముగాకున్నది. దీపమున్నప్పటికిని
చీకటి పోకున్నది యనునట్లుగా, ఆనందాభివ్యంజకమగు విషయము
యొక్క సాన్నిధ్యమున్నను ఆనందము గలుగకున్నది యనుమాట శాస్త్ర
సమ్మతముగానేరదు. అందుచే “విషయము ఆనందమును వ్యక్తపరచునను
మాటయుక్తముగాలేదు-మరియు ఆనంద జనకమైన వస్తువున్నను ఆనందము
గలుగకుండు విషయమై జన్మాంతర పాపకర్మము మొదలగు ప్రతిబంధము
గలదని చెప్పుటయు దగదు. పాపరూప ప్రతిబంధనముండు నెడ ప్రియ
వస్తువు లభించుటయు సంభవింపదుగదా!

శ్లో॥ తస్మా న్నమానసో ధర్మో నిర్గుణత్వా న్నచాత్మనః
కింతు పుణ్యస్య సాన్నిధ్యా దిష్టస్యాపిచ వస్తునః.

శ్లో॥ సత్త్వప్రధానే చిత్తేఽస్మి న్నాత్మైవ ప్రతిబింబతి,
ఆనందలక్షణ స్వచ్ఛే పయసీవ సుధాకరః. ౩౩౪

తా॥ కాబట్టి యీ యానందము మనోధర్మంబునుగాదు. ఆత్మగుణ
రహితుడుగాన ఆత్మధర్మమునుగాదు. వెనుక చెప్పిన చొప్పున వస్తుధర్మం
బునుగాదు. మరియుమనగా ఖలోన్ముఖమగు పూర్వకృత పుణ్యకర్మము
యొక్కయు (దానిచే సంపాదించబడిన) ప్రియమైన భార్యాది వస్తువు
యొక్కయు సాన్నిధ్యంబున, నిర్మలమగు జలమునందు జలద్రునివలె
(రజస్తమోగుణములచే దిరస్కరింపబడనిదై) సత్త్వగుణ ప్రధానమైన

చిత్తమునందు ఆనందరూపుడగు నాత్మ ప్రతిబింబించుచున్నాడు. ఈ యానంద ప్రతిబింబమే విషయానంద మనబడుచున్నది.

శ్లో॥ సోఽయ మాభాస ఆనంద శ్చిత్తే యః ప్రతిబింబితః,
పుణ్యోత్కర్షాపకర్షాభ్యాం భవత్సుచ్చా వచస్స్వయమ్.

తా॥ పూర్వమందు చెప్పబడిన రీతిగా చిత్తమునందు ప్రతిఫలించిన విషయానందము పుణ్యకర్మముయొక్క యెచ్చు తగ్గులచే తానును నెచ్చు తగ్గులగుచున్నది. ఇయ్యది ఆనందమువలె భాసించిన దగుటచే నాభాసానంద మనబడుచున్నది.

శ్లో॥ సార్వభౌమాది బ్రహ్మాంతం శ్రుత్యాయః ప్రతిపాదితః,
సక్షయిష్టుః సాతిశయః ప్రక్షీణే కారణే లయమ్. ౬౮౦
యాత్యేష విషయానందః యస్తు పుణ్యైకసాధనః,

తా॥ తైత్తిరీయక శ్రుతి - భూలోకమునందలి సకలభోగ సమన్వితుడగు సార్వభౌముడు మొదలుకొని బ్రహ్మలోకాధిపతియగు హిరణ్యగర్భుని పర్వతముగల యానందము, ఉత్తరోత్తరము శతగుణాధికమని చెప్పుచున్నది. ఈ యానందము పుణ్యతారతమ్యముచే నతిశయముగలదై తనకు కారణమగు పుణ్యము నశింప తానును నశించుచున్నది. ఈ విధమున పుణ్యసాధనముచే గలిగెడి యానందము విషయానంద మనబడుచున్నది.

శ్లో॥ యేతు వైషయికానందం భుంజతే పుణ్యకారిణః. ౬౮౧
దుఃఖించ భోగకాలేఽపి తేషా మస్తే మహత్తరమ్,
సుఖం విషయసంస్పృక్తం విషయసంస్పృక్తభక్తవత్, ౬౮౨

తా॥ పుణ్యము నాచరించి, దాని ఫలమగు విషయానందము చనుభవించువారలకు, భోగ కాలమునందును, భోగాంతమునందును దుఃఖము

తప్పదు. యెట్లనగా, కొందఱు ఆనందము ననుభవించునప్పుడు తమకంటె
నధికానందము ననుభవించు వారలను జూచి పరితపించుచుందురు. మరి
కొందరు, 'ఈ యానంద, మేక్షణమున నశించునో' యనియు, 'యేశత్రు-
వులు దీనికి ప్రతిబంధమును కలిగించుదురో' యనియు దుఃఖించుచుందురు..
కావున విషయతో గూడుకొనిన యన్నమావలె విషయసంపర్కమావలన
గలుగు నానందమును దుఃఖప్రదమే యగుచున్నది.

శ్లో॥ భోగకాలేఽపి భోగాన్తే దుఃఖమేవ ప్రయచ్ఛతి,
సుఖముచ్ఛావచత్వేన త్తయిష్ణుత్వభయేన చ. ౬౪౩
భోగకాలే భవేన్నౌణాం బ్రహ్మాది పదభాజినామ్,
రాజాన్తస్థానప్రతిష్ఠానాం తారతమ్యం మతం యథా.
తదైవ దుఃఖం జన్తునాం బ్రహ్మాది పదభాజినామ్,
నకాంత్యణీయం విదుషా తస్మా ద్వైషయికం సుఖమ్.

తా॥ విషయ సుఖము, ఎచ్చు తగ్గులుగలది యగుటచేతను, నశించు
స్వభావము గలది యగుటచేతను, అనుభవకాలమునందును, అనుభవాంతము-
నందును మనజాలకు దుఃఖమునే గలిగించుచున్నది. మరియు రాజాస్థాన
మును, బొందినవారలకు సుఖదుఃఖానుభవమున తారతమ్య మెట్లుగలదో,
యట్లే బ్రహ్మాదిదేవతా పదవులను పొందిన వారలకును సుఖదుఃఖములందు
తారతమభావముగలదు. కావున పరవైరాగ్యసంపన్నుడైన ముముక్షువగు
విద్వాంసుడు బ్రహ్మాదిపదపీ సుఖములనుగూడ వాంఛింపగూడదు.

శ్లో॥ యోబింబభూత ఆనందః స ఆత్మాన్దనంద లక్షణః,
శాశ్వతో నిర్భయః పూర్ణో నిత్యవకోఽపి నిర్ద్వయః.

తా॥ పూర్వమంగు చెప్పబడిన (విషయసంబంధ జనితమగు) ప్రతి-
బింబానందమునకు బింబస్థానీయమైన యానందమే ఆత్మయగుచున్నది. ఈ

యాత్మానందము క్షయవర్జితమును, భయరహితమును, పరిపూర్ణమును, సర్వకాలస్థాయము, సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేద శూన్యమును నగుచున్నది.

శ్లో॥ లక్ష్మ్యతే ప్రతిబింబేనా ౭౭ భాసానందేన బింబవత్,
ప్రతిబింబో బింబమూలో వినా బింబం నసిద్ధ్యతీ. ౭౮౭
యత్తతో బింబ ఆనందః ప్రతిబింబేన లక్ష్మ్యతే,
యక్త్యైవాపండితజనైర్నకదాప్యనుభూయతే. ౭౮౮

తా॥ దర్పణమునందు ప్రతిఫలించిన ముఖప్రతిబింబముచే బింబ భూతమగు ముఖము గ్రహింపబడునట్లుగా అంతఃకరణమునందు ప్రతిఫలించిన ప్రతిబింబానందముచే బింబభూతమగు నాత్మానంద మూహింపబడుచున్నది. బింబములేని ప్రతిబింబముండనేరదుగదా! ఇట్టియెడ దేహభిమానముగల పామరులు సంసారకాలమున ప్రతిబింబానందము ననుభవించుచున్నారని, బింబభూతమగు నానందము ననుభవింపకున్నారు

శ్లో॥ అవిద్యా కార్యకరణ సంఘాతేషు పురోదితః,
అత్మా జాగ్రత్స్వప్నవే నభవత్యేష గోచరః. ౭౮౯

తా॥ తూర్వశ్లోకములందు వర్ణింపబడిన రీతిగా అనందస్వరూపుడును నీయాత్మ జాగ్రత్స్వప్న దశల రెండిటియందును, మాయాకార్యములగు దేహేంద్రియాది సమదాయములందు (తీవుడను పేరితో ప్రతిబింబ రూపమున నున్నప్పటికిని) సమాజమగు బింబానంద స్వరూపముతో ఘటించుకొన్నాడు.

శ్లో॥ స్థూలస్యౌపిచ సూక్ష్మస్య దుఃఖరూఢస్య వర్షణాః,
అయే మమస్తా మ్మరతి ప్రత్య గానందలక్షణాః. ౭౯౦

తా॥ సుషుప్తికాలమునందు, దుఃఖమాపమలైన స్థూలనూత్న శరీరములు రెండును తమ కారణమగు నవిద్యయందు, నూత్నభావమును జెందుచున్నవి. ఇట్టియొక అనందరూపుడగు నంతరాత్మ గోచరించు చున్నాడు.

శ్లో॥ నహ్యత్రవిషయః కశ్చిన్నాఽపి బుద్ధ్యాది కించన,
ఆత్మైవ కేవలానంద మాత్ర స్తివృత్తి నిర్వ్యయః. ౬౫౧

తా॥ ఈ గాఢనిద్రయందు శబ్దాది విషయములుగాని, బుద్ధీన్ద్రియాదులుగా యే యొక్కటియులేదు. మరియేమి కలదనిన-ఆద్వితీయుడగు నాత్మయొక్కడే యానందమాత్ర స్వరూపమున గలడు.

శ్లో॥ ప్రత్యభిజ్ఞాయతే సర్వై రేవసుప్తోత్థితై రజనైః,
సుఖమాత్రతయా నాఽత్ర సంశయం కర్తు మర్హసి.

శ్లో॥ త్వయాఽపి ప్రత్యభిజ్ఞాతం సుఖమాత్రత్వ మాత్మనః,
సుషుప్తా దుత్థితవతా సుఖ మన్వాప్సి మిత్యను. ౬౫౩

తా॥ కావుననే ఓ కిష్య! నిద్రించితీతిన జనులందరును, నిద్రయందు తాను (ఆత్మ) సుఖమాత్ర స్వరూపుడనై యుంటినని తలంచుచున్నారు. నీవును నిద్రించి మేల్కొంచిన పిమ్మట నేను సుఖముగా నిద్రించితినని స్మరించుచున్నావుగా! కావున సుషుప్తికాలమునందు ఆత్మ అనందస్వరూపుడై భాసించుచున్నాడనుట నిస్సంశయము

శ్లో॥ దుఃఖా భావస్సుఖమితి యదుక్తం పూర్వవాదినా,
అనాఘ్రాతోపనిషదా తదసారం మృషావచః. ౬౫౪

శ్లో॥ దుఃఖాభావస్తు లోష్టాదా విద్యతే నాఽనుభూయతే,
సుఖతేతోఽపి సర్వేషాం ప్రత్యక్షం తదిదం ఖలు. ౬౫౫

తా॥ ఇది యిట్లుండగా వెనుక 502 వ శ్లోకమున దుఃఖము లేకుండబరే సుఖమగునని ప్రతివాదిచే చెప్పబడిన వాక్యము సారము లేనిదియు నసత్యమునగుచున్నది ఏలననగా దుఃఖాభావము మృత్పిండా దుఃఖయందు గలదుగాని వానియందు సుఖమణు మాత్రంబును లేదుగదా! మరియు దుఃఖము లేకుంటరే సుఖమగునేని సుషుప్తినుండి మేల్కొంచి ప్రతివాదును నిద్రాకాలమునందు దుఃఖము లేదనియే చెప్పవలయునుగాని, 'సుఖము ననుభవించితి' 'సుఖముగానిద్రించితి'నని చెప్పుట కుదురినేరదు. కావున దుఃఖము లేకుండుటయే సుఖమని వాదించు ప్రతివాది, లోకానుభవముగాని, ఉపనిషద్విజ్ఞానముగాని, యెంత మాత్రమును లేనినాడని దీర్ఘతమగుచున్నది.

శ్లో॥ సదయం హ్యేవవేతి ప్రస్తుత్యవదతి శ్రుతిః,
సద్భునోఽయంచద్భునోఽయ మానందఘన ఇత్యపి. ౬౫౬

శ్లో॥ ఆనందఘన తామస్య స్వరూపం ప్రత్య గాత్మనః,
ధన్యైర్మహాత్మభి ర్భైరైః బ్రహ్మవిద్భి సుదుత్తమైః. ౬౫౭

శ్లో॥ అపరోక్షతయా చాత్మా సమాధావచుభూయతే,
కేవలానంద మాత్రత్వే నైవ మత్ర న సంశయః, ౬౫౮

తా॥ శ్రుతి, ప్రాబుల్యముందలి దయతో, ఆత్మ సుక్షేపించి, "యితడు, సత్యస్వరూపుడనియు, జ్ఞానస్వరూపుడనియు, ఆనంద స్వరూపుడనియు" నిరూపించుచు నాత్మస్వరూపమును నానంద ఘన మైన దానినిగానే చెప్పుచున్నది. మరియు ధన్యులకు మహానుభావులు స్వవర్ణాశ్రమ విహితకర్మానుష్ఠానముచే నిర్మలమైన తమ యంత్రకరణము నందు సమాధికాలమున నాత్మ స్వరూపమును నానంద స్వరూపముగానే యాత్మోక్తి మించుకొనుచున్నాఁడు. కావున నాత్మ ఆనందోపస్వరూపు డనుటతో సంధియ మెంతయు లేదు.

శ్లో॥ స్వస్వోపా ధ్యనురూపేణ బ్రహ్మద్యా స్సర్వజన్తవః,
ఉపజీవ న్త్యముప్యైవ మాత్రా మానందలతాణామ్.

తా॥ చతుర్ముఖబ్రహ్మ మొదలగు సకలప్రాణులును ఈ పరమాత్మ
యొక్క యానందరూపమగు నంశమునే తమ తమ యంతఃకరణముల
యొక్క నైగ్మ్యము ననుసరించి యనుభవించుచున్నవి.

శ్లో॥ ఆస్వాద్యతే యో భక్ష్యేషు సుఖకృ న్మధురోరసః,
సగుడస్యైవ నోతేషాం మాధుర్యం విద్యతే క్వచిత్.

శ్లో॥ త ద్వద్విషయసాన్నిధ్యా దానందో యః ప్రతీయతే,
బింబానందాంశ విస్ఫుర్తి రేవాఽసౌ న జడాత్మనామ్.

తా॥ జిలేబి మున్నగు భక్ష్యములను భుజించుచుండగా వాని
యందు మాధుర్యము ఆనుభవించబడుచున్నది. ఈ మాధుర్యము బెల్లముదే
గాని భక్ష్యములదిగాకున్నది. అట్లే భార్యాపుత్రాది విషయములు సమీ
పముననుండగా మనస్సునందు స్ఫురించెడి ఆనందము, బింబస్థానముననున్న
యాత్మానందముయొక్క యంశమే కాని, జడమగు మనస్సునకుగాని,
భార్యాపుత్రాదులకుగాని సంబంధించినది కానేరదు.

శ్లో॥ యస్యకస్యాఽపి యోగేన యత్ర కుత్రాఽపి దృశ్యతే,
ఆనంద స్సపరస్యైవ బ్రహ్మణ సూన్నిర్తిలక్షణః. ౬౬౨

శ్లో॥ యథా కువలయోల్లాసః చంద్రస్యైవ ప్రసాదతః,
తథాఽఽనన్దోదయోఽప్యేషాం స్ఫురణా దేవ వస్తునః.

తా॥ ఏ విషయముయొక్క సంబంధముచే నైనను ఏ ప్రాణియందై
నను గనబడు నానందము పరమాత్మయొక్క స్ఫురణరూపమేకాని వేరు
గాదు. మరియు చంద్రునియొక్క ప్రకాశమువలననే కలువలు వికసించు

చున్నట్లు అత్మానంద ప్రకాశమువలననే సకల ప్రాణులకును అనంద ముదయించుచున్నది.

శ్లో॥ సత్త్వం చిత్త్వం తథాఽనందః స్వరూపం పరమాత్మనః,
నిర్గుణస్య గుణాయోగాత్ గుణాస్తు నభవంతి. ౬౬౪

తా॥ సత్త్వము (త్రికాలములయందు శేకరూపమున నుండుట) జ్ఞానము, అనందంబును పరమాత్మకు స్వరూపంచే కాని గుణంబులు గానేరవు. ఏలయన నిర్గుణునకు గుణములుండ నేరవుగదా! అట్లుగాక సత్త్వచిత్త్వానందములు గుణములే యగునేని, 'పరమాత్మ అద్వితీయుడు గుణరహితుడు' అని బోధించెడి శ్రుతులకు విరోధమువాటిల్లును.

శ్లో॥ విశేషణం తు వ్యావృత్త్యై ఖలు ద్రవ్యాస్తరే సతి,
పరమాత్మాఽద్వితీయోఽయంప్రపంచస్యమృషాత్వతః.
వస్త్యం తరస్యాఽభావేన నవ్యావృత్త్యః కదాచన. ౬౬౫

కేవల నిర్గుణశ్చేతి నిర్గుణత్వం నిరుచ్యతే,
శ్రుత్యైవ న తతి స్తేషాం గుణత్వ ముపపద్యతే. ౬౬౬

తా॥ తా కమునందు నల్లకలువ అనుమాటలో 'నల్ల' అనునది, విశేషణము. 'క లు వ' అనునది విశేష్యము. 'నల్ల' అనుమాట ఎఱ్ఱ కలువను నిషేధించుటకై యుపయోగించుచున్నది. ఎఱ్ఱకలువయే లేనిచో 'నల్లకలువ' అని చెప్పవలసిన యవసరముండదు. ఇక నాత్మ విషయ మున విశేషణమెద్దియు నుపయోగపడదు - ఏమనగా కనబడుచున్న ప్రపంచమంతయు పరమార్థమున నసత్యమైనదగుటచే పరమాత్మ రప్ప మరియొక పదార్థమెద్దియు వాస్తవమునలేదు. అందుచే వస్త్యంతరమునందు బ్రహ్మలక్షణము ప్రసరింపఁ తుండుటకొరకై బ్రహ్మకు విశేషణ ముండ వలయుననెడి నియమమెంత మాత్రములేదు. మరియు కైవల్యశ్రుతి-అత్మ- 'అద్వితీయుడు' 'గుణరహితుడు' 'సాక్షిమాత్రుడు' అని నుడువుచున్నది.

కావున సత్త్వచిత్త్వానందములు పరమాత్మకు స్వరూపమేకాని గుణములు గానేరవు

శ్లో॥ ఉష్ణత్వం చ ప్రకాశశ్చ యథావహ్నే స్తథాత్మనః,
సత్త్వచిత్త్వానందతాది స్వరూప మితి నిశ్చితమ్ ౬౬౭

తా॥ 'జడిమి' 'వెలుతురు' ఈరెండును అగ్ని కెట్లు స్వరూపమో అట్లే-ఉండుట-జ్ఞానము-ఆనందము-అనంతత్వము-పరిశుద్ధత్వము మొదలగు నవియు నాత్మకు స్వరూపమేయని, శ్రుతులచేతను బ్రహ్మనిష్ఠులచేతను నిర్ణయంపబడినది.

శ్లో॥ అతఏవ సజాతీయ విజాతీయాది లక్షణః,
భేదో నవిద్యతే వస్తు న్యద్వితీయే పరాత్మాని. ౬౬౮

తా॥ ఆత్మకంటె భిన్నముగా గనబడుచున్న ప్రపంచమంతయు నపత్మమైనదగుటవలనను, ఆనందాదులు గుణములుగాక, ఆత్మస్వరూపమే అగుటవలనను, అద్వితీయుడగు పరాత్మయందు సజాతీయ విజాతీయ స్వగతిరూపమైన భేదమేమియులేదు. మామిడిచెట్టునకు తనయందలి అకులు, పూవులు, కాకులు, కొవ్వలు మున్నగువానిచే స్వగతిభేదమును, నిమ్మచెట్టు, కొబ్బరిచెట్టు మున్నగు చెట్లవలన సజాతీయభేదమును, రాళ్ళు, గోడలు మున్నగువానివలన విజాతీయభేదమును ఏర్పడుచున్నది. ఆ విధముగా ఆత్మకు భేదమేదియు గానరాదు. ఏలనగా ఆత్మ-నిరవయవుడును, నిర్గుణుడును నగుటచే స్వగతిభేదములేదు. శ్రుతిప్రామాణ్యముననుసరించి మరియొక ఆత్మలేకుండుటచే సజాతీయభేదములేదు. ఆత్మభిన్నముగు ప్రపంచమంతయు కల్పితమైన దగుటచే విజాతీయభేదమునులేదు.

శ్లో॥ ప్రపంచస్యాపవాదేన విజాతీయ కృతాభిధా,
నేష్యతే తత్ప్రకారం తే వత్సామి శ్రుణు సాదరమ్.

తా॥ పరమాత్మయందు కల్పితమగు ప్రపంచమును (రాబోవు శ్లోకములందు చెప్పబడు రీతిగా) నిషేధించుటచే విజాతీయభేదము నిరాకరింపబడుచున్నది. ఆ విధానమంతయు నీ కరింగించెదను గాన నోశిష్య! నీవు క్రద్ధతో వినుము.

శ్లో॥ అహే ర్గుణవివర్తస్య గుణమాత్రస్య వస్తుతః,
వివర్తస్యాఽస్య జగత స్సన్మాత్రత్వేన దర్శనమ్. ౬౭౦
అపవాద ఇతి ప్రాహు రద్వైతబ్రహ్మదర్శినః. ౬౭౧

తా॥ త్రాటియందు కల్పింపబడినదై వాస్తవముచే త్రాటికంటె వేఱుగాని సర్పమును, త్రాడునుగా జూచునట్లు, పరమాత్మయందు కల్పితమై పరమాత్మకంటె వేఱుగాలేని ప్రపంచమును పరమాత్మ మాత్రముగా జూచుట యపవాద మనబడునని పరమాత్మ తత్త్వజ్ఞులు పలుకుచున్నారు.

శ్లో॥ వ్యత్ర-మేణ తదుత్పత్తే ర్ద్రిష్టవ్యం సూక్ష్మబుద్ధిభిః,
ప్రతీతస్యాఽస్య జగత స్సన్మాత్రత్వం సుయుక్తిభిః. ౬౭౨

తా॥ తైత్తిరీయ శ్రుతియందు, ఆత్మవలన ఆకాశము, ఆకాశము వలన వాయువు, వాయువువలన తేజస్సు, తేజస్సువలన జలము, జలము వలన భూమి, భూమివలన ప్రీహియవాదులును, వానివలన కార్యకరణ సంఘాతాత్మకములగు శరీరములును క్రమముగా నుత్పన్నమైనవని చెప్పబడియున్నది. ఇట్టియెడ బుద్ధిమంతులగు పండితులు శాస్త్రీయములగు యుక్తులచే సృష్టిక్రమమునకు విపరీత క్రమముగా ప్రపంచమంతయు ఆత్మ మాత్రమే యని యూహింపవలయును.

శ్లో॥ చితుర్విధం స్థూలశరీరజాతమ్
తదోజ్య మన్నాది తదాశ్రయాది,

బ్రహ్మాండమేత తస్కలం స్థవిష్టమ్
ఈక్షేత పంచీకృతభూతమాత్రమ్.

౬౭౩

తా॥ అండజములు, స్వేదజములు, ఉద్భిజ్జములు, జరాముజములు అని నాలుగు విధములగు స్థూలశరీరములను, వానికి భోజ్యమగు సాహారాదికమును వానికి ఆధారభూతములగు గృహక్షేత్రాదులను, ఈ రీతిగా స్థూలమగు నీ బ్రహ్మాండమంతయును పంచీకృత పంచమహాభూతముల వలన సుత్పన్నమైన దగుటచే పంచమహాభూతములకంటె వేఱుగాలేదని కాంచనగును.

శ్లో॥ యత్కార్య రూపేణ యదీక్ష్యతే తత్
తస్మాత్ర మేవాత్ర విచార్యమాణే,
మృత్కార్యభూతం కలశాది సమ్యక్
విచారితం సన్నమృదో విభిద్యతే.

౬౭౪

తా॥ మన్నయొక్క కార్యమైన కుండను బాగుగా విచారించు మేని నయ్యది మన్నకంటె వేఱుకాదని నిశ్చితమగుచున్నది. ఈ విధము ననే ప్రపంచమునందు ఏది జేని కార్యమో, అది దానికంటె వేఱుకాదని యేర్పడుచున్నది.

శ్లో॥ అస్త ర్భహిశ్చాపి మృదేవ దృశ్యతే
మృదో న భిన్నం కలశాది కించన,
గ్రీవాదిమద్య త్కలశం తదిత్యమ్
నవాచ్యమేతచ్చ మృదేవనాన్యత్.

౬౭౫

తా॥ ఘటమును బాగుగా విమర్శించి చూచిన లోపలను వెలుపలను, అంతటను మృత్తేగాని దానికంటె నితరమేమియు గనబడదు. కంఠము పొట్ట మొదలగు నవయవములు గలది కలశమగు నని చెప్పినను

గ్రీవాడులు గూడ మృత్యేశుగుటచే మృత్తుకంటె వేటుగా కలశమనుఁ
స్వరూపము నిరూపింపశక్యముగా నేరదు.

శ్లో॥ స్వరూపతస్తత్కలశాది నామ్నా
మృదేవ మూఢై రభిధీయతే తతః,
నామ్నోహి భేదో నతు వస్తుభేదః
ప్రదృశ్యతే తత్ర విచార్యమాణే.

౬౭౬

తా॥ స్వరూపముచేత మృత్తు అయిన దానినే మూర్ఖులు 'కుండ' 'మూకుడు' మొదలగు నామములచే చెప్పుచున్నారు. ఇదియు విచారింపగా 'కుండ' 'మూకుడు'న ను మూటలకే భేదముగాని, మృత్తునకు మాత్రము భేదమేమియులేదు.

శ్లో॥ తస్మాద్ధి కార్యం నకదాఽపి భిన్నమ్
స్వకారణా దస్తి యత స్తతోఽంగ,
య ద్భౌతికం సర్వమిదం తదైవ
తద్భూతమాత్రం నతతోఽపి భిన్నమ్.

౬౭౭

తా॥ పూర్వమందుచెప్పబడిన రీతిగా కార్యము కారణముకంటె వేటుగానేరదని యేర్పడినది. కనుకనే ఓవత్సా! కనబడుచున్న ప్రపంచ మంతయు ఏ భూతములవలన పుట్టినదో ఆభూతముల స్వరూపమాత్రమే అగునుగాని అంతకంటె వేటుగానేరదు.

శ్లో॥ తచ్ఛాఽపి పంచీకృత భూతజాతమ్
శబ్దాదిభిః స్వస్వగుణైశ్చ సార్థమ్,
వపూంషి సూక్ష్మాణిచ సర్వ మేతత్
భవన్త్యపంచీకృత భూతమాత్రమ్.

౬౭౮

తా॥ పంచీకరణము చేయబడిన స్థూలభూతములును, వాని గుణములగు శబ్దస్పృశ్యరూప రసగన్ధములును, జ్ఞానేంద్రియములైదు, కర్మేంద్రియములైదు, పంచప్రాణములు, మనోబుద్ధులునను పదునేడింటితో కూడుకొనిన లింగశరీరములును, ఇవియన్నియు, పంచీకరణము చేయబడని పంచనూత్మభూతము. వలన గలిగినవి. కాబట్టి యివి యన్నియు నూత్మభూతమాత్రములే యగునుగాని వానికంటె భిన్నములు గానేరవు.

శ్లో॥ తద పృథ్వీకృత భూతజాతమ్

రజస్తమ సుత్త్య గుణైశ్చ సార్థమ్,

అవ్యక్తమాత్రం భవతి స్వరూపతః

సా భాస మవ్యక్త మిదం స్వయంచ.

౬౭౯

శ్లో॥ ఆధారభూతం యదఖండ మాద్యమ్

శుద్ధం పరబ్రహ్మ సదైకరూపమ్,

సన్మాత్రమేవాన్త్యథ నో వికల్పః

సతః పరం కేవల మేవ వస్తు.

౬౮౦

తా॥ పంచీకరణము చేయబడని పంచనూత్మ భూతంబులును వానికి కారణములగు సత్త్వరజస్తమోగుణంబులును జేరి స్వరూపముచేతమకు మూలకారణముగు ప్రకృతియే యగుచున్నది అంతకంటె వేరుగా కున్నది బ్రహ్మప్రతిబింబముతో గూడకొనిన యా ప్రకృతియు, తన కాధారంబగు పరబ్రహ్మ మాత్రమే యగుచున్నది అట్టి పరబ్రహ్మము, సర్వదోషవర్జితమును, సర్వకాల స్థాయీయు, సకలవికల్ప రహితంబును అద్వితీయంబునునై సచ్చిదానంద స్వరూపమున వెలుగొందుచున్నది.

శ్లో॥ ఏకశ్చన్ద్రో సద్వితీయో యథా స్యాత్

దృష్టే ర్దోషాదేవ పుంస స్తథైకం,

బ్రహ్మైవైత దృష్టిదోషేణ నానా
దోషే నష్టే భాతి వస్త్యైక మేవ.

౬౮౦

తా॥ పురిషునకు దృష్టిదోషము వలన ఒక్కడగు చంద్రుడు బద్ధుల
వలె గనబడుచున్నాడు. దృష్టిదోషమంతయు నావధి నేవచే నశింపగా
వాక్కడే చంద్రుడు భాసించుచున్నాడు. అట్లే సచ్చిదానంద పబ్రహ్మం
బును, బుద్ధియొక్క రజస్వరూపదోషముల వలన పలువిధములుగా భాసించు
చున్నను సత్కర్మానుష్ఠానమువలన బుద్ధిదోషములన్నియు నశింపగా
విర్మలమగు సంతాకరిణమునందు ఏక మాపయననే భాసించును.

శ్లో॥ రజ్జో స్వరూపాధిగమేన సర్వధీః
రజ్జ్వా విలీనాతు యథా తథైవ,
బ్రహ్మైవగత్యాతు జగ త్ప్రతీతిః
తత్రైవ లీనాతు సహస్రమేణ.

౬౮౧

తా॥ త్రాటియందు అజ్ఞానముచే కల్పితమగు సర్పబుద్ధి, త్రాటి
యొక్క స్వరూపము తెలియగానే, త్రాటియందే లయించుచున్నది.
అనగా, త్రాడుతప్ప పాము కనబడదు. అట్లే బ్రహ్మయందు అజ్ఞానముచే
కల్పితమగు ప్రపంచమంతయును, బ్రహ్మసాక్షాత్కారము కలుగగనే,
తనదగు నామరూప క్రియాస్వరూపము పరిత్యజించి సోత్పత్తి హేతు
వగు నజ్ఞానముతోగలసి బ్రహ్మయనందు లయించుచున్నది.

శ్లో॥ భ్రాన్త్యోదిత ద్వైత మతిప్రశాన్త్యా
సదేకమేవాస్తి సదా ద్వితీయమ్,
తతో విజాతీయకృతోఽత్రభేదః
న విద్యతే బ్రహ్మణి నిర్వికల్పే.

౬౮౩

తా॥ బ్రహ్మము సాశ్రయించుకొని బ్రహ్మమునే ఆవరించిన
అజ్ఞానముచే కల్పింపబడిన ప్రపంచమంతయును బ్రహ్మజ్ఞానముచేనివారింప
బడగా నంతట ద్వితీయ వస్తురహితమగు సద్రూపమైనబ్రహ్మముమాత్రము
మిగులుచున్నది. ఇట్టి సచ్చిదానంద బ్రహ్మము సర్వవికల్పనావర్జితమైన
దగుటచే దీనియందు (అనృతజడదుఃఖాత్మకమగు) విజాతీయ ప్రపంచము
వలన నేర్పడు భేదములేదు.

శ్లో॥ యదాఽస్త్వపాధి స్తదభిన్న ఆత్మా

తదా సజాతీయ ఇవాఽనభాతి,

స్వపార్థత స్తస్య మృషాత్మకత్వాత్

తదప్రతీతౌ స్వయమేవ చాత్మా,

బ్రహ్మైక్యతామేతి పృథ జ్ఞభాతి

తత ససజాతీయకృతో నభేదః.

౬౮౪

తా॥ ప్రపంచము కల్పితమైనదగుటచే తత్ప్రియుక్తమగు విజా
తీయ భేదము బ్రహ్మమునందు లేకున్నను బ్రహ్మతో సమానుడగు జీవుడు
ప్రత్యక్షముగా భాసించుచుండుటచే తత్ప్రియుక్తమగు సజాతీయ భేద
మేల సంభవింపదను నా శంకకు సమాధానము చెప్పబడుచున్నది.
అజ్ఞానకాలమునందు కల్పింపబడిన బుద్ధీన్ద్రియ శరీరాది రూపమగు నుపాధి
యందు ప్రతిఫలించి దాని ధర్మములతో తాదాత్మ్యభిమానము నొందిన
బ్రహ్మ ప్రతిబింబమే జీవుడనబడుచున్నాడు. ఈ ప్రతిబింబమాపుడగు
జీవుడు తన యుపాధి యున్నంత కాలము బ్రహ్మకంటె వేరుగా తత్ప్ర
మానుడు వోలే భాసించు చున్నాడు. కాని స్వప్నమునందలి శరీరేన్ద్రి
యాదులవలె, వ్యావహారిక బుద్ధీన్ద్రియ శరీరాదులును అజ్ఞాన కల్పితము
లగుటచే జ్ఞానముచే నవియన్నియు విలయము నొందగా నుపాధితేమిం
జేసి ప్రతిబింబ జీవుడు బింబభూత సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మముతో

నైశ్య వొందుచున్నాడు. అట్టికాలమునందు బ్రహ్మకంటె కేలుగాజీవుడు లేకుండుటంబట్టి బ్రహ్మమునందు సజాతీయ భేదముగూడ లేదని నిశ్చితమగుచున్నది.

శ్లో॥ ఘటాఽభావే ఘటాకాశో మహాకాశో యథా తథా,
ఉపాధ్యభావే త్వాత్తైవ స్వయం బ్రహ్మైవ కేసలమ్.

తా॥ కుండయందున్న ఆకాశము ఘటాకాశ మనబడుచున్నది. కుండ నశింపగా, ఆ ఘటాకాశము మహాకాశమే యగుచున్నది. అట్లే బుద్ధివ్రియ శరీరాదులను నుపాధియందు ప్రతిఫలించిన బ్రహ్మచైతన్యము జీవుడన బడుచున్నాడు. అయింపాధి జ్ఞానాన్నిచే నశింపగా జీవుడు బ్రహ్మమే యగుచున్నాడు.

శ్లో॥ పూర్ణవ సదాఽకాశో ఘటే సత్యవ్యసత్యసి,
నిత్యపూర్ణస్య మహతో (నభసః)విచ్ఛేదః కేన సిద్ధ్యతి.

తా॥ ఘటము ఉన్నను లేకున్నను, ఆకాశము ఎల్లప్పుడును పతి పూర్ణ స్వరూపముననే యుండును ఇట్టి సర్వవ్యాపకమగు నాకాశము నకు జీవితము తెంపు కలుగనేరదు.

శ్లో॥ అచ్ఛిన్న శ్చిన్న వద్భాతి పామరాణాం ఘటాదినా,
గ్రామక్షేత్రా ద్యవధిభి ర్భిన్నేవ వసుధా యథా. ౬౮౭

శ్లో॥ తద్దైవ పరమం బ్రహ్మ మహతాం చ మహత్తమమ్,
పరిచ్ఛిన్న మివాభాతి భ్రాన్త్యాకల్పిత వస్తునా. ౬౮౮

తా॥ స్వభావముచే తెంపులేని యాకాశము ఘటాది వస్తువులచే పరిచ్ఛిన్నమైనది వలె పామరులకు భాసించు చున్నది. మరియు అఖండమగు భూమియే, గ్రామములు, నగరములు, పొలములు మున్నగువాని యొక్క పాలిమేరలచే భిన్నభిన్నముగా గనబడుచున్నది. అదేవిధముగా

పరబ్రహ్మంబును స్వభావముచే నాకాశముకంటె గూడ వ్యాపకమైనను బ్రాన్తి కల్పితములగు బుద్ధీన్ద్రియ శరీరాదులచే పరిచ్ఛిన్నమైనదివోర ప్రకాశించుచున్నది.

శ్లో॥ తస్మాద్బ్రహ్మత్వనో ర్భేదః కల్పితో నతు వాస్తవః,
అతఏవ ముహుశ్శ్చుత్వాఽప్యేకత్వం ప్రతిపాద్యతే.

తా॥ కావున జీవ బ్రహ్మాదులకు గల భేదము, బుద్ధీన్ద్రియ, శరీరాదులపాధులయొక్క సంబంధము వలన కల్పితమైనదేగాని, వాస్తవముగానేరదు. అందుచేతనే, శ్రుతి - 'జీవుడేబ్రహ్మము' 'జీవుడేబ్రహ్మము' అని పలుమార్లు జీవబ్రహ్మలకు ఏకత్వమును బోధించుచున్నది.

శ్లో॥ బ్రహ్మత్వనో స్తత్త్వమసీ త్యద్యయత్వోపపత్తయే,
ప్రత్యక్షాది విరోధేన వాచ్యయో ర్నోపయుజ్యతే,
తత్త్వం పదార్థయో రైక్యం లక్ష్యయో రేవ సిద్ధ్యతి.

తా॥ 'తత్త్వమసి' యను మహావాక్యమునందు, జీవబ్రహ్మలిరువు రకును నభేదము బోధింపబడుచున్నది. కాని యా జీవబ్రహ్మైక్యమనునది ప్రత్యక్ష ప్రమాణమునకు విరుద్ధముగానున్నది. ఏలయనగా ప్రత్యక్ష ప్రమాణముచే ప్రాణులందఱకును తాను (జీవుడు) వేఱనియు, బ్రహ్మ వేఱనియు నిస్సందేహముగాతోచుచున్నది. అట్లేఅనుమాన ప్రమాణముచే జూచినను కించిట్లుడగు జీవుడు సర్వజ్ఞ బ్రహ్మచైతన్యముగానేరడనియు సర్వజ్ఞమగు బ్రహ్మచైతన్యము, కించిట్లుడగు జీవుడుగానేరడనియు, నిశ్చితమగుచున్నది. కావున నిట్టి విరోధమును పరిహరించుటకొరకై కాస్త్రమునందు లక్షణావృత్తి నంగీకరించి తత్త్వం పదములయొక్క లక్ష్యార్థమగు చైతన్యమాత్రమున కైక్యము బోధింపబడు చున్నది. అనగా శబ్దమునకు, వాచ్యార్థము, లక్ష్యార్థము అని రెండు అర్థములు గలవు. అందు 'తత్త్వమసి' అను వాక్యమునందలి 'తత్' అను పదమునకు మాయతో

గూడుకొని సర్వజ్ఞమును, సర్వవ్యాపకమునైన బ్రహ్మచైతన్యము
వాచ్యార్థము. మాయా సంబంధములేనిదై నిర్గుణమైన బ్రహ్మచైతన్యము
లక్ష్యార్థము. అట్లే 'త్వమ్' అను పదమునకు, అన్తఃకరణముతో గూడు
కొనినదై కించిజ్ఞమును పరిచ్ఛిన్నమునైన జీవచైతన్యము వాచ్యార్థమును,
అన్తఃకరణ సంబంధ రహితమైన చైతన్యము లక్ష్యార్థమును నగుచున్నది. ఇట్టి
యెడ జీవబ్రహ్మపదములయొక్క వాచ్యార్థము పరస్పర విరుద్ధమైన
దగుటచే, వాచ్యార్థము కుదురనప్పుడు లక్ష్యార్థము ననుసరింపవలయు
ననెడి శాస్త్రసంప్రదాయము ననుసరించి, తత్త్వంపదములకు లక్ష్యార్థమును
స్వీకరించినచో విరుద్ధ ధర్మవర్జితమగు చైతన్యమాత్రమునకు ఏకత్వముపపన్న
మగుచున్నది.

శ్లో॥ స్యాత్తత్త్వం పదయోః స్వామి న్నర్థః కతి విధోమతః,
పదయోః కోను వాచ్యార్థో లక్ష్యార్థ ఉభయోశ్చకః.

శ్లో॥ వాచ్యైకత్వ వివక్షాయాం విరోధః కః ప్రతీయతే,
లక్ష్యార్థయో రభిన్న త్వే సకథం వినివర్తతే. ౬౯౨

శ్లో॥ ఏకత్వ కథనే కావా లక్షణాఽత్రో రరీకృతా,
ఏత త్సర్వం కరుణయా సమ్యక్ త్వం ప్రతిపాదయ.

తా॥ గురువుచే కైరీతిగా బోధింపబడిన శిష్యుడు తనకు గలిగిన
యనుమానముల నడుగుచున్నాడు. స్వామి! తమచే బోధింపబడిన
'తత్త్వమసి' యను వాక్యమునందలి 'తత్' 'త్వం' అను పదములకు ఎన్ని
విధములగు నర్థములుగలవు? అందు వాచ్యార్థమేది? లక్ష్యార్థమేది? వాచ్య
ర్థముల కభేదము చెప్పగా నేని విరోధము ప్రాప్తించును? లక్ష్యార్థముల
కభేదమును చెప్పినచో నావిరోధమెట్లు నివర్తించును? మరియు శాస్త్రము
నందు జహల్లక్షణ, అజహల్లక్షణ జహదజహల్లక్షణ యని లక్షణావృత్తి
చూడువిధములుగా నున్నది. అందు 'తత్త్వమసి' యను వాక్యములో

నేలకుఁజావృత్తిని స్వీకరింపవలయును? ఈ విధములగు నాశంకల నన్నిటిని ఓ గురువర్యా! తమరు నివారింప వలయునని వేడుకొనుచున్నాను.

శ్లో॥ శ్రుణుష్వాఽవహితో విద్వన్! అద్యతే ఫలితం తపః,
వాక్యార్థ శ్రుతిమాత్రేణ సమ్యక్జ్ఞానం భవిష్యతి.

తా॥ పండితుడవగు నో వత్సా! నీ వడిగిన దంతయు చెప్పెదను నిశ్చలచిత్తుడవై వినుము. నీ పూర్వపుణ్యము ఫలించినది ఏలయనగా 'తత్త్వమసి' యను మహావాక్యార్థమును విని నంతమాత్రాముననే సర్వ సంసారమోచకమగు బ్రహ్మజ్ఞాన ముదయించును. కావున నట్టి వాక్యార్థము నాకర్ణింపుము.

శ్లో॥ యావన్న తత్త్వం పదయో రర్థః సమ్యగ్విచార్యతే,
తావదేవ నృణాం బన్ధో మృత్యుసంసారలక్షణః. ౬౮౫

తా॥ మరియు మానవులు ఎంతవరకు 'తత్' 'త్వమ్' అను పదముల యర్థమును శాస్త్రసంప్రదాయ పూర్వకముగా నివారింపరో అంత వరకే వారలకు అనాత్మ పదార్థములగు దేహేంద్రియాదులందు 'నేన'ను భ్రాన్తిసిద్ధమగు బన్ధము కలుగుచున్నది. ఇట్టి బన్ధమువలననే స్వర్గమునుష్మాది లోకములందు జన్మమరణాది రూపమగు సంసారము ననుభవించుచున్నారు.

శ్లో॥ అవస్థా సచ్చిదానందాఽఖండైక రసరూపిణీ,
మోక్ష సిద్ధ్యతి వాక్యార్థాఽపరోక్షజ్ఞానత స్సతామ్.

తా॥ 'తత్త్వమసి' యను మహా వాక్యార్థ విచారము వలన కలిగిన 'నేను బ్రహ్మము నగుచున్నా' నను జ్ఞానముచే సత్పురుషులకు సచ్చిదానంద బ్రహ్మరూపమగు మోక్షము సిద్ధించుచున్నది.

శ్లో॥ వాక్యార్థ ఏవ జ్ఞాతవ్యో ముముక్షో ర్భవముక్తయే,
తస్మా దవహితో భూత్వా శ్రుణు వత్సే సమాసతః.

తా॥ సంసారబంధమునుండి విడుదలను గోరువారలకు 'తత్త్వమసి' మున్నగు మహావాక్యముల యొక్క తాత్పర్యార్థమును తెలిసికొనుట ముఖ్యవసరము కావున నట్టి మహావాక్యార్థమునంతయు చెప్పెదను. నీవు నిశ్చల చిత్తుడవై వినుము.

శ్లో॥ అర్థా బహువిధాః ప్రోక్తాః వాక్యానాం పండితో త్తమైః,
వాచ్యలక్ష్యాది భేదేన ప్రస్తుతం శ్రూయతాం త్వయా.

తా॥ 'తత్త్వమసి' మొదలగు మహావాక్యములకు వాచ్యార్థము, లక్ష్యార్థము, తాత్పర్యార్థము నను భేదముచే ననేకవిధములగు నర్థములు పండితులచే చెప్పబడినవి. అందు ప్రకృతార్థమును వినుము.

శ్లో॥ వాక్యే తత్త్వ మసీత్యత్ర విద్యతే యత్పదత్రయమ్,
తత్రాదౌ విద్యమానస్య తత్పదస్య నిగద్యతే. ౧౯౯

శ్లో॥ శాస్త్రార్థకోవిదై రర్థో వాచ్యో లక్ష్యో ఇతి ద్విధా,
వాచ్యార్థం తే ప్రవక్ష్యామి పండితై ర్య ఉదీరితః. 200

తా॥ 'తత్త్వమసి' యను మహావాక్యమునందు 'తత్' 'త్వం' 'అసి' యను మూడు పదములు గలవు. అందు మొదటిదగు 'తత్' అను పదము నకు పండితులచే వాచ్యార్థము, లక్ష్యార్థము నని రెండర్థములు చెప్పబడుచున్నవి. వానిలో ప్రకృతము వాచ్యార్థమును జెప్పెద వినుము.

శ్లో॥ సమష్టిరూప మజ్ఞానం సాధానం సత్త్వబృంహితమ్,
వియదాది విరాడంత స్వకార్యేణ సమన్వితమ్. 201

శ్లో॥ చైతన్యం తదవచ్ఛిన్నం సత్యజ్ఞానాది లక్షణమ్,
సర్వజ్ఞత్వేశ్వరత్వాంత ర్యామిత్యాది గుణై ర్యుతమ్.
జగ త్సృష్టృత్వావితృత్వ సంహర్తృత్వాది ధర్మకమ్,
సర్వాత్మనా భాసమానం యదమేయ గుణై శ్చ తత్.
అవ్యక్త మపరం బ్రహ్మ వాచ్యార్థ ఇతి కథ్యతే. 203

తా॥ సమస్త కారణ శరీరరూపమగు నజ్ఞానము సత్త్వగుణ మధి
కముగాగలదై చైతన్యముయొక్క ప్రతిబింబముతో గూడుకొని అకాశము
మొదలుకొని స్థూల సమస్త బ్రహ్మాండోపాధికుడగు విరాట్టు జలకుగల
సమస్త ప్రపంచమును నిర్మించుచున్నది. ఇట్టి అజ్ఞానముతో గూడుకొనిన
సచ్చిదానంద చైతన్యము సగుణ బ్రహ్మమనబడుచున్నది. ఈ సగుణ
బ్రహ్మము తన యుపాధియగు నజ్ఞాన సంబంధమువలన సకల విషయముల
నెఱుంగునదియు, సర్వసామర్థ్యములు గలదియు, నిఖిల ప్రాణులను నియ
మించునదియునై ప్రపంచముయొక్క సృష్టి స్థితి లయముల కొనరించు
చున్నది. ఇట్టి యపర బ్రహ్మమే తత్పదమునకు వాచ్యార్థమని చెప్పబడు
చున్నది.

శ్లో॥ నీల ముత్పల మిత్యత్ర హ్యస్తి వాక్యార్థ సంగతిః,
తథా తత్త్వమసీ త్యత్ర నాఽస్తివాక్యార్థ సంగతిః. 204

తా॥ 'నల్లకలువ' అనుచోట 'నల్ల' అను పదార్థమునకును 'కలువ'
అను పదార్థమునకును, రెండిటికిని విశేషణ విశేష్యభావముచే నన్వయము
కుదురుచున్నది. ఆ విధముగా 'తత్త్వమసీ' యను వాక్యమునందు 'తత్',
'త్వం' అను పదములు రెండును పరిస్పర విరద్ధార్థముగల వగుటచే 'అసి'
అని అభేద న్యాయరూపమగు వాక్యార్థము కుదురుచున్నది.

శ్లో॥ పటాద్వ్యవర్తతే నీల ఉత్పలేన విశేషితః,
శౌక్యా ద్వ్యవర్తతే నీలే నోత్పలం తు విశేషితమ్.

ఇత్థ మన్యోఽస్య భేదస్య వ్యావర్తకతయా తయోః,
విశేషణ విశేష్యత్వ సంసర్గ స్యేతరస్యవా. 201

వాక్యార్థత్వే ప్రమాణాం తరవిరోధో నవిద్యతే,
అత సంగచ్ఛతే సమ్య గ్వాక్యార్థో బాధవర్జితః. 202

తా॥ నీలోత్పల మనుచోట నీల శబ్దార్థమగు నీలకర్ణము. ఉత్పల శబ్దార్థమగు కలువతో కూడుకొనినదై నీల వస్తువును నివర్తింపజేయుచున్నది. అట్లే కలువ, నీలకర్ణముతోగూడు కొనినదై తెల్లకలువను నివారించుచున్నది. ఈ రీతిగా నీలోత్పల పదార్థములు రెండును, విశేషణ విశేష్య భావసంబంధముచే గాని అభేదసంబంధముచేగాని అన్వయము వొందుచున్నవై నల్లకలువయు జ్ఞానమును గలిగించుచున్నవి. ఇందువలన నల్లకలువ యనుచోట నన్వయమునకు విరోధమేదియు లేదు.

శ్లో॥ ఏవం తత్త్వ మసీత్యత్ర వాక్యార్థో న సమంజసః,
తదర్థస్య పరోక్షత్వాది విశిష్టచిత్తేఽపి. 203

త్వ మర్థస్యాఽ పరోక్షత్వా దివిశిష్టచిత్తేఽపి,
తదైవాఽన్యోస్య భేదస్య వ్యావర్తకతయా తయోః.

విశేషణ విశేష్యస్య సంసర్గ స్యే తరస్యవా,
వాక్యార్థత్వే విరోధోఽస్తి ప్రత్యక్షాది కృత స్తతః
సంగచ్ఛతే న వాక్యార్థ స్తద్విరోధం చ వచ్ఛితే. 204

తా॥ ఈ రీతిగా 'తత్త్వమసి' యనుచోట వాక్యార్థము సంగతముగానేరదు. ఎందుచేతనన కారణము జెప్పెద వినుము. 'తత్' అను పదమునకు ప్రత్యక్షముగా నట్టియు, సర్వజ్ఞత్వ సర్వవ్యాపకత్వాది ధర్మములు గలిగి నట్టియు, నీశ్వర చైతన్యము వాచ్యార్థ మగుచున్నది. 'త్వమ్' అను

పదమునకు ప్రత్యక్షమైనట్టియు కించిజ్ఞత్వ పరిచ్ఛిన్నత్వాది ధర్మవిశిష్ట మగునట్టియు జీవచైతన్యము వాచ్యార్థ మగుచున్నది. పరస్పర విరుద్ధ ధర్మములుగల ఇట్టి రెండు చైతన్యములకును, పరస్పరము విశేషణ విశేష్యభావమునుగాని, తాదాత్మ్యసంబంధమునుగాని జెప్పినచో ప్రత్యక్షాది విరోధ మేర్పడుచున్నది. అందుచే వాచ్యార్థమనుపపన్న మగుచున్నది. ఆ విరోధమును చెప్పుచున్నాను వినుము.

శ్లో॥ సర్వేశత్వ స్వతన్త్రిత్వ సర్వజ్ఞత్వాదిభి ర్గుణైః,
సర్వోత్తమ సత్త్వకామ సత్త్వసంకల్ప ఈశ్వరః. 200
తత్పదార్థ స్వమర్థస్తు కించిజ్ఞో దుఃఖజీవనః,
సంసార్యయం తద్గతికో జీవః ప్రాకృతలక్షణః. 201
కథ మేకత్వ మనయో ర్ఘటతే విపరీతయోః,
ప్రత్యక్షేణ విరోధోఽయ ముభయో రుపలభ్యతే. 203

తా॥ తత్పదమునకు ఈశ్వరుడు అర్థము. ఇతడు సకల లోకముల నియమించుట, స్వాతన్త్రియము గలిగియుండుట, సర్వవిజయముల నెఱుంగుట, మున్నగు గుణములుగలవాడై, సత్త్వకాముడును సత్త్వసంకల్పుడు నగుచున్నాడు. కావుననే సర్వశ్రేష్ఠుడు ఈశ్వరుడు. ఇక 'త్వం' పదమునకు జీవుడు అర్థము. జీవుడు స్వల్పజ్ఞానము గలవాడు. ప్రకృతియొక్క సత్త్వగజస్తమోగుణములకు వశుడై దుఃఖమయ మగు సంసారము ననుభవించుచున్నాడు. కర్మల నాచరించుచు తత్ఫల ప్రదుడగు నీశ్వరునకు పరతన్త్రిడగుచున్నాడు. ఈవిధమాన విరుద్ధస్వరూప స్వభావములు గల జీవేశ్వరుల కిరువురకును ప్రత్యక్షసిద్ధమగు విరోధముండుటం జేసి యభేదము సంభవింపజేరదు.

శ్లో॥ విరుద్ధ ధర్మా క్రాంత్యా త్పరస్పర విలక్షణౌ,
జీవేశౌ వహ్ని తుహినా వివశద్బార్థతోఽపిచ. 204

శ్లో॥ ప్రత్యక్షాదే విరోధాన్య దిత్యైకే తయోఃపరిత్యక్తే,
శ్రుతిశాసన విరోధోధవతిమహాన్ స్మృతివచనవిరోధశ్చ.

తా॥ జీవశ్శరణు లిరపురుషు కించిజ్జత్వము, సర్వజ్జత్వము మున్నగు విరుద్ధ ధర్మములు గలవారగుటచే 'అగ్ని' 'మంచు' నువలె శబ్దముచేతను అర్థముచేతనగుడ అత్యంతభిన్నులగుచున్నారు. ఇట్టిజీవేశ్వరులకు వికారము చెప్పునెడ ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములు విరోధించునని తలచి జీవశ్శరణుకమును విరోధి జీవుమేని "జీవేశ్వరులిరపురు నొకటియే యని యుద్ఘోషించుచున్న" శ్రుతి స్మృతులకు గొప్పవిరోధము వాటిల్లును.

శ్లో॥ శ్రోత్యాపేక్ష్యకత్వ మనయో స్తాత్పర్యేణ నిగద్యతే,
మహాస్తత్త్వ మసీత్యస్మా దంగీకార్యం శ్రుతే ర్వచః.

తా॥ కావున నట్టి యెడ సకల కళంక శూన్యమును సర్వప్రమాణ మూర్ధన్యమును నగు శ్రుతి వాక్యము అంగీకరింపబడ దగియున్నది. అది యెట్లునైన ఛాందోగ్యశ్రుతి ఉపక్రమాప సంహారములచే 'తత్త్వమసి' యను మహావాక్యమునగు జీవేశ్వరులకు అభేదమున బోధించుచున్నది. కావున నదియే మహాత్మ జనులకు స్వీకార్యమగును.

శ్లో॥ వాక్యార్థత్వే విశిష్టస్య సంసర్గస్య చ వాపునః,
అయథార్థతయా సోఽయం వాక్యార్థో న మత శ్శ్రుతేః.

తా॥ 'తత్త్వమసి' యనుచోట సర్వజ్జత్వకించిజ్జత్వాది ధర్మములు గల చైతన్యవ్యయముగాని, చైతన్యవ్యయ సంబంధముగాని ('తత్త్వమసి' యను వాక్యమునకు, అర్థమగునని చెప్పినచో నట్టియర్థము, మాయాకల్పిత భర్మములనో గూఢుకొనిన చైతన్యమునకు సంబంధించినది గాన అసత్య మైన దగులఁజేసి శ్రుతిసమ్మతము గాకున్నది.

శ్లో॥ అఖండైకరసత్వేన వాక్యార్థ శ్చృతిసమ్మతః,
స్థూలసూక్ష్మ ప్రపంచస్య సన్మాత్రత్వం పునః పునః.

శ్లో॥ దర్శయిత్వా సుషుప్తౌ సద్బ్రహ్మ భిన్నత్వ మాత్మనః,
ఉపపాద్య సదేకత్వం ప్రదర్శయితు మిచ్ఛయా. 209

శ్లో॥ ఐతదాత్మ్య మిదం సర్వ మిత్యుక్త్యైవ సదాత్మనోః,
బ్రవీతి శ్రుతిరేకత్వం బ్రహ్మణోఽ ద్వైతసిద్ధయే. 210

తా॥ 'తత్త్వమసి' యను వాక్యమునందు-విరుద్ధ భర్మవర్జితులగు జీవబ్రహ్మములకునభేదాన్వయమే శుత్యభిప్రాయము. కనుకనే ఛాందోగ్య శ్రుతి-సద్రూపమగు బ్రహ్మ మొక్కటియే సృష్టికి పూర్వమునందు గలదని చెప్పి యా బ్రహ్మ తమగు మాయాశక్తివలన స్థూలనూక్షీ ప్రపంచ ముత్పన్నమగుచున్నదనియు నత్పన్నమైన ప్రపంచమునందలి జ్ఞాతరణము లందు బ్రహ్మమే జీవుడనుపేర నభివ్యక్తమగుచున్నదనియు జెప్పుచున్నది. ఇంతియగాక, కార్యమగు ప్రపంచము కారణమైన బ్రహ్మముకంటె క్షణ గాలేదని "యథా సామ్యైకేన మృత్పిండేన స్యాం మృన్మయం విజ్ఞా తగ్ం స్యాద్వాచారంభిణమ్ వికారోనామధేయం మృత్తైకేత్యేవ సత్యం" అని మొదలగు వాక్యములందు మృల్లోహకృష్ణాహస దృష్టాంతము లచే నిరూపించి, పిమ్మట ప్రతిబింబమాపుడగు జీవుడు బింబభూతమగు సద్రూప బ్రహ్మముతో నభిన్నుడు కనుకనే ప్రతిదినమందును గుఱుప్రీతాల మున బ్రహ్మముతో నేకీభవించుచున్నాడని "సతానామ్మతదా సంపన్నో భవతి" యను వాక్యముచే బోధించుచున్నది. మరియు నీ విషయమున గలిగడి లోక సందేహముల నివారింపుట కొరకై యనేక దృష్టాంతముల ప్రదర్శించుచు, తొమ్మిది పర్యాయములు "ఐతదాత్మ్య మిదగ్ం సర్వం తత్సత్యగ్ం స అత్యాతత్త్వమసి శ్వేతకోతో!" యను వాక్యములందు, ప్రపంచము బ్రహ్మముకంటె భిన్నముగ లేదనియు. జీవుడు బ్రహ్మ స్వరూపుడే యనియు నిర్ధారణచేసి బ్రహ్మముయొక్క అద్వితీయత్వమును ఉపలిపాదన జేయుచున్నది.

శ్లో॥ సతి ప్రపంచే జీవేవాఽ ద్వైతత్వం బ్రహ్మణః కుతః,
అతస్తయో రఖండత్య మేకత్వం శ్రుతినమ్మతమ్. 200

తా॥ ప్రపంచము గాని, జీవుడుగాని, బ్రహ్మము కంటె వేఱుగా నున్నచో బ్రహ్మముయొక్క అద్వితీయత్వముపపన్నము కానేరదుగానా జీవప్రపంచములు రెండునూ, బ్రహ్మభిన్నములు కావనియే శ్రుతియొక్క ముఖ్యభిప్రాయము.

శ్లో॥ విరుద్ధాంశ పరిత్యాగత్ ప్రత్యక్షాది ర్నబాధతే,
అవిరుద్ధాంశ గ్రహణం నశ్రుత్యాఽపి విరుద్ధతే. 201

తా॥ ప్రపంచము బ్రహ్మముయొక్క కార్యమగుటచే బ్రహ్మము కంటె వేఱుగా లేకున్నను, జీవబ్రహ్మ రువురును విరద్ధధర్మములు గలవారలగుటచే వారిరువురకు నైక్యమును జెప్పినచో ప్రత్యక్షాది ప్రమాణ విరోధమును చెప్పకున్నచో శ్రుతివిరోధమును వాటిల్లును గదా యను నాశంకకు సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. 'తత్త్వమసి' యను స్థలమునందు తత్త్వంపదార్థములయొక్క విరద్ధ ధర్మములగు సర్వజ్ఞత్వ, కించిజ్ఞత్వాదులను పరిత్యజించినచో, ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములకు విరోధము వాటిల్లదు. అట్లు విరద్ధధర్మములను విడువగా నవశిష్టమగు చైతన్యమునకు నభేదమును స్వీకరించినచో శ్రుతి విరోధమును సంభవింపనేరదు.

శ్లో॥ లక్షణాఽ భ్యుపగన్తవ్యా తతో వాచ్యార్థసిద్ధయే,
వాచ్యార్థాఽనుపపత్త్యైవ లక్షణాఽ భ్యుపగన్యతే.

తా॥ కావున ప్రత్యక్షాది విరోధముచే 'తత్త్వమసి' యనుచోట తత్త్వంపద వాచ్యార్థముల కభేదముపపన్నముగానేరదు గాన లక్షణావృత్తి మంగీకరింపవలయును. వాచ్యార్థము కుదురనప్పుడు లక్షణావృత్తి మంగీక

రింపవలయునని కాస్త్రము బోధించుచున్నది. అట్లు లక్షణావృత్తిని స్వీకరించి విరూధ ధర్మములను విడనాడినచో వాక్యార్థము సమంజసమగు చున్నది.

శ్లో॥ సంబంధాఽ నుపపత్త్యాచ లక్షణేతి జగు ర్బుధాః,
గంగాయాః ఘోషాంత్యాదాః యా జహల్లక్షణామతా.
న సా తత్త్వమసీ త్యత్ర వాక్యవషా ప్రవర్తతే,
గంగాయా అపిఘోషస్యా ధారాధేయత్వ లక్షణమ్.
సర్వో విరుద్ధో వాక్యార్థ స్తత్ర ప్రత్యక్షత స్తతః,
గంగాసంబంధవ త్తిరే లక్షణా సంప్రవర్తతే. 229
తథా తత్త్వమసీ త్యత్ర చైతన్యైకత్వలక్షణే,
వివక్షితే తు వాక్యార్థేఽ పరోక్షత్వాది లక్షణః. 230
విరుద్ధతే భాగమాత్రో నతు సర్వోవిరుద్ధతే,
తస్మాజ్జహల్లక్షణాయాః ప్రవృత్తిర్నాఽత్రయుజ్యతే.
వాక్యార్థస్యతు సర్వస్యత్యాగేన ఫలమీక్ష్యతే,
నారీకేశఫలస్యేవ కతినత్వధియా నృణామ్. 231
గంగాపదం యథాస్వార్థం త్యక్త్వా లక్షయతే తటమ్,
తత్పదం త్వంపదం వాపి త్యక్త్వాస్వార్థం తథాఽఖిలమ్.
తడర్థం వాత్వమర్థం వాయది లక్షయతి స్వయమ్,
తదా జహల్లక్షణాయాః ప్రవృత్తి రుపపద్యతే. 232

తా॥ పదములయొక్క వాక్యార్థములకు పరస్పరము, అన్వయము గాని, సంబంధముగాని కుదురుటకు వీలు లేనప్పుడు, మరియొక అర్థమును

స్వీకరింపవలయును. దీనినే లక్షణావృత్తియందురు. అదియెట్లనగా, “మంచెలు అఱచుచున్నవి” యనుచోట జడములగు మంచెలు అఱచుట యశనది అన్వయింప నేరదు గాన, లక్షణావృత్తిచే నన్వార్థమును పరి కల్పించి మంచెలందన్న పురుషులు అఱచుచున్నారని చెప్పబడుచున్నది. అట్లే ‘గంగయందు గొల్లపల్లె’ యను చోట గంగానదికిని, గొల్లపల్లెకును, ఆధారాధేయ భావసంబంధమునుపపన్నముగాన, లక్షణావృత్తిచే గంగా పడమునకు గంగాతీరమును నర్థమును స్వీకరించుటవలన ‘గంగయొడ్డున గొల్లపల్లె’ యను నర్థము సమంజసమగుచున్నది. ఇట్టి లక్షణావృత్తి జహల్లక్షణ, అజహల్లక్షణ, జహదజహల్లక్షణ (లేక) భాగత్యాగ లక్షణ యని మూడు విధములుగా నున్నది. అందు, - తన యర్థమును సంపూర్ణముగా పరిత్యజించి మరియొక యర్థమును స్వీకరించు నెడ, జహల్లక్షణ ప్రవర్తించుచున్నది ఎట్లన, ‘గంగయందు గొల్లపల్లె’ యనుచోట గంగా పడము తన యర్థమును ప్రవాహమును పరిత్యజించి గంగా - తీరమును నర్థమును బోధించుచున్నది.

ఇక నెచ్చట ప్రకృతార్థమును పరిత్యజింపకయే మరియొక అర్థము చేర్చుకొనబడునో యచట అజహల్లక్షణ యగుచున్నది. అదియెట్లనగా, శోణోధావతి = ఎరుపు పరుగెత్తుచున్నది యనుచోట శోణపదము తన యర్థమును ఎరుపురంగును విడువక, ఎరుపురంగుగల దేవదత్తుడనుపురుషుని బోధించుచున్నది.

ఎచ్చట స్వార్థమునందలి విరుద్ధాంశమును పరిత్యజించి, మిలిగిన యవిరుద్ధాంశము గ్రహింపబడునో అచ్చట జహద జహల్లక్షణ యేర్పడుచున్నది. ఉదాహరణము - సోఽయం దేవదత్తుః’ యనుచోట ‘సః’ అను మాటకు, అన్య దేశకాలముల యందున్న దేవదత్తుడు అర్థము - ‘అయం’ అనుమాటకు ప్రకృత దేశకాలముల యందున్న దేవదత్తుడు అర్థము. ఇట్టి యెడ, విరుద్ధదేశకాల సంబంధముగల దేవదత్తు లిరువురకును ఆభేదము

సుపపన్నముగాన తదిదంతబద్ధముల యందలి విరుద్ధాంతములు భిన్న దేశ కాలములను విడనాడినచో, మిగిలిన దేదత్త-దేహ మభేద్య మగుచున్నది.

ఇట్టియెడ - 'తత్త్వమసి' యనుచోట జహల్లక్షణావృత్తి నాశ్రయించి ప్రకృతార్థము నంతను పరిత్యజించుటకు వీలు గలది. ప్రభాగము కఠినముగా నున్నదను భావముచే కొబ్బరికాయను పరిత్యజించినచో ప్రయోజనమేమియు లేనట్లుగా తత్త్వం పదార్థములు రెండును విరుద్ధముగాన న్నవని తలచి జయార్థములను రెండిటినిసంపూర్ణముగా విడిచి చొముముతువులకు గలిగిడి ప్రయోజన మేమియు లేకపోవయును గదా!

శ్లో॥ న శంకనీయ మిత్యార్యైః జ్ఞాతాఽర్థేన హి లక్షణా,
తత్త్వదం త్వం పదం వాఽపి శ్రూయతే చ స్రీతీయతే,
తదర్థశ్చ కథం తత్ర సంప్రవర్తతే లక్షణా. 232

తా॥ కొందఱు 'తత్త్వమసి' యనుచోట 'తత్త్వంపదములును. వాని యర్థములను తెలియబడు చుండగా తెలియబడు విషయమానందు, లక్షణావృత్తిచో బనియేమని సామాన్య దృష్టిచే శంకించుచుండును. కాని వారి శంకకు తావులేదు. ఏలయనగా తత్త్వం పదార్థములు, స్ఫురించుచున్నప్పటికిని, విరుద్ధ ధర్మములతో గూడఁబోనిన వగుటచే నారెండు వైతస్యము లకును, 'అసి' యను పదముచే బోధింపబడుచున్న యభేదము కుదురనేరదు గాన నది కుదురుట కొరకై లక్షణావృత్తిని తప్పుక స్వీకరింపవలయును.

శ్లో॥ అత్ర శోణో ధావతీతి వాక్యవ న్నప్రవర్తతే. 233

అజహల్లక్షణా వాఽపి సాఽజహల్లక్షణా యథా,
గుణస్య గమనం లోకే విరుద్ధం ద్రవ్య మస్తరా. 234

అతస్త మపరిత్యజ్య తద్గుణాశ్రయ లక్షణా,
లక్ష్యాది న్నత్యుతే తత్ర లక్షణాఽసౌ ప్రవర్తతే. 235

వాక్యే తత్త్వమసీత్యత్ర బ్రహ్మత్వైకత్వ బోధకే,
 పరోక్షత్వాఽపరోక్షత్వా ది విశిష్టచిత్తో ర్ద్వయోః. 231
 ఏకత్వ రూపవాక్యార్థో విరుద్ధాఽం శాఽ విసర్జనాత్,
 ససిద్ధ్యతి యత స్తస్మా న్నాఽజహల్లక్షణా మతా. 232

తా॥ 'తత్త్వమసి' యను వాక్యమునందు 'శోణోధావతి' యను వాక్యమునందువలె, అజహల్లక్షణావృత్తిని గూడ సంగీకరించుటకు వీలు లేదు. ఏలయనగా—'శోణోధావతి' = 'ఎరుపు పరగెత్తుచున్నది' యను చోట ఎరుపు అను గుణము ఏదియో యొక ద్రవ్యసంబంధము లేకుండ పరిగెత్తుట యసంభవముగాన 'శోణః' అనుపదము 'ఎరుపు గుణము' అను తన యర్థమును పరిత్యజింపకయే ఎరుపు గుణముగల దేదత్తుడు మున్నగు ద్రవ్యమును బోధించుచున్నది. ఇట్టి స్థలములయందు స్వీకరింపబడుచున్న లక్షణావృత్తి అజహల్లక్షణ యనబడుచున్నది. ఇక 'తత్త్వమసి' యను వాక్యమునందు మాత్రము తత్త్వంపదార్థముల యందలి విరుద్ధ ధర్మములగు పరోక్షత్వ ప్రక్ష్యక్షత్వాదులను విడువకున్నచో 'అసి' యను పదముచే బోధింపబడుచున్న జీవబ్రహ్మైక్యము సంభవింప నేరదు. గాన అజహల్లక్షణావృత్తి సంగీకరించుటకు వీలులేదు.

శ్లో॥ తత్త్వదం త్వంపదం చాఽపి స్వకీయాఽర్థ విరోధిఃమ్,
 అంశ సమ్య క్పరిత్యజ్య స్వాఽవిరుద్ధాంశ సంయుతమ్.
 తదర్థంవా త్వమర్థంవా సమ్య గ్గత్యయతి స్వయమ్,
 భాగలక్షణ యా సాధ్యం కిమస్తీతి నశఃకృతామ్. 233

తా॥ తత్త్వమసి' యను మహావాక్యమునంగు తత్త్వం పదములకు రెండింటికని శబ్దాంతులచే భాగత్యాగ లక్షణ స్వీకరింపబడుచున్నది. దీనిని కొందరు ప్రతిఘటించుచున్నారు. ఎట్లనగా, తత్త్వంపదముల

రెండిటిలో నేయొక్క పదమైనను, లక్షణావృత్తిచే, తన యర్థముతో బిరోధించెడి పదార్థాంతరాంశమును పరిత్యజించి మిగిలిన యవిరుద్ధాంశముతో గూడుకొనిన, తత్పదార్థమునుగాని త్వంపదార్థమునుగాని బాగుగా బోధించుచుండగా, రెండు పదములకును భాగత్యాగ లక్షణనే స్వీకరింప వలయునని యాక్షేపించుచున్నారు. ఈ యాక్షేపము సంభవింపదని పై శ్లోకమున చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ అవిరుద్ధం పదార్థాంతరాంశం స్వాంశం చ తత్కథమ్,
ఏకం పదం లక్షణయా సంలక్షయితు మర్హతి. 280

శ్లో॥ పదాంతరేణ సిద్ధాయాం పదార్థ ప్రమితౌ స్వతః,
తదర్థ ప్రత్యయాపేక్షౌ పునర్లక్షణయా కుతః ? 281

తా॥ ఏదైన నొక పదము తన యర్థమును మాత్రము బోధింప గలుగును గాని తనతో బిరోధించెడి మరియొక పదార్థము నంగలి యంశమును పరిత్యజించి దాని యందలి యవిరుద్ధాంశమును, తన యంశమును రెంటినిగూడ బోధింప శక్తి నేని దగుచున్నది. ఇట్టియెడ 'తత్త్వమసి'యను చోట తత్త్వంపదముల రెండిలోనే యొక్క పదమైనను స్వావిరుద్ధ పదాంతరార్థమును బోధింపగల దనుట యసంభవము. మరియు రెండు పదములయొక్క అర్థమును, ఒకే పదము బోధించు నెడ ద్విత్వపదము వ్యర్థమే యగుచున్నది గదా! అందుచే తత్త్వమసి యను మహావాక్యము నందు తత్త్వం పదములు రెండునుండుట వలనను, పదమునకు పదాంతరావిరుద్ధార్థమును బోధించు సామర్థ్యము లేకుండుటవలనను, రెండుపదములకును లక్షణావృత్తి సంగీకరింపవలయును గాని, ఒక పదమునకే లక్షణయొప్పిన జూచుననుటకు వీలులేదు.

శ్లో॥ తస్మాత్త్వమసి త్యత్ర లక్షణా భాగలక్షణా,
వాక్యార్థస త్వాఖండైక్య రసతా సిద్ధయే మతా. 282

తా॥ కావున 'తత్త్వమసి' యనచోట తత్త్వం పదార్థము. తు
రెండిటికిని అద్వితీయమగు సచ్చిదానంద చైతన్యదూతత్వము సిద్ధించుట
కారక భాగత్యాగ లక్షణయే యంగీకరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ భాగం విరుద్ధం సంత్యజ్యై విరోధో లక్ష్యతేయదా,
సా భాగలక్షణే త్యాహు ర్లక్షణజ్ఞా పచక్షణాః. 283

తా॥ ఎచ్చట ప్రకృతార్థమునందు విరోధించుచున్న యంశమును
విడిచి విరోధములేని మిగిలిన యంశము గ్రహింపబడుచుండునో యచ్చట
భాగత్యాగ లక్షణావృత్తి యగుచున్నదని పండితులు చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ సోఽయం దేవదత్త ఇతి వాక్యం వాక్యార్థ ఏవవా,
దేవదత్తైశ్వ రూపస్వ వాక్యార్థా నవబోధకమ్. 284
దేశకాలాది వైశిష్ట్యం విరుద్ధాంశం నిరస్యచ,
అవిరుద్ధం దేవదత్త దేహమాత్రం స్వలక్షణమ్. 285
భాగలక్షణయా సమ్య గ్గత్యయ త్యనయా తథా,
తథా తత్త్వ మసీత్యత్ర వాక్యం వాక్యార్థ ఏవవా. 286
పరోక్షత్వా పరోక్షత్వా దివిశిష్టచిత్తోర్ద్వయోః,
ఏకత్వరూప వాక్యార్థ విరుద్ధాంశ మపస్థితమ్. 287
పరోక్షత్వాఽ పరోక్షత్వ సర్వజ్ఞత్వాది లక్షణమ్,
బుద్ధ్యాది స్థూలపరమైస్త మావిద్యక మనాత్మకమ్ 288
పరిత్యజ్యై విరుద్ధాంశం శుద్ధచైతన్య లక్షణమ్,
వస్తు కేవలసన్నాత్రం నిర్వికల్పం నిరంజనమ్,
లక్షయత్యనయా సమ్య గ్భాగలక్షణయా తతః. 289

శ్లో॥ సర్వోపాధి వినిర్ముక్తం సచ్చిదానంద మద్యయమ్,
నిర్విశేషం నిరాభాస మతాదృశ మనీదృశమ్. 2౫౦
అనిర్దేశ్య మనాదృత మనంతం శాంత మచ్యుతమ్,
అప్రతర్క్య మవిజ్ఞేయం నిర్గుణం బ్రహ్మశివ్యతే. 2౫౧

తా॥ 'సోఽయం దేవదత్తః' అను వాక్యమునందు 'సః' అను పదమునకు అన్యదేశ కాలములందున్న దేవదత్తుడను, 'అయం' అనుపదమునకు, ప్రకృత దేశకాలములందున్న దేవదత్తుడను అర్థము. ఇట్టి దేవదత్తు విరువురును విరుద్ధదేశకాల సంబంధము గలవారలగుటచే నభిన్నులగుట యసంభవము కావుననిచ్చుటభాగ త్యాగ లక్షణ వాశ్రయించి, విరుద్ధాంశములగు భిన్న దేశకాలములను పరిత్యజించి, యవిరుద్ధమగు దేవదత్తుని దేహ మాత్రమును గ్రహించుటవలన వాక్యార్థము సమంజస మగుచున్నది. అటులనే 'తత్త్వమసి' యను మహావాక్యమునందు గూడ భాగత్యాగ లక్షణచే విరుద్ధాంశములగు పరోక్షత్వ ప్రత్యక్షత్వ సర్వజ్ఞత్వ కించిజ్ఞత్వాద్యనాత్మధర్మముల నన్నింటిని పరిత్యజించి యవిరుద్ధమగు చైతన్యమాత్రమును గ్రహించినచో నంతట మాయా కల్పిత సకల ప్రపంచ ధర్మకర్జితంబును సచ్చిదానందాత్మకంబునునగు నిర్గుణ పరబ్రహ్మము పరిశిష్టమగుచున్నది.

శ్లో॥ ఉపాధి వైశిష్ట్యకృతో విరోధః
బ్రహ్మత్వనో రేకతయాఽధిగత్యా,
ఉపాధివైశిష్ట్య ఉదస్యమానే
నకల్పి దప్యస్తి విరోధ ఏతయోః. 2౫౨

తా॥ సంసారకాలమునందు తీవ్రనకు అస్తాకగణమును నుపాధి యొక్క సంబంధమును ఈశ్వరనకు మాయ యను నుపాధియొక్క సంబంధ

మును నుండుటంజేసి జీవేశ్వరులకు విరోధము భాసించుచున్నది. ఇక జ్ఞానకాలమునందు జీవబ్రహ్మైశ్వరజ్ఞానముచే అస్తాకరణము, మాయయునను సుపాధిద్యయము విలయము నొందగా తత్సంబంధ నిమిత్తకమగు జీవేశ్వర భేదమును నశించుచున్నది.

శ్లో॥ తయో రుపాధిశ్చ విశిష్టతాచ

తద్ధర్మ భాక్త్వం చ విలక్షణత్వమ్,

భాన్త్యాకృతం సర్వమిదం మృషైన

స్వప్నార్థవ జ్ఞాగ్రతి నైవ సత్యమ్.

2౫౩

తా॥ వివేకముచే నాలోచించినచో జీవేశ్వరులకు గల అస్తాకరణము - మాయ యను సుపాధులును, ఆ యుపాధుల సంబంధమును, ఆ యుపాధుల యొక్క ధర్మములగు కించిజ్ఞాత్యము .. మర్త్యత్వము, సర్వజ్ఞత్వము - అమర్త్యత్వము మున్నగునవి పొందుటయు ఒకడు బద్ధుడగుటయు, మఱియొకడు ముక్తుడగుటయు నిది యంతయు నవిద్యా కల్పితమై స్వప్నమునందలి పదార్థములవలె నసత్య మగుచున్నది. కావుననే మేలుకొనిన పిమ్మట స్వప్న పదార్థము లసత్యమగునట్లుగా జ్ఞానము కలుగగనే ప్రపంచమంతయు నసత్యమే యగుచున్నది.

శ్లో॥ నిద్రాసూత శరీరధర్మ

సుఖదుఃఖాది ప్రపంచోఽపివా,

జీవేశాదభిదాపి హ నచ

ఋతం కర్తుం క్వచి చ్ఛక్యతే,

మాయాకల్పిత దేశకాల

జగదీశాది భ్రమ స్తాదృశః

కో భేదోఽస్యనయోర్ద్వయోస్తు

కతమ స్సత్యోఽన్యతః కోభవేత్.

2౫౪

తా॥ స్వప్నకాలమునందు నిద్రాశక్తిచే శరీరములు వాని ధర్మములగు సుఖదుఃఖాదులు జీవులు. ఈశ్వరుడు జీవేశ్వరులకుగల భేదము మున్నగునవి గల ప్రపంచము కల్పింపబడుచున్నది. ఇట్టి ప్రపంచము సత్యము గాదని మేలుకొనగనే కల్పితమగుచున్నది. ఇక జగత్కాలము నందు మాయా శక్తి విలాస కల్పితమగు, జీవకాల జగదీశ్వరాది ప్రపంచమును, స్వప్నప్రపంచ తుల్యముగ నేయున్నది. కావున భేదమేమియు లేమింజేసి స్వప్నజాగ్రత్ప్రపంచముల రెండును నసత్యములేగాని, జాగ్రత్ప్రపంచము సత్యమనియు, స్వప్నప్రపంచ మన్యతమనియు గ్రహింప వీలులేదు.

శ్లో॥ స స్వప్నజాగరణయో రుభయో ర్విశేషః
సందృశ్యతే క్వచిదపి భ్రమజై ర్వికల్పైః,
యద్ద్రష్టు దర్శనముఖై రతవవ మిథ్యా
స్వప్నో యథా నను తథైవహి జాగరోఽపి. ౭౫౫

తా॥ చూచువాడు చూచుట చూడబడునది మున్నగు భ్రాంతి జనిత పదార్థము లన్నియు సమానముగా నుండుటచే స్వప్న-జాగ్రదవస్థలకు రెండిటికిని భేదమేమియు లేదు. కావున స్వప్నమువలె జాగ్రదవస్థయు నసత్యమనుట నిశ్చయము.

శ్లో॥ అవిద్యా కార్యత స్తుత్యో ద్వావపి స్వప్నజాగరౌ,
ద్రష్టుదర్శన దృశ్యాది కల్పనోభయత స్సమా. ౭౫౬

తా॥ స్వప్నజాగ్రదవస్థలు రెండును అజ్ఞాన నిర్మితములగుచున్నవి. ఈ రెండిటియందును-చూచువాడు, చూచుట, చూడబడునది మున్నగు వ్యవహారమంతయు సమానముగా నున్నది. కావున నీరెండవస్థలును నిర్విశేషములు.

శ్లో॥ అభావ ఉభయో సుప్తో సర్వై రప్యనుభూయతే,
స కల్పితనయో ర్భేద స్తస్మాన్నిధ్యాత్వ మర్హతః.

తా॥ సర్వజనులును, గాఢనిద్రయందు స్వప్నజాగ్రదవస్థలురెండును లేవని గ్రహించుచున్నారు. కావున విశేషమేమియు లేమింకేని స్వప్న జాగరణలు రెండును నసత్యములే.

శ్లో॥ బ్రాన్త్యా బ్రహ్మణి భేదోఽయం సజాతీయాది లక్షణః,
కాలత్రయేఽపి హేవిద్వన్! వస్తుతో నై వ కశ్చన. ౨౫౮

తా॥ పండితుడవగు నో శిష్యుడా! జాగ్రదవస్థయందు భాసించుచున్న - సజాతీయ విజాతీయ స్వరత భేదరూపమగు విశేషమంతయు స్వభావములే సర్వవిశేషరహితమగు పరబ్రహ్మమునందు అజ్ఞానముచే కల్పింపబడుచున్నది. అందుచే నీ ప్రపంచ మే కాలమునందును సత్యముగా లేదని గ్రహింపవగును.

శ్లో॥ యత్ర నాఽన్యత్పశ్యతీతి శ్రుతి ర్ద్వితం నిషేధతి,

కల్పితస్య భ్రమాద్భూమ్ని మిథ్యాత్వావగమాయతత్.

తా॥ 'యత్రనాఽన్యత్పశ్యతి, నాన్యచ్ఛ్రోతి నాన్యద్విజానాతి సభూమా' అను ఛాన్దోగ్యశ్రుతి సర్వవ్యాపకంబును సచ్చిదానందరూపంబును నగు బ్రహ్మమునందు చూచువాడు - చూచుట - చూడబడునది. వినువాడు - వినుట - వినబడునది మన్నగు సంసార ధర్మముల నన్నిటిని నివారించుచున్నదై కనబడుచున్న ప్రపంచమంతయు మాయచే పరికల్పితమగుట వలన సత్యము గానే దని బోధించుచున్నది.

శ్లో॥ యత స్తతో బ్రహ్మసదద్వితీయమ్
వికల్పశూన్యం నిరుపాధి నిర్మలమ్,
నిరంతరానందఘనం సరీహమ్
నిరాస్పదం కేవల మేకమేవ.

2౬౦

తా॥ బ్రహ్మమునందు కల్పితమగు ప్రపంచమంతయు నసత్యముగుటంకేని బ్రహ్మమొక్కటియే కాశ్యతంబును సర్వవికల్ప వివర్జితం

మును సకలలోపాది శూన్యంబును సర్వకామ రహితంబును సతతానంద స్వరూపంబున నగుచున్నది.

శ్లో॥ నైవాఽస్తి కాచన భిదా నగుణప్రతీతిః
నోవాక్యశ్చ త్తి రపివా నమనఃప్రవృత్తిః,
యత్కేవలం పరమశాస్త్ర మనస్త మాద్యమ్
ఆనందమాత్ర మవభాతి సదద్వితీయమ్.

౭౬౦

తా॥ పాత్రామూ అద్యంతాహితంబుగను. ఆనందరూపంబుగను ప్రకాశాబాధన బుగను, సర్వోత్తమంబుగను భాసి చుచున్నది. ఇట్టి బ్రహ్మమనంగు శిబ్ద ప్రవృత్తి హేతుఫలగు జాతిగుణ క్రియాసంజ్ఞలనునవి లేమింకేసి వాక్కులు బ్రహ్మమును బోధింప లేకున్నవి మనస్సు చింతింప లేకున్నది.

శ్లో॥ యదిదం పరమం సత్యం తత్త్వం సచ్చి త్సుఖాత్మకమ్,
అజరామరణం నిత్యం సత్యమేత ద్వచో మమ.

౭౬౧

తా॥ నాయనా ! శిష్యా ! సచ్చిదానందరూపంబును, జరామరణ శూన్యంబునునగు నే బ్రహ్మముగలదో ఆ బ్రహ్మమే నీవగుచున్నావు. నా మాట నిజము.

శ్లో॥ నహి త్వం దేహీనా వసురపిచవాఽ ష్యక్షునికరః
మనోవా బుద్ధిర్వా క్వచిదపి తథాఽహంకృతిరపి,
నచైషాం సంఘాత స్వముభవసి విద్వన్ శ్రుణుపరమ్
యదేతేషాం నాక్షి స్ఫురణ మమలం తత్త్వ మసి హి.

తా॥ నాభవతే పండితుడవగు నో శిష్యా ! ఈ స్థూలదేహము గాని, ప్రాణాసానాది పంచప్రాణములుగాని, చక్షురాదీన్ద్రియములుగాని, మనోబుద్ధ్యహంకారములుగాని నీవు కానేరవు. ఇంతియ గాదు. ఈదేహీన్ద్రియాదులయొక్క సముదాయంబును నీవు గాకున్నావు. ఇక నేమన-

దేహేద్బ్రీహదుల కన్నటికిని భిన్నమై సాక్షిరూపమున భాసించుచున్న పరబ్రహ్మమవే నీవగుచున్నావు.

శ్లో॥ యజ్ఞాయతే వస్తు తదే భవ వర్ధతే
తదేవ మృత్యుం సముపైతి సకాలే,
జన్తైవ తేనాఽస్తి తదైవ మృత్యుః
నాఽస్త్యైవ నిత్యస్య విభో రజస్య. ౭౬౪

తా॥ లోకమునందు, దేహము మున్నగు నేపదార్థము పుట్టుచున్నదో అదియే వృద్ధిచొందుచున్నది. మార్పుచెందుచున్నది. క్షీణించుచున్నది. తుదకు నదియే నశించుచున్నది. ఇక నీవు మాత్రము (ఓ శిష్యా!) నిత్యంబును వ్యాపకంబును నగు బ్రహ్మస్వరూపుడ వగుటంజేసి నీకు పుట్టుక గాని, వృద్ధిగాని, తుయముగాని, మృత్యువుగానిలేదు. జన్మాపి వికారము లన్నియు ననాత్మపదార్థములకు సంబంధించి నవియేగాని, త్రికాలాబాధ్యమగు నాత్మపదార్థమునకు ఎంతమాత్రమును సంభవింపనేరవని భావము.

శ్లో॥ తవైవ దేహమాజనిత స్సవవ
సమేధతే నశ్వతి కర్మయోగాత్,
త్వమే తదీయా స్వఖిలా స్వవస్థా
స్వవస్థిత సాక్ష్యసి బోధమాత్రః. ౭౬౫

తా॥ తా॥ ఓ పండితుడా ! నీదు దేహమే జన్మించి, క్రమముగా వృద్ధిచొందుచున్నదై తుదకు కర్మవశమున నశించుచున్నది గాని, నీవు మాత్రము ఈ దేహసంబంధములగు సకలావస్థలయందును సాక్షిగా నున్నవాడవై జ్ఞానమాత్ర స్వరూపుడవగుచున్నావు. ఇకను అజ్ఞానులన్ననో దేహతాదాత్మ్యము నొందినవారై దేహధర్మములగు జన్మమరణాదులను తనయం దాశోపించుకొను చున్నారు.

శ్లో॥ యత్స్వప్రకాశ మఖిలాత్మక మాసుషుప్తేః
ఏకాత్మనాఽహ మహ మిత్యవభాతి నిత్యమ్,
బుద్ధే స్సమస్త వికృతే రవికారి బోద్ధృ
యద్బ్రహ్మ తత్త్వమసి కేవల బోధమాత్రమ్. ౭౬౬

తా॥ ఓ పండితుడా! నీయొక్క యథార్థస్వరూపమును జెప్పెద
వినుము. ఏబ్రహ్మము, తనం తన ప్రకాశించునదియు, నిఖిలజగదాత్మక
మైనదియు నగుచు జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలను సకలవస్థలందును
'నేను నేనసి' నిరంతరము భాసించుచున్నదో, ఏ బ్రహ్మము, బుద్ధి వృత్తుల
కన్నింటికిని సాక్షిగానుండి వానిని, గ్రహించుచున్నదో అట్టి జ్ఞానేశ్వర
స్వరూపమగు బ్రహ్మస్వరూపుడవు నీవగుచున్నావు.

శ్లో॥ స్వాత్మ న్యనస్త మయసంవిదికల్పితస్య
వ్యోమాది సర్వజగతః ప్రదదాతి సత్తామ్,
సూర్తిం స్వకీయ మహసా వితనోతి సాక్షాత్
యద్బ్రహ్మతత్త్వమసి కేవల బోధమాత్రమ్. ౭౬౭

తా॥ ఏ బ్రహ్మము, నిత్యచైతన్య స్వరూప మైనదై తనయందు
మాయచే కల్పితమగు నాకాశాది ప్రపంచమున కంతకును సత్తాసూర్తుల
నిచ్చుచున్నదో చిద్రూపమగునట్టి బ్రహ్మమే నీవగుచున్నావు.

శ్లో॥ సమ్య కసమాధి నిరతై ర్విమలాం తరంగే
సాక్షా దవేక్ష్య నిజతత్త్వ మపారసౌఖ్యమ్,
సంతుష్యతే పరమహంసకులై రజస్రమ్
యద్బ్రహ్మ తత్త్వమసి కేవల బోధమాత్రమ్. ౭౬౮

తా॥ పరమహంస పరివ్రాజకులగు సన్న్యాసులు, హంసలు,
క్షీరసీరములను విభజించునట్లుగా అత్మానాత్మ పదార్థములను వేరుజేసి,

చిత్తవృత్తుల నన్నింటిని నిరోధించి సమాధికాలమునందు తమ నిర్మలాంతః
శరణమున ఏ బ్రహ్మనందము ననుభవించుచున్నారో అట్టి బ్రహ్మస్వరూపు
డవు నీవగుచున్నావు.

శ్లో॥ అస్త ర్భహి స్స్వయ మఖండిత మేకరూప
మారోపితార్థవ దుదంచశ్చ మూఢబుద్ధేః,
మృతాన్నిదిన ద్విగతవిక్రీయ మాత్మవేద్యమ్
యద్భ్రహ్మ తత్త్వమసి కేవల బోధమాత్రమ్. 219

తా॥ ఏ బ్రహ్మము తనకు లోపలను వెలుపలను నంతటను శేక
రూపమున భాసించుచున్నదై మూఢజనులకు మాత్రము మట్టియందు
కల్పింపబడిన కుండ మాకుడు మున్నగు పదార్థములవలె నామరూపాత్మక
మగు ప్రపంచాకారముగా తోచుచున్నప్పటికినీ స్వస్వరూపముచే
మాత్రము నిర్వికారంబును, తనకు తానె తెలియునదియును నగుచున్నదో
అట్టి జ్ఞానస్వరూపంబగు బ్రహ్మమే నీవగుచున్నావు.

శ్లో॥ శ్రుత్యుక్త మవ్యయ మనస్త మనాదిమధ్య
మవ్యక్త మక్షర మనాశ్రయ మప్రమేయమ్,
ఆనందసద్భుత మనామయ మద్వితీయమ్
యద్భ్రహ్మ తత్త్వమసి కేవల బోధమాత్రమ్. 220

తా॥ మరియు శ్రుతులందు ఏ బ్రహ్మము అద్యంతరహితమనియు,
పచ్చిదానంద రూపమనియు, ప్రత్యక్షాది ప్రమాణములకు గోచరింపని
దనియు, స్వస్వరూపముననే నిర్చియుండునదిగాని పేరొక ఆధార
మేమియు లేదనియు సకలదోషవర్జితంబనియు, అద్వితీయంబనియును
చెప్పబడు చున్నదో అట్టి జ్ఞానమాత్ర స్వరూపంబగు బ్రహ్మమవే నీవగు
చున్నావు.

శ్లో॥ శరీరతద్యోగ తదీయ ధర్మాద్యారోపణం భ్రాన్తి
వశాత్త్వాఽపి నవస్తుతః కించి దత స్వజ స్వమ్
మృత్యోర్భయం క్వాఽస్తి తతోఽసి పూర్ణః. 220

తా॥ ఓ పండితుడా! యధార్థముచే బ్రహ్మస్వరూపుడవగు నీయందు స్థూలసూక్ష్మ కారణశరీరములును, వానితో తదాత్మసంబంధమును వాని ధర్మములగు జగనమరణాదులును ఇవి యన్నియు నజ్ఞానముచే నారోపింపబడినవియే గాని వాస్తవములు గానేరవు. కావున నిజముచే నీకు పుట్టువు లేదు. పుట్టువు లేని వానికి మృత్యుభయ మెట్లు సంభవించును? సంభవింప నేరదు. అందుననే జన్మమరణ వర్జితుడవగు నీవు ఆకాశమువలె సర్వవ్యాపకుడవగుచున్నావు.

శ్లో॥ యద్యద్వృష్టం భ్రాన్తిమత్యా సద్వృష్ట్యా
తత్ తస్మయ గ్వస్తుద్వృష్ట్యా త్వమేవ,
తత్తో నాఽన్య ద్వస్తు కించిత్తు లోకే
కస్మా ద్భీతిస్తే భ కేదద్వయస్య. 221

తా॥ స్వప్నకాలమునందు చూడబడుచున్న పదార్థములన్నియు చూచువానికంటె వేఱుగా లేనట్లుగా నితరకాలము లందును భ్రాన్తిచే చూడబడుచున్న శరీరము మున్నగు పదార్థములన్నియు ద్రష్టయగు నాత్మకంటె భిన్నముగాకున్నవి. కావున నట్టి యాత్మస్వరూపుడవగు నోపండితుడా! నీకంటె వేఱుగు వస్తువేమియు లేనందున వద్వితీయ బ్రహ్మమువగు నీకు భయ మెంతమాత్రమును లేదు.

శ్లో॥ పశ్యత స్వహ మేవేదం సర్వమి త్యాత్మనాఽ ఖిలమ్,
భయం స్యాద్విదుషః కస్మా తస్వస్మాన్న భయమిష్యతే.

తా॥ కనబడుచున్న ప్రపంచమంతయు నాత్మస్వరూపముకంటె వేఱుగా లేదని గ్రహించిన జ్ఞానికి తనకంటె భిన్నమగు వస్తువంతరము

లేమింజేసి భయము గలుగట కెంతమాత్రమును తావులేదు. లోకమున.
తన్న జూచి తానె భయపడువాడుండడు గదా !

శ్లో॥ తస్మా త్వ మభయం

నిత్యం కేవలానందలక్షణమ్,

నిష్కలం నిష్క్రియం శాంతం

బ్రహ్మైవాఽసి సదా వ్యయమ్.

228

తా॥ కావున నో పండితుడా ! నీవు భయరహితంబును, నిత్య
నంద స్వరూపంబును నిరవయవంబులు సర్వక్రియా వర్జితంబును గనుకనే
తరంగములులేని సముద్రునివలె నిశ్చలంబును నాశరహితంబునునగు పర
బ్రహ్మవే యగుచున్నావు.

శ్లో॥ జ్ఞాతృ జ్ఞాన జ్ఞేయవిహీనం

జ్ఞాతు రభిన్నం జ్ఞాన మఖిండమ్,

జ్ఞేయాజ్ఞేయత్వాది విముక్తం

శుద్ధం బుద్ధం తత్త్వ మసి త్వమ్.

229

తా॥ పరబ్రహ్మము అవిద్యాకాలమునందు - తెలిసికొనువాడు
తెలియబడునది, తెలియుట యను త్రిపుటితో గూడుకొనియున్నది.
ఇట్టి బ్రహ్మము పరమార్థదశయందు స్వవ్యతిరిక్త వస్త్యంతరమేమియు
లేమింజేసి, జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయాది త్రిపుటి రహితంబును, జ్ఞాతయగు జీవుని
యొక్క స్వరూపభూతంబును నగుచున్నది. మరియు నా బ్రహ్మము
జ్ఞానమాత్ర స్వరూపమగుటచే తెలియబడునదనిగాని, తెలియబడనిదని
గాని చెప్పవీలుగాకున్నది. ప్రకాశించుటయే స్వభావముగాగల ప్రదీపము
ప్రకాశింపబడు నదనిగాని ప్రకాశింపబడనిదనిగాని వచింప వీలుగాదు
గదా ! కావున నోపండితుడా ! నీవు బోధస్వరూపమగునట్టి పర
బ్రహ్మవే యగుచున్నావు.

శ్లో॥ అన్తః ప్రజ్ఞత్వా దివికల్పై
రస్పృష్టం యత్తదృశిమాత్రమ్,
సత్తామాత్రం సమరస మేకం
శుద్ధం బుద్ధం తత్త్వమసి త్వమ్.

22౬

తా॥ మాండుక్య శ్రుతియందు వర్ణింపబడినరీతిగా జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యవస్థా ధర్మవర్జితంబును, దృశ్యాత్ర స్వరూపంబును సచ్చిదానం దైక స్వభావంబును నగు పరబ్రహ్మమవు నీ వగుచున్నావు.

శ్లో॥ సర్వాకారం స్వర మసర్వం
సర్వః షేధావధిభూతమ్,
సత్యం శాశ్వత మేక మనంతం,
శుద్ధం బుద్ధం తత్త్వమసి త్వమ్.

22౭

తా॥ ఏ బ్రహ్మము వ్యవహారకాలమునందు మాయా కల్పితములగు నామరూపాత్మక పదార్థములయొక్క స్వరూపముచే ప్రకాశించుచున్నదై పరమార్థ దశయందు నేతి నేతి వాక్యములచే నిదిగా దిదిగాదని సకల ప్రపంచమును నిషేధింపబడగా తానొక్కటియే మిగులుచున్నదో అట్టి శాశ్వతమగు బ్రహ్మస్వరూపుడవు నీ వగుచున్నావు.

శ్లో॥ నిత్యానందాఖండైకరసం నిష్కలమక్రియమస్తవికారమ్,
ప్రత్యగభిన్నంపరమవ్యక్తంశుద్ధం బుద్ధంతత్త్వమసిత్వమ్.

తా॥ అఖండ సచ్చిదానంద స్వరూపంబును, నిరవయవంబును, నిష్క్రియంబును, నిర్వికారంబును, పంచకోశములకు సాక్షియగు జీవుని కంటె నభిన్నంబును నగు బ్రహ్మస్వరూపుడవు నీ వగుచున్నావు.

శ్లో॥ త్వం ప్రత్యస్తాశేష విశేషం
వ్యోమేవాస్త ర్భహిరపి పూర్ణమ్,

బ్రహ్మనందం పర మద్వైతం

శుద్ధం బుద్ధం తత్త్వమసి త్వమ్.

22౯

తా॥ ఓ పండితుడా! నీవు శేతినేతి వాక్యములచే నిరసింపబడిన సకల విశేషములు గలదియు, అకసమువలె లోపలను, బెలుపలను, అంతటను నిండియున్నదియు మాయాదోష వర్జితంబును సత్యజ్ఞానానంద, రూపంబును వర్జితీయంబును నగు పరబ్రహ్మమనగు చున్నావు.

శ్లో॥ బ్రహ్మైవాఽహ మహం బ్రహ్మ నిర్గుణం నిర్వికల్పకమ్,
ఇత్యేవాఽఖండయా నృత్యా తిష్ఠబ్రహ్మణి నిష్క్రియే.

తా॥ కావున నో విద్వాంసుడా! నీవు నిరన్తరము, 'నిర్గుణమగు బ్రహ్మమే నేను', 'నేనే నిర్గుణ బ్రహ్మము' అని యఖండాకార మనో వృత్తిచే బ్రహ్మమునందె రమించుచుండుము.

శ్లో॥ అఖండా మేవైతాం ఘటితపరమానందలహరీమ్
పరిధ్వస్త ద్వైత ప్రమితి మమలాం వృత్తి మనిశమ్,
అముంచానసాస్వత్మ న్యనుపమసుఖే బ్రహ్మణిపరే
రమన్వ ప్రారబ్ధం క్షపయ సుఖవృత్త్యా త్వ మనయా.

తా॥ అఖండబ్రహ్మకారవృత్తి కలుగగనే ద్వైతప్రపంచమునందలి సత్యత్వబుద్ధియంతయు తొలగిపోవును. అద్వితీయమగు బ్రహ్మనంద మఖి వ్యక్తమగును కావున నో పండితుడా! నీవీ విధమగు బ్రహ్మకార మనో వృత్తిని నిరన్తరమవలంబించినవాడవై నిరతిశయానందరూపమగు పర బ్రహ్మమునందు క్రీడించుచు నీయానందవృత్తిచేతనే ప్రకృతదేహారంభక ములగు పుణ్యపాపముల రెండిటినీ అమభవమువలన నశింప జేయుము.

శ్లో॥ బ్రహ్మనందరసాస్వాద తత్పరేణైవ చేతసా,
సమాధి నిష్ఠితో భూత్వా తిష్ఠ విద్వ న్మహామునే. 2౩౦

తా॥ వేదకాస్త్రములను చదువుకొని వాని యర్థమును మననము చేయుచున్న మహాపండితుడా! నీవు బ్రహ్మనందము ననుభవించుటయందే యాసక్తిగలవాడవై యెల్లప్పుడు సమాధి నవలంబించి యుండుమా.

శ్లో॥ అఖండాఖ్యావృత్తి రేషా వాక్యార్థశ్రుతిమాత్రతః,
శ్రోతు స్సంజాయతే కింవా క్రియాన్తర మపేక్షతే. ౨౮౩

శ్లో॥ సమాధిః కః కతివిధ స్తత్సిద్ధేః కిము సాధనమ్,
సమాధే రంతరాయాః కే సర్వమేతన్నిరూప్యతామ్.

తా॥ అన విని శిష్యుడిటు లడుగుచున్నాడు. స్వామి! తమచే బోధింపబడిన 'నేనే బ్రహ్మనను' నఖండ బ్రహ్మకార మనోవృత్తి 'తత్త్వ మసి' యున్నగు మహావాక్యార్థమును వినినంతమాత్రముననే కలుగునా, లేకున్నచో నేడైన మరియొక వ్యాపారము నపేక్షించునా! వివరించి తెలుప ప్రార్థన. మరియు సమాధి యన నేమి? అది యెన్నివిధములు? అది సిద్ధించుటకు సాధనము లెవ్వి? దానికి విఘ్నము లెవ్వి? ఈవిషయము నంతయు బోధింపవలయునని తమ్ము వేడుకొనుచున్నాను.

శ్లో॥ ముఖ్యగౌణాది భేదేన విద్యంతేఽత్రాఽధికారిణః,
తేషాం ప్రజ్ఞానుఽసారేణాఽఖండా వృత్తి రుదేవ్యతే.

తా॥ శిష్యుని ప్రశ్నలకు గురువులు సమాధానమిచ్చుచున్నారు. - మోక్షాధికారులు - ఉత్తములు - మధ్యములు - అధములు నని మూడు విధములుగా నున్నారు. వారల కందరకును తమతమ బుద్ధిబలము ననుసరించి అఖండాకార వృత్తి కలుగుచుండును. ఉత్తమాధికారులకు, వాక్యార్థమును వినినంతమాత్రమునను, తదితరులకు క్రమప్రయత్నము వలనను, బ్రహ్మకారాంతఃకరణవృత్తి యేర్పడునని భావము.

శ్లో॥ శ్రద్ధా భక్తిపురస్సరేణ

విహితే నై వేశ్వరం కర్మణా
సంతోష్యార్జిత తత్ప్రసాదమహిమా
జన్మాంతరే ష్వేనయః.

నిత్యానిత్య వివేక తీవ్రవిరతి
న్యాసాదిభి సాధనైః

యుక్త స్మశ్రవణే సతా

మభిమతో ముఖ్యాధికారి ద్విజః. 251

తా॥ వేదాంత శ్రవణమునందు ముఖ్యాధికారముగలవా డెవడనగా
ఎవడు పూర్వజన్మములందుననే శ్రద్ధాభక్తులతో శాస్త్రచోదితములగు
శాస్త్రస్మార్త కర్మములను సక్రమముగా నాచరించి పరమేశ్వరానుగ్రహ
మును సంపాదించుకొనియుండునో, అట్టివాడు ఈజన్మమునందు బాల్యము
నుండియు, నిత్యానిత్యవస్తువివేకము - దృఢవైరాగ్యము - సన్న్యాసము
మున్నగు సాధన చతుష్టయ సంపత్తి గలవాడై వేదాంత శ్రవణమునందు
ముఖ్యాధికారి యగుచున్నాడని బ్రహ్మవిదులు వచించుచున్నారు.

శ్లో॥ అధ్యారో పాపవాద క్రమ

మను సరతా దేశికేనాత్ర వేత్తా

వ్యాకాఢే బోధ్యమానే సతి

సపది సత శ్శుద్ధబుద్ధేరముష్య,

నిత్యానందాద్వితీయం నిరుపమ

మమలం యత్పరం తత్త్వ మేకమ్

తద్బ్రహ్మైవాహమస్మి త్యుదయతి

పరమాఖండతా కారవృత్తిః.

252

తా॥ ఈ విధమున ముఖ్యాధికారియగు బ్రహ్మణునకు గురువు తలనతత్త్వమస్యాది మహావాక్యార్థమును వినినంత మాత్రముననే బ్రహ్మకారవృత్తి గలుగుచున్నది. అదియెట్లునగా—బ్రహ్మణ్యుడగు నాచార్యుడు శాస్త్రసంప్రదాయము ననుసరించి యధ్యాశోపాపవాదములచే మహావాక్యార్థమును బోధింపగ నే శుద్ధచిత్తుడగు నుత్తమాధికారికి, ‘సచ్చిదానందరూపమగు నద్వితీయ పరబ్రహ్మమే నేను’ అని అఖండ బ్రహ్మకారాంతరీకరణవృత్తి కలుగుచున్నది.

శ్లో॥ అఖండాకారవృత్తి సా చిదాభాస సమన్వితా,
ఆత్మాభిన్నం పరం బ్రహ్మ విషయాకృత్య కేవలమ్.
బాధతే తద్గతాఽజ్ఞానం తదావరణలక్షణమ్. 2౮౮.

తా॥ అజ్ఞానమును నొక పదార్థము బ్రహ్మస్వరూపము నాశ్రయించుకొనియుండి, యా బ్రహ్మస్వరూపమునే కనబడకుండ నావరించుచున్నదని శ్రుతిస్మృతులు బోధించుచున్నవి. ఇట్టియెడ తత్త్వమస్యాది—మహావాక్యార్థ శ్రవణజన్యమగు నఖండాకారవృత్తి బ్రహ్మ ఆత్మ స్వరూపము నావరించుచున్న అజ్ఞానమును నశింపజేయుచున్నది. అంతట స్వప్రకాశరూపంబగు నాత్మచైతన్యము తన యంతనె వెలుగొందుచున్నది.

శ్లో॥ అఖండాకారయా వృత్త్యా త్వజ్ఞానే బాధితే సతి,
తత్కార్యం సంకలం తేన సమం భవతి బాధితమ్. 2౮౯

శ్లో॥ తంతు దా హేతు తత్కార్య పటదా హేతు యథాతథా,
తస్య కార్యతయా జీవ వృత్తిర్భవతి బాధితా. 2౯౦

తా॥ అఖండాకారవృత్తిచే నజ్ఞానము నశింపజేయు బడగనే తత్కార్యమగు పంచకోశాద్యాత్మక ప్రపంచమంతయు నివర్తింపజేయు బడుచున్నది. మరియు సంసార కాలమునందు అజ్ఞాన కల్పితములగు

పంచకోశములందు బ్రహ్మచైతన్యము ప్రతిఫలించుచున్నది. ఇట్టి బ్రహ్మచైతన్యము పంచకోశములయొక్క ధర్మములనన్నింటిని తనయందు నాకోపించు కొనుచున్నదై జీవుడను శబ్దముచే వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇట్టి జీవభావముగూడ; - దారములు దహింపబడగ నే వాని కార్యమగు వస్త్రము దహింపబడు చున్నట్లుగా అఖండాకార వృత్తిచే నజ్ఞానము బాధింపబడగ నే తత్కార్యములగు పంచకోశములు గూడ బాధింపబడుటంజేసి పంచకోశాభిమానాత్మకమగు జీవభావమునైతము నివర్తించుచున్నది.

శ్లో॥ దీపప్రభా యథా సూర్యం ప్రకాశయితు మక్షమా,
తద్వదేవ చిదాభాస చైతన్యం వృత్తి సంస్థితమ్. ౭౯౦
స్వప్రకాశం పరం బ్రహ్మ ప్రకాశయితు మక్షమమ్,
ప్రచండాతప మధ్యస్థ దీపవ న్నష్టదీధితి. ౭౯౧
తత్తేజసాఽభిభూతం సత్ లీనోపాధితయా తతః,
బింబభూత పరబ్రహ్మమాత్రం భవతి కేవలమ్. ౭౯౨
యథాపనీతే త్వాదర్శే ప్రతిబింబ ముఖం స్వయమ్,
ముఖమాత్రం భవేత్త ద్వదే తచ్ఛోపాధి సంక్షయాత్.

తా॥ అఖండాకారవృత్తిచే సంతఃకరణాదులు విలయము నొందగా తద్గతమగు బ్రహ్మ ప్రతిబింబరూపమైన జీవచైతన్యమేమగు ననగా చెప్పబడుచున్నది—స్వల్పకాంతిగల దీపము, అధికకాంతిగల సూర్యుని ప్రకాశింపజేయ జాలనియట్లు అంతఃకరణమునందు ప్రతిఫలించినదై స్వల్పజ్ఞానముగల జీవచైతన్యము స్వయం ప్రకాశమానమగు నఖండ బ్రహ్మచైతన్యమును భాసింపజేయ జాలకున్నది. ఇంతియగాక మధ్యాహ్నకాలమునందలి సూర్యకాంతిచే నభిభూతమగు ప్రదీపమువలె, బ్రహ్మచైతన్య శోభితిస్సుచే తిరస్కరింపబడిన స్వరూపముగల అంతఃకరణస్థమగు ప్రతిబింబచైతన్యము తనకు సుపాధియగు సంతఃకరణము లయించిన

వెంటనే దర్పణము తొలగి పోవగనే దానియందలి ముఖప్రతిబింబము బింబభూత ముఖముమాత్రమేయగునట్లుగా, తనకు బింబభూతమగు బ్రహ్మ స్వరూపమే తానగుచున్నది.

శ్లో॥ ఘటాఽజ్ఞానే యథా వృత్త్యా వ్యాప్తయా బాధితేనతి
ఘటం విస్ఫురయత్యేష చిదాభాస స్స్వతేజసా. 2౯౫

న తథా స్వప్రభే బ్రహ్మణ్యా భాస ఉపయుజ్యతే 2౯౬

అతఏవ మతం వృత్తి వ్యాప్యత్వం వస్తున స్సతామ్,

నఫలవ్యాప్యతా తేన న విరోధః పరస్పరమ్. 2౯౭

తా॥ మాయయందలి (అజ్ఞానమునందలి) ఆవరణశక్తిచే బ్రహ్మ చైతన్యమావరింపబడగా పిమ్మట విత్తేపశక్తిచే ఘటపటాది జడపదార్థములు బ్రహ్మమునందు కల్పింబడుచున్నవి. అంతట నా పదార్థములను గ్రహించుటకొరకై అన్తఃకరణవృత్తియు, దానియందలి చైతన్య ప్రతిబింబమును (జీవుడు) ఘటాది పదార్థములను వ్యాపించుచున్నది. అంతట అన్తఃకరణవృత్తిచే ఘటాదిపదార్థముల కాధారమగు చైతన్యము నావరించి యున్న అజ్ఞానము నశింపచేయబడుచున్నది. పిమ్మట జడములగు ఘటాది పదార్థములు తమంతట తాము ప్రకాశింపలేవు గాన, నచ్చటనున్న వృత్తియందలి చిదాభాసునిచే నా పదార్థములు భాసింప చేయబడుచున్నవి. ఇక, బ్రహ్మ సాక్షాత్కారకాలమునందు మాత్రము అఖండ బ్రహ్మకారమగు నంతఃకరణ వృత్తిచే బ్రహ్మము నావరించి యున్న మూలాఽజ్ఞానమంతయు, సంపూర్ణముగా నశింపచేయబడుటచే బ్రహ్మచైతన్యము స్వయం ప్రకాశమగుటంజేసి తనంతట తానే వెలుగొందుచున్నది. కావుననప్పుడు వృత్తి ప్రతిఫలితమగు చిదాభాసునితో ప్రయోజనమేమియులేదు. అందుచేతనే, బ్రహ్మ స్వరూపము మనస్సునకు గోచరించునని బోధించెడి శ్రుతులకును, గోచరింపదని బోధించెడి శ్రుతులకును విరోధమేమియు వాటిల్లకున్నది. బ్రహ్మము మనస్సునకు గోచరించు ననగా మనోవృత్తిచే

బ్రహ్మము వ్యాపింపబడు ననియు, గోచరింపద నగా మనోవృత్తియందు పతిభరించిన చిదాభానునిచే బ్రహ్మచైతన్యము భాసింపజేయబడ దనియు నర్థము గ్రహింప నగును.

శ్లో॥ శ్రుత్యోదితం తతో బ్రహ్మ జ్ఞేయంబుద్ధ్యైవసూక్ష్మయా
ప్రజ్ఞామాన్ద్యం భవే ద్యేషాం తేషాం స శ్రుతిమాత్రతః,
స్వాదఖిండాకారవృత్తి ర్వి నాతు మననాదినా. ౭౯౮

తా॥ నిత్యకర్మానుష్ఠానముచే నిర్మలచిత్తులగు సుత్తమాధికారులకు గురువువలన మహావాక్యార్థమును వినినంత మాత్రములనే యఖిండ బ్రహ్మ కారమగు నంతఃకరణ వృత్తిగలుగుచున్నది. కావుననే, కారణోపనిషత్తు మాత్మబుద్ధిచేతనే బ్రహ్మస్వరూపము తెలిసికొనదగినది యని బోధించు చున్నది. ఈ రీతిగా సుత్తమాధికారులకు శ్రవణమాత్రము వలననే బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము గలుగుచున్నది. ఇక స్వల్పప్రజ్ఞగల మధ్యమాధికారు లకు మాత్రము - మనన ధ్యానములను చేయనిచే కేవలశ్రవణమువలన అఖిండాకార వృత్తి గలుగజేరదు.

శ్లో॥ శ్రవణా న్మననా ధ్యానా త్తాత్పర్యేణ నిరస్తరమ్,
బుద్ధే సూక్ష్మత్వ మాయాతి తతో వస్తూపలభ్యతే.

శ్లో॥ మన్దప్రజ్ఞావతాం తస్మా త్కరణీయం పునః పునః,
శ్రవణం మననం ధ్యానం సమ్యగ్వస్తూప లబ్ధయే. ౮౦౦

తా॥ శ్రవణము, మననము, నిదిధ్యాసనము (ధ్యానము) అను నీ మూటిచే బుద్ధికి నేకాగ్రత అనగా ఆత్మతత్వమును గ్రహించెడి సామర్థ్య మేర్పడుచున్నది. కావున మందబుద్ధిగల ముమాత్తువులు శ్రవణాదులను మాటిని పలుమాటు లభ్యసింపవలయును. మరియు శ్రవణాదులవలన గలిగెడి ప్రయోజనము ఇహజన్మముననే కనబడుచున్నదిగాన, బియ్యము

తయారగునంతవఱకును వడ్లను దంపవలసి యున్నట్లుగా, బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలుగునంత వఱకును శ్రవణమనన నిది ధ్యాసనముల నాచరించుచునే యుండవలయును.

శ్లో॥ సర్వవేదాంత వాక్యానాం వడ్భిర్నిగై స్తదద్వయే,
పరే బ్రహ్మణి తాత్పర్య నిశ్చయం శ్రవణం విదుః. ౫౦౦

తా॥ “ఉపక్రమోప సంహారములు - అభ్యాసము - అపూర్వత్వము - ఫలము - అర్థవాదము - ఉపపత్తి” అను వడ్భిధ తింగములచే సకల వేదాంతవాక్యములకును నద్వితీయ పరబ్రహ్మమునందు తాత్పర్యమును నిశ్చయించుటయే శ్రవణమగునని బ్రహ్మవిదులు వచించుచున్నారు.

శ్లో॥ శ్రుతస్యైవాఽద్వితీయస్య వస్తు నః ప్రత్యగాత్మనః,
వేదాంత వాక్యానుగుణ యుక్తిభి స్త్వనుచి స్తనమ్. ౫౦౧
మననం తచ్చుత్తారార్థస్య సాక్షాత్కారణకారణమ్.

తా॥ సద్దుమాప దిష్టములగు వేదాంత వాక్యములచే వినబడిన యాత్మ స్వరూపమును, తాత్కాలిక నిర్ధములగు వేదాంత వాక్యానుగుణ యుక్తులచే నిరస్తరమాలోచించుచుండుటయే మననమగుచున్నది. ఇట్టి మననము ఆత్మస్వరూప సాక్షాత్కారమునకు సాధనమగుచున్నది.

శ్లో॥ విజాతీయ శరీరాది ప్రత్యయ త్యాగపూర్వకమ్,
సజాతీయాత్మ వృత్తీనాం ప్రవాహకరణం యథా
తైలధారావ దచ్ఛిన్న వృత్త్యా తద్ధ్యాన మిష్యతే. ౫౦౨

తా॥ ఆత్మ సచ్చిదానంద స్వరూపుడు. జేహేంద్రియాదులు అన్యత జడదుఃఖాత్మకములు. కావున నివి ఆత్మ స్వరూపమునకు విజాతీయములు. ఇట్టి జేహేంద్రియాదులకు సంబంధించిన చిత్తవృత్తులే మానవులకు నిరస్తరము గలుగుచుండును. ఈ వృత్తులను విడనాడుచు ఆత్మకు.

సంబంధించిన మనోవృత్తులనే తెలఁధారవలె తెంపులేకుండ నావృత్తిచేయు
చుండుట ధ్యానమనబడుచున్నది.

శ్లో॥ తావ త్కాలం ప్రయత్నేన కర్తవ్యం శ్రవణం సదా,
ప్రమాణ సంశయో యావత్ స్వబుద్ధే ర్న నివర్తతే.

శ్లో॥ ప్రమేయసంశయో యావ త్తావత్తు శ్రుతియుక్తిభిః,
ఆత్మ యాథార్థ్య నిశ్చిత్త్యై కర్తవ్యం మననం ముహూః

శ్లో॥ విపరీతాత్మ నీ ర్యావ న్నవినశ్యతి చేతసి,
తావన్నిరంతరం ధ్యానం కర్తవ్యం మోక్ష మిచ్ఛతా.

తా॥ శ్రవణ మనన నిది ధ్యానముల నెంతవఱకు నాచరింప
వలయుననగా — బ్రహ్మపదార్థమనునది యొకటి గలదనుటకు సరియైన
ప్రమాణములు గలవా - లేవా - అను సంశయము నశించునంత వఱకును
సద్గురువులయొద్ద వేదాంతవాక్య శ్రవణము జేయుచుండవలయును. అట్లే-
వేదాంత ప్రమాణములచే బోధింపబడుచున్న బ్రహ్మము - సంభవించునా-
సంభవింపదా అను సందేహము తొలగునంతవఱకును, వేదాంతవాక్యము
గుణములగు యుక్తులచే నాత్మతత్వమునే సంతతము చింతించుచుండ వల
యును. ఇకను - ఆత్మకంటె భిన్నములగు దేహేంద్రియాదులందుగల
'నేను' అను భావము సంపూర్ణముగా నశించునంతవఱకును ఆత్మస్వరూ
పమునే ధ్యానించుచుండవలయును.

శ్లో॥ యావ న్నతర్కేణ నిరాసితోఽపి
దృశ్యప్రపంచ స్త్వపరోక్ష బోధాత్,
విలీయతే తావ దముష్యభిక్షోః
ధ్యానాది సమ్యక్కరణీయ మేవ.

తా॥ ‘ప్రపంచము’ - చూడబడుచున్న దగుటవలనను, జడమైన దగుటవలనను, పరిమితమైన దగుటవలనను సత్యముగానేరదు” అని మొదలగు యుక్తులచే కనబడుచున్న ప్రపంచము యథార్థముగాదని నిరాకరింపబడి నప్పటికిని “నేను బ్రహ్మను - నాకంటె భిన్నమేమియు లేదు” అనెడి బ్రహ్మజ్ఞానము గలిగిననే కాని నివర్తింప నేరదు. కావున నట్టి యఖండ బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలుగునంతవరకును ధ్యాన సమాధుల నాచరించుచునే యుండవలయును.

శ్లో॥ సవికల్పో నిర్వికల్ప ఇతి ద్వేధా నిగద్యతే,

సమాధి ససవికల్పస్య లక్షణం వచ్చి తచ్చుణు. ౮౯౯

తా॥ ఇటు పిమ్మట సమాధి యన నేమి-అది యెన్ని విధములు- అని వెనుక 784 వ శ్లోకమున నడుగబడిన ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్ప బడుచున్నది— ఓ పండితుడా ! సవికల్పము-నిర్వికల్పము-అని సమాధి రెండు విధములు అందు సవికల్ప సమాధియొక్క లక్షణము జెప్పెద వినుము.

శ్లో॥ జ్ఞాత్రా ద్యవిలయే నైవ జ్ఞేయే బ్రహ్మణి కేవలే,

తదాకారాకారితయా చిత్తవృత్తే రవస్థితిః,

సద్భి ససవన విజ్ఞేయ ససమాధి ససవికల్పకః. ౯౦౦

తా॥ తెలిసికొనువాడు తెలివి-తెలిసికొనదగు పదార్థము అను నీ త్రిపుటి యుండగ నే చిత్తవృత్తి బ్రహ్మకారమును జెంది యుండునట్టి స్థితియే సవికల్ప సమాధియనబడుచున్నది. వికల్పములనగా జ్ఞాతృజ్ఞాన జ్ఞేయములు వీనితో గూడుకొనినదిగాన నీ సమాధి సవికల్పమగును.

శ్లో॥ మృదవ వాఽవ భానేఽపి మృణ్మయద్విపభానవత్,

సన్మాత్రవస్తుభానేఽపి త్రిపుటీ భాతి సన్మయా. ౯౦౧

శ్లో॥ సమాధి రతవ వాఽయం సవికల్ప ఇతీర్యతే. ౯౦౨

తా॥ మట్టిచే జేయబడిన యేనుగునందు మట్టియే కనబడుచున్న ప్పటికిని, కరచరణాద్యవయవములతో గూడుకొనిన యేనుగుగూడ భాసించుచుండును. అటులనే సవికల్ప సమాధియందు సద్రూపమాత్రమగు నాత్మస్వరూపము గోచరించుచున్నను, సత్తునకు (ఆత్మకు) సంబంధించిన తెలిసికొనువాడు-తెలిని-తెలిసికొన దగినదిఅను త్రిఫటియు, గోచరించు చుండును. కావున నిట్టి జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయములను మూడు వికల్పములతో గూడుకొని యుండుటచే నియ్యది సవికల్ప సమాధి యనబడుచున్నది.

శ్లో॥ జ్ఞాత్రాది భాన ముత్స్పృజ్య జ్ఞేయమాత్ర స్థితి ర్ద్వైధా,
మనసో నిర్వికల్పసాస్య త్సమాధి ర్యోగసంజ్ఞితః. ౮౧౩

తా॥ నేను తెలిసికొనుచున్నాను అనుజ్ఞాతృజ్ఞాన వికల్పద్వయమును విడనాడి, చిత్తము జ్ఞేయమగు బ్రహ్మము నందొక్క దానియందే లగ్నమై యుండునట్టి స్థితి నిర్వికల్ప సమాధి యనబడుచున్నది. ఇందు బుద్ధివృత్తి బ్రహ్మముతో గూడుకొని యుండునుగాన నీ సమాధి యోగమును పేరు తోడను వికల్పము లేమియు లేమింజేసి నిర్వికల్పమును నామముచేతను వ్యవహరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ జలే నిక్షిప్తలవణం జలమాత్రతయాస్థితమ్,
పృథ జ్నభాతి కిన్త్వంభ ఏకమేవానభాసతే. ౮౧౪

శ్లో॥ యథా తదైవ సా వృత్తి ర్బ్రహ్మమాత్రతయా స్థితా,
పృథ జ్నభాతి బ్రహ్మైవాన్ ద్వితీయ మవభాసతే. ౮౧౫

తా॥ ఈ నిర్వికల్ప సమాధి, దృష్టాంత పూర్వకముగా వివరింపబడు చున్నది-జలమునందుంచబడిన యుప్పుగడ్డ జలమాత్రముగానే యుండును గాని జలముకంటె వేఱుగా కనబడకున్నది. అటులనే నిర్వికల్ప సమాధి యందు బ్రహ్మకారము నొందిన బుద్ధివృత్తి, బ్రహ్మమాత్రముగానే యుండునుగాని, బ్రహ్మముకంటె వేఱుగా భాసింపకున్నది. ఇక నేమన

నద్వితీయమగు పరబ్రహ్మమొక్కటియే నిర్వికల్ప సమాధియందు గోచరించుచుండును.

శ్లో॥ జ్ఞాత్రాది కల్పనాభావాన్మతోఽయం నిర్వికల్పకః,
వృత్తే సందాభవ బాధాభ్యా ముభయో ర్భేద ఇవ్యతే.

తా॥ తెలిసికొనువాడు-తెలివి-అనుకొందు వికల్పములులేకుండుటచే నియ్యది నిర్వికల్ప మనబడుచున్నది. కావున సవికల్ప నిర్వికల్ప సమాధులకు రెండిటికిని భేదమేమనగా-సవికల్ప సమాధియందు జ్ఞాతృజ్ఞాన వికల్పద్వయరూపమగు బుద్ధివృత్తి యుండును. నిర్వికల్ప సమాధియందు నా బుద్ధివృత్తి యుండదు అని గ్రహింపనగును.

శ్లో॥ సమాధి సుప్త్యోర్జ్ఞానంచాజ్ఞానం సుప్త్యాత్రనేవ్యతే.

తా॥ బాహ్యవృత్తులు లేకుండుట సమానముగావున సమాధి సుషుప్తులకు రెండింటికిని భేదమేమనగా సమాధికాలమునందు బ్రహ్మకారమగు సంతఃకరణవృత్తి యుండును. ఈ వృత్తినే జ్ఞానమందురు. ఇట్టి జ్ఞానము సుషుప్తికాలము నందుండదు. ఇక నేమన సుషుప్తియందు అత్మస్వరూపము అజ్ఞానముచే నావరింపబడి యుండును. కావున సమాధి సుషుప్తులకు రెండింటికిని సత్యం భేదముండుటచే సమాధికాల స్థితికి సుషుప్తికాలస్థితిని దృష్టాంతమునుగా నెంచదగదు. (గూడదు.)

శ్లో॥ సవికల్పో నిర్వికల్ప సమాధి ర్ద్వావిమా హృది,
ముముక్షో ర్యత్నతః కార్యా విపరీత నివృత్తయే ౮౧౪

తా॥ కావున మోక్షమును గోరువారు, జేహేన్ద్రియాదులందు గల యాత్మభావము నశించుట కొరకై సవికల్ప నిర్వికల్ప సమాధులను రెండింటిని తప్పక యాచరించుచుండవలయును.

శ్లో॥ కృతేఽస్మి నిష్పరీతాయా భావనాయా నివర్తనమ్,
జ్ఞాన స్యాత్ ప్రతిబద్ధత్వం సదా నందశ్చ సిద్ధ్యతి. ౮౧౫

తా॥ ఈ విధమగు సమాధిద్వయమును బాగుగా నభ్యసించినచో, దేహేంద్రియాదులందుగల ఆత్మ (జీవను) భావము నశించిపోవును, జ్ఞాన ప్రతిబద్ధకములు విలయమునొందును. తుదకు బ్రహ్మనందముకూడ సంభవించును.

శ్లో॥ దృశ్యాఽను విద్ధ శృద్ధాఽను విద్ధశ్చేతి ద్విధామతః,
సవికల్ప స్తయో ర్యత్త ల్లక్షణ వచ్చి తచ్ఛ్రుణు. ౧౨౦

తా॥ పూర్వమునందు వర్ణింపబడిన సవికల్ప నిర్వికల్ప సమాధులతో, సవికల్ప సమాధి - మరల దశ్యాఽను విద్ధమనియు, శబ్దాఽనువిద్ధమనియు రెండువిధములగు చున్నది. ఆ రెంటియొక్కయు లక్షణము జెప్పెద వినుము.

శ్లో॥ కామాది ప్రత్యయై ర్ద్వైశ్చై స్సంసర్గో యత్ర దృశ్యతే,
సోఽయం దృశ్యాఽనువిద్ధస్సాన్య తస్మాధి సవికల్పకః.

తా॥ కామక్రోధాది చిత్తవృత్తులు ఆత్మకంటె భిన్నముగా గోచరించు చుండును. కావున నివి దృశ్యములనబడుచున్నవి. ఇట్టిదృశ్యములతో గూడుకొనిన సమాధి దృశ్యాఽనువిద్ధ సవికల్ప సమాధియనబడుచున్నది.

శ్లో॥ అహం మమేద మిత్యాది కామక్రోధాది వృత్తయః,
దృశ్యంతే యేన సందృష్టా దృశ్యాస్సురహమాదయః.

తా॥ నేను - నాది - ఇది అని యీ మొదలగు వృత్తులను కామక్రోధాది వృత్తులను నివి యన్నియు నాత్మచే భాసింపజేయబడుచున్నవి. అందుచే నయ్యవి దృశ్యములగుచున్నవి. ఇట్టి దృశ్యములగు వృత్తులతో గూడుకొనిన సమాధి దృశ్యాను విద్ధమనబడుచున్నది.

శ్లో॥ కామాది సర్వవృత్తీనాం ద్రష్టార మవికారిణమ్,
సాక్షిణం స్వం విజానీయాత్ యస్తాః పశ్యతి నిష్క్రియః.

శ్లో॥ కామాదీనా మహం సాక్షీ దృశ్యస్తే తే మయా తతః,
ఇతి సాక్షీతయాఽ త్మానం విజ్ఞాయాత్మని సాక్షిణి,
దృశ్యం కామాది సకలం స్వాత్మనేయ విలాసయేత్ .

తా॥ ఇట్టియెడ కామాది సర్వవృత్తులకును సాక్షియై నిర్వికారుం డగు నాత్మను తన స్వరూపమునుగా నెఱుంగవలయును. అదియెట్లన - కామాది వృత్తులు నాచే గ్రహింపబడుచున్నవి గాన నేను వానికి సాక్షి వగుచున్నాను” - అని యీ కీతిగా గ్రహించి పిమ్మట సాక్షియగు తనయందే కామాదుల నన్నిటిని విలయము నొందింపవలయును. కామాదులను సాక్షియందు విలాసన చేయుటనగా కామక్రోధాది రూపమగు ప్రపంచమంతయు నాత్మయందు కల్పితమని జేదాంతములు బోధించు చున్నవి. కల్పితపదార్థములు, కల్పనాధారమగు వస్తువుకంటె భిన్నములు గానేరవు కల్పితవస్తువులయొక్క గుణదోషములు కల్పనాధార వస్తువు వకు సంక్రమింపవు - ఇట్లుండగా - ఆత్మస్వరూపమునందు కల్పితము లగు కామాదులన్నియు నాత్మకంటె భిన్నములు గావనియు - అందు చేతనే కామాదులతో నాత్మకు వాస్తవిక సంబంధమేమియు లేదనియు దృఢముగా భావన చేయుచుండవలయును. ఇదియే కామాదుల నాత్మియందు లయింపజేయుట యనబడుచున్నది.

శ్లో॥ నాఽహం దేహీనా నాఽప్యసు ర్నాఽక్షవర్గః
నాఽహం కారో నో మనో నాఽపి బుద్ధిః,
అన్త స్తేషాం చాపి తద్విక్రేయాణామ్
సాక్షీ నిత్యః ప్రత్యగేవాఽహ మస్మి,

౮౨౫

తా॥ పూర్వోక్తమగు కామాదుల నాత్మయందు లయింపజేయు పద్ధతియే విశదీకరింపబడుచున్నది - నేను - దేహముగాను, ప్రాణముగాను, ఇంద్రియముగాను, అన్తఃకరణముయొక్క గర్వాత్మక

వృత్తియగు నహంకారమునుగాను, సంశయాత్మక వృత్తియగు మనస్సుగాను, నిశ్చయాత్మక వృత్తియగు బుద్ధియుగాను. ఇక నే నెవరనగా జేహదులకును, వాని ధర్మములగు జరామరణాదులకును ద్రష్టయు, భాసకుండును, శాశ్వతుండును, అన్యత జడదుఃఖాత్మకములగు పంచ కోశములకంటె భిన్నుండునునగు సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మ స్వరూపుండనే నే నగుచున్నాను.

శ్లో॥ వాచ సాక్షీ ప్రాణవృత్తే శ్చ సాక్షీ
బుద్ధే సాక్షీ బుద్ధివృత్తే శ్చ సాక్షీ,
చక్షు శ్రోత్రాదీన్ద్రియాణాం చ సాక్షీ
సాక్షీ నిత్యః ప్రత్యగేవాఽహ మస్మి.

౮౨౬

తా॥ మరియు నేను వాక్కు మున్నగు సర్వకర్మేన్ద్రియములకును, తద్వ్యాపారములకును సాక్షిని. ప్రాణాది పంచప్రాణ వాయువులకును వానియొక్క సంచారమునకును సాక్షిని. అంతఃకరణమునకు దాని వృత్తులకును సాక్షిని. నేత్రము, శ్రోత్రము మున్నగు జ్ఞానేన్ద్రియములకును తద్వ్యాపారములకును సాక్షిని. ఈ విధముగా సర్వసాక్షియగు సచ్చిదానంద పరం బ్రహ్మమే నేనగుచున్నాను.

శ్లో॥ నాఽహం స్థూలో నాఽపి సూక్ష్మో న దీర్ఘో
నాఽహం బాలో నో యువా నాఽపి వృద్ధః,
నాఽహం కాణో నాఽపి మూఢో నషండః
సాక్షీ నిత్యః ప్రత్యగేవాఽహ మస్మి.

౮౨౭

తా॥ నేను స్థూలరూపుడనుగాను, సూక్ష్మరూపుడనుగాను, పొడుగువాడనుగాని, చాటివాడనుగానిగాను, బాలుడనుగాను, యువకుడనుగాను, వృద్ధుడనుగాను, గ్రుడ్డివాడనుగాను, మూగవాడనుగాను, వంపుసకుడనుగాను, ఇక నే నెవరన—సర్వసాక్షియగు నాత్మయే నేనగుచున్నాను.

శ్లో॥ నాఽస్మ్యగన్తా నాఽపి గన్తా నహన్తా
నాఽహం కర్తా నప్రయోక్తా నవక్తా,
నాఽహం భోక్తా నోసుఖీ నైవదుఃఖీ
సాక్షీ నిత్యః ప్రత్యగేవాఽహ మస్మి.

౮౨౮

తా॥ మఱియు నేను గ్రామాదులనుండి వచ్చువాడనుగాను,
గ్రామాదులను గుఱించి పోవువాడనుగాను, వ్యాఘ్రాదులను హింసించు
వాడనుగాను, ఘటాదులను జేయువాడనుగాను, ఇతరుల నేపనియందైన
ప్రేరేపించువాడనుగాను, పాఠము మొదలగు వానిని చెప్పువాడనుగాను,
కర్మఫలముల ననుభవించువాడనుగాను, ముఖదుఃఖములు గలవాడనుగాను,
మతేమన—నిఖిల క్రియాసాక్షియగు నాత్మయే నేనగుచున్నాను.

శ్లో॥ నాఽహం యోగీ నోవియోగీ నరాగీ
నాఽహం క్రోధీ నైవ కామీ నలోభీ,
నాఽహం బద్ధో నాఽపియుక్తో నముక్తః
సాక్షీ నిత్యః ప్రత్యగేవాఽహ మస్మి.

౮౨౯

తా॥ నేను భార్యాపుత్రాదులతో సంబంధము గలవాడునుగాని,
లేనివాడనుగానిగాను, విషయములందు ఆసక్తిగలవాడనుగాను, కామ
క్రోధలోభములు గలవాడనుగాను, చిత్తవృత్తి నిరోధముగలవాడనుగాను,
సంసారబంధనములుగలవాడనుగాని, లేనివాడనుగానిగాను, ఇక నేమన సర్వ
సంసార సాక్షియగు సచ్చిదానంద పరంబ్రహ్మము నేనగుదును.

శ్లో॥ నాఽంతః ప్రజ్ఞో నోబహిష్కృజ్ఞకో వా
నైవ ప్రజ్ఞో నాఽపిచాఽప్రజ్ఞ ఏషః,
నాఽహం శ్రోతా నాఽపిమన్తా న బోధా
సాక్షీ నిత్యః ప్రత్యగేవాఽహ మస్మి.

౮౩౦

తా॥ మఱియు నేను జాగ్రదవస్థయందు దేహేంద్రియాద్యభిమానము
గల విశ్వుడను గాను. స్వప్నకాలమున మనః ప్రధానమై యుండు
తైజసుడనుగాను. సుషుప్తి దశయందు కారణశరీరమగు నజ్ఞానముతో
గూడుకొనిన ప్రాణుడనుగాను, అచేతనమగు జడస్వరూపుడనుగాను,
వినువాడనుగాను, అతోచించువాడనుగాను, తెలిసికొనువాడనుగాను.
ఇక నేమన సకల జగద్వ్యవహారములకును సాక్షియగు నిత్యాత్మ
స్వరూపుడనే నేను.

శ్లో॥ నఽమేన్ద్రి దేహేంద్రియ బుద్ధియోగః
నపుణ్య లేశోఽపి నపాపలేశః,
క్షుధా పిపాసాది వదూర్మిదూరః
సదా విముక్తోఽస్మి చిదేవ కేవలః.

౮౩౮

తా॥ మరియు నాకు బుద్ధింద్రియ శరీరాదులతో సంబంధమేమియు
లేదు. పుణ్యపాపములు లేశమాత్రమైననులేవు. నేను ఆకలి, దప్పిక-శోకము,
మోహము - ముదిమి, మరణము - అను వదూర్ములు లేనివాడను.
ఇక సర్వసంసారబంధవర్జితంబయి కాలత్రయమునను, అవస్థాత్రయమునను.
ఏకరూపమగు శుద్ధచైతన్యమే నా నిజస్వరూపము.

శ్లో॥ అపాణి పాదోఽహ మవాగచక్షుషీ
అప్రాణవవాఽస్మ్యమనాహ్యబుద్ధిః,
వ్యోమేవ పూర్ణోఽస్మి వినిర్మలోఽస్మి
సదైక రూపోఽస్మి చిదేవ కేవలః.

౮౩౯

తా॥ మఱియు నేను కాలుసేతులు - వాగింద్రియము, పంచప్రాణ
ములు - మనోబుద్ధులును లేనివాడను. ఇక ఆకాశమువలె సర్వవ్యాపకుం
డును, మాయామాలిన్య రహితుండును, నిత్యైకరూపుండును నగు చైతన్య
మాత్ర స్వరూపుండనే నే నగుచున్నాను.

శ్లో॥ ఇతి స్వమాత్మాన మవేక్షమాణః
ప్రతీతిదృశ్యం ప్రవిలాసయన్ సదా,
జహతి విద్వా నిష్పరీతభావమ్
స్వాభావికం భ్రాన్తివశా త్ప్రతీతమ్.

౮౩౩

తా॥ ఈ విధముగా నాత్మస్వరూపమును సర్వసంసార ధర్మవర్జితమునుగా భావనచేయుచుండు విద్వాంసుడు కనబడుచున్న ప్రపంచమంతయు నాత్మకంటె జేతుగా లేదను నిశ్చయము గలవాడై బహుజన్మముల నుండియు నజ్ఞానముచే నాత్మభిర్నములగు జేహేన్ద్రియాదులందు భాసించుచున్న 'నేను - నాది' యను నాత్మభావమును నాత్మీయభావముడు విడువగలుగుచున్నాడు.

శ్లో॥ విపరీతాత్మతాఽస్ఫుర్తి రేవముక్తి రితీర్యతే,
సదా సమాహితస్యైవ సైషా సిద్ధ్యతి నాఽన్యథా.

తా॥ అనృత జడదుఃఖాత్మకములగు జేహేన్ద్రియాదులందుగల 'నేను'ను భావము తొలగిపోవుటయే ముక్తి యనబడుచున్నది. ఇట్టి ముక్తి - నిరస్తర సమాధినిష్ఠుడై సర్వకామ వర్జితుండగు మహాజ్ఞాభావునకే సంభవించునుగాని జేహౌకరికి మహౌకవిధముగా లభింపదు.

శ్లో॥ నవేషభాషాభి రముష్య ముక్తిః
యాకేవలాఽఖండ చిదాత్మనా స్థితః,
తత్సిద్ధయే స్వాత్మని సర్వదా స్థితః
జహ్యోదహంతాం మమతాముపాధౌ.

౮౩౪

తా॥ మోక్షము కేవలం కారమలచేతగాని, పాండితీనైపుణ్యము చేతగాని లభింపదు. కేవల బ్రహ్మాత్మభావముతో నుండుటయే ముక్తి యనబడుచున్నది. ఇట్టి ముక్తిసిద్ధించుటకొరకై ముముక్షువునగు నరుడు తన

నిజతత్త్వమగు బ్రహ్మస్వరూపమునే నిరంతరము భావనచేయుచున్నవాడై శరీరాదులందుగల నేను 'నాది' యను భావమును విడనాడవలయును.

శ్లో॥ స్వాత్మ తత్త్వం సమాలంబ్య కుర్యాత్ప్రకృతినాశనమ్,
తేనైవ ముక్తో భవతి నాన్యథాకర్మకోటిభిః. ౮౩౬

తా॥ కావున ముముక్షువులు తమనిజతత్త్వమగు బ్రహ్మరూపమునే భావనచేయుచున్నవారై జేహేంద్రియాదులందుగల 'నేను' 'నాది' యను భిమానమును నశింపజేసికొనవలయును. ఎప్పటికైనను నిట్టి యభిమాన త్యాగమువలననే మోక్షము లభించునుగాని మఱియొక విధమున నెన్ని కర్మములచేతను ముక్తిలభింపదు.

శ్లో॥ జ్ఞాత్వా దేవం సర్వపాశాన్పహ్నః
క్షేణైః క్షేణైర్జన్మమృత్యుప్రహణిః,
ఇత్యేవైషా వైదికీ వాగ్భవీతి
క్షేశక్షత్యా మేవ జన్మప్రహణిమ్. ౮౩౭

తా॥ శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు—సంసార కారణంబులగు క్షేశంబు లన్నియు నాత్మస్వరూప సాక్షాత్కారము కలుగగనే నశించుచున్న వనియు నంతట నష్టమూలంబగుటచే జనన మరణరూపంబగు సంసారము విలయము నొందుచున్నదనియు బోధించుచున్నది. కావున నాత్మజ్ఞానమే సాక్షాత్ముక్తి హేతువుగాని కర్మలు గానేరవని గ్రహింపనగును. శ్రుతి యందు నుదాహరింపబడిన క్షేశంబు లెవ్వియన—అవిద్య-అస్మిత-రాగము శ్వేషము-అభినివేశము అను నవైదు క్షేశములు. వానిలో అవిద్యయనగా అనిత్యములును, అపవిత్రములును, దుఃఖప్రదములును (దుఃఖరూపములును) అచేతనములును నగు జేహేంద్రియాది సంఘాతములందు - నిత్యములు, పవిత్రములు, సుఖప్రదములు (సుఖరూపములు) చేతనములు ననియెడి భ్రాంతి (గలిగియుండుట).

అస్మియతయన - దృగ్దృశ్యములగు ఆత్మానాత్మలను రెండిటిని ఏక మాపముగా భావించుట.

రాగమన - విషయ సుఖానుభవకాలమానందు, ఈ సుఖము చాల బాగుగానున్నది గాన నిట్టి సుఖమే నిరంతరము లభించుచుండవలయునని యిది యాసక్తి.

ద్వేషమన - విషయ సంపర్కజనిత మగు దుఃఖము ననుభవించు నప్పుడు, ఈదుఃఖమనుభవవింప నలవిగాకున్నది. కాన నిట్టి దుఃఖము మరిల నెన్నడును రాకుండుగాక యని నిర్వేదము జెందుట.

ఇక నభినివేశమనగా — పండితులకు సైతము పూర్వజన్మవాస నానుగుణముగా నా యా విషయ విశేషములందు ప్రవృత్తి నివృత్తు లేర్పడుచుండుట. ఇట్టి క్లేశంబు లైదును, సంప్రజ్ఞాత సమాధి ద్వయమున నభ్యసించుట వలన గలిగెడి ప్రకృతి పురుష వివేక పూర్వకంబగు నాత్మ జ్ఞానముచే నశింపగా తిరుగ జన్మించుటకు కారణమేమియు లేమింజేసి, జన్మమృత్యురాహిత్యదూపంబగు మోక్షము కలుగుచున్నది.

శ్లో॥ భూయో జన్మాద్యప్రసక్తి ర్విముక్తిః

క్షేతక్షత్వాం భాతి జన్మాద్యభావః,

క్షేతక్షత్వాః హేతు రాత్తైకనిష్ఠా

తస్మా త్కార్యా హ్యత్మనిష్ఠా ముముక్షోః.

౮౩౮

తా॥ మరల జననజరామరణాదులు (పునర్జన్మము) లేకుండుటయే మోక్షమనబడుచున్నది. పూర్వోక్తములగు పంచక్షేపములు నశించిననే కాని జన్మమరణములు సంభవింపకుండవు. క్లేశములు నశించుటకు నిరంతరాత్మాను సంధానమే ముఖ్య సాధనము. కావున ముముక్షు జనులందఱును స్వస్వరూపధ్యానమునే శ్రద్ధతో నాచరించుచుండవలయును.

శ్లో॥ క్షేశా సుస్యి ర్వాసనాపవ జన్తో ర్జన్మాదికారణమ్,

జ్ఞాన నిష్ఠాగ్నినా దాహే తాసాం నో జన్మహేతుతా.

శ్లో॥ బీజాన్యగ్ని ప్రదగ్ధాని నరోహంతి యథా పునః,
జ్ఞానదగ్ధై స్తథా క్షేణై ర్నాత్మా సంపద్యతే పునః.

తా॥ మరియు విచారింపగా నవిద్యాది పంచక్షేపములే పూర్వజన్మ
(జన్మాంతర)వాసనలనబడుచున్నవై పునర్జన్మంబునకు హేతువులగుచున్నవి.
అట్టి వాసనలన్నియు బ్రహ్మజ్ఞానమును నగ్నిహోత్రముచే దహింపబడినవై
వేగింపబడిన విత్తనములు పునరంతురోత్పాదకములు కానట్లుగా జన్మాంత
రారంభకములు గాకున్నవి.

శ్లో॥ తస్మా న్ముముక్షోః కర్తవ్యా జ్ఞాననిష్ఠా ప్రయత్నతః,
నిశ్చేషవాసనాక్షత్యై విపరీతనివృత్తయే. ౮౪౦

తా॥ పైన జెప్పబడిన రీతిగా శాత్మజ్ఞాననిష్ఠయే సకల సంసార
దుఃఖ వినాశకంబగుటంజేసి, ముక్తినిగోరు ప్రతిమానవుండును నిఖిల
వాసనాక్షయము కొఱకును జేహదులందుగల విపరీతాత్మభావనా నివృత్తి
కొఱకును బహుయత్న పూర్వకముగా జ్ఞాననిష్ఠను సంపాదించుకొనవల
యును. అనగా నిరంతరము స్వస్వరూపాను సంధానమునందె యుండ
వలయునని భావము.

శ్లో॥ జ్ఞాననిష్ఠాత్పరస్య నైవ కర్మోప యుజ్యతే,
కర్మణో జ్ఞాననిష్ఠాయా న సిద్ధ్యతి సహస్థితిః.

పరస్పర విరుద్ధత్వా త్తయో ర్భిన్నస్వభావయోః. ౮౪౧

తా॥ జ్ఞాననిష్ఠ యంతాసక్తిగల ముముక్షువునకు కర్మ మెంతమాత్ర
మును నుపయోగపడదు. ఏలననగా, కర్మజ్ఞానములు రెండుమ చీకటి
వెలుతురులవలె ననోన్య విరుద్ధస్వభావము గలవగుటంజేసి యొక్కచోట
గలసి యుండనేరవు-కర్మజ్ఞానములకుగల విరోధము రాబోవు శ్లోకము
లందు వివరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ కర్మత్వభావనాపూర్వం కర్మజ్ఞానం విలక్షణమ్,
 దేహత్మబుద్ధే ర్విచ్ఛిత్యై జ్ఞానం కర్మ వివృద్ధయే. ౮౪౩
 అజ్ఞాన మూలకం కర్మ జ్ఞానం తూభయ నాశకమ్,
 జ్ఞానేన కర్మణో యోగః కథం సిద్ధ్యతి వైరిణా. ౮౪౪
 సహయోగో నఘటతే యథా తిమిర తేజసోః,
 నిమేషో న్మేషయో ర్వాపి తదైవ జ్ఞానకర్మణోః. ౮౪౫
 ప్రతీచీం పశ్యతాం పుంసాం కథం ప్రాచీవిలోకనమ్,
 ప్రత్య క్రవణచిత్తస్య కుతః కర్మణి యోగ్యతా. ౮౪౬

తా॥ కర్మజ్ఞానములకుగల విరోధమెద్దియన - “నే నీ కర్మమును జేయుచున్నానుగాన నే నీ కర్మఫలము ననుభవించుదును” అని యీ మొదలగు కర్మత్వభోక్తృత్వాద్యభిమానములతో గూడుకొని యుండునది కర్మము. ఇక జ్ఞానమన్ననో కర్మత్వాది సకలాభిమాన వర్జితమైనది కర్మముల నాచరించిన కొలదియు దేహాద్యభిమానము వృద్ధిచొందుచుండును. జ్ఞానము నభ్యసించిన కొలదియు దేహాత్మభావముక్షీణించిపోవుచుండును. అత్మానాత్మాఽ వివేకరూపంబగు నజ్ఞానము కర్మములకు కారణము. జ్ఞానము, అజ్ఞానమును, తత్కార్యములగు కర్మములనుగూడనశింపజేయు స్వభావముగలది. ఈవిధమున కర్మజ్ఞానములకు నత్యంత విరోధముగలదు. కావున చీకటి, వెలుతురునుగూడియుండనియట్లును, కనుదెరచుట, కనుమూయుటయును గలసియుండని యట్లును కర్మజ్ఞానములు రెండును నొకచో జేరియుండుట సంభవింపదు. ఇంతియగాక, పశ్చిమ దిక్కును జూచుచున్న మనుజు డాసమయముననే తూర్పుదిక్కును జూడశక్యముగానియట్లు పరమాత్మ స్వరూపమునందు లగ్నచిత్తుడగు పురుషుడు దేహీన్ద్రియాద్యభిమాన సాధ్యములగు కర్మముల నాచరింప సమర్థుడుగానేరడు.

శ్లో॥ జ్ఞానకనిష్ఠా నిరతస్య భిక్షో
 రైవ వాఽవకాశోఽస్తి హి కర్మతస్తే,
 తదేవకర్మాఽస్య తదేవ సంధ్యా
 తదేవ సర్వం నతతోఽన్యదస్తి.

౮౪౭

తా॥ వేయేల - జ్ఞాననిష్ఠయందే యాసక్తుడగు యతీశ్వరునకు
 కర్మాచరణమనందించుకంతయు నవకాశములేదు. అందుచే నతనికి కర్మ
 మైనను, సంధ్యయైనను, తపమైనను, జపమైనను సర్వము నా జ్ఞాననిష్ఠయే
 కాని కానింపె సతతమెద్దియు లేదు.

శ్లో॥ బుద్ధికల్పిత మాలిన్య తౌశనం స్నాన మాత్మనః,
 తేనైవ శుద్ధి రేతస్య నమృదా నజలేన చ.

౮౪౮

శ్లో॥ స్వస్వరూపే మనస్థాన మనుష్ఠానం తదిష్యతే,
 కరణత్రయసాధ్యం యత్త స్మృషా తదసత్యతః.

౮౪౯

శ్లో॥ వినిషిధ్యాఽఖిలం దృశ్యం స్వస్వరూపేణ యా స్థితిః,
 సా సంధ్యా తదనుష్ఠానం తద్దానం తద్ధి భోజనమ్.

౮౫౦

తా॥ మఱియు నాత్మకు-బుద్ధి మున్నగు నుపాధులయొక్క సంబ
 ధములన నాలోపింపబడిన రాగద్వేషభోకమోహాది మాలిన్యములను
 శమదమాద్యభ్యాసములచే నివారించుటయే భిక్షువునకు ముఖ్యమగు
 స్నానముగాని, మృత్తికచేతను నుదకముచేతను నాత్మకు శుద్ధి (బౌపాధిక
 రోక్షనివృత్తి) కలుగనేరదు. అట్లే మనస్సు నిరంతరము నాత్మస్వరూపము
 ననుసరించి యుండుటయే ముఖ్యమగు ననుష్ఠానముగాని మనోవాక్కాయ
 ములచే కేయబదు జపతపఃకృచ్ఛచాన్ద్రాయణాదులు ద్వైత బుద్ధివిషయం
 బులగుటకేసి యథార్థానుష్ఠానములుగానేరవు. ఇక నేల పలుమాటలు-సర్వ
 మంగతరిత్యాగియగు సన్న్యాసికి - నేతినేతీత్యాది ప్రతివాక్యములచే-

కనబడుచున్న ప్రపంచము నంతయు నాత్మకాదని నిరాకరించి, స్వస్వ
రూపంబగు నసంగ సచ్చిదానంద భావముతో నుండుట, యేది కలదో
యదియే సంధ్య. అనుష్ఠానము. దానము. భోజనము మొదలగు సకలంబును
నగుచున్నది.

శ్లో॥ విజ్ఞాత పరమార్థానాం శుద్ధసత్త్వాత్మనాం సతామ్,
యతీనాం కి మనుష్ఠానం స్వానుసంధిం వినా పరమ్.

తా॥ శుద్ధ సత్త్వగుణ ప్రధానులును బ్రహ్మనుభవము గలవారైన
గనుకనే బ్రహ్మస్వరూపులగు సన్న్యాసులకు స్వాత్మస్వరూపానుసంధా
నము దప్ప మరి యెద్దియు ననుష్ఠానము లేదు.

శ్లో॥ తస్మా త్క్రియాంతరం త్యక్త్వా జ్ఞాననిష్ఠా పరోయతిః,
సదాఽఽత్మ నిష్ఠయా తిష్ఠేన్నిశ్చల స్తత్పరాయణః.

తా॥ అందువలన జ్ఞాననిష్ఠులు దాసక్తిగల సన్న్యాసి ఇతర
కార్యముల నన్నిటిని విడనాడి తదేక నిష్ఠుడై బ్రహ్మస్వరూపానుసంధా
నమునే నిరంతరము జేయుచుండవలయును.

శ్లో॥ కర్తవ్యం స్వోచితం కర్మ యోగ మారోఢు మిచ్ఛతా,
అరోహణం కుర్వతస్తు కర్మనాఽ రోహణం మతమ్.

తా॥ ఇక శ్రుతిస్మృతిచోదితములగు వర్ణాశ్రమ కర్మముల నెంత
వరకు నెవరాచరింపవలయునన చెప్పబడుచున్నది - వేదములందు, కర్మ
యోగ ధ్యానయోగ (లేక భక్తియోగ) జ్ఞానయోగములు మాడును క్రమ
ముగా బోధింపబడినవి. అందు కర్మయోగమువలన మనోగతమాలిన్యము
లన్నియు తొలగి, పరమేశ్వర స్వరూపమును ధ్యానింపవలయు ననెడి
తీవ్రవాంఛ కలుగును. కావున నిట్టి వాంఛ గలుగునంతవఱకును శ్రేత
స్మార్తకర్మముల నాచరింపవలయును. అటు పిమ్మట నిర్మలమగు చిత్తము
నందు భగవంతుని స్వరూపమునే యొల్లప్పుడు ధ్యానము జేయుచుండ

వలయును. ఇదియే ధ్యానయోగ మనబడును. ఇట్టియెడ నేపనిని జేయుటకును వీలులేదుగాన సర్వకర్మముల బరిత్యజింపవలయును. అంతట ధ్యానయోగాభ్యాసపాట వాతీశయముచే చిత్తమున కేకాగ్రత యేర్పడి 'నేనే బ్రహ్మమగుచున్నా'నను జ్ఞానముదయించును. ఇయ్యది జ్ఞానయోగము. ఇంతకు దృష్టాంత మొందుగలదు-ప్రపంచమునందు శ్వేతసాయదారులు విత్తనదుములు చల్లుటకు పూర్వము పొలమునంతయు 'నాగలితో' బాగుగా దున్నుదురు. అట్లు దున్నుటచే పొలములోని తుంగమున్నగు కలుపంతయు తొలగిపోవును. అంతట విత్తనములను నాటినచో, నీటి సహాయమున నవి త్వరలో మొలకలెత్తును అట్టియెడ నెవ్వరును తిరుగ భూమిని దున్నరు గదా ! అవిధముననే మానవునియొక్క చిత్తమనెడి కేదారమునందు రాగద్వేషాదు లనెడి చెడు మొక్కలు విపరీతముగా మొలచి యుండును. వీటిని నశింపజేయుటకొరకై శాస్త్రీయకర్మానుష్ఠాన మనెడి కర్షణము నాచరింపవలయును. దానిచే పరిశుద్ధమగు చిత్తక్షేత్రమునందు భగవద్ధ్యాన బీజముల నాటవలయును. అంతట మరల కర్మానుష్ఠానకర్షణము జేసినచో నాధ్యానాంకురములు నశించిపోవునుగాన నప్పుడు సర్వకర్మముల బరిత్యజింపవలయునే కాని యేకర్మంబు నాచరింపదగదు.

శ్లో॥ యోగం సమారోహతి యో ముముక్షుః

క్రియాంతరం తస్య నయుక్త మీషత్,

క్రియాంతరాసక్తమనాః పతత్యసౌ

తాళద్రుమారోహణకర్తృవ ద్ధృవమ్.

౮౫౪

తా॥ మరియు పూర్వోక్త విధమున క్రమముగా జ్ఞానయోగము శబ్యసించుచున్న ముముక్షువునకు కొంచెమేనియు గార్యాంతరము పనికిరాదు. అటుగాక యాతడేదీని వ్యాపారాంతరమునందు లగ్నచిత్తుడగు నేని పరధ్యానముతో త్రాటిచెట్టునెక్కువాడు క్రిందబడి చెబ్బలు పునునట్లుగా, శోకమోహాది రూపంబగు సంసారమున బడి జననమరణాది

దుఃఖము ననుభవించుచున్నాడు. ఈ మాట యథార్థము. లోకమున జూచు చున్నారము గదా - ఉత్తమస్థితిని జెందినవారలు కూడ, తమ ధర్మముల దామాచరింపక యన్యవ్యాపారముల నాచరించుచు దానివలన రాగ ద్వేషాది దుఃఖములకు లోనగుచుండుటను. కావుననే భగవానుడగు వేద వ్యాస మహర్షి - తురీయాశ్రమమును స్వీకరించిన మహానుభావులు, స్వాశ్రమోచితంబగు నాత్మనుసంధానమునే నిరంతరము జేయుచుండ వలయును గాని పూర్వాశ్రమ కర్మముల మరల నాచరింపరాదని బోధించి యున్నాడు.

శ్లో॥ యోగారూఢస్య సిద్ధస్య కృతకృత్యస్య ధీమతః,
నాఽన్త్యేవహి బహిర్ద్వష్టిః కా కథా తత్ర కర్మణామ్.
దృశ్యాఽనువిద్ధః కథితః సమాధిస్సవికల్పకః. ౮౫౫

తా॥ జ్ఞానయోగమును సంపూర్ణముగా నభ్యసించినవాడై 'నేనే బ్రహ్మ'ను నగుచున్నాడ'నని యారూఢ జ్ఞానముగలయతీశ్వరుడు జీవన్ముక్తు డగుచున్నాడు. మనుష్యజన్మమును సార్థక మొనర్చుకొని, సంసారమును తరించి కృతార్థుడైన యిట్టి మహాజ్ఞానికి నిరంతరమును నాత్మద్వష్టి తప్ప జాహ్యప్రపంచ దృష్టిలేమింజేసి భేదబుద్ధి విషయకంబగు కర్మానుష్ఠాన మున కెంతమాత్రము దావులేదు. ఈ విధమున ప్రసంగాగత జ్ఞాననిష్ఠా ప్రతిపాదన పూర్వకంబుగా 821 వ శ్లోకంబున సుపక్రమింపబడిన దృశ్యాఽనువిద్ధ సవికల్పక సమాధి నిరూపింపబడినది

శ్లో॥ శుద్ధోఽహం బుద్ధోఽహం
ప్రత్యగ్రూపేణ నిత్యసిద్ధోఽహమ్,
శాంతోఽహం నన్తోఽహం
సతతపరానందసిన్ధు రేవాఽహమ్. ౮౫౬

శ్లో॥ ఆద్యోహ మనాద్యోహం వాఙ్మనసా
సాధ్యవస్తు మాత్రోఽహమ్,
నిగమవచోవేద్యోఽహ
మనవద్యాఖండ బోధరూపోఽహమ్.

౮౫౭.

విదితావిదితాఽన్యోఽహం
మాయాతత్కార్యతేశశూన్యోఽహమ్,
కేవలదృగాత్మకోఽహం సంవిన్నాత్ర
సకృద్విభాతోఽహమ్.

౮౫౮

అపరోఽహం మన పరోఽహం
బహిరంతశ్చాఽపి పూర్ణవహాహమ్,
అజరోఽహం మక్షరోఽహం

నిత్యానందోఽహం మద్వితీయోఽహమ్.

౮౫౯

ప్రత్య గభిన్న మఖండం సత్యజ్ఞానాది లక్షణం శుద్ధమ్,
శ్రుత్యవగమ్యం తత్త్వం బ్రహ్మైవాఽహం పరంజ్యోతిః.
ఏవం సన్నాత్రగాహిన్యా వృత్త్యా తన్నాత్రగ్రాహకైః,
శబ్దై స్సమర్పితం వస్తు భావయేన్నిశ్చలోయతిః. ౮౬౦.

శ్లో॥ కామాదిదృశ్య ప్రవిలాప పూర్వకమ్
శుద్ధోఽహం మిత్యాదికశబ్దమిశ్రః,
దృశ్యేవ నిష్ఠస్య య ఏవ భావః
శబ్దానువిద్ధః కథిత స్సమాధిః.

౮౬౧

తా॥ విమృట నేడు శ్లోకములందు శబ్దానువిద్ధసవికల్పసమాధి
యొక్క స్వరూపము నిరూపింపబడుచున్నది. నిజతత్త్వబోధకంబులగు

శబ్దముల సుచ్ఛరించుచు తత్ప్రతిపాద్యంబగు నాత్మస్వరూపమును భావిం
చునుండుటయే శబ్దాదు విద్ధంబగు సవికల్ప సమాధియగుచున్నది.
శబ్దాదు విద్ధమనగా శబ్దములతో గూడుకొనిన దని యర్థము. ఆ శబ్దము
లెట్టివన— నేను శుద్ధుండను (అజ్ఞానము, దాని కార్యమగు సంసారము
నను దోషములు లేనివాడను) నేను జ్ఞానస్వరూపుండను. నేను నిరంతరమును
సాక్షిస్వరూపమునుండువాడను. నేను సత్త్వరజస్తమోగుణములవలన
గలిగెడి కలతలు లేనివాడను. నేను సర్వదేశములందును సర్వకాలము
లందును సకలవస్తువులందును నుండువాడనగుటచే త్రివిధ పరిచ్ఛేదములు
లేనివాడను. నేను నిత్యానందసాగరుండను. నేను సృష్టికంఠకును మొదటి
వాడను. నాకంటె మొదటివాడు మరియొకడులేడు. నేను వాక్కులచే
చెప్పటకుగాని, మనఁబుచే చింతించుటకుగాని వీలుగాని బ్రహ్మస్వరూ
పుండను. నేను వేదవాక్యములచే గ్రహింప దగిన రూపము గలవాడను.
నేను తెంపులేని నిర్మల జ్ఞానస్వరూపుండను నేను కార్యకారణములకంటె
నన్యుండను. నేను మాయతోగాని దాని కార్యములగు దేహేంద్రియాదు
లతోగాని యెంత మాత్రమును సంబంధము లేనివాడను. నేను దృశ్యతీతం
బగు కేవల దృక్స్వరూపుండను. నేను చైతన్యరూపుండనై నిర్లీనము నేక
రూపమున భాసించుచుండువాడను. నేను నిఖిలజగద్విలక్షణుండను. నేను
మాయా వశమున (తాడు పాముగాను, మట్టికుండగా దోచునట్లు) ప్రపంచ
రూపమున దోచుచున్నవాడను. నేను సర్వవ్యాపకుడను. నేను ముదిమిలేని
వాడను. నేను నాశములేనివాడను. నేను నద్వితీయానందరూపుండను.
మరియు జీవునికంటె వేలుగానట్టియు శ్రుతి మాత్ర గోచరంబగునట్టియు
తేజోమాపంబైనట్టియు సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మంబై నేనగుచున్నాను.

ఈ విధములగు శబ్దముల సుచ్ఛరించుచు యతీశ్వరుడు బ్రహ్మ
విషయకంబగు మనోబృత్తిచే నాత్మస్వరూపమునే నిరంతరము ధ్యానించు
చుండవలయును.

ఇట్లు మొదటదృశ్యమువిద్ధసవికల్ప సమాధిచే కామాదిదృశ్యముల
లయింపజేసి పిమ్మట నాత్మనిష్ఠుడై “నేను శుద్ధుండను. నేను బుద్ధుండను”

అని యీశబ్దముల స్మరించుచు నాత్మస్వరూపమును భావించుచుండుట యే శబ్దాను విద్ధ సవికల్ప సమాధియగు నని పండితులు చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ దృశ్యస్యాపిచ సాక్షిత్వా త్సముల్లేఖన మాత్మని,
నివర్తక మనోఽవస్థా నిర్వికల్ప ఇతీర్యతే. ౮౬౩

తా॥ ఆత్మ స్వంబును భాసింపజేయుచు సర్వసాక్షిగా నుండుటచే కామాది వృత్తులకు సైతము సాక్షియే యగుచున్నాడు. ఇట్టి సాక్షి రూపుడగు ఆత్మయందు మాయచే నారోపింపబడిన కామాది వృత్తి సంబంధమేదిగలదో చానిని తొలగింపజేయునట్టి మనోఽవస్థయే నిర్వికల్ప సమాధియనబడుచున్నది అనగా, నిర్వికల్ప సమాధియందు ఆత్మకును, కామాది వృత్తులకును గల యాధ్యాత్మిక సంబంధము నశించునని భావము.

శ్లో॥ సవికల్ప సమాధిం యో దీర్ఘకాలం నిరస్తరమ్,
సంస్కారపూర్వకం కుర్యాన్నిర్వికల్పోఽస్య సిద్ధ్యతి.

తా॥ సవికల్ప సమాధిని బహుకాల పర్యంతము ప్రతిక్షణమును తెంపులేకుండ నభ్యసించినచో దృఢమగు సమాధి సంస్కారమేర్పడును. ఇట్లు దృఢమగు సమాధిసంస్కార బలముగల యతీశ్వరనకు సులభముగా నిర్వికల్పసమాధి సిద్ధించుచున్నది కావున ముముక్షువులగు సన్న్యాసులు యత్నపూర్వకముగా చిరకాలము నిరస్తరము నత్యంతాదరముతో సవికల్ప సమాధి నలవరచుకొనవలయును అంతట నచిరకాలమున నె యనాయాసముగా నిర్వికల్పసమాధిని పొందగలరు.

శ్లో॥ నిర్వికల్పక సమాధినివ్యయా
తివ్రతో భవతి నిత్యతోద్రువమ్,
ఉద్భవాద్యపగతి ర్నిరర్గళా
నిత్యనిశ్చల నిరస్త నిర్వృతిః.

తా॥ ఈ విధమున నిర్వికల్ప సమాధియందుననే నిరస్తరము నిల్చి యుండు యతీశ్వరునకు సకల ప్రతిఽస్థకములు తొలగిపోయి, జననమరణాది నిఖిల సంసారదుఃఖ నివృత్తియు, శాశ్వత బ్రహ్మానంద ప్రాదుర్భావమును గలుగుచున్నది.

శ్లో॥ విద్యా నహ మిద మితి వా కించిత్

బాహ్యఽభ్యంతర వేదన శూన్యః,

స్వానందాఽమృత సింధునిమగ్నః

తూష్ణి మాస్తే కశ్చి దనన్యః.

౮౬౬

తా॥ మరియు నిర్వికల్ప సమాధియందుండు మహానుభావుడగు షోకాశోక యతివరుడు తనకంటె నన్యమగు నచెద్దియులేమింజేసి బాహ్యములగు దేహేంద్రియాదులందుగాని యాంతరములగు సంతఃకరణాదులందు గాని 'నాది' 'నేను' అను వభిమానము లేనివాడై బ్రహ్మానంద పీయూషఽబ్ధి నోలలాడుచు స్వాభావికంబగు వ్యాపార రాహిత్యము జేందుచున్నాడు.

శ్లో॥ నిర్వికల్పం పరం బ్రహ్మ యత్తస్మిన్నేవ నిష్ఠితాః,

ఏతే ధన్యా ఏవ ముక్తా జీవంతోఽపి బహి ర్దృశామ్.

తా॥ నిర్వికల్ప సమాధియందు నిర్గుణ పరబ్రహ్మస్మదూపము జేందియున్న యతీంద్రులు, పామరజనులకు, బ్రతికియున్నవారివలె దోచుచున్నను, పాముకుబుసమును పరిత్యజించునట్లు దేహఽభిమానమును విడనాడి బ్రహ్మభూతులై జీవన్ముక్తు లగుచున్నారు.

శ్లో॥ యథా సమాధి త్రితయం యత్నేన క్రియతే హృది,

తద్దేవ బాహ్యదేశేఽపి కార్యం ద్వైతనివృత్తయే. ౮౬౮

శ్లో॥ తత్ప్రకారం ప్రవక్ష్యామి నిశామయ సమాసతః. ౮౬౯

తా॥ దృశ్యాఽనువిద్ధము, శబ్దాఽనువిద్ధమునను సవికల్పసమాధులు, రెండును, నిర్వికల్ప సమాధి యొకటియు గలసి మూడు సమాధులగుచున్నవి. ఈ మూడును హృదయ జేశమునం జేశాంతమున ననుష్ఠింప నర్హములగుచున్నవి. ఈ విధముననే బాహ్యాప్రపంచమున, సంచరించు సమయమున గూడ నీ సమాధిత్రయము నాచరించినచో బ్రహ్మభిన్నంబగు ద్వైతభావం బంతయు నశించిపోగలదు. కావున నో శిష్యా! నేను నీ కాబాహ్యాః మాధిత్రయము ననుష్ఠించు విధానము జెప్పెదగాన శ్రద్ధతో సంపూర్ణముగా నాకర్ణింపుము.

శ్లో॥ అధిష్ఠానం పరం బ్రహ్మ సచ్చిదానంద లక్షణమ్,
తత్రాఽధ్యస్త మిదం భాతి నామరూపాత్మకం జగత్.

సత్త్వం చిత్త్వం తథాఽఽనన్దో

రూపం యద్బ్రహ్మణస్త్రయమ్

అధ్యస్త జగతో రూపం

నామరూప మిదం ద్వయమ్.

౮౭౧

ఏతాని సచ్చిదానంద నామరూపాణి పంచచ,

ఏకీ కృత్యోచ్యతే మూర్ఖై రిదం విశ్వ మితిభ్రమాత్.

జైత్యం జైత్యం రసం దీర్ఘం తరంగ ఇతి నామచ,

ఏకీకృత్య తరంగోఽయ మితి నిర్దిశ్యతే యథా. ౮౭౩

తా॥ సచ్చిదానందరూపంబగు పరబ్రహ్మంబను నాధారమునందు నామరూపాత్మకంబగు నిఖిల జగంబును శుక్తికయందు రజతమువలె నారోపింపబడినది. ఇట్టియెడ తెలుపు, చల్లదనము, ద్రవములను నీమూడు జలగుణములను, పొడుగుగానుండుట యను రూపమును, తరంగమును నామ భేదమును - ఈయైదింటిని జేర్చి లోకులు తరంగమని వ్యవహరించుచున్నటు

సత్త్వము, చిత్త్వము, ఆనందము అను నీ మూడు బ్రహ్మరూపములను నామము, రూపము అను నీ రెండు జగద్రూపంబులను, ఈ యైదింటిని గలిపి పామరజను లజ్ఞానముచే నిది ప్రపంచ మని చెప్పచున్నారు.

శ్లో॥ ఆరోపితే నామరూపే ఉపేక్ష్య బ్రహ్మణ స్సతః,
స్వరూపమాత్రగ్రహణం సమాధి ర్బాహ్య ఆదిమః.
సచ్చిదానంద రూపస్య సకాశా ద్బ్రహ్మణో యతిః. ౮౭౪
నామరూపే పృథక్కృత్య బ్రహ్మణ్యేవ విలాపయన్
అధిష్ఠానం పరం బ్రహ్మ సచ్చిదానంద మద్వయమ్,
యత్తదేవాఽహ మిత్యేవనిశ్చితాఽఽత్మాభవేద్ధ్రువమ్.

తా॥ ఇట్లుండ కల్పితములగు నామరూపములను రెండింటిని బరి త్యజించి, సద్రూపంబగు బ్రహ్మమును మాత్రము చింతించుచుండుటయే బాహ్యమగు దృశ్యాఽను విద్ధ సవికల్ప సమాధి యగుచున్నది. కావున మోక్షకాంక్షియగు యతీశ్వరుడు సచ్చిదానందరూపంబగు పరబ్రహ్మము నుండి జగద్రూపంబులగు నామరూపములను రెంటిని విడదీసి యవి రెండును బ్రహ్మముకంటె వేఱుగాలేవని భావించుచు నారెంటికి నాధార మగు నద్వితీయ పరబ్రహ్మమే నే నగుచున్నానని నిశ్చయించుకొన వలయును.

శ్లో॥ ఇయం భూ ర్నవానాఽపి తోయం నతేజో
నవాయు ర్నఖం నాఽపి తత్కార్యజాతమ్,
యదేషా మధిష్ఠాన భూతం విశుద్ధమ్
తదేకం పరం సత్తదేవాఽహ మస్మి. ౮౭౬

తా॥ అత్మనుండి నామరూపాత్మక జగత్తును విడదీయు టెట్లనగా నేను భూమినిగాను, జలమునుగాను, అగ్నినిగాను, వాయువునుగాను

అర్థముగాను పంచభూతములయొక్క కార్యములగు దేహేంద్రియాదులకు జేసగాను, ఇక నేమన భూమ్యాదుల కన్నింటికిని నాధారమగు పచ్చివానస్థ పరబ్రహ్మమే నేనగుచున్నాను.

శ్లో॥ సశబ్దో నరూపం నచస్పర్శ కోవా

తథా నోరసో నాపిగంధో నచానన్యః,

యదేషా మధిష్ఠాన భూతం విశుద్ధమ్

తదేకం పరం సత్తదేవాహుహ మస్మి.

౮౭౭

తా॥ నేను శబ్దముగాను, రూపముగాను, స్పర్శముగాను, రసముగాను, రుచిగాను, ఇంద్రియ గోచరంబగు నితర విషయ మెద్దియు నేను గాను. కాని శబ్దాది విషయముల కన్నింటికి నాధారమగు పరబ్రహ్మమే జేసగుచును.

శ్లో॥ సదేహూ నచాత్మోణి నప్రాణనాయుః

మనోనాపి బుద్ధి ర్నచిత్తం వ్యాహం ధీః,

యదేషా మధిష్ఠాన భూతం విశుద్ధమ్

తదేకం పరం సత్తదేవాహుహ మస్మి.

౮౭౮

తా॥ నేను స్థూలదేహముగాను, సేత్రము మున్నగు నింద్రియములుగాను, ప్రాణనాయువుగాను, మనోబుద్ధి చిత్తాహంకారములలో నెద్దియును గాను. కాని దేహేంద్రియాదుల కన్నింటికి నాధారంబగు పరబ్రహ్మమే జేసగుచున్నాను.

శ్లో॥ సదేశో నకాలో నదిగ్వాప్యహం స్యామ్

నవస్త్యస్తరం స్థూలసూక్ష్మాది రూపమ్,

యదేషా మధిష్ఠాన రూపం విశుద్ధమ్

తదేకం పరం సత్తదేవాహుహ మస్మి.

౮౭౯

తా॥ నేను దేశముగాను, కాలముగాను, తూర్పు మున్నగు దిశలుగాను, మరియు స్థూలసూక్ష్మ పదార్థముగాను. ఇక నీ దేశకాలాదుల కన్నింటికిని సాధారణముగా నద్వితీయ శుద్ధసచ్చిదానంద పరబ్రహ్మమూర్తి నే నగుచున్నాను.

శ్లో॥ ఏతద్బ్రహ్మం నామం రూపాత్మకం యోఽ
ధిష్ఠానం తద్బ్రహ్మ సత్యం సదేతి,
గచ్ఛం స్తిష్ఠ స్వాశయానోఽపి నిత్యమ్
కుర్యా ద్విద్వాన్ బాహ్యదృశ్యానువిద్ధమ్. ౧౮౦

తా॥ ఈరీతిగా ముముక్షువును యతీశ్వరుడు నడచుచున్నను, నిలుచుండినను, నిద్రించుచుండినను, మరియు పని చేయుచున్నను గూడ నిరంతరము, నామరూపాత్మకముగా ప్రపంచమున కాధారముగా సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మమే కాలత్రయా బాధ్యమైనదని భావించుచుండవలయును. ఇదియే దృశ్యానువిద్ధ బాహ్యసమాధి యనబడుచున్నది.

శ్లో॥ అధ్యస్తనామ రూపాది ప్రవిలాపేన నిర్మలమ్,
అద్వైతం షరమానందం బ్రహ్మైవాఽస్మీతి భావయేత్.
నిర్వికారం నిరాకారం నిరంజన మనామయమ్,
ఆద్యంతరహితం పూర్ణం బ్రహ్మైవాఽహం నసంశయః.
నిష్కళంకం నిరాతంకం త్రివిధచ్ఛేద వర్జితమ్,
ఆసంద మక్షరం ముక్తం బ్రహ్మైవాఽస్మీతి భావయేత్.
నిర్విశేషం నిరాభాసం నిత్యముక్త మవిక్రియమ్,
ప్రజ్ఞానైకరసం సత్యం బ్రహ్మైవాఽస్మీతి భావయేత్.
శుద్ధం బుద్ధం తత్త్వసిద్ధం పరం ప్రత్య గఖండితమ్,
స్వప్రకాశం పరాకాశం బ్రహ్మైవాఽస్మీతి భావయేత్.

శ్లో॥ సుసూక్ష్మ మస్థితామాత్రం నిర్వికల్పం మహత్తమమ్,
 కేవలం పరమాద్వైతం బ్రహ్మైవాన్మీతి భావయేత్.
 ఇత్యేవం నిర్వికారాది శబ్దమాత్రసమర్పితమ్,
 ధ్యాయతః కేవలం వస్తు లక్ష్యే చిత్తం ప్రతిష్ఠతి. ౮౮౭

తా॥ ఇక శబ్దానువిధ్ద బాహ్యసవికల్ప సమాధి స్వరూపంబెద్ది
 యన-కల్పితమగు నామరూప గుణక్రియాత్మక జగత్తునంతయును బ్రహ్మ
 మునందు లయింపజేసి (జగత్తునకు బ్రహ్మముకంటె పృథక్సత్య లేదని
 గ్రహించి) పిమ్మట నిజతత్త్వ బోధకంబులగు శబ్దముల నుచ్చరించుచు
 నా యాత్మతత్త్వమును దానుగా ధ్యానించుటయే శబ్దానువిధ్ద బాహ్య
 సవికల్ప సమాధియగుచున్నది. ఆశబ్దము లెవ్వియన-నేను వికారములు లేని
 వాడను ఆకారము లేనివాడను దేనితోడను సంగము లేనివాడను. అద్య
 త్తములు లేనివాడను. సర్వవ్యాపకుడను, నిర్దోషుండను. జేశకాల వస్తు
 కృతత్రివిధ భేద శూన్యుండను. నిత్యముక్తుండను. సజాతీయ విజాతీయ
 స్వగత విశేష రహితుండను. మద్భిన్నంబగున దెద్దియు లేమింజేసి ప్రతి
 బింబవర్జితుండను. ప్రజ్ఞానఘనండను. ప్రపంచ విలక్షణుండను, పరమార్థ
 స్వరూపుండను. స్వయంప్రకాశమానండను. సచ్చిదానందరూపుండను.
 సాక్షాద్బ్రహ్మమునే నేను. అజ్ఞానులకు గోచరింపని యద్వితీయాత్మ
 తత్త్వమునే నేను. అని యీ మున్నగు శబ్దములచే నుచ్చరింపజేయబడెడి
 బ్రహ్మపదార్థమును ధ్యానించు యతీశ్వరుని చిత్తము బ్రహ్మమునందే
 లగ్నమై యుండును.

శ్లో॥ బ్రహ్మనన్దరసావేశా దేకీభూయ తదాత్మనా,
 వృత్తే ర్వానిశ్చలావస్థా సా సమాధి రకల్పకః. ౮౮౮

తా॥ అంతఃకరణవృత్తి బ్రహ్మస్వరూపముతో నైక్యము జేంది
 బ్రహ్మనన్దము ననుభవించుచు నిశ్చలముగా నుండుటయే బాహ్యనిర్వికల్ప
 సమాధి యనబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఉత్థానేవాఽ పృథుత్థానేఽ పృథమత్తో జితేంద్రియః,
సమాధిషట్కం కుర్వీత సర్వదా ప్రయతో యతిః.

తా॥ ఈవిధమున నారు విధములగు సమాధి జెప్పబడినది. జితేంద్రియుడగు యతీశ్వరుడు అంతశ్శక్తులుడగునప్పు డాంతర సమాధిత్రికమును, బహిర్శక్తులుడగునప్పుడు బాహ్యసమాధిత్రికమును, నిరంతరము, జాగరూకుడై యాచరించుచుండవలయును.

శ్లో॥ విపరీతార్థ ధీర్యావన్ననిశ్చేషం నివర్తతే,
స్వరూపస్ఫురణం యావన్నప్రసిధ్యత్యనర్గళమ్,
తావత్సమాధి షట్కేన నయే త్కాలం నిరంతరమ్.

తా॥ ఈరీతిగా నెంతకాలము చేయవలయునన - ఎంతవరకు జేపీంద్రియాదులందుగల 'నేన' 'నాది' యను విపరీతాత్మభావము తొలగిపోదో ఎంతవరకు 'నేనే బ్రహ్మమగుదు'నని యఖండితమగు నాత్మస్వరూపభావము గలదో యంతవరకును నీ యాఱు సమాధుల నాచరించుచుండవలయును. అనిగా జేమాత్మభావముపోయి, యవిచ్ఛిన్నమగు బ్రహ్మాత్మభావము కలుగు పర్యంతము నీ సమాధి షట్కము వనప్రసరింపవలయు నని భావము.

శ్లో॥ నప్రమాదోఽత్రకర్తవ్యో విదుషా మోక్ష మిచ్ఛతా,
ప్రమాదేజృంభతేమాయాసూర్యాపాయేతయోయథా

తా॥ ముక్తిని గోరు యతివరుడు పూర్వోక్తములగు నారు సమాధుల నాచరించు విషయమై పొరపాటు నెంతమాత్రమును జెందరాదు. ఏలనన - నూర్యుడస్తమించినచో చీకటి విజృంభించి నేత్ర దృష్టి నడ్డగించు నటుల సమాధి విషయమై యేమరుపాటు నొందినచో వెంటనే యజ్ఞానము విజృంభించి బ్రహ్మస్వరూపము నావరించుచున్నది.

కావున నిట్టిప్రమాదము సెంతమాత్రము నొండక నిరస్తము సావధానుడై
సమాధిపట్కము నాచరింపవలయునని భావము

శ్లో॥ స్వాఽనుభూతిం పరిత్యజ్య నతిష్ఠన్తి తుణాం బుధాః,
స్వాఽనుభూతౌప్రమాదోయస్సమృత్యుర్నయమస్సతామ్.

తా॥ కావుననే యీ రహస్యము నెఱిగిన యతీశ్వరులు తుణకాల
మైనను, స్వాత్మస్వరూప సుఖానుభవమును విడవకున్నారు. మరియు
సత్పురుషులకు స్వరూపానందమును నశింపజేసెడి ప్రమాదమే మృత్యు.
వగును గాని దేహనాశకుడగు యమడు మృత్యువు గానేరడు. అందు
చేతనే భగవంతుడగు సనత్కుజాతుడు భృతరాష్ట్రమహారాజు నుద్దేశించి
“ముముక్షుజనులకు సమాధి నివృత్తయందు ప్రమాదము నొందుటయే
మృత్యువగునని నా యభిప్రాయమ” ని బోధించియున్నాడు.

శ్లో॥ అస్మిన్ సమాధౌ కురుతే ప్రయాసమ్
యస్తస్య నైవాఽస్తి పున ర్వికల్పః,
సర్వాత్మ భావోఽప్యమునైవ సిద్ధ్యేత్
సర్వాత్మ భావః ఖలు కేవలత్వమ్. ౮౯౩

తా॥ ఈ సమాధిపట్కము నందు ప్రయత్నము జేయువానికి
తిరుగ దేహాత్మభావము గలుగనేరదు. ఇంటియ గాక యీ సమాధిచేతనే
‘ఇదగ్ం సర్వంయదయమాత్మా’ ఇత్యాది శ్రుతిబోధితింబగు సర్వాత్మ
భావముకూడ నేర్పడుచున్నది ఇట్టి సర్వాత్మభావమేగదా ముక్తియన
బడునది.

శ్లో॥ సర్వాత్మభావో విదుషో బ్రహ్మవిద్యా ఫలం విదుః,
జీవన్ముక్తస్య తస్యైవ స్వానందానుభవః ఫలమ్. ౮౯౪

తా॥ జ్ఞానియగు యతీశ్వరునకు ‘సకలము నాత్మయే’ యను
భావము గలుగుటయే బ్రహ్మవిద్యాభ్యాసమునకు ఫలమగుచున్నది. ఇట్టి

సర్వాత్మభావముగల జీవన్ముక్తునకే స్వస్వరూపంబగు బ్రహ్మనందము ననుభవించుటయను ఫలమని అనుభవజ్ఞులగు బ్రహ్మవిదులు వచించుచున్నారు.

శ్లో॥ యోఽహం మమేత్యాద్య సదా త్మగాహంకో

గ్రన్థి ర్గయం యాతి సవాసనామయః,

సమాధినా నశ్యతి కర్మబంధో

బ్రహ్మాత్మబోధోఽప్రతిబంధ ఇవ్యతే.

౮౯౫

తా॥ మఱియు నీ సమాధివట్కము ననుష్ఠించుటచే జీహేన్ద్రియాదులందుగల 'నేను' 'నాది' యను వభిమాన గ్రన్థి విడిపోవుచున్నది. క్రొత్తజన్మమును గలిగించెడి కర్మబంధములన్నియు నశించుచున్నవి. ప్రతిబంధ రహితమగు జీవబ్రహ్మైక్య జ్ఞానమును గలుగుచున్నది.

శ్లో॥ ఏషనిష్కంటకః పద్ధాః ముక్తే ర్భ్రహ్మాత్మనా స్థితేః,

శుద్ధాత్మనాం ముముక్షూణాం యత్సదేకత్వ దర్శనమ్.

తా॥ శుద్ధచిత్తులగు ముముక్షువులకు 'జీవుడుబ్రహ్మఽభిన్ను' డను సపరోక్షజ్ఞానమే బ్రహ్మస్వరూపమగు మోక్షప్రాప్తికి కంటకములులేని రహదారి మార్గ మగుచున్నది.

శ్లో॥ తస్మా త్వం చాప్యప్రమత్త ససమాధీన్

కృత్వా గ్రన్థిం సాధునిర్దహ్య యుక్తః,

నిత్యం బ్రహ్మనందపీయూషసిన్ధౌ

మజ్జన్ క్రీడన్ మోదమానో రమస్వ.

౮౯౬

తా॥ కావున పండితుడవగు నో శిష్యా ! నీవు గూడ ప్రమాద మెంతమాత్రమును లేనివాడవై పూర్వోక్తములగు నాఱు సమాధులను బాగుగా నాచరించి, జీహేన్ద్రియాద్యభిమానమును ముడిని త్రెంచివైచి

నిశ్చల చిత్తుడవై నిరస్తరమును బ్రహ్మనందమను నమృత సముద్రము నందు మునిగి తేలుచు సాటిలేని సుఖము ననుభవింపుము.

శ్లో॥ నిర్వికల్పసమాధిర్యో వృత్తి రైశ్చల్య లక్షణా,
త మేవ యోగ ఇత్యాహుర్యోగ శాస్త్రార్థకోవిదాః.

తా॥ బ్రహ్మకారమును జేందిన నిశ్చల చిత్తవృత్తియే నిర్వికల్ప సమాధియగునని వెనుకవర్ణింపబడినది. ఇట్టి నిర్వికల్పసమాధినే పాఠశాల యోగశాస్త్రజ్ఞులు 'యోగ' మని వ్యవహరించుచున్నారు.

శ్లో॥ అష్టాఽంగాని యోగస్య యమో నియమ ఆసనమ్
ప్రాణాయామ స్తథా ప్రత్యాహారశ్చౌపిచ ధారణా,
ధ్యానం సమాధి రిత్యేవ నిగదంతి మనీషిణః. ౮౯౯

తా॥ అట్టి యోగమునకు యమము, నియమము, ఆసనము, ప్రాణాయామము, ప్రత్యాహారము, ధారణ, ధ్యానము, సమాధియనను నెనిమిది యంగములుగలవని యోగశాస్త్రవిదులు వచించుచున్నారు.

శ్లో॥ సర్వం బ్రహ్మేతి విజ్ఞానా ద్ద్వియగ్రామ సంయమః,
సజాతీయ ప్రవాహశ్చ విజాతీయ తిరస్కృతిః. ౯౦౦
యమో౭యమితిసంప్రోక్తో౭భ్యసనీయోముహుర్త్తువాః.

తా॥ శాస్త్రాచార్యోపదేశ జనితమగు "సకల ప్రపంచంబును బ్రహ్మమే" యను నిశ్చయశ్చానమువలన ఇద్వియముల నా యా విషయ భోగములనుండి మరలింపజేసి, మనస్సునందలి ప్రాపంచిక వృత్తుల నన్నింటిని లయింపజేసి బ్రహ్మకార మనోవృత్తి శావృత్తిజేయుచుండుటయే యమ మనబడుచున్నది. దీనిని ముముక్షువులు నిరస్తర మభ్యసించుచుండ వలయును.

శ్లో॥ నియమోహి పరానన్దో నియమా త్క్రియతే బుధైః,
సుఖేనైవ భవేద్యస్మాదజస్రం బ్రహ్మచిత్తనమ్. ౯౦౧

తా॥ దేనివలన(ఏనియమమువలన) శ్రమలేకయే బ్రహ్మస్వరూపము మననము జేయ వీలగుచున్నదో దేనినినిరంతర మభ్యసించుటవలననే పండితులగు ముముక్షువులు తుదకు బ్రహ్మనన్దమును గూడ బొందుచున్నారో అదియే నియమ మనబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఆసనం తద్విజానీయా దితర త్సుఖనాశనమ్,
చిత్తాది సర్వభావేషు బ్రహ్మత్వేనైవ భావనాత్ . ౯౦౩

తా॥ ప్రపంచము నందలి పదార్థము లన్నియు బ్రహ్మముకంటె భిన్నసత్తాకములుగావని నిశ్చయించుటవలన, చిత్తము బ్రహ్మస్వరూపము నందు స్థిరముగానుండుటయే ముఖ్యమగు ముఖ్యకరమైన యాసనముగాని, మత్స్యము, కూర్మము, స్వస్తికము మున్నగు నాసనములు మాత్రము శ్రమ ముచే సాధింప దగిన వగుటచే నత్యంత దుఃఖప్రదములగుచున్నవి.

శ్లో॥ నిరోధ స్సర్వవృత్తీనాం ప్రాణాయామ స్స ఉచ్యతే,
నిషేధనం ప్రపంచస్య రేచకాఖ్య సమీరణః . ౯౦౪
బ్రహ్మైవానస్మీతి యావృత్తిః పూరకో వా యు రీరితః,
తత స్తద్వృత్తినైశ్చల్యం కుంభకః ప్రాణసంయమః
అయం చాపి ప్రబుద్ధానా మజ్ఞానాం ప్రాణపీడనమ్ .

తా॥ చిత్తవృత్తుల నన్నింటిని నడికట్టుటయే ప్రాణాయామ మగు చున్నది. ఇయ్యది రేచకము-పూరకము-కుంభకము నని మూడు విధములు. అందు ప్రపంచము నంతయు నిది బ్రహ్మస్వరూపముగాదని నిరాకరించుట రేచకము. “బ్రహ్మమే నే నగుచున్నా” నను బుద్ధివృత్తి పూరకము. పిమ్మట నా బ్రహ్మకారమనోవృత్తి నిశ్చలముగా నుండుటయే కుంభకము. ఇట్టి ప్రాణాయామము జ్ఞానశిష్టులగు పండితులకు మాత్రమే విహితమై యున్నది. ఇక నవివేకులకు మాత్రము - బాహ్యవాయువును పదియాలు చిటికల కాలము లోపలకు పీల్చుట పూరకమనియు, పీల్చినవాయువును

అరువది నాల్గు చిటికల కాలము లోపల నిలుపుట కుంభకమనియు,
ఆ నాయువును ముప్పదిరెండు చిటికల కాలములో తిరిగి వెలుపలకు
విడచుట రేచకమనియు యోగశాస్త్రమున జెప్పబడిన విధమున ప్రాణ
నాయువును పీండిచుటనే ప్రాణాయామముగా జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ విషయే ష్వాత్మతాం త్యక్త్వా మనస శ్చితిమజ్ఞనమ్,
ప్రత్యాహార స్సవిజ్ఞేయోఽభ్యసనీయో ముముక్షుభిః.

తా॥ జేహేంద్రియాదులందుగల 'నేన'ను భావమును నాదియమ
భావమును విడిచి మనస్సు బ్రహ్మమునందు మునింగియుండుట ప్రత్యా
హార మగుచున్నది, వీనిని ముముక్షుజనులు నిరంతర మభ్యసించుచుండ
వలయును.

శ్లో॥ యత్రయత్ర మనోయాతి బ్రహ్మణ స్తత్ర దర్శనాత్,
మనసో ధారణంచైవ ధారణా సా పరామతా. ౯౦౭

తా॥ మనస్సు స్వభావవశమున నేయే విషయములందు ప్రసరించు
చుండునో ఆ యా విషయము లన్నింటియందును తదాధారమగు సద్రూప
మైన పరబ్రహ్మమును గాంచుటవలన మనస్సునకు గలిగెడి స్థైర్యమే
ధారణయనబడుచున్నది.

శ్లో॥ బ్రహ్మైవాస్మీతి సద్వృత్త్యా నిరాలంబతయా స్థితిః,
ధ్యానశబ్దేన విఖ్యాతా పరమానందదాయినీ. ౯౦౮

తా॥ బుద్ధివృత్తి - ప్రాపంచికములగు విషయాంతరముల నవలం
బింపక బ్రహ్మైకాకారముతో నుండుటయే ధ్యానమనబడుచున్నది ఇట్టి
ధ్యానము బ్రహ్మనందప్రద మగుచున్నది.

శ్లో॥ నిర్వికారతయా వృత్త్యా బ్రహ్మకారతయా పునః,
వృత్తివిస్మరణం సమ్యక్ సమాధి ర్ధ్యానసంజ్ఞితః. ౯౦౯

తా॥ నిర్వికారుడై బ్రహ్మకారమగు నంతఃకరణవృత్తితో బ్రహ్మ
స్వరూపము జె. డియున్న వాడగుటచే మరల “నే నిష్పడీవృత్తితో
నున్నాడ”ననెడి వృత్తిని కూడ మరచియుండుటయే యోగాంగ సమాధి
యగుచున్నది. ఇయ్యది సమ్యక్ధ్యానమని గూడ వ్యవహరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ సమాధౌ క్రియామాణేతువిఘ్నాహ్యయాన్తి వైబలాత్,
అనుసంధాన రాహిత్యం మాలస్యం భోగలాలసమ్.

భయంతమశ్చవిక్షేపస్తేజస్స్పంద్యశ్చశూన్యతా,

ఏవంయద్యఘ్న బాహుళ్యంత్యాజ్యంతద్భ్రహ్మవిజ్ఞనైః.

తా॥ యిట్టి యష్టాంగ సమేతమగు సమాధి నాచరించునప్పుడు
విఘ్నము లనేక లు బలాత్కారముగా వచ్చిపడుచుండును - అవి
యేవనగా - అత్మానుసంధానము లేకుండుట, చురుకుదనము లేకుండుట,
విషయభోగముల దాసక్తి గలుగుట, ఇట్లువై నేమగుదుమో యని
భయముగలుగుట, ఏమిచేయవలయునో యది తోచకుండుట, చిత్తమునం
దనేక వృత్తులు పుట్టుచుండుట, వీర్యస్థనమగుట, ధ్యానింపదగిన
స్వరూపము స్ఫురింపకుండుట” మున్నగునవి. ఈ విఘ్నముల నన్నిటిని
యత్నముతో పరిహరించుకొనవలయును.

శ్లో॥ విఘ్నా నేతా న్పరిత్యజ్య ప్రమాదరహితో వశీ,

సమాధినిష్ఠయా బ్రహ్మ సాక్షాద్భవితు మర్హసి. ౯౧౨

తా॥ ఈవున నో శిష్య! నీవును పూర్వోక్తములగు విఘ్నముల
నన్నిటి బాట దొలి నిశ్చలుండవును జితేంద్రి యుండవునై సమాధినిష్ఠచే
సాక్షాద్బ్రహ్మస్వరూపుడవుగా దగియున్నావు.

శ్లో॥ ఇతిగురుచనా చ్ఛృతి ప్రమాణాత్

పరమనగమ్య సతత్త్వ మాత్మయుక్త్యా,

ప్రశమితకరణ స్సమాహితాత్మా

క్వచి దచలాకృతి రాత్మనిష్ఠితోఽ భూత్ .

౯౧౩

తా॥ ఈ విధమున శిష్యుడు శ్రుతిమూలకంబులగు గురువచనముల వలన నిజతత్త్వము నెరిగి పిమ్మట స్వస్వరూపధ్యానముచే జితేంద్రియుండును వశీకృత చిత్తుండగునై యొకానొకచోట నాత్మనిష్ఠుడు బొంది నిశ్చల రూపుడాయెను.

శ్లో॥ బహుకాలం సమాధాయ స్వస్వరూపేతు మానసమ్,

ఉత్థాయ పరమానందా ద్గురు మేత్స్య పున ర్ముదా,

ప్రణామపూర్వకం ధీమాన్ సగద్గద మువాచహ. ౯౧౪

తా॥ ఈ విధముగా బుద్ధిమంతుడగు నా శిష్యుడు తన మనస్సును సమాధిచే స్వస్వరూపంబైన పరబ్రహ్మమునందు చిరకాలము నిలిపి సమాధినుండి లేచినవాడై బ్రహ్మనందాఽనుభవజన్య సంతోషముచే మరల గురుని కడకు జేరి నమస్కరించి అనన్దబాష్పములతో నొక వాక్యము బలికెను.

శ్లో॥ నమోనమస్తే గురవే నిత్యానన్దస్వరూపిణే,

ముక్తసంగాయ శాంతాయ త్యక్తాఽహంతాయ తే నమః

శ్లో॥ దయాధామ్నే నమో భూమ్నే మహిమ్నః పారమస్య తే,

నైవాఽస్తి యత్కటాక్షేణ బ్రహ్మైవాభవ మద్వయమ్.

తా॥ స్వామి! బ్రహ్మతత్త్వము నుపదేశించి నా యజ్ఞానమును నశింపజేసిన గురువగు నీకు నమస్కారము. మరియు బ్రహ్మస్వరూపుండవును సంసారసంగ వర్జితుండవును శాంతుడవును, దేహాద్యభిమాన రహితుడవును నగు నీకొఱకు నమస్కారము. ఓగుదూతమా! నేను తమ యనుగ్రహ విశేషమున సాక్షాద్బ్రహ్మస్వరూపుండనైతిని గాన తమ.

మహిమాతీశయమును నే వర్ణింపజాలను. అందుచే దయా సముద్రులగు
తమకు ననేక వందనము లర్పించుచున్నాను.

శ్లో॥ కిం కరోమి క్షగచ్ఛామి కిం గృహ్లామి త్యజామి కిమ్,
యన్మయా పూరితం విశ్వం మహాకల్పాంబునా యథా.

తా॥ గురువర్యా! ఇప్పుడు నా స్వరూపము నేమని వర్ణింప
గలను! తమ యనుగ్రహలబ్ధులగు జ్ఞాననిష్ఠచే నా స్వస్వరూప మభివ్యక్త
మైనది. ప్రళయకాలమునందు మహాజలప్రవాహములచే ప్రపంచమంతయు
నింపబడునట్లుగా నా నిజమగు బ్రహ్మస్వరూపముచే నీ జగమంతయు
వ్యాపింపబడినది. అందుచే నేనిప్పుడేమిచేయుచును? ఎక్కడకు బోదును.
ఏ వస్తువును పరిగ్రహింతును! దేని పరిత్యజింతును! నాకంటె నన్యమగున
దెద్దియు లేమింజేనీ దేనిని జేయజాలకున్నాను. అజ్ఞాన దశయందు
కల్పితములగు దేహేంద్రియాదులందలి యభిమానముతో పరిచ్ఛిన్నరూపు
డగు జీవుడు సకల కార్యములూ జేయ సమర్థుడగుచున్నాడు. సద్గురూప
దిష్టమగు జ్ఞాననిష్ఠచే స్వకీయ బ్రహ్మస్వరూపము జెందిన వానికి నేని
క్రియయు సంధవింపనేరదనిభవము.

శ్లో॥ మయిసుఖిబోధపయోధౌ

మహాతీబ్రహ్మాండ బుద్బుదసహస్రమ్,

మాయామయేన మరుతా

భూత్వాభూత్వా పున స్తిరోధత్తే.

౯౦౮

తా॥ మరియు సచ్చితానందరూపంబగు నా నిజమైన సర్వవ్యాపక
బ్రహ్మస్వరూపమును మహాసద్రమునందు మాయ యను పెనుగాలిచే
వేలకొలది బ్రహ్మాండములను నీటి బుడగలు పుట్టచు లయించుచు నున్నవి.

శ్లో॥ నిత్యానందస్వరూపోఽహ మాత్మాహంత్యదనుగ్రహాత్,
పూర్ణోఽహ మనవద్యోఽహంకేవలోఽహంచసద్గురో!

శ్లో॥ అకరాఽహ మభోక్తాఽహ
మవికారోఽహ మక్రియః,
అనస్తఘనవ వాఽహ
మసంగోఽహం సదాశివః.

౯౨౦

తా॥ అచార్యవర్యా! నేను తమ ప్రసాదమువలన నిరస్తరానస్త
తూత్యుండను, సర్వవ్యాపకుడను, కర్తృత్వభోక్తృత్వాది సకల సంసార
ధర్మార్జితుండను, అద్వితీయుండను, సచ్చిదానంద బ్రహ్మస్వరూపుండను
నైతిని.

శ్లో॥ త్వత్కటాక్ష వరచన్ద్ర చన్ద్రీకా
పాలధూతి భవతాపజశ్రమః,
వ్రాప్తవా నహ మఖండ వైభవాఽ
నన్త మాత్మిపద మక్షయం క్షణాత్.

౯౨౧

తా॥ మరియు నో దేశికేన్ద్రా! నేను తమ క్రీగంటి ప్రసార
మనెడి శింత్కల పూర్ణిమా చంద్రుని వెన్నెలచే నివారింపబడిన నిఖిల
సంసార తాపములు గలవాడనై యచిరకాలముననే నా నిజరూపంబగు
శాశ్వత బ్రహ్మానందము బడసి నాడను.

శ్లో॥ ఛాయయా స్పృష్టముష్ణం వా శీతంవా దుష్టుసుష్టువా,
సస్పృశేత్యేవ యత్కించిత్పురుషంతద్విలక్షణమ్ ౯౨౨

శ్లో॥ న సాక్షిణం సాక్ష్యధర్మాః స్పృశన్తిహి విలక్షణమ్,
అవికార ముదాసీసం గృహధర్మాః ప్రదీపవత్. ౯౨౩

తా॥ అత్మకు సంసారధర్మములు సంక్రమించుటకు దృష్టాంతము
చెప్పబడుచున్నది—శరీరము వడచి పోవునప్పుడు దానినీడ యెండయందు
గాని నీడయందుగాని, మంచిచెడుగు ప్రదేశములందుగాని పడినచో నా

యొండ మున్నగు వానివలన గలుగు గుణదోషము లెంతమాత్రమును శరీరమునకు సంబంధింపకున్నవి మరియు రాత్రులందు దీపము ప్రకాశించుచుండగా నింటిలో నెన్నియోపనులు చేయబడుచున్నను నాపసులెవ్వియు దీపమునకు సంక్రమింపకున్నవి. ఈవిధముననే అత్మస్వరూపజ్యోతిస్సుచే భాసింప చేయబడుచున్న బుద్ధిన్ద్రియ శరీరాదులయొక్క ధర్మములగు శస్త్రైత్యభోక్తృత్వాదులుగాని, జన్మజరామరణాదులుగాని యాత్మకు సంబంధింపకున్నవి.

శ్లో॥ రవే ర్యథా కర్మణి సాక్షిభావో,
వహ్నే ర్యథా వాఽయసి దాహకత్వమ్,
రజ్జో ర్యథాఽఽ రోపితవస్త్రస్వసంగః
తథైవ కూటస్థ చిదాత్మనో మే.

౯౨౪

తా॥ మరియు నో గురూత్తంసమా ! లోకులుచేయు కర్మముల కన్నిటికిని మూర్ఖుడు సాక్షిమాత్రుడుగా నున్నాడె కాని వారి పుణ్య పాపములతో తానెంతమాత్రమును సంబంధింప కున్నాడు. అగ్ని హోత్రుడు ఇనుమును దహింపజేయుచున్నాడుగాని ఇనుముయొక్క సమ్మేళన బెబ్బలతోగాని, తదాకార విశేషములతోగాని తాను వికారము పొందకున్నాడు. త్రాటియందు కల్పింపబడిన సర్పాదులయొక్క విషము మున్నగునెవ్వియు త్రాటికి సంక్రమింపకున్నవి. ఆ విధముననే జేహీన్ద్రియాది ప్రపంచమున కంతకును భాసకుడనైయున్న సచ్చిదానంద బ్రహ్మస్వరూపుడనగు నాకు జేహాదులయొక్క ధర్మములెంత మాత్రము సంబంధింపకున్నవి.

శ్లో॥ ఇత్యుక్త్వా సగురుం స్తుత్వా ప్రశ్రయేణ కృతానతిః,
ముముక్షో రుపకారాయ ప్రవృవ్యాంశ మపృచ్ఛత.

తా॥ శిష్యుడీ రీతిగా తన బ్రహ్మసుభవము నంతయు జెప్పి గురువు ననేక విధముల గొనియాడి వినయముతో తిరుగ భక్తిపూర్వకంబగు

సాష్టాంగవందనం బాచరించి ముముక్షువులకు తెలియ దగిన మరియొక విషయము చదివెను.

శ్లో॥ జీవన్ముక్తస్య భగవత్సనుభూతేశ్చ లక్షణమ్,
విదేహముక్తస్యచ మే కృషయా బ్రూహి తత్త్వతః.

తా॥ భగవద్రూపుడవగు నో యాచార్యవర్యా! తమరు నాకు దయతో జీవన్ముక్తునియొక్కయు, విదేహముక్తునియొక్కయు, వాతిరువురి యనుభవముయొక్కయు స్వరూపమును జెప్పగోరుచున్నాను.

శ్లో॥ వక్ష్యే తుభ్యం జ్ఞానభూమి
కాయాలక్షణ మాదితః,
జ్ఞాతే యస్మిన్ త్వయా సర్వం
జ్ఞాతం స్యా త్ప్రప్త మద్యయత్.

౯౨౮

తా॥ అంతట గురువిట్లయె-నాచునా! నీకు ముందుగా జ్ఞాన భూమికాలక్షణము జెప్పెద వినుము-అది తెలిసినచో నీవిష్ణుడు నన్నడిగిన దంతయు చక్కగా చెలియును.

శ్లో॥ జ్ఞానభూమి శ్చుభేచ్ఛాస్యా త్ప్రథమా సముదీరితా,
విచారణా ద్వితీయాతు తృతీయా తనుమానసా. ౯౨౯
సత్వాపత్తి శ్చతుర్థీస్యా త్తతోఽసంసక్తినామికా,
పదార్థాఽభావనావప్తీ సప్తమీ తుర్యగాస్మృతా.

తా॥ జ్ఞాన భూమికలు సప్తసంఖ్యాకములు. అందు శుభేచ్ఛ మొదటిది. విచారణ రెండవది తనుమానస మూడవది. సత్వాపత్తినాల్గవది. అసంసక్తి యైదవది. పదార్థాభావన యాఱవది. తుర్యగ యేడవది. నీవియొక్క లక్షణములు రాబోవు శ్లోకములలో చెప్పబడుచున్నవి.

శ్లో॥ స్థితః కిం మూఢవవాస్మి ప్రేక్ష్యేఽహం శాస్త్రసజ్జనైః,
వైరాగ్య పూర్వమిచ్ఛేతి శుభేచ్ఛేత్సుచ్యతే బుధైః.

తా॥ అందు శుభేచ్ఛయన— “నేను మనుష్యుడనై, బ్రాహ్మణుడనై, పురుషుడనై యుండి కూడ పశుపక్ష్యాదులవలె విషయసుఖములను మాత్రమే యనుభవించుచు వివేకహీనుడనై యున్నాడనేమి? ఛీ! నాజీవితమంతయు వ్యర్థమైపోయినది. మంచిపని యొక్కటియు జేయలేదు. కనుక నిప్పటినుండియైనను దప్పక శాస్త్రముల జదువుకొని సత్పురుషుల సాంగత్యము జేసి వారి యనుగ్రహమువలన నా నిజమగు బ్రహ్మస్వరూపమును తెలిసికొందును.” అను మోక్షరూప శ్రేయోదాయకమగు శుభవాంఛయే శుభేచ్ఛ యనబడుచున్నది.

శ్లో॥ శాస్త్రసజ్జనసంపర్క వైరాగ్యాఽభ్యాస పూర్వకమ్,
సదాచారప్రవృత్తిర్యా ప్రోచ్యతే సా విచారణా. ౯౩౮

తా॥ సద్గురువుల యొద్ద జేచాన శాస్త్రము నభ్యసించుచు, సత్పురుషుల సహవాసమును వారి శుశ్రూషయు జేయుచు విషయములందు దోషదృష్టిచే వైరాగ్యమును వృద్ధిపొందించుకొనుచు, మహానుభావుల నడత ననుసరించి ప్రవర్తించుచుండుటయే విచారణ యనబడును.

శ్లో॥ విచారణా శుభేచ్ఛాభ్యా మిద్రియాథే వ్యరక్తితః,
యత్ర సా తనుతా మేతి ప్రోచ్యతే తనుమానసా. ౯౩౯

తా॥ పూర్వమందు చెప్పబడిన శుభేచ్ఛ - విచారణ యనునీ రెండు భూమికల నభ్యసించుటచే దూపాది విషయములందు విరక్తి గలిగి మనస్సునందలి విషయవాసనలన్నియు నశించిపోవుట వలన మనస్సు క్షీణించుచున్నది. అందుచే నీ-తృతీయ భూమిక తనుమానస యనబడుచున్నది.

శ్లో॥ భూమికాత్రితయాఽభ్యాసా చ్చిత్తేఽర్థ విరతే ర్వశాత్,
సత్త్వాత్మని స్థితి శ్శుద్ధే సత్త్వాపత్తి రుదాహృతా. ౯౩౩

తా॥ శుభేచ్ఛ - విచారణ - తమమానస - అను నీ మూడు భూమికల ననుష్ఠించుటవలన, చిత్తమునందలి విషయసంస్కారములన్నియు నశించి చిత్తము సద్రూపంబగు శుద్ధ బ్రహ్మమునందు నిలిచియుండుటయే. సత్త్వాపత్తియను నాల్గవభూమిక యగుచున్నది.

శ్లో॥ దశా చతుష్టయాఽభ్యాసా దసంసర్గ ఫలేన చ,
రూఢస త్వ చమత్కారా ప్రోక్తాఽ సంసక్తినామికా.

తా॥ ఇంతవఱకు చెప్పబడిన - శుభేచ్ఛ - విచారణ - తమ మానస - సత్త్వాపత్తి - అను నాల్గవభూమికల నాచరించుటవలన, మాయతోడను, తత్కార్యమగు ప్రపంచముతోడను సంబంధము నశించి దృఢమైన బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలుగుచున్నది. ఇట్టి దశయే అసంసక్తియను పేరుగల పంచమభూమిక యగును.

శ్లో॥ భూమికా పంచకాఽభ్యాసాత్
స్వాత్మారామతయా భృశమ్,
అభన్త్యరాణాం బాహ్యనాం
పదార్థానా మభావనాత్.

౯౩౪

శ్లో॥ పరప్రయుక్తేన చిరప్రయత్నేనాఽ వబోధనమ్,
పదార్థాభావనా నామ వష్టి భవతి భూమికా. ౯౩౫

తా॥ పూర్వోక్తములగు నైదు భూమికల ననుష్ఠించుటవలన నిశ్చలమైన యాత్మవిష్ణు లభించుచున్నది. అంతట బాహ్యములగు ఘటపటాది పదార్థములనుగాని, లోపలనుండు మనోవృత్తులనుగాని స్మరింపకున్నాడగుటచే సమీపముననున్న శిష్యులు మున్నగు వారివలన చిరకాలము

బోధింపబడి పిమ్మట భిక్షాస్వీకారాది జేహకృత్యముల నాచరించుట
యేది కలదో అట్టి స్థితియే పదార్థాభావన యని ప్రసిద్ధికెక్కిన యాతిప
జ్ఞానభూమిక యగుచున్నది

శ్లో॥ వడ్భూమి కాచిరాభ్యాసాత్
ద్వైతస్యానుపలంభనాత్,
యత్స్వభావైక నివృత్త్యం
సా జేయా తుర్యగాగతిః.

౯౩౭

తా॥ వెనుక వర్ణింపబడిన యాతి భూమికల నభ్యసించుటవలన
పరప్రయత్నముచేగూడ నెంతకాలమునైనను జేహేంద్రియాది ప్రపంచము
గోచరింపక స్వస్వరూపంబైన సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మమున జేరి యుండు
టయే తుర్యగ యను నామముగల యేడవ జ్ఞానభూమిక యగుచున్నది.

శ్లో॥ ఇదంమమేతీసర్వేషుదృశ్యభావేష్వభావనా,
జాగ్రజ్జాగ్రదితిప్రాహుర్మహాన్ద్రోబ్రహ్మవిత్తమాః. ౯౩౮

తా॥ ఇటుపై మునుమునులచే నభ్యసింప దగిన కొన్ని యశస్థా
విశేషములు చెప్పబడుచున్నవి. వానిలో జాగ్రజ్జాగ్రదవస్థ యెట్లన —
మానవులు జాగ్రదవస్థయందు ఘటము, పటము, మఠము, శరీరము
మున్నగు పదార్థములను ఇవి 'నావి' అని భావించుచున్నారు. ఇట్టి భావన
లేకుండుటయే జాగ్రజ్జాగ్రద్దశ యనబడునని బ్రహ్మవిదులు వచించు
చున్నారు.

శ్లో॥ విదిత్వా సచ్చిదానందే మయి దృశ్యపరం పరామ్,
నామరూప పరిత్యాగో జాగ్రత్స్విప్న స్మృతృతిః. ౯౩౯

తా॥ ప్రపంచమునందు సత్తు-చిత్తు-అనందము-నామము-రూపము
అనున వైదు భాసించుచున్నవి. వీనిలో సచ్చిదానందములు మూడును

బ్రహ్మస్వరూపములు. నామరూపములు రెండును జగత్స్వరూపములు. ఇట్టియెడ సచ్చిదానంద బ్రహ్మస్వరూపుడనగు నాయందు (జీవునియందు) నామరూపాత్మకమగు జగత్తంతయు మాయచే కల్పింపబడినదనిగ్రహించి నామరూపములను పరిత్యజించుటయే జాగ్రత్స్వప్న మనబడును.

శ్లో॥ పరిపూర్ణచిదాకాశేమయిబోధాత్మతాం వినా,
నకించి దన్యదస్తీతి జాగ్రత్సుప్తి ససమీర్యతే. ౯౮౦

తా॥ ఆకాశమువలె సర్వవ్యాపకుడను, స్వయంప్రకాశమానుడను' బ్రహ్మస్వరూపుడనునైన నాయందు జ్ఞానము తప్ప మరియొక టేమియు లేదని భావించుటయేది కలదో అదియే జాగ్రత్సుప్తి యగుచున్నది.

శ్లో॥ మూలాఽజ్ఞాన వినాశేన కారణాభాసచేష్టితైః,
బన్ధో నమేఽతి స్వల్పోఽపి స్వప్నజాగ్ర దతీర్యతే ౯౮౧

తా॥ సంసారమున కంతకును మూలకారణమజ్ఞానము. ఇట్టియజ్ఞానము బ్రహ్మజ్ఞానముచే నశించినను దాని కార్యములగు దేహేంద్రియాదులు మాత్రము వస్త్రము దగ్ధమైనను దాని యాభాస కొంతకాల ముండునట్లు ప్రారబ్ధము నశించు పర్యంతము వ్యాపారముల జేయుచుండును. ఇట్టియెడ దేహేంద్రియాది వ్యవహారములచే నా కంతమాత్రమును సంసారబన్ధము లేదని తలంచుటయే స్వప్నజాగ్రత్తనబడుచున్నది.

శ్లో॥ కారణాఽజ్ఞాననాశాద్య ద్ద్రష్టృదర్శన దృశ్యతా,
నకార్య మస్తి తజ్జ్ఞానం స్వప్నస్వప్న ససమీర్యతే.

తా॥ ప్రపంచ వ్యవహారమున కంతకును కారణమగు నజ్ఞానము నశించుటం జేసి దాని కార్యమగు చూచువాడు - చూచుట - చూడబడు . వది-ఈమొదలగు త్రిపుటయంతయు గూడ నివర్తించినదనియెడు జ్ఞానమే స్వప్నస్వప్న మనబడుచున్నది.

శ్లో॥ అతిసూక్ష్మ విమర్శేన స్వధీ వృత్తి రచంచలా,
విలీయతే యదా బోధే స్వప్నసుప్తి రితీర్యతే. ౯౪౩

తా॥ అతిసూక్ష్మమగు నాత్మస్వరూపమును చాగుగా విచారించు
టచే బుద్ధివృత్తి నిశ్చలమైనదై జ్ఞానరూపంబగు బ్రహ్మమనం దెప్పుడు
చేరి (విలయమనొంది) యుండునో అట్టి స్థితియే స్వప్నసుప్తియనబడు
చున్నది.

శ్లో॥ చిన్మయాకార మాత్రోయో ధీవృత్తి ప్రసరై ర్గతః,
ఆనందానుభవో విద్వన్ సుప్తి జాగ్ర దితీర్యతే. ౯౪౪

తా॥ బ్రహ్మకారమును జేందిన బుద్ధివృత్తులచే లభింపబడిన
యాత్మానందానుభవ మెద్దికలదో యదియే. ఓ పండితుడా ! సుప్తి
జాగ్ర తని వ్యవహరింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ వృత్తౌ చిరానుభూతాన్త రానందానుభవస్థితౌ,
సమాత్మతాం యో యాత్యేష సుప్తిస్వప్న ఇతీర్యతే.

తా॥ బ్రహ్మకారితమగు నంతఃకరణవృత్తిచే సర్వాన్తమైన
యాత్మానందమును చిరకాల మనుభవించుచుండునట్టి యవస్థయే సుప్తిస్వప్న
మనబడును.

శ్లో॥ దృశ్యధీ వృత్తిరేతస్య కేవలీభావ భావనా,
పరంబోధైకతా వాప్తి సుప్తిసుప్తి రితీర్యతే. ౯౪౫

తా॥ ఏ యవస్థయందు జీవబ్రహ్మైక్యభావనగల జ్ఞానియొక్క బుద్ధి
వృత్తి జ్ఞానస్వరూపంబగు బ్రహ్మమతో నైక్యము నొందియుండునో,
ఆ యవస్థయే సుప్తిసుప్తి యని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ పరబ్రహ్మ వదాభాతి నిర్వికారైక రూపిణీ,
సర్వావస్థాసు ధారైకా తుర్యాఖ్యా పరికీర్తితా. ౯౪౬

తా॥ తైలధారవత జాగ్రస్వప్న సుషుప్తిదశ ల్నాటియందు
నేకరూపమున నిర్వికార బ్రహ్మస్వరూపము జేంది భుచ్చికానంద పర
బ్రహ్మంబువలె భాసించుచున్న బుద్ధిస్ఫుర్తియే 'తుర్య' లేక చరమస్ఫుర్తి
యనబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఇత్యవస్థా సముల్లాసం విమృశన్ ముచ్యతే సుఖే. ౯౮౮

శ్లో॥ శుభేచ్ఛాది త్రయం భూమిభేదాఽభేద యుతం స్మృతమ్,
యథా వచ్ఛేదబుద్ధ్యేదం జగజ్జాగ్ర దితీర్యతే. ౯౮౯

శ్లో॥ అద్వైతే స్థైర్యమాయాతే ద్వైతేచ ప్రళయం గతే,
పశ్యన్తి స్నప్న వల్లోకం తుర్యభూమి సుయోగతః. ౯౯౦

శ్లో॥ పంచమీం భూమి మారుహ్యా సుషుప్తిపదనామికామ్.
శాంతాశేష విశేషాంశ స్తిష్ఠే దద్వైత మాత్రాకే. ౯౯౧

శ్లో॥ అన్తర్ముఖతయా నిత్యం వప్తిం భూమి ముచాశ్రితః,
పరిశ్రాంతతయా గాఢ నిద్రాశు రివలక్ష్మతే. ౯౯౨

శ్లో॥ తుర్య స్నభ్యాస మేతస్యాం
భూమ్యాం సమ్యగ్వివాసనః,

తూర్యావస్థాం సప్తమీంచ

క్రమా త్ప్రాప్నోతి యోగిరాట్.

౯౯౩

తా॥ ఇంతవఱకు వర్ణింపబడిన యవస్థల నన్నింటిని బాగుగా
విచారణచేసి యధ్యసించునట్టి యోగిపుంగవుడు శ్రమ యించుకంతయు
నొండకయే జననమరణాత్మకంబగు సంసారబన్ధమునుండి విడుదల నొందు
చున్నాడు. పూర్వోక్తములగు శుభేచ్ఛాది సప్తభూమికలలో శుభేచ్ఛ -
విచారణ - తనమానస - అను నీమూడును పరస్పరము కొలది భేదమును

కొలది యభేదమును గలిగియున్నది. వీనియందుండు వారలకు బూర్వము వలెనే భేదబుద్ధి తొలగకుండును. ప్రపంచము యథాప్రకారము గోచరమగుచుండును. కావుననే నీ భూమికాత్రయము జాగ్రదవస్థయని వ్యవహరింప బడుచున్నది. ఇక న్నాల్గవదియగు సత్త్వాపత్తి యను భూమిక నధిష్ఠించిన యోగులు 'సర్వము బ్రహ్మమే' యను భావముగలవారై ప్రపంచము నంతను స్వప్నమువలె బ్రహ్మయనందు కల్పితమైనదానినిగా జూచుచుందురు. అందుచే నీ భూమిక స్వప్నావస్థ యనబడుచున్నది. పిమ్మట నైదవదగు ఆసంస్కృతి భూమికయం దుండువారలు సుషుప్తియందువలె లయించిన నిఖిలవిశేషములు గలవారలై 'నేను బ్రహ్మమునైతి నను' అద్వైతభావముననే వసించుచుందురు. కాన నీ భూమిక సుషుప్తావస్థయని చెప్పబడుచున్నది. అంతట పదార్థాభావన యను నాఱవభూమిక నాశ్రయించినవారలు నిరంతరము నంతర్మఖిలగుట చేతను బ్రహ్మనిష్ఠారూపమగు కార్యభారముచే మిక్కిలి బడలినవారగుట చేతను నిద్రాశీలుర (నిదురపోతుల) వలె కన్నట్టుచుందురు. ఈభూమికయం దనవరతము బ్రయత్నము జేయువారు తమ యోగాగ్నిచే సకల సంసార వాసనల దహింపజేసికొని క్రమముగా తుర్యగ యను నేడవ భూమిక నొందినవారలై యోగిశ్రేష్ఠులన బ్రసిద్ధికెక్కుదురు.

శ్లో॥ విదేహముక్తి రేవాఽత్ర
తుర్యాతీత దశో చ్యుతే,
యత్రనాఽసన్న సచ్చాఽపి
నాఽహం నాఽప్యనహం కృతిః.
కేవలక్షీణ మనన
ఆస్తేఽద్వైతేఽతి నిర్భయః.

५५४

శ్లో॥ అస్తశ్శ్చన్యో బహిశ్శ్చన్యశ్శ్చన్యకుంభ ఇవాఽంబరే,
అస్తః పూర్ణో బహిః పూర్ణః పూర్ణకుంభ ఇవాఽరవే.

తా॥ ఇక తుర్యాతీతదశ యన నేమనగా-యోగీశ్వరుడుప్రారబ్ధాఽ
 థీనమగు తనశరీరము నశించిన పిమ్మట విదేహముక్తుడై పరబ్రహ్మస్వరూప
 ముతో నుండునట్టి స్థితియే తుర్యాతీతదశ యనబడుచున్నది. ఇట్టి దశ
 యందు సంసార కారణముగ నజ్ఞానముగాని, దానికార్యములగు అకౌశాది
 భూతములుగాని వానివలన బుట్టెడి బుద్ధీన్ద్రియ ప్రాణశరీరాదులుగాని
 యేమియు నుండవు. కావున నే విదేహముక్తుడగు పురుషుడు సర్వసంకల్ప
 శూన్యుండును, తనకు రెండవ దేమియు లేమింజేసి యత్యంత నిర్భయుం
 డును నగుచున్నాడు. మరియు నాకాశమునందున్న వట్టికుండకులోపలను
 నేమియుండదు. వెలుపలను నేమియుండదు. అట్లే లోపలను వెలుపలను
 తన సచ్చిదానంద స్వరూపముకంటె నితరమేమియు లేనివాడు విదేహ
 ముక్తుడు. సమాద్రము నందున్న పూర్ణకలశమునకు లోపలను వెలుపలను
 జలము మాత్రమేయుండును. అట్లే తానొక్కడే లోపలను వెలుపలను
 అంతటను వ్యాపించి యుండువాడు విదేహముక్తుడు. ఇట్టి విదేహముక్తుని
 స్థితియే తుర్యాతీతదశ యనబడును.

శ్లో॥ యథా స్థితమిదం సర్వం వ్యవహారవతోఽపిచ,
 అస్తంగతం స్థితం వ్యోమ సజీవ న్ముక్త ఉచ్యతే. ౯౫౬

తా॥ కృతార్థులైన జీవన్ముక్తులయొక్క లక్షణములు సాధకులగు
 ముముక్షువులకు ప్రయత్నముచే సాధింపబడ దగినవి గాన నిటువైన 12
 శ్లోకములందు జీవన్ముక్త లక్షణములు వర్ణింపబడుచున్నవి. ఎవనికి బాహ్య
 దృష్టిచే ప్రారబ్ధ కర్మము ననుసరించి లౌకిక వైదిక వ్యవహారము జరుగు
 చున్నను, అంతర్దృష్టిచే మాత్రము ప్రపంచమంతయు నాకాశమువలె
 స్వరూపములేనిదిగా దోచుచుండునోవాడు బ్రతికి యుండగనే సంసార
 బద్ధమునుండి విడుదల వొందుచున్నాడుగాన జీవన్ముక్తుడనబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ నోదేతి నాస్తమాయాతి సుఖమఃఖే ముఖప్రభా,
 యథాప్రాప్తస్థితి ర్యస్య సజీవ న్ముక్త ఉచ్యతే. ౯౫౭

తా॥ ఎవనికి సుఖప్రాప్తియందు ముఖకాన్తి యధికమగుటగాని, దుఃఖావాప్తియందు ముఖకాన్తి క్షీణించుటగాని సంభవింపదో ఎవడు దైవదత్త పదార్థములచే జీవనమును గడపుకొనుచు నిరంతరము చిరునగవుతోడనే గూడుకొని యుండునో వాడు జీవన్ముక్తు డనబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ యో జాగర్తి సుషుప్తిస్థో యస్యజాగ్రన్నవిద్యతే,
యస్య నిర్వాసనో బోధ సజీవన్ముక్త ఉచ్యతే. ౯౫౮

తా॥ ఎవడు తన పరిసరములందుండు వారలకు గాఢనిద్రయందున్న వాడువలె దోచుచున్నను తాను మాత్రము బ్రహ్మనందానసభవమున మేల్కొంచియు యుండునో ఎవనికి 'నేనుకర్త' ననెడిభావముతో నింద్రియములచే విషయముల ననుభవించుటయను జాగ్రద్వ్యవహారములేకున్నదో మరియు నెవనికి ప్రపంచ వాసనా శూన్యంబగు నాత్మజ్ఞానము గలదో అతడు జీవన్ముక్తు డనబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ రాగద్వేష భయాదీనా మనురూపం చరన్నపి,
యోఽన్త ర్యోమవద త్యచ్ఛ సజీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా॥ ఏపురుషుడు బాహ్యదృష్టిచే తన కనుకూలములగు నాహారాది పదార్థములు సంభవించినప్పుడు వానియంతను రాగముతోడను, ప్రియ వస్తువులు నశించి యప్రియవస్తువులు సంప్రాప్తమైనప్పుడు వానియందు ద్వేషముతోడను, సర్ప వృశ్చికాదులు కనబడినప్పుడుగాని కఱచినప్పుడుగాని వానివలన భయముతోడను గూడుకొనియున్నవానివలె దోచుచున్నను, చిత్తమునందు మాత్రము వికారమేమియులేక అకాశమువలె అత్యంత నిర్మలఁడైయుండునో ఆ పురుషుడు జీవన్ముక్తుడని చెప్పబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ యస్య నాఽహంకృతో భావో బుద్ధి ర్యస్య నలిప్యతే,
కుర్వతోఽ కుర్వతోవాఽపి సజీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా॥ ఎవనికి కాస్త్రీయ కర్మముల నాచరించుచున్నను, ఆచరింపకున్నను, నేను కర్త ననెడి భావముగాని, కర్మఫలములందు వాంఛగాని లేకున్నదో వాడు జీవన్ముక్తుడనబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ య స్సమస్తాఽర్థజాతేషు వ్యవహార్యపి శీతలః,
పదార్థేష్వపి పూర్ణాత్మా సజీవన్ముక్త ఉచ్యతే. ౯౬౦

తా॥ ఎవ్వడు సకల వ్యవహారముల నాచరించుచున్నప్పటికిని హృదయమునందు మాత్రము రాగద్వేషాదిరహితుడై యతి ప్రసన్నుడగుచున్నాడో, ఎవ్వడు సర్వపదార్థములందును నధిష్ఠానరూపుడనైయుంటి నను భావము గలిగి యున్నాడో వాడు జీవన్ముక్తుడని చెప్పబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ ద్వైతవర్జిత చిన్మాత్రే పదే పరమపావనే,
అక్షుభ్ధ శ్చిత్తవిశ్రాంత సజీవన్ముక్త ఉచ్యతే. ౯౬౧

తా॥ ఎవ్వడు ప్రపంచభేదశూన్యమును పరమ పవిత్రమును నగు బ్రహ్మచైతన్యమునందే నిశ్చల చిత్తుడై నిలిచి యుండునోవాడు జీవన్ముక్తుడనబడును.

శ్లో॥ ఇదం జగదిదం సోఽయం దృశ్యజాత మవాస్తవమ్,
యస్య చిత్తే న స్ఫురతి సజీవన్ముక్త ఉచ్యతే. ౯౬౨

తా॥ ఇది ప్రపంచము, ఇవి ఘటపటాది పదార్థములు. ఇతడు విన్న చూచినవాడు. అని యీ మొదలగు వ్యవహారమంతయు నెవ్వని చిత్తమునందు గోచరింపకున్నదో వాడు జీవన్ముక్తుడనబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ చిదాత్మాఽహం పరాత్మాఽహం నిర్గుణోహం పరాత్పరః,
ఆత్మమాత్రేణ యస్తిష్ఠేత్ సజీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా॥ “నేను జ్ఞానస్వరూపుడను, నేను సత్త్వరజస్తమోగుణః పరితుండను నేను నిఖిల జగముకంటె పరమగు మాయనుగూడ నతిక్ర

మించిన పరబ్రహ్మ స్వరూపుడను” అని యీ మొదలగు భావనతో నెవడు నిజరూపమునందే నిలిచియుండునో వాడు జీవన్ముక్తుడగుచున్నాడు.

శ్లో॥ దేహత్రయాతిర్క్తోఽహం శుద్ధచైతన్య మస్మ్యహమ్,
బ్రహ్మఽహ మితి యస్యాఽన్తః సజీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

తా॥ “నేను స్థూలనూత్మ కారణములను మాడు శరీరములకంటె వత్సంత భిన్నుండను” “నేను మాయాసంబద్ధ రహితంబగు సచ్చిదానంద బ్రహ్మస్వరూపుండను” అను నిట్టి భావము ఎవ్వని హృదయమునందు రూఢముగలదో వాడు జీవన్ముక్తుడనబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ యస్య దేహాదికం నాఽస్తి యస్య బ్రహ్మేతి నిశ్చయః,
పరమానింద పూర్ణోయ సజీవన్ముక్త ఉచ్యతే. ౯౬౬

తా॥ ఎవ్వనిదృష్టిలో దేహేంద్రియాదులు వాస్తవికములుగా లేవో, ఎవ్వనికి ‘నేను బ్రహ్మయనే’ యను దృఢనిశ్చయము గలదో ఎవ్వ డెల్లప్పుడు సరతిశయానందముననే మునిగియుండునో వాడు జీవన్ముక్తుడనబడును.

శ్లో॥ అహం బ్రహ్మ స్మ్యహం బ్రహ్మ
స్మ్యహం బ్రహ్మేతి నిశ్చయః,
చిదహం చిదహం చేతి
సజీవన్ముక్త ఉచ్యతే. ౯౬౭

తా॥ కేయేల - ఏ మానవునకు సకలాఽవస్థలందును ముమ్మాటి కేని బ్రహ్మమే నేనగుచున్నాననియు, జ్ఞానస్వరూపుడనే నేనగుచున్నాడననియు, ప్రకాశ స్వరూపుడనే నేనగుచుననియు నిశ్చయముగలదో, ఆ మానవుడు జీవన్ముక్తుడని చెప్పబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ జీవన్ముక్తపదం త్యక్త్వా స్వదేహే కాలసాత్కృతే,
విశత్య దేహముక్తత్వం పవనోఽస్పదతామివ. ౯౬౮

శా. ఇట్టి లక్షణములుగల జీవన్ముక్తుడు ప్రారబ్ధకర్మాధీనమగు తన శరీరము నశించినతోడనే ప్రాణనాయువు పైకి క్రిందికి సంచరించుటను విడిచి నిశ్చలంబగువట్లుగా పరలోక గమనాదులం జెందక జీవన్ముక్తిని నిత్యజించి విదేహముత్తం దగుచున్నాడు.

శ్లో. ఏతి స్తత్సంభూవాసే

యద్గిరా మప్యగోచరమ్,

యచ్ఛాన్యవాదినాం శూన్యం

బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదాం చ యత్.

౯౬౯

విజ్ఞానం విజ్ఞానవిదాం మలానాంచ మలాత్మకమ్,

పురుష సాంఖ్యదృష్టీనా మీశ్వరో యోగవాదినామ్.

శివ శైవాగమ స్థానాం కాలః కాలైక వాదినామ్,

య త్సర్వశాస్త్ర సిద్ధాంతం వస్తుత త్సదసౌస్థితః. ౯౭౦.

శా. విదేహ ముక్తిహొందిన పురుషుడు, వాక్కులకు, మనస్సులకును గోచరింపని సచ్చిదానంద పరమాత్మ స్వరూపుడగుచున్నాడు. ఈ పరమాత్మనే శూన్యవాదులు శూన్యమనియు, వేదశాస్త్రతత్వవిదులగు శైదికులు బ్రహ్మమనియు, శాంధ్యులు త్విణికవిజ్ఞానమనియు, రాగ ద్వేషాది ధూయిష్ణులగు పామరులు రాగద్వేష విశిష్టుడనియు, సాంఖ్యమతస్థులు పురుషుడనియు, యోగశాస్త్రజ్ఞులు ఈశ్వరుడనియు, శైవులు శివుడనియు, జైన్మతం విష్ణువనియు, జ్యోతిషికులు కాలమనియు వచించుచున్నారు. మరియు నీ యాత్మ వస్తువే సకల శాస్త్రములందును నిత్యమై వదిగా నిర్ణయింబబడుచున్నది. ఇట్టి స్వరూపము జేంది యున్నవాడు విదేహముక్తుడ.

శ్లో. బ్రహ్మైవాహంచిదేవాహ మేవంవాపి నచిన్ద్యతే,

చిన్మాత్ర ఏవ య సిష్ఠే ద్విదేహీనా ముక్త ఏవసః.

తా॥ మరియు ఎవ్వడు 'నేను బ్రహ్మము ననిగాని, నేను జ్ఞాన స్వరూపుడన'ని గాని కూడ చింతింపక బ్రహ్మస్వరూపుడేయయి యుండునో వాడు విదేహ ముక్తుడే యగుచున్నాడు.

శ్లో॥ యస్య ప్రపంచ భానం నబ్రహ్మకారమవీహ న,
అతీతా తీతభావో యో విదేహూ ముక్త ఏవ సః.

తా॥ ఎవ్వనికి ప్రపంచము భాసింపకున్నదో ఎవ్వనికి బ్రహ్మ విషయకంబగు ధ్యానము సైతము లేకున్నదో ఎవ్వడు సర్వజగదతీతంబగు సగుణ బ్రహ్మస్వరూపమును గూడ నతిక్రమించియున్నాడో వాడు విదేహ ముక్తు డగుచున్నాడు.

శ్లో॥ చిత్తవృత్తే రతీతో య శ్చిత్తవృత్త్యవభాసకః,
చిత్తవృత్తివిహీనో యో విదేహూ ముక్త ఏవ సః.

తా॥ ఎవ్వడు - చిత్తవృత్తుల నతిక్రమించియుండి సాక్షి స్వరూపమున చిత్తవృత్తుల భాసింపజేయుచున్నవాడై స్వస్వరూపముచే మాత్రము చిత్తవృత్తులు లేనివాడగుచున్నాడో వాడు విదేహ ముక్తుడే యగుచున్నాడు.

శ్లో॥ జీవాత్మేతి పరాత్మేతి సర్వచింతావివర్జితః,
సర్వసంకల్పహీనాత్మా విదేహూ ముక్త ఏవ సః.

తా॥ ఎవనికి "అస్త్యకరణముతో గూడుకొనిన వాడును, సంసారియు, కర్తయు, భోక్తయు, నల్పజ్ఞుడును నగువాడు జీవాత్మ"యనియు, "మాయాఽవచ్ఛిన్నుడును, సంసారము లేనివాడను, సర్వజ్ఞుడునునగు వాడు పరమాత్మ" యనియు నీ విధములగు చిత్తలేమియు లేవుగనుకనే సర్వసంకల్పములును నశించిపోయినవో వాడు విదేహ ముక్తుడగుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఓంకారవాచ్యహీనాత్మా సర్వవాచ్యవివర్జితః,
అవస్థాత్రయహీనాత్మా విదేహూ ముక్త ఏవ సః.

తా॥ ఓంకారమనగా అకారోకార మకారాత్మకంబగు ప్రణవము
ఇట్టి ప్రణవముచే సగుణమగు నీశ్వర చైతన్యము బోధింపబడుచున్నది.
ఎవడు ఈ సగుణ చైతన్యమును గూడ నతిక్రమించి కేవల నిర్గుణచైతన్య
స్వరూపుడగుచున్నాడో, ఎవ్వడు సకల శబ్దములచే తను, చెప్పబడెడు
శబ్దిత జగత్స్వరూపము నతిక్రమించుచున్నాడో, మరియు ఎవ్వడు
కాగ్రత్సృష్ణ నుషుపులనెడి మూడవస్థలు తేనివాడగుచున్నాడో వాడు
విదేహముక్తుడే యగుచున్నాడు.

శ్లో॥ అహినిర్న్వయసీ సర్పనిర్మోకో జీవవర్జితః,
వల్మీకే పతిత స్తిష్ఠేత్ తం సర్వో నాఽభిమన్యతే. ౯౨౨

శ్లో॥ ఏవం స్థూలం చ సూక్ష్మం చ శరీరం నాఽభిమన్యతే,
సత్యగానశిఖిద్వస్తే మిథ్యాజ్ఞానే సహేతుకే. ౯౨౩

శ్లో॥ నేతి నేతీత్యరూపత్వా దశరీరో భవత్యయమ్. ౯౨౪

తా॥ పాముచే విడువబడిన కుబుసము పుట్టమీద పడియుండును.
దాని నెంతమాత్రమును 'పాము' 'ఇది నేనని-నాది' యని యభిమానింప
తున్నది. అటులనే - సంసారకాలమున జేహేన్ద్రియాదులందు 'నేను' -
'నాది' యను నభిమానముతో గూడుకొనిన జీవుడు ముక్తికాలమున
'నేను బ్రహ్మనైతి' నను బ్రహ్మజ్ఞానముచే సంసారకారణమగు మూలాఽ-
జ్ఞానమంతయు నశింపబడగా జేహేన్ద్రియాద్యభిమానము బరిత్యజించి
శరీరరహితుడై విదేహముక్తు డగుచున్నాడు.

శ్లో॥ విశ్వశ్చ తైదసశ్చైవ ప్రాజ్ఞశ్చేతి చ తే త్రయః,
విరాట్ హిరణ్యగర్భశ్చేశ్వరశ్చేతి చ తే త్రయః.

బ్రహ్మాణ్డం చైవ పిండాండం
లోకాభూ రాదయః క్రమాత్,
స్వస్వోపాధిలయాదేవ
లీయంతే ప్రత్యగాత్మని.

౯౮౦

తా॥ లోకమున - త్రాటియొక్క స్వరూపము తెలియక పోవుట వలన దానియందు పాము - భూరస్థిము - జలధార-పుష్పమాల - మున్నగున వెన్నియో కల్పింపబడుచున్నవి. ఇవి యన్నియు త్రాటియొక్క నిజస్వరూపము తెలియబడగానే తిరిగి త్రాటియందే లయించుచున్నవి. అనగా నచ్చట త్రాడుతప్ప మరియేమియు నుండదు. అటులనే అజ్ఞానము యొక్క అవరణశక్తిచే బ్రహ్మస్వరూపము కనబడకుండ చేయబడగా పిమ్మట విత్తేపశక్తిచే బ్రహ్మమునందు వ్యష్టిరూపమున జాగ్రదవస్థలో విశుద్ధదనియు స్వప్నదశలో తైజసుడనియు, సుషుప్తిదశలో ప్రాజ్ఞాదనియు, అట్లే సమష్టిరూపమున - విరాట్ - హిరణ్యగర్భుడు - ఈశ్వరుడు అనియు, అటులనే వ్యష్టిరూపములగు నెనుబది నాలుగులక్షల జీవరాసుల యొక్క స్థూలశరీరములును (పిండాండములు) సమష్టి రూపంబగు బ్రహ్మాండంబును, పాతాలాది బ్రహ్మలోకాంత భువనంబులును ఇవియన్నియు కల్పింపబడుచున్నవి. విదేహము క్రియంద, శక్తిద్వయ సహితంబైన యజ్ఞానమంతయు సంపూర్ణముగా లయించుట జేసి విశ్వాది పదార్థము లన్నియు తిరిగి తమ కథిస్తానంబగు బ్రహ్మమునందే విలయము నొందుచున్నవి.

శ్లో॥ తూష్ణీమేవ తత స్తూష్ణీం తూష్ణీం సత్యం నకించన,
కాలభేదం వస్తుభేదం దేశభేదం స్వభేదకమ్. ౯౮౧.

శ్లో॥ కించి ద్భేదం నతస్యాఽస్తి కించిద్వాఽపి నవిద్యతే,
జీవేశ్వరేతి వాక్యేచ వేదశాస్త్రేఽప్యహంత్యితి. ౯౮౨

శ్లో॥ ఇదం చైతన్యమేవేతి చాఽహం చైతన్య మిత్యపి,
ఇతినిశ్చయశూన్యోయో విదేహూ ముక్తవ సః.

తా॥ ఈ విధమున బ్రహ్మజ్ఞానముచే కల్పిత ప్రపంచమంతయు బ్రహ్మమునందు లయించిన పిమ్మట విదేహముక్తుని స్వరూపంబగు పరబ్రహ్మము తప్ప మరేమియును ముమ్మాటికిని లేదు. భేదమును గలిగించెడి దేశకాలవస్తువులు సైతము నశించుటజేసి బ్రహ్మమునందు దేశకాలవస్తు కృతంబగు భేదంబును లేదు. బ్రహ్మము నిరవయవమగుటచే స్వగత భేదంబును లేదు. ఇట్టి విదేహముక్తావస్థయందు శబదశాస్త్రములుగాని, తత్ప్రతిపాదితములగుజీవేశ్వరాది వాక్యములుగాని యేమియులేవు. మరియు నెవ్వనికి - నే నిట్టివాడననియు - చైతన్యమివిధంబైనదనియు - నేను చైతన్యస్వరూపుడనే యనియు - ఈ విధమగు నిశ్చయము గూడ లేకున్నదో వాడు విదేహముక్తుడే యగుచున్నాడు.

శ్లో॥ బ్రహ్మైవ విద్యతే సాక్షా ద్వస్తుతోఽ వస్తుతోఽ పిచ,
తద్విద్యా విషయం బ్రహ్మ సత్యజ్ఞాన సుఖాత్మకమ్.
శాంతంచ తదతీతంచ సరం బ్రహ్మ తదుచ్యతే. ౯౦౮

తా॥ మరియు వ్యవహార కాలమునందు సైతము బ్రహ్మపదార్థ మొక్కటియే ఘటపటాది వస్తువులుగాను, శుక్తిరజతరజ్జుసర్పాది ప్రాతిభాసిక మిథ్యాపదార్థములుగాను భాసించుచున్నది. ఇట్టి సచ్చిదానందరూపమగు బ్రహ్మము ఉపనిషత్వాక్యములచే చెరియబడుచున్నది. ఈ బ్రహ్మమే స్వస్వసంసార సంక్షోభ వర్జితంబనియు, మాయాతీతంబనియు, సర్వోత్తమంబనియు బ్రహ్మజేతలచే చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ సిద్ధాంతోఽ ధ్యాత్మ శాస్త్రాణాం
సర్వాఽపహ్నవవవహి,
నాఽవిద్యాస్తీహ నోమాయా
శాంతం బ్రహ్మేద మక్లమమ్.

౯౦౯

తా॥ వేదాంతములన్నియు, సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మ మొకటికీ తక్కు తచ్చిన్నంబగున చెద్దియును యథార్థముగా లేదని నొక్కిరక్కా

జించు చున్నవి. కావున వ్యష్టిరూపమగు నవిద్యగాని, సమష్టిరూపమగు మాయగాని బ్రహ్మమునందులేదు. ఇక నేమి న గుణత్రయతీతంబును సర్వోపద్రవ రహితంబును నగు బ్రహ్మపదార్థ మొక్కటియే పరమార్థ సత్యంబగుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రియేషు స్వేషు సుకృత మప్రియేషు చ దుష్కృతమ్,
విస్మయ్య ధ్యానయోగేన బ్రహ్మైవ్యేతి ననాతనమ్.

తా॥ విదేహముక్తి నొందినట్టి బ్రహ్మజ్ఞుని తనచే జేయబడు పుణ్య పాపముల నేమిజేయుననగా చెప్పబడుచున్నది-బ్రహ్మజ్ఞుని తన పుణ్యమును (తనకు ప్రియులగు) తన్ను ప్రేమించెడి శిష్యమిత్ర భృత్యాదులకును, తన పాపమును తన్ను ద్వేషించెడి శత్రువులకును సంక్రమింపజేసి తాను మాత్రము బ్రహ్మధ్యానముచే శాశ్వతంబైన సచ్చిదానంద బ్రహ్మస్వరూపము జెందుచున్నాడు. ఇచ్చట నొకరిచే జేయబడిన పుణ్యపాపములు మరియొకరి కెట్లు సంక్రమింపగలవనెడి యొకానొక శంకకు తావు కలదు. ఇందులకు సమాధాన మేమన - బ్రహ్మజ్ఞునియొక్క పుణ్యపాపము లన్నియు నాతని బ్రహ్మజ్ఞానాన్నిహాత్రముచే దహింపబడినవైనను అతనిని ప్రేమించెడి ప్రియులకు అతని పుణ్యముతో సమానమగు పుణ్యంబును, అతనిని ద్వేషించెడి శత్రువులకు అతని పాపముతో సమానమగు పాపమును సంక్రమించునని శ్రుత్యర్థము. మరియు విచారింపగా బ్రహ్మజ్ఞానమును మిక్కిలి స్తుతించుటయే శ్రుతియొక్క ముఖ్యార్థము. అది యెట్లన బ్రహ్మజ్ఞానము గలుగగానే బ్రహ్మజ్ఞునియొక్క పుణ్యపాపము లన్నియు నాతనిచే విడువబడినవై యతని మిత్రశత్రువులకు సంభవించు చున్నవిగాన బ్రహ్మజ్ఞానము అత్యంత ప్రశస్తమైనది యగుటంజేసి అది యెట్లైనను సంపాదించుకొనదగినదనియు, ఇంతియగాక బ్రహ్మవిదుల సాంగత్యమునే నిరంతరము జేయుచుండవలయును గాని వారినెన్నడును ద్వేషింపగూడదనియు శ్రుతియొక్క ముఖ్యభిప్రాయము.

శ్లో॥ యావద్యావన్ముని శ్రేష్ఠ! స్వయంసంత్యజ్యతేఽఖిలమ్,
తావత్తావత్పరాలోకః పరమాత్మైవ శిష్యతే. ౯౮౭

శ్లో॥ యద్య తాన్విభిమతం వస్తు తత్త్యజ న్మోక్ష మశ్నుతే.

శ్లో॥ అసంకల్పనశస్త్రేణ ఛిన్నం చిత్తమిదం యదా,
సర్వం సర్వగతం శాంతం బ్రహ్మసంపద్యతే తదా. ౯౮౯

తా॥ ఆత్మస్వరూపమును విచారణజేసి కృతార్థుడైన ఓ శిష్య! నీ కిప్పుడు సర్వవేదాంత సారమగు సర్థమును జెప్పెద విషయము - ఆత్మకు (మాయాకార్యమగు) మనస్సంబంధమువలన సంసారమేర్పడుచున్నది. మనస్సనగా నశేక కామవాసనలయొక్క సముదాయము. ఇట్టి మనస్సుతో తాదాత్మ్యము జెందుటవలన ఆత్మయొక్క సచ్చిదానంద స్వరూపము తిరోహితమగును. మనఃకల్పితములగు ప్రపంచ ధర్మములే ఆత్మయందు భాసించుచుండును. కావున మనస్సంబంధమును పరిత్యజించిన కొలదియు దానివలన నేర్పడు ప్రపంచము పరిత్యక్తమైనదై ఆత్మయొక్క నిత్యచైతన్య ప్రకాశము పరిశిష్టమగుచున్నది. అందుచే ముక్తిగోరువాడు తనకు ప్రేమాస్పదములగు ప్రాపంచిక పదార్థములందలి యభిమానమును బరిత్యజించినచో ననాయాసముగా మోక్షమును పొందగలడు. మరియు నెప్పుడు సర్వకామ పరిత్యాగంబును నాయుధముచే హృదయగ్రంథి (ఆత్మకును మనస్సునకునుగల అన్యోన్య తాదాత్మ్యసంబంధము) ఛేదించుచున్నచో అప్పుడే జీవుడు నిష్క్రియంబును, సర్వవ్యాపకంబును నగు సచ్చిదానంద పరబ్రహ్మ స్వరూపము జెందుచున్నాడు.

శ్లో॥ యత్ర యత్ర మృతో జ్ఞానీ పరమాక్షరవిత్సదా,
పరబ్రహ్మణి లీయేత న తస్యోత్కాన్తిరిష్యతే. ౯౯౦

తా॥ ఈ విధమున నిరంతర మాత్మస్వరూప జ్ఞానముగలిగియున్న బ్రహ్మజాని ప్రారబ్ధకర్మము తయింపగనే ఏదేశమునం దేకాలమున

దేహమును బరిత్యజించు చున్నాడో ఆ దేశమున నా కాలముననే సర్వ వ్యాపకంబగు పరబ్రహ్మస్వరూపము జెందుచున్నాడు. అతనికి పరలోక గమనహేతువులగు కామకర్మాదులు లేమింజేసి అజ్ఞ జనులకుబోలె ప్రాణోత్క్రమణము సంభవింపనేరదు.

శ్లో॥ ఇతి శ్రుత్వా గురో ర్వాక్యం శిష్యస్తు చిన్నసంశయః.
జ్ఞాతజ్ఞేయ సంప్రణమ్య సద్గురో శ్చరణాంబుజమ్,
స తేన సమను జ్ఞాతో యయా నిర్ముక్తబంధనః. ౧౯౨

తా॥ ఈ విధమున గురునిచే నుపదేశింపబడినయాత్మ తత్త్వమును వినిన శిష్యుడు - జీవుడెవరు - ఈశ్వరుడననెవరు - జీవునకు సంసార మెట్లు వచ్చెను - తుదకు మోక్షమెట్లు లభించును-'' అని యీ మొదలగు సంశయములు లేనివాడై సద్గురు పాదారవిందములకు సాష్టాంగ ప్రణామం బాచాచరించి జ్ఞాతబ్రహ్మతత్త్వంబగుటచే సంసారబంధ నిర్ముక్తుడగురుని యనుమతి బడసి యధేచ్ఛ జనెను.

శ్లో॥ గురు రేవ సదానన్దసిన్ధౌ నిర్మగ్నమానసః,
పానయన్ వసుధాం సర్వాం విచచార నిరుత్తరః.

తా॥ అంతట నా గురువును, నిజస్వరూపంబగు బ్రహ్మనన్దానభవ సాగరంబున మునిగిన మనస్సు గలవాడగుటచే సర్వేంద్రియ మానంబవలంబించి స్వపాద పరాగముచే భూమిని పవిత్రీకరింపజేయుచు నచ్చటచ్చట దిరుగుచుండెను.

శ్లో॥ ఇత్యాచార్యస్య శిష్యస్య సంవాదేనాత్మలక్షణమ్,
నిరూపితం ముముక్షూణాం సుఖబోధోపపత్తయే. ౧౯౩

తా॥ ఈ రీతిగా ముక్తిని గోరువారలకు ఆత్మతత్త్వము సులభముగా తెలియుటకొరకై గురుశిష్యసంవాద రూపమున నాత్మ స్వరూప మంతయు చక్కగా బోధింపబడినది.

శ్లో॥ సర్వవేదాంత సిద్ధాంత సారసంగ్రహ నామకః,
గ్రంథోఽయం హృదయగ్రన్థి విచ్ఛిన్నైవై రచితస్సతామ్.

శ్లో॥ శ్రీమద్భి ర్భగవత్పాదై రాదృత్యాఽయం ముముక్షుభిః,
శ్రోత్రవ్యో దిర్ఘనీయశ్చ పఠనీయశ్చ సర్వదా. ౯౯౬

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యవర్య శ్రీ మద్దోవింద భగవ
త్పూజ్యపాదశిష్య శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పూజ్యపాద విరచితః
సర్వవేదాంత సిద్ధాంత సార సంగ్రహ స్సంపూర్ణః

తా॥ ఈవిధంబున సర్వవేదాంత సిద్ధాంతసార సంగ్రహమను
నీగ్రంథము సకలసంపత్సంపన్నులగు శంకర భగవత్పాదాచార్యులవారిచే
ముముక్షుజనుల ననుగ్రహించుటకొరకై రచింపబడినది. దీనివలన సర్వ
సంసార కారణంబగు హృదయగ్రన్థి అనగా ఆత్మకును మనస్సునకును
గల తాదాత్మ్య రూపమగు సంబంధమను ముడి విడిపోగలదు. కావున
నీ గ్రంథరాజము ముక్తికాములచే నెల్లప్పుడు సద్గురువుల వలన వినదగిన
దియు, చూడదగినదియు, చదువదగినదియు నగుచున్నది.

ఓం తత్సత్.

శ్లో॥ ఏవమేషాకృతా వ్యాఖ్యా శ్రీమచ్ఛంకర సత్కృతేః,
ఆచార్యాఽనుగ్రహేనైవ ప్రీణాతు భగవాం చ్ఛివః.

ఇతి శివమ్

శ్లో॥ యదత్ర సౌష్ఠవం కించిత్ తద్గురో రేవ మే న హి,
యదత్రాసౌష్ఠవం కించిత్ తస్మయైవ గురో ర్న హి.

స వ ర జ

పేజీ	పంక్తి	తప్ప	ఒప్పు
1	7	పూజ్యాపాదులను	పూజ్యపాదులను
4	23	గలుగుగనే	గలుగగనే
7	17	ననిత్యయనియు	ననిత్యమనియు
14	11	నిశోగ్ర	నీశోగ్ర
16	3	దుఃఖమస్తీ	దుఃఖమస్తీ
29	19	వృధేవోభయయథా	వృధేవోభయథా
39	11	శమాన్సిద్ధ్యతి	శమసిద్ధ్యతి
44	2	హక్యంతే	హంక్యంతే
47	5	సాధు	సాధు
60	23	పండితులకు	పండితులకు
64	13	శంకృతాబుధైః	శంకృతాంబుధైః
65	5	సర్వవ్యాపకమ	సర్వవ్యాపకము
72	9	ముక్తస్యేశ్వర	ముక్తస్యేశ్వర
72	19	సమ్యదాధానం	సమ్యగాధానం
78	5	బద్ధాద్విముచ్యతే	బద్ధాద్విముచ్యతే
79	7	మనుభవింప	మనుభవింప
94	3	సత్యత్వేన	సత్యత్వేన
95	5	యప్రమాణ	యప్రమాణ
97	16	నాతత్తత్వమును	నాత్మతత్వమును
101	18	భవతి	భవతి
111	19	వాయువు	పాయువు
111	22	పనేడుదును	పదునేడును
111	23	జిహ్వ	జిహ్వ
112	6	చక్షుర్ద్రియమును	చక్షురిద్రియమును
117	24	మ్యుత్తపలభ్య	మ్యుత్తపలభ్య
118	8	రజదోషై	రజోదోషై
133	16	నివర్త్యతే	నిర్వర్త్యతే

శ్రేణి	సంక్తి	తప్పు	బిప్పు
134	15	సాక్షే	సాక్షి
140	10	శబ్దాదీన్	శబ్దాదీన్
143	23	యత్తాదాత్మేతి	యత్తదాత్మేతి
149	20	సమాగతః	స్సమాగతః
149	2.	నిర్దనతి	న నిర్ద్యతి
150	19	నిరవయవపదార్థమగు	
		నిరవయవ	నిరవయవ
162	23	సంప్రాప్త	సంప్రాప్తః
171	4	గృహస్థులకు	గృహస్థులకు
181	6	చూచిన్యవైత్రివ	చూచిన్యవైత్రివ
185	10	ఖపుష్పాత్కిం	ఖపుష్పాత్కిం
186	24	ఎందు	లందు
186	25	లంత	ఎంత
188	23	కోఽభవితా	కోపిభవితా
190	1	కేనాయము	కేనాయం
202	1	దర్శనా	దర్శనా
203	1	సత్యతే	సత్యతే
223	2	రఖండత్య	రఖండత్య
232	17	అంశ	అంశం
235	3	మనాద్యంత	మనాద్యంత
236	19	భిదాపివా	భిదాపివా
240	3	తదేభవ	తదేవ
240	4	సకాతే	కారే
240	15	నశ్యతి	నశ్యతి
244	8	నిరవయవంబులు	నిరవయవంబును
245	8	స్వరమసర్వం	సర్వమసర్వం
252	2	ప్రతిఫలించిన	ప్రతిఫలించిన
252	8	మాత్రములనే	మాత్రముననే
255	16	కారితయా	కారితయాః
275	5	విద్యానహ	విద్యానహ
281	18	తయోయథా	తమోయథా

అద్వైతరసపిపాసువులకు అపూర్వావకాశము!

పిబస్తువాఙ్మయసుధామ్!

తరంతు భవసాగరమ్!!

శంకరగ్రంథరత్నావళి

శ్లో॥ శ్రుతి స్మృతి పురాణానా మాలయం కరుణాలయం ।
నమామి భగవత్పాదం శంకరం లోకశంకరమ్॥

శ్రీ శంకరాచార్యులు జగద్గురువులు. వారి మహత్త్వము సర్వజన విదితము. వారురచించిన గ్రంథములనేకములు. అవియన్నియు కర్మ, భక్తి జ్ఞాన ప్రబోధకములు. అవి రచించబడి వేలయేండ్లు గడచినవి. అయినను వానిదీప్తి మాయలేదు మాయదు. ఈ వాఙ్మయసేవనమువలన మానవ లోకము దీప్తిమంతమగును. మానవజన్మ చరితార్థమగును

సంస్కృతభాషయందున్న యీ గ్రంథములు శ్రీరంగం, పూజా, జాంబాయి, కలకత్తా మున్నగుచోట్ల ముద్రితములై లభించుచున్నవి. ఈ గ్రంథములు మొత్తము 153. ఉపదేశప్రకరణగ్రంథములు 57 - స్తవస్తోత్ర గ్రంథములు 72 - భాష్యములు 24

ఈ గ్రంథములు ప్రపంచమునందలి ప్రధానభాష లన్నిటియందు ననువ దింపబడి విరాజిల్లుచున్నవి. తెనుగునగూడ వీనియందు గొన్నికొన్నింటి యనువాదములు కొన్నికొన్నిచోట్ల వెలువడి లభించుచున్నవి. గ్రంథము లన్నియు అనువదింపబడలేదు. అనువదింపబడిన గ్రంథములుకూడ ఒకచోట లభించుటలేదు.

ఈ శంకరవాఙ్మయము నంతను “శంకర గ్రంథ రత్నావళి” అను పేర ప్రత్యేకకాళిగా మా మండలిలో 32 సంపుటములుగ తెనుగున అనువ దించి మాలముతోఁ బ్రకటింపవలెనని సంకల్పించితిమి. ఇప్పటికి మూడు సంపుటములను బ్రకటించితిమి. ఇది శ్రమ వ్యయసాధ్యమైన కార్యము. అనువాద కార్యమున కై పండితులు శ్రమించినను ఉదాహరణచేయుత యొసంగనిచో గ్రంథప్రకటనముగుస్సాధమగును. జ్ఞానకర్మోపాసనామార్గములకు వెలుగుబాటలైన యీ గ్రంథములను బ్రకటించుటయందు వితరణచేయబడిన భవము ఇతర ధర్మకార్యములకంటె మిన్నయై సత్ఫలము నొసంగునను విషయము విజ్ఞులకు దెలియనిదికాదు. అందుచే మాయీ ‘శంకరగ్రంథరత్నావళి’ కే క్రిందివిధముగ తోడ్పడవలెనని ఉదాహరణ సంపన్నులను వేడుచున్నాము.

1. శ్రీ శంకర వాఙ్మయోద్ధారకులు	...	రు 500
2. మహారాజపోషకులు	...	రు 250
3. రాజపోషకులు	...	రు 125

విరాళమిచ్చి సహకరింతురుగాక! పై మూడుతరగతులవారికిని 'శంకరగ్రంథ రత్నావళి' పుస్తకములన్నియునీయబడును. ఒకటి, రెండు తరగతులవారికి సాధనగ్రంథమండలి పుస్తకములన్నియుగూడ నీయబడును.

ఒకమారు రు 5 లు యిచ్చి సభ్యులుగా చేరినవారికి 'శంకరగ్రంథ రత్నావళి' ప్రతిసంపుటయు నిర్ణయించినవెలకు పోస్టుఖర్చులుమేము భరించి వి. పి. చేయుదుము. వి. పి నిరాకరించినచో మీ సభ్యత్వము రద్దగును. మీ సభ్యత్వచిందా రు 5 లు తిరిగి వాపసు చేయబడదు.

ఇంతవరకు ప్రకటింపబడిన గ్రంథములు

శంకరగ్రంథరత్నావళి

1. ప్రథమసంపుటము (40ప్రకరణగ్రంథములు) వెల రు 4 00
అనువాదకులు : శ్రీ నిర్వికల్పానందస్వామి
2. ద్వితీయసంపుటము (5ప్రకరణగ్రంథములు) వెల రు 4-00
అనువాదకులు : శతావధానులు, శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రి
3. తృతీయసంపుటము (7ప్రకరణగ్రంథములు) 4-00
అనువాదకులు : శ్రీ హరి సాంబశివశాస్త్రి, యం.ప.,
4. చతుర్థసంపుటము:
(సద్వేదాంత సిద్ధాంత సారసంగ్రహము) రు 4-00
అనువాదకులు : శ్రీ సర్వా శివరామకృష్ణశాస్త్రి
5. ఈశావాస్యోపనిషత్తు ... వెల రు 0-75
శ్రీ నృసింహానంద భారతీస్వామి
6. కనకదుర్గానందలహరి (మూలముమాత్రము) వెల రు 0-25
జయంతితే సుశృతిస స్త్యాయశూరా యశస్వినః.

సాధనగ్రంథమండలి, తెనాలి.

